

Historie gjennom historier

Høgskolefolk forteller

Ole Christian Lagesen og Per Østerud (red)

© Høgskolen i Oslo og Akershus

Rapport 2013 nr 3

ISSN 1892-9648

ISBN 978-82-93208-32-7

Opplag trykkes etter behov, aldri utsolgt

HiOA,
Læringscenter og bibliotek,
Skriftserien
St. Olavs plass 4,
0130 Oslo,
Telefon (47) 64 84 90 00

Postadresse:
Postboks 4, St. Olavs plass
0130 Oslo

Adresse hjemmeside: <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Nettbokhandel>

For elektronisk bestilling klikk Bestille bøker

Trykket hos Allkopi
Trykket på Multilaser 80 g hvit

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, Interesseorganisasjon for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale medfører erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Til leserne

Boka «Historie gjennom historier» er en samling av tekster der høgskolefolk forteller fra sitt yrkesliv. Tekstene er resultat av skrivekurs som ble arrangert ved Høgskolen i Oslo første gang høsten 2008, og siden hvert år til 2012. Senteret for seniorkompetanse har vært initiativtaker og stått for gjennomføringen av kursene. Hvert år ble det laget en rapport som gikk inn i Høgskolens skriftserie. Denne samlingen er et utvalg fra disse rapportene. Det er 49 tekster, fordelt på 5 hovedkapitler: «Veivalg mot yrkeslivet», «På yrkeslivet løs», «Korte tekster fra lange yrkesliv», «Ettertanker» og «Som barn igjen». Det siste kapitlet formidler opplevelser fra barndom og ungdom.

De 35 forfatterne har sine erfaringer fra forskjellige yrker og profesjonsutdanninger, med tyngdepunkt innen helsefag og lærerutdanning. De er i dag pensjonister eller i slutten av sin yrkeskarriere, og representerer en generasjon høgskoleansatte som har vært med på en omfattende ekspansjon og endring innen høgskolesektoren. De kommer fra forskjellige deler av landet, med oppvekst, utdanning og livserfaring i et Norge svært forskjellig fra dagens samfunn.

Boka inneholder både små og litt større fortellinger, i hovedsak om erfaringer fra utdanning og om spesielle utfordringer innen yrkesgjerningen. Men også om levd liv, om valg som er tatt og om avgjørende møter mellom mennesker. Dette er ikke historieskrivning i snever forstand, men fortellinger som gir innsikt i og levendegjøring av den langsomme revolusjon vi har hatt i yrkesliv og utdanning de siste 50 år.

Skrivekursene og skriveprosessen har vært organisert og ledet av Ole Christian Lagesen og Per Østerud, som også har redigert denne boka. Dessuten har en rekke forfattere og skribenter vært gjesteforelesere og bidragsyttere ved flere av kursene. Dette gjelder Gro Dahle, Karsten Alnæs, Karin Sveen, Inge Eidsvåg, Bjørn Westlie, Egil Fossum og Tordis Fosse.

I høgskolens administrasjon har tidligere høgskoledirektør Åsulv Frøysnes, seniorrådgiver Thor Skott Hansen og førstekonsulent Kristin Larsen vært våre medspillere som har sikret den administrative og økonomiske gjennomføringen av prosjektet.

Vår takk til forfatterne og alle de andre medspillerne.

Oslo, 1. mars 2013

Ole Christian Lagesen

Per Østerud

Innhold

Til leserne	3
I Veivalg mot yrkeslivet	7
Grete Fjeldstad Traaen: 13 år og eldste jente.....	9
Jostein Kleiveland: Nokon som bryr seg	11
Nina Eitrem Haavie: Det var Ragna som ga retningen	15
Ragnhild Jenssen: Dans er kroppens sang.....	19
Anne Marie Reitan: Veien til mestring	23
Per Østerud: Mitt møte med gagns mennesker	29
Runo Hellvin: Starten på et yrkesliv. -Møter som ga retningen	35
II På yrkeslivet løs.....	41
Hilde Karin Qvale Høyskel: Førstereis	43
Grete Fjeldstad Traaen: Fra et liv i lære.....	55
Britt Selanger: Det første morgenstellet	56
Unni Bleken: Annet møte: Min første jobb.....	59
Ingrid Bølset Johannessen: Tone viste veien.....	63
Gretha Halvorsen: Novisen. -Møte med en ny kultur	71
Else Kokkersvold: Skam.....	77
Gudmund Hummelvoll: Utfordringen	79
Ole Christian Lagesen: Da den moderne tid begynte	83
III Korte tekster fra lange yrkesliv.....	87
Brita Nilsson: Glimt fra en psykiatrisk sykepleiers hverdag.....	89
Randi Kokkvoll: Kvinner selv sto opp og strevde	95
Per Østerud: Bakerst i klassen satt en drømmer	99
Tordis Irene Fosse: Klukka ølløv i Oslogryta	101
Olga Herbjørnsen: Hva er kunnskap?.....	103
Jorun Fougner: Fragmenter av et yrkesliv	115
Turid Bettum: Kokkekamp	125
Ellen M. Poulsson: Via Dolorosa.....	129
Bjørn Riiser: Sosialarbeider i grenseland	133
Solveig Tutvedt: Tre fortellinger fra Emma Hjort	139
IV Etertanker.....	149
Else Kokkersvold: Skole- og yrkesliv mellom makt og avmakt.....	151
Signe Sundt Rasmussen: Øyeblikk til ettertanke.....	171
Asfrid Lønstad: Etisk dilemma på sykehuset i lys av ettertidas klokskap	177
Jostein Kleiveland: Skisser av handverk og yrkeskompetanse	187
Else Kokkersvold: Skrivings mange ansikter.....	193
Sigurd Haga: Kunnskapsbegreper i profesjonsutdanningene.....	201

V Som barn igjen	209
A. Oppvekst i en annen tid.....	211
Gudmund Hummelvoll: Den siste gjeter	213
Ingrid Bølset Johannessen: Folkeskole i 1940-årene.....	221
Reidun Lappen: Helikopterturen.....	229
Grete Fjeldstad Traaen: Glimt fra barndom og skolegang nordpå.....	232
Brit Næss-Andresen: Gjennom isen	237
Øyvind Tutvedt: Bygdefolk	241
Reidun Lappen: En kultur går tapt.....	243
Kari Underthun: Tatt på fersken	246
Sigrun Nilsen: Kvalmen	249
B. Krigsminner	253
Per Østerud: De valgte seg april	255
Olga Herbjørnsen: Skolebarn i krig	257
Randi Kokkvoll: Da krigen kom til Glåmos.....	267
Aase Stabell: Krigsminner.....	271
Ole Christian Lagesen: Flukten til krigen.....	277
Sidsel Bjørneby: Femåring våren 1945	279
Gerd Landmark: Ei fengsla mor og ein strikkekjole	283
Reidun Lappen: Fallskjermkjolen	287

I Veivalg mot yrkeslivet

Grete Fjeldstad Traaen: 13 år og eldste jente

Mor er gått til sengs.

Etter fleire vekke med blødning kunne ho ikkje stå på beina lenger.

Ho spør etter meg, eldstejenta.

No treng ho hjelp tel det meste.

En dag når ingen ser meg tar eg blodklæan med til elva.

Vi vaska der sommarstid.

Mens klæan lå i bløt fyrte eg opp under grua.

Det sku kokes.

Da eg slo ut bløtleggingsvannet blei elva mørkerød

og eg tenkte: "No dør ho mor."

Eg var 13 år og hadde sju yngre søsken, en eldre bror.

En dag forstod vi at sengeleie ikkje nytta.

Ho måtte ha hjelp.

16 mil til Narvik sjukehus; ferge og bil. På veien blei vi stoppa i Spansdalen.

Fem fulle menn sperra veien. I veikanten satt ei kvinne.

Etter hvert laga de ei luke så bilen kunne passere.

Sjåføren var da blitt harm. Han rulla ned ruta og skulle til å sei nokke

da kvinnas stemme skar gjennom lufta: "Kjør for Faen" Da visste eg at

kvinnfolk kunne banne.

På sjukehuset blei vi møtt av ei høgrest, vakker kvinne. Ho tok mor med seg og sa til meg: "dettan ska gå bra".

Da visste eg ka eg skulle bli !

Grete Fjeldstad Traaen er født 1940 i Sjøvegan, Troms. Er sykepleier med embedseksamen i sykepleievitenskap, UiO. Har spesialutdanning som helsesøster med erfaring fra foreldre/barn og ungdom, med forebygging i fokus. Fullførte nå en undersøkelse blant eldre over temaet: "Vi må bevege oss for å overleve."

Jostein Kleiveland: Nokon som bryr seg

”Unge gutar skal ikkje lese teikneseriar, dei skal lese bøker.” Dette er ei setning som har hatt stor verdi og var avgjerande for mi utvikling.

16 år gamal var eg dekksgut på ein bulkbåt som gjekk mellom Sauda, Takoradi i Gana og attende til Sauda med manganmalm til smelteverket der. På heimvegen gjekk vi innom Las Palmas for å bunkre. På ein av turane kom forfattaren Alfred Hauge om bord som passasjer. Ein føremiddag viste kapteinen forfattaren rundt på båten. Dei gjekk og ned til mannskapslugarane. Eg budde i ein tomanslugar som låg under trappa når dei gjekk ned til mannskapslugarane. Eg hadde frivakt og var på lugaren den føremiddagen. Dei spurte om å få kome innom og sjå korleis vi hadde det. Lugaren var liten. Møblane var få med to køyer, ein klaff til å skrive på i fotenden av køyene. Over den var ei lita kor eg hadde plassert teikneseriar. På den andre kortenden av lugaren var det to små kleskap, eit til kvar av oss.

Forfattaren gjekk bort til den vesle bokhylla. Han tok ut teikneseriane og bladde gjennom dei. Det var då han sa desse avgjerande orda. ”Unge gutar skal ikkje lese teikneseriar, dei skal lese bøker.” Eg hugsar at stemma var ikkje streng men mjuk.

Hauge og kapteinen gjekk, og eg tenkte ikkje meir på denne hendinga. Seinare på dagen kom vakta ned til meg med melding frå kapteinen om at eg skulle kome opp til han og ta med meg teikneseriane mine. Eg så gjorde. Då eg kom opp til ham sa han at Hauge hadde sagt at eg skulle lese bøker. Han tok frå meg teikneseriane og gav meg ei bok frå bokkassen stempla på framsida med ”Statens Velferdskontor for Handelsflåten”. ”Denne skal du lese” sa han. Eg tenkte ikkje på at han forplikta meg til å lese.

I den tida hadde Statens velferdskontor for handelsflåten representantar i mange av dei største hamnene vera rundt. Velferden som vi kallar dei og sjømannspresten kom om bord i båtane med aviser frå mange landsdelar. Dei prata med folk, og bytte bokassar og filmar som vi såg når vi var i sjøen. Det var om lag 30 bøker i kvar kasse. Utvalet i bokkassane var variert, alt frå romarar, dikt og reiseskildringar.

Då eg hadde vore hjå kapteinen, gjekk eg attende til lugaren med boka, og tenkte ikkje meir over det. Boka vart ikkje opna. Eg trur ikkje eg hadde lese utanom dei eg mått lese på folkeskulen, og vi las aldri heile bøker. Lesing var ikkje det eg lika best, snarare tvert om. Eg grua meg til kvar norsktime, og venta i redsle og spaning på om læraren skulle be meg lese høgt. Vi måtte stå på sida av pulten og lese. Då eg sto der og såg ned i boka, flaut bokstavane saman, og eg såg ingen ting. I staden for lesing, vart mest stotring. Dei andre lo. Eg markar ennå kjensla av fornedring.

Mor og far fekk greie på det. Dei hadde sikkert snakka med læraren. Mor reise til byen saman med meg for å få briller. Det måtte være noko med synet sidan eg ikkje

klara sjå bokstavane tenkte dei sikkert. Men, sjølv med nye briller på nasen vart resultatet det same, bokstavane flaut saman som ein masse når eg skulle lese høgt i klassen. Men, eg kan hugse at eg las teikneseriar for meg sjølv utan problem. Skrivning var ikkje betre. Stilane mine var stutte. Og når eg fekk stilboka attende, var det meir av læraren sine raude rettingar en mi eiga skrift. Eg hugsa ikkje korleis orda stavast, eg bytte bokstavar og fullførte ikkje setningane, noko eg slit med i dag og. Læraren trudde nok eg var eit håplaut tilfelle som berre var vrang og lat.

Då eg kom på vakt om kvelden etter at eg fekk boka av kapteinen, kom på brua og spurte om eg hadde lese noko. Eg måtte innrømme at det hadde eg ikkje. Han sa at til neste kveld skulle eg lese det første kapitlet, og så skulle eg fortelje han kva eg hadde lese. I den tida hadde vi stor respekt for kapteinen. Han var sjefen over alle sjefar, og hans ord var lov om bord. Difor sette eg meg ned og las. Eg hugsa at eg vart overraska over at det gjekk så greit å lese når eg fekk høve til å lese innad. Kvelden kom, og kapteinen hørde meg i "leksa". Den kunne eg. Eg kan ikkje hugse om eg hadde glede av det eg las, men kvar kveld bad kapteinen fortelje meg om det eg hadde lese, så eg slapp ikkje unna. Den eine boka avløyste den andre, og eg vart glad i å lese. Etter kvart samtala kapteinen og eg om kvar bok er hadde lese. No trong eg ikkje å bli høyrte, men kapteinen si interesse for lesinga mi og for diskusjon av bøkene eg hadde lese vart til stor inspirasjon.

Bøkene opna ei anna verd enn den eg hadde i kvardagen på båten. Mellom hamnene såg vi berre himmel, hav, og ein og annan båt. Tekstane i bøkene førte meg inn i nye landskap. Eg møtte nye folk frå andre miljø og kulturar, og tilgang til nye tankar. Det gav næring til fantasien, og bøkene fanga meg. Eg var blitt som bror til Kjell Aukrust: eg las bøke frivillig.

I dei neste åra hadde eg stor glede av å lese. Eg las alle bøkene i bokkassane, også dei få diktsamlingane som var der. Det var uvandt, men eg hugsa svært godt at dikta i Haugtussa av Garborg greip tak i meg. Eg hugsa endå at eg las diktet "Elsk" og tenkte på at kan hende eg vart kjend med ei jente som kunne seie: "*Den galne guten min hug hev dåra; eg fanga sit so ein fugl i snåra.*" Det vov seg inn i framtidsdraumar når eg sto på utkikk og såg utover eit endelaust hav med ikkje anna enn himmelen over. Bak denne horisonten var draumen "*om at noko vedunderleg skulle skje*".

Lesegleda fekk eg høv til å dele med andre. Då eg var lærar på Sjømannsskolen i Arendal opna eg kvar dag med eit dikt. Elevane vart og inspirerte til å lese sjølv. For mange var dette introduksjonen til dikt. Etter første året som lærar var omme hadde alle kjøpt Jakob Sande si diktsamling. Ein episode som viser at dei vart glade i dikta var då elevane skulle ha skriftlig eksamen i eit av mine fag. Ein av eksamensvaktene kom inn på lærarrommet og spurte etter ein som heite Jostein. Elevane hadde sagt at dei ikkje ville starte før eg hadde kome inn og hadde han "Jakob" med meg. Eg gjekk inn og las eit dikt for dei av Jakob Sande. "No kan du sprette konvolutten med oppgåvene" sa dei til vakta.

I skuleverket er det mange lærarar som ser dei einskilte elev og student, som bryr seg og som bryr seg om. På M/S Vindafjord møtte eg kaptein Meland og forfattaren Alfred Hauge.

Jostein Kleiveland vart født i industribygda Sauda krigsvinteren 1943. Sidan då hadde han sin første karriere som sjømann før han kom bak kateteret på Sjømannskulen. Derifrå førte seglasen ham til forskning på Arbeidsforskningsinstituttet, til intern bedriftsopplæring i Det norske Veritas, til han fann ei trygg havn ved Høgskulen i Akershus. Inn i mellom dette fullførte han mastergrad og doktorgrad i pedagogikk ved University of California i det solfylte og vakre Santa Barbara.

Nina Eitrem Haavie: Det var Ragna som ga retningen

Valget

Ragna var mors nære venninne, enke med ansvaret for tre barn, og fysioterapeut. Hennes historier fra sykehuset om møter med mennesker, fasinerte en tenåring. Ragnas mann, Eirik, hadde vært lærer på Nansenskolen (Norsk humanistisk akademi), en annerledes folkehøyskole. Ragna ble min rollemodell i oppveksten. Når folk spurte hva jeg skulle bli var svaret enkelt, det var fysioterapeut jeg ville bli. Men først et år på Nansenskolen. Det ble møtet med litteratur, poesi, filosofi og kulturhistorie. Ikke bare teoretisk gjennom bøkene, men også i møter med personene, kultureliten i Norge på 60-tallet. Det var friske diskusjoner og gode samtaler med medelever og lærere. Jeg opplevde for første gang i skolesammenheng, ikke å bli vurdert ut fra karakterer, men hvordan jeg var som menneske. En ny og uvant målestokk.

Da vi avsluttet Nansenskolen i 1964 var det mange av oss jentene som ville bli hjelpere i Helse-Norge. Guttene hadde andre planer. Jeg hadde beholdt drømmen om å bli fysioterapeut, men det var vanskelig å komme inn på studiet. Andre yrker måtte også vurderes.

Året er 1965, det er sommer og varmt i Trondheim.

Ilen apotek ligger nede ved Trondheimsfjorden med utsikt mot Munkholmen i en gammel gård. De mørke lokalene er svale med lukt av kamfer og kreosot. Mørk mahogni overalt, og bak skanken hyller med slepne grønne flasker med navn som *Aqva aromatica*, *Tinctura aurantii dulcis*, *Mixtura chlorali*. Under hyllene er det en rekke skuffer med hvite skilt. *Pulvis bismuthi antacidus* og *Vaselinum balsami peruviani*. Navn med rytme som pirrer nysgjerrigheten.

Det er en egen atmosfære i apoteket, stille og litt høytidelig. Alvorlige, lavmelte kvinner i hvite frakker ekspederer. Lengre bak i lokalet veies pulver opp i en vekt med to små skåler. Deretter helles pulveret over på ark og over i små sammenbrettede hvite konvolutter.

Jeg har tatt sommerjobb for å finne ut av hva en reseptar gjør. Det er første arbeidsdag bak skranken. Jeg får hvit frakk og blir som de andre alvorlige hvitkledde kvinnene. Apotekeren kaller meg frøken, man er Dis. ”Ja frøken Eitrem, det var godt De kom, for her trenger vi noen ekstra hender. Laboranten er syk og vi mangler en assistent. Nå har vi riktig nok en dyktig provisor her og to reseptarer. Så det er reseptar De vil utdanne dem til? Ikke til provisor, da?” Jeg tenker, hun vet jo ikke at det er fysioterapeut jeg vil bli. Apotekeren ser på meg og sier ”De vet det kanskje ikke, men det er stor forskjell i status, på de to yrkene. I det praktiske arbeidet på apotek, gjør de riktignok stort sett det samme, men som reseptar kan De aldri bli

apoteker.” Jeg husker plutselig Inger Hagerups barnerim om min onkel triller piller på byens apotek, han er så trist og blek og langt fra fysioterapeutenes hverdag. Apotekeren tar meg med bak i lokalet og forklarer ”Her har vi laboratoriet. Alle tablettene lages her, det støpes stikkpiller og lages injeksjonsmedisin og øyedråper, tinkturer og miksturer, infuser og dekokter. Tran tapper vi også, likeledes sprit som går i store mengder til våre faste leger og veterinærer. Fortsatt er det noen gamle leger som ønsker piller så dem triller vi.” Hun fortsetter sin orientering ”Vi har også nattevakt i perioder. Da stenger vi av lokalet og ekspederer gjennom denne lille luken der borte. Som De sikkert skjønner er det mange og varierte oppgaver på et apotek og farmasøytene har et stort ansvar. Tar De feil stoff frøken Eitrem, eller gjør en regnefeil, ja da kan det føre til den sikre dør for pasienten. Men det er jo et spennende og interessant yrke. Aldri et kjedelig øyeblikk. Skal De bli reseptar frøken Eitrem, er det viktig at De kjenner til alle arbeidsoppgavene i apoteket, derfor tenkte jeg De kunne begynne med salvefylling.”

En stor stålmorter med gråpapir over, inneholder 20 kilo salve som skal over i små runde esker med blå skrift: Borglyserinlanolin barnesalve. Fra min plass i resepturen har jeg utsikt til kunder som kommer og går.

Salven ser ut som eggedosis, og lukter som roser. Men himmel og hav for en porsjon! Det må være minst en måneds arbeid. Jeg blir vist hvordan jeg skal fylle eskene, først litt salve på en spatel, så fylle ute i kantene, ellers blir det tomrom og da snytes kunden. Så fylles resten opp og til sist skapes det overflødig av slik at det blir en jevn flate. Ingen ujevnheter her nei, ikke noe søl på kantene. Så legges folie over og lokket kan settes på. Klar til neste eske. Så enkelt for den som har håndlaget, så trøblete for den som er ny, klam i hendene og svett i sommervarmen.

Gjennom vinduet ser jeg ut på hvite seil og en sol glitrende fjord. Er dette min fremtidige rolle som hjelper i Helse-Norge? Er reseptaryrket egentlig noe for meg? Hva med idealene fra Nansenskolen?

Da høsten kom og sommerjobben var over, tok jeg i mot studieplassen på Reseptarskolen. Men det var egentlig Ragna som avgjorde mitt valg. Enken som hadde et yrke, kunne forsørge sine barn, klarte seg selv og fylte en oppgave som skulle gjøres. I dag tenker jeg at det viktige er ikke hva du utdanner deg til, men hva du gjør ut av den utdanningen du har i bunnen og griper de mulighetene du får. Jeg fikk spennende arbeidsoppgaver i ulike typer apotek, ble opptatt av fagpolitiske spørsmål, tok hovedfag og fikk gleden av å arbeide mange år som lærer og pedagog med utdanningsspørsmål.

Nina Eitrem Haavie, født 1942 i Bærum. Utdannet reseptar i 1968 og har arbeidet på ulike typer apotek fra nord til sør. Etter et års vikariat på Reseptarhøgskolen, studier i sosialpedagogikk ved UiO. Hovedfag i yrkespedagogikk. Pedagogisk konsulent i Farmasøytisk etterutdanning. I 1990 tilbake til reseptarutdanningen med faget samfunnsfarmasi. Fra 2000-2006 koordinator for tverrfaglige studier for 8 helsefagutdanninger. I dag prosjektleder for å dokumentere reseptarutdanningens historie.

Ragnhild Jenssen: Dans er kroppens sang

Jeg hadde en tremenning fra Trondheim som danset ballett. Randi og hennes to søstre kom hver sommer til mitt hjemsted, Hemnesberget, et lite tettsted nordpå med 1500 innbyggere. Det gjorde også årets forlystelser, sirkus og tivoli. Ungene i gata vår ble inspirert til å lage egne sirkusforestillinger. På loft, i bakgårder, i vedskjul og hvor vi måtte finne et passende sted for slik utfoldelse. Bestemora til byjenta hadde en garasje som passet. Det må ha vært en bil der en gang, men den har jeg ikke noen minner om. Det luktet likevel garasje, og langs veggene lå det gamle dekk.

Sirkussjangeren var for oss vid. Søstrene Bjørklund fra Nittedal, 50-tallets store popstjerner, var forbilder for oss jenter. Fire av oss gikk inn i rollene som Astrid, Sigrund, Bjørg og Laila og fremførte *Rosen og sommerfuglen* og *Den glade vandrer*. Sketsjer hørte med til alle anledninger, og akrobatikk var definitivt sirkus. Vanligvis sto vi på hodet, men her inviterte stedet til å skape en helt ny øvelse: ridehopp på langs over trillende bildekk. Nils Karsten var klovn og Sidsel huladanser. I mangel på bastskjørt brukte vi nyplukket vegetasjon, som ble festet under et bredt strikkbelte. Men plantestasen tålte ikke hoftebevegelsene og spredte seg pent utover garasjegulvet. Heldigvis for Sidsel hadde hun et blomstrete sommerskjørt under. For meg var Randis oppvisning i ballett, med ekte tåpiss-sko, høydepunktet. Vi som ville, fikk etter tur prøve vidunderligheten i silke med hardt og flatt tåparti. Bånd som skulle krysses oppover ankelen før de endte i ei sløyfe. Så kunne vi heve oss opp på tå og stå noen lange, magiske øyeblikk. Lenge for oss som hadde prøvd det samme kunststykket uten slike sko.

Disse skoene fra en annen verden ga gjenklang i meg. Jeg hadde sett bilder av ballerinaer i *Musikkens verden*. Nydelige overjordiske vesener. Vi hadde ikke tyll og fjær. Men våre mødre hadde tynne, glatte underkjoler med smale skulderstropper og blondkant både oppe og nede. Min venninne Torhild og jeg omskapte oss til ballerinaer. Rullet opp underkjolene i livet slik at vi nesten så ut som på bildene vi hadde sett. Med foreldrene våre som entusiastisk publikum, fremførte vi vår lille hjemmesnekrede pas de deux.

Tilfeldighetene skulle likevel spille på lag med meg. Vi fikk ei lærerinne som var spesielt opptatt av dans. Klassen fremførte et eventyrspill på ungdomslokalet til inntekt for den store syvende klasse-turen til Trondheim, og Bodil koreograferte en dans til *Eventyrvisa*. Jeg fikk danse på en scene for første gang og skjønnte at man kunne lage egne danser – også uten tåpiss-sko. Dansen gikk i valsetakt, og bevegelsene speilet innholdet i visa. Det var stort.

Som god skikk var blant damer, hadde våre mødre sine syklubber og foreninger. Vi jentene måtte selvsagt også ha klubb. I fjerde klasse ble dansen en viktig aktivitet på møtene. Vi hadde faste partnere, og noen av oss danset alltid gutt. Jeg ble god til å føre. Repertoaret var swing og "tango". Alt som beveget seg sakte, var dansbart og

ikke swing, gikk under benevnelsen tango. Hvem lærte vi av? Det husker jeg ikke. I dag ville man vel kalt opplæringsformen tradering, det vil si man lærer av noen som hadde lært det av noen osv.

I sjette klasse begynte vi å omgås gutter. Å lære opp guttene var en ren investering i fremtidige dansepartnere. I de påfølgende årene ble det danset mye på våre private "sjalabaiser", vår benevnelse på hjemme-alene-fester. Nå ble tangoen til "klingtango". Elvis Presley, Pat Boone og Paul Anka gjorde sitt beste for å føre oss inn i pubertetens hete og forlokkende landskap med sanger som "Are you lonesome tonight?", "Love letters in the sand" og "I Love you, baby". Twisten ble en kortvarig, men intens utfordring. Den kom fra U.S.A. tidlig på 60-tallet, inspirert av rocken, men med røtter i Vest-Afrika. Vi vrikket på oss hold. For å få den rette dreisen på motbevegelsene, armene en vei og føttene den andre, holdt vi et håndkle bak ryggen, som om vi skulle tørke oss etter dusjen. Jeg vil anta at all vrikkingen av hofter og overkropp må ha vekket anstøt hos mange, men det har jeg ingen minner om fra mitt miljø.

En vinter fikk vi besøk av en omreisende danseskole. Da ble det engelsk vals, danseskoletango, foxtrot og samba. Sambaen tok vi til oss, men engelsk vals og de andre dansene døde ut. Slike danser var jo avhengige av et miljø som forutsatte at alle hadde gått på kurs. Og ikke minst et miljø for dannet opptreden. Riktignok hadde vi både realskole, prest, lege og lensmann. Men slike omgangsformer som disse dansene krevde, hadde vi ikke. Vi foretrakk å lage de trinnene som passet til musikken. Med flinke gutter ble det mye kreativ variasjon. Skjebnen for oss danseglade jenter var at når dansearenaen var større tilstelninger, var vi prisgitt de guttene som fant det for godt å by oss opp. En prøvelse å underkaste seg en slik seleksjon. Og stort sett var vi mye flinkere enn dem. Det var heller ikke vår oppgave å si takk for dansen. Det ble nok sådd mange feministiske spirer i møte med en slik urimelig sosial orden.

Folkehøgskole og norsk folkedans hørte liksom sammen. Der møtte jeg folkeviseleiken. Jeg mislikte den ikke. Den var grei, men litt kjedelig. Mye terping på stilmessige detaljer, plassering av hender og armer, bukke, neie, være fornærmet, være glad. Ikke før i voksen alder skjønnte jeg hvorfor. Den opprinnelige bygdedansen var villere, farligere og mye mer direkte i sin kommunikasjon mellom jenter og gutter, kvinner og menn. Den hadde en sanselighet som i folkeviseleiken var temmet. Dessuten var den fysisk utfordrende. Tilfeldighetene skaffet meg erfaring med denne siden av folkedansen midt på 60-tallet. Jeg hadde sommerjobb på Leirvassbu fjellstue som serveringsdame og ulønnet oppvisningsdanser på kveldene. Breføreren var en glup danser, og jeg fikk lære både masurka og rørospols. Det smakte fjellfugl.

Det er så mange måter å danse på, så mange ulike former og sammenhenger. Ekstasen i dansen knyttes oftest til religiøse ritualer. Men ekstasen i dansen er alltid til stede som en mulighet, uansett sammenheng. Den er i dansens rotsystem. Den kan bevege oss over til en annen virkelighet enn den dagligdagse. Den kan åpne sinnet for et større univers, forføre, vekke. Skru sansene opp slik at fargene blir klarere,

kontrastene tydeligere, linjespillet poetisk, lydbildet rikere. Best av alt, bevegelses-sansen og berøringssansen blir festens midtpunkt.

En sjelden gang i livet hender det at vi løftes opp og får slike inspirasjonsgaver som brenner seg inn i vår eksistens. Som endrer oss, som endrer retningen, som blir et utropstegn. Min danseinteresse fulgte meg i den videre skolegangen, i studier og lærergjerning. Som en god venn. Den var alltid en viktig del av min undervisning der jeg kunne passe den inn. Et sommerkurs på Agder folkehøgskole midt på 70-tallet skulle likevel bråvekke meg. Lyssette dansens betydning for meg som person. En rektor med stor interesse for utøvende kunst, arrangerte kurs i ulike disipliner som dans, drama og jazz. Her møtte jeg et profesjonelt miljø som ga meg mulighet til berusende oppdagelser. Hele kroppen ble dans. En elektrisk opplevelse. Hver celle frydet seg. Ingen bremses. Fri flyt. Være i en uforbeholden dialog med alt og alle rundt meg. Det var som om et gammelt ulmende bål endelig fikk oksygen nok til å flamme opp.

Men ekstasen var ikke målet. Fristillingen ga materiale til neste steg, formgivning. Finne det organiske samarbeidet mellom hva en vil uttrykke og hvordan en vil gjøre det. Utfordrende oppgaver. Oppbygging av gruppekoreografier. Improvisasjonsmøter mellom levende jazz og dans. Lykke. Jeg sto i fyr ei hel uke.

Beslutningen var rungende. Jeg ville arbeide med dans. Jeg var 30 år. For gammel til selv å bli en profesjonell utøver. Men jeg kunne undervise. I og om dans. Jeg var lærer i bevegelse og selv i bevegelse. Jeg ønsket å arbeide for at *alle* barn skulle bli kjent med *sin* danser, stor eller liten. At de skulle få møte mange danseformer og lykkes i forhold til sin bevegelsesbagasje. Med en slik erfaring kunne de etter hvert finne ut hva de likte best og om mulig få lære mer. Hvis dette skulle være for alle, måtte dansen komme inn i skolen med en større tydelighet og bredde enn før. Og jeg hadde en gunstig utgangsposisjon. Jeg var *innenfor* skolesystemet, *innenfor* lærerutdanninga.

Ut fra dette ståstedet tegnet jeg inn ei ny rute på mitt utdannings- og arbeidslivskart. Et valg som skulle gi mye arbeid, mange frustrasjoner, en vedvarende kamp – og bømtevis av glede og mening.

Ragnhild Jenssen, født 1945 på Hemnesberget. Lærerutdanning og embetseksamen i idrett. Ettårig studium i dans i England. Førsteamanuensis i dans og kroppspøving ved Høgskolen i Oslo, Avdeling for lærerutdanning, fram til 2007. Etablerte dans som en kompetansegivende videreutdanning i allmennlærerutdanninga i 1984 ved Oslo lærerhøgskole og ledet dette studiet til 2004. Underviste før dette i kroppspøving ved samme institusjon fra 1973. Lærer i grunnskolen i 3 år. Har deltatt i flere rammeplan-grupper for dans i lærerutdanninga, også som leder. Var en av initiativtagerne til etableringen av Landslaget Dans i Skolen, nå Dans i Skolen (DiS), og var organisasjonens første leder, samt medlem av interimsstyret og det første valgte styret for Nordisk Forum for danseforskning (NOFOD). Har skrevet flere fagartikler og bidratt på en rekke konferanser i inn- og utland innenfor fagområdet dans.

Anne Marie Reitan: Veien til mestring

Min verden raste sammen da jeg var 12 år gammel og gikk i femte klasse. På dette klassetrinnet var det den gangen i dansk skole en opptaksprøve til realskole. Vi var bare tre jenter i klasse min som ikke bestod denne prøven. Dermed ble jeg fra og med sjette klasse skilt fra mine skolekamerater, venninner og lekekamerater på fritiden. Jeg ble plassert i en "fri mellomskoleklasse" som var en oppsamlingsklasse for de elever som ikke var «kloke» nok til å gå på realskolen.

I ettertid har jeg reflektert over hva det innebar å bli plassert i "fri mellomskole": fri fra høye læringskrav, fri for undervisning av de best kvalifiserte lærere og fri for eksamenspapirer som kvalifiserte til videre skolegang og utdanning.

Jeg vokste opp i en liten provinsby på Jyllands vestkyst på 1960 tallet. Jeg var den eneste av familiens seks barn som ikke bestod opptaksprøven til mellom-/realskolen. At min nest eldste søster gikk ut av skolen uten realskole er en annen historie.

Jeg sitter på kjøkkenet på den store grønne melboksen som har form som en diger kakeboks. Lokket er buet lett nedover og helt blankpolert av små barnerumper som har brukt den til krakk gjennom mange år. Jeg har fått tak i en vanlig ordbok og har bestemt meg for å lære å stave vanskelige ord fra A til Å. Planen er å velge ut 10 vanskelige ord pr. dag og pugge dem inntil jeg kan stave dem feilfritt.

Skriftlig dansk står på timeplanen og vi skal få tilbakemelding på stil. Læreren roper opp mitt navn. Jeg kjenner ubehaget i hele kroppen og hjertet farer opp i halsen. Jeg vet at det betyr at han kommer til å lese opp min stil til skrekk og advarsel for de andre. Mine stiler var ofte fylt med mange rare ordstillinger og ordfeil. Rød i kinnene går jeg opp til læreren, som sitter bak kateteret på en liten forhøyning, for å hente stilboken min, som ser ut som en "tyttebærskog" med røde streker under alle feilene. Jeg kan bare huske at jeg *EN* gang fikk positiv tilbakemelding på en stil, og da tenkte jeg at det var ren og skjær flaks at jeg skrev bakketopp med to KGer og ikke to GGer.

Jeg øvet og øvet på "staveprosjektet" mitt, men kunne ikke forstå at jeg ikke kunne lære å skrive feilfritt. Det var en kamp med ord og bokstaver, for ikke å snakke om grammatikken. Noen mennesker kan være *tonedøve* og jeg tror at jeg var *orddøv*. Jeg kunne ikke *høre* hvordan noen ord skulle staves og byttet for eksempel om på bokstavene b/p – d/g – g/k – e/æ – l/f. Inne i mitt hode hvirvlet fortid, nåtid, fremtid, substantiver, verb og adjektiver rundt i et grammatisk kaos og jeg kjempet forgieves mot et grammatisk kosmos.

Følelsen av å være dum og udugelig kom snikende som en tåke inn i min bevissthet. Men jeg tenkte at jeg kunne ikke være helt dum, for når det kom til regning og matematikk hadde jeg ingen problemer med å forstå tallenes logikk, løse ligninger

eller pugge formler. Jeg syntes heller ikke det var vanskelig å lese, og fag som dansk, historie, geografi og kristendom gikk det jo an å lære. Det som jeg ikke behersket i skriftspråket tok jeg igjen i det muntlige språket. Jeg var kjapp i replikken, god til å diskutere og hadde alltid svar på rede hånd.

Min mor fikk i sin tid, takket være en lærerinne som så hennes gode evner, et skolestipend som ga henne muligheten til å gå på realskole. Hennes store ønske var å utdanne seg til lærerinne. For min bestefar, som var grovsmed med eget verksted med både svenn og lærling i sitt brød, var det helt utenkelig og økonomisk umulig at hans yngste datter skulle ta en boklig utdanning. Etter realskolen fikk min mor en lære plass ved Jydsk Telegraf og fikk senere en fast stilling som telefonistinne.

Min mor var en klok og kunnskapsrik kvinne. Det hun ikke selv fikk av skolegang og utdanning var hun genuint opptatt av at hennes barn, tre gutter og tre jenter, skulle få muligheten til. Hun viste stor interesse for vår skolegang og hjalp oss med hjemmeløkser. Mine foreldre var langt fra enige i synet på at en god skolegang var grunnleggende for valg av utdanning og yrke. Men hun argumenterte for at de to yngste i barneflokket også fikk muligheten til å gå på gymnasiet i nabobyen og lese til studentereksamen. Hun gledet seg stort over at vi alle seks fikk utdannelser som reflekterte et mangfold av yrker, som lege, ingeniør, sykepleier, lærer, bankutdannelse og handelsutdannelse.

Hva skal du bli når du blir stor? Sykepleier kom det kontant fra meg. Jeg tror at min faster var mitt store forbilde i forhold til yrkesvalg.

Faster Ingrid var selve eventyret i min barndom. Hennes besøk var som et friskt vindpust fra den store verden inn i min lille verden, hvor ingen ting hendte. Hun hadde til og med vært i Amerika og det var et sted langt der ute på den andre siden av jordkloden. Hun var operasjonssykepleier på et stort hospital på Sjælland. På den tiden brukte man eter som narkosemiddel på operasjonsstuen. Hvis jeg lukker øyne kan jeg enda kjenne den svake lukten av eter som til og med hang ved hennes sytøy. I fotoalbumet vårt var det et bilde av faster Ingrid i sykepleieuniform med et halvlengt hvitt slør på hodet. Det syntes jeg var fantastisk flott.

”Ung pige i huset”

Jeg var en ungdom på 15 år som etter 8 års skolegang gikk ut for at erobre verden. Jeg måtte være 18 år før jeg kunne søke inn på en sykepleieskole, så hva slags arbeide kunne jeg fylle ventetiden med? Med min bakgrunn hadde jeg ikke så mange valg og det mest nærliggende var at jeg fikk meg et arbeid som ”ung pige i huset”, samtidig som jeg kunne bo hjemme hos mine foreldre. Jeg husker at min første lønning var på 125 kr. i måneden.

I løpet av tre år var jeg hushjelp i tre forskjellige hjem. Det første året var jeg ”bagerjomfru”, arbeidet sammen med fruen i huset og var selvstendig bak disken i

bakerbutikken. Dernest var jeg i huset til en bankdirektør. Familien bestod av seks barn hvorav tre var mindreårige og bodde hjemme. På det sosiale feltet hadde de en stor omgangskrets som medførte en del selskapelighet. Jeg lærte meget om finere matlagning både av fruene i huset og husets faste "kokekone" som ble budsendt ved store selskaper. Men jeg trengte luft under vingene, og det tredje året søkte jeg meg en huspost i København hos en ung moderne familie med to barn på 7 og 9 år. Fruen studerte på lærerskolen etter å ha vært flyvertinne i flere år, og mannen fløy jorden rundt som flykaptein i SAS. Det var litt av et kultursjokk å komme fra provinsen til hovedstaden. På fritiden oppsøkte jeg en ny og spennende verden innenfor kunst, teater, musikk og roing.

I min «karriere» som hushjelp ble jeg verdsatt for det arbeid jeg utførte. Jeg lærte meget om hverdagslivets utfordringer og hvordan det var å få A/S familien til å fungere både på det sosiale- og det organisatoriske planet. Jeg tilegnet meg hverdagskunnskaper og praktisk kompetanse som kvalifiserte meg til sykepleieryrket og eget livsprosjekt.

Veien fra folkeskole til utdanning har vært full av utfordringer og kamp. Men motgang og til dels underkjennelse av mine evner har ikke knekket meg. Tvert imot har det mobilisert min vilje til å kjempe for blant annet å utdanne meg til sykepleier. Jeg er født i Steinbukkens stjernetegn og på mange måter kan jeg identifisere meg med en hel del av dens kjennetegn. Bare les dette: Steinbukken er ambisiøs, formende, hengiven, arbeidsom og målorientert. Men personen kan også ha mangel på spontanitet og sensitivitet, og være sta, fordømmende og kontrollerende.

Jeg var blitt 18 år og klar til å gå den første etappe i et langt kvalifiseringsløp mot en universitetsutdanning.

Første etappe fra fri-mellomskoleeksamen til sykepleieskole

De med fri-mellomskoleeksamen kunne ikke uten tilleggsutdanning begynne i sykepleien. Den bestod i å gå på en forskole til en forskole til sykepleien. Det første kurs var et 3 måneders intensivkurs på en folkehøgskole, hvor det ble undervist i realskolepensum i dansk muntlig og skriftlig, regning og matematikk, fysikk og kjemi. Deretter gikk veien videre til en 3 måneders forskole til sykepleieskole på en annen folkehøgskole. Foruten de ovennevnte fag ble det også undervist i anatomi og fysiologi, hygiene, ernæringslære, etikk og historie. Etter 6 måneders forberedelse var jeg kvalifisert til å søke om opptaksprøve ved en sykepleieskole i 1965. Fagene vi ble testet i var dansk rettskriving, matematikk, fysikk og kjemi. Jeg fikk gode karakterer på prøven med unntak av skriftlig dansk som stod til stryk. Nok engang møtte jeg en barriere som kunne ha hindret meg i å ta videre utdanning.

Jeg skulle bli 19 år før jeg for første gang ble fortalt at jeg var ordblind. En tid etter at jeg var begynt som elev ved Ringkjøbing amts sykepleieskole i Herning, kalte forstanderinnen meg ned på kontoret til en samtale om danskkarakteren min på

opptaksprøven. Hun fortalte at den person som hadde sensurert min stil hadde gitt henne tilbakemelding på at denne personen høyst sannsynlig var ordblind og derfor ikke burde utelukkes fra sykepleieutdanningen, og anbefalte at eleven ble testet hos en skolepsykolog for videre oppfølging. Forstanderinnen formidlet kontakt med en skolepsykolog. Testen som jeg gjennomgikk bekreftet at jeg hadde en auditiv dysleksi, og psykologen la opp et terapiopplegg som gikk over 2 år. Jeg fikk styrket min selvtilit gjennom undervisning i dansk rettskriving og grammatikk, samt utviklet mestringsstrategier som kunne hjelpe meg til å gå inn i problematiske situasjoner hvor mine manglende skriftlige kunnskaper ble utfordret. Endelig fikk jeg en forklaring på hvorfor jeg hadde spesielle læringsbehov i forhold til dansk rettskriving og grammatikk. I stedet for å kjempe *mot* bokstavene kjempet jeg nå sammen *med* dem og vi ble etter hvert et målrettet «arbeidsteam».

Andre etappe fra sykepleieutdanning til sykepleielærerutdanning

Jeg gikk ut av sykepleieskolen med toppkarakter. Gjennom elevtiden vokste det frem et sterkt ønske om å videreutdanne meg til sykepleielærer. Men først ville jeg opparbeide meg klinisk erfaring som sykepleier. Jeg jobbet 4 år i det kliniske feltet med pasienter som hadde ulike medisinske diagnoser, tre år i Danmark og et år Norge. Minstekravet for å studere ved Danmarks sygeplejerhøyskole ved Aarhus universitet (DSH) var realeksamen. Da hjalp det fint lite med en meget god sykepleieeksamen. Jeg kjente at jeg var i opposisjon til utdanningssystemet som krevde at jeg skulle ta realeksamen, som i prinsippet var en eksamen på et lavere nivå enn den sykepleieutdanningen jeg hadde gjennomført. Men skulle jeg realisere mitt ønske om å studere til sykepleielærer var det bare å sette seg på skolebenken nok en gang.

Jeg studerte til realeksamen på 2 år ved Århus Akademi. Første året gikk jeg på skole om kvelden fra 18.00 – 22.00 fem dager i uken, og om dagen arbeidet jeg som sykepleier på en operasjonsavdeling ved Århus Kommunehospital fra 08.00 – 14.00 for å få økonomien til å gå i balanse. Andre året gikk jeg over til å studere på dagtid og arbeide på en medisinsk avdeling annen helg. Hverdagslivet mitt bestod av studier og arbeid. Jeg betalte en høy pris for innsatsen på den sosiale arena, hvor det ble minimalt med tid til å dyrke noen form for sosialt fellesskap utover det som fantes på skolen. Som nyinnflytter til Århus var ensomheten i perioder en tung bær å bære.

Min dysleksi var stadig en utfordring, men nå var jeg meget bedre skolert til å mestre mitt handikap, og studiestedet var på denne tiden også oppmerksom på mitt spesielle læringsbehov.

Med eksamenspapirer på realeksamen og sykepleieutdanningen var jeg endelig kvalifisert til og søkte om opptak ved DSH med fordypning i lærerlinjen og jeg kom inn på studiet.

Tredje etappe fra sykepleielærerutdanning til høgskolelektor

Med kompetanse som sykepleielærer reiste jeg til Norge. Min første jobb var som skolestyrer ved Hjelpepleiarskolen ved Fylkessjukehuset på Voss. Jeg var helt uforberedt på de språklige utfordringer som vossdialekten og nynorsken hadde å by på for en stakkars innvanderer fra Danmark. Etter et halvt års tid kan jeg vel si at jeg til en viss grad forstod "båe målføre".

Det skulle vise seg at på Voss var det en mulighet til å studere til Eksamen Philosophicum på deltid i regi av Universitetet i Bergen. Jeg hadde et ønske om å ta forberedende med tanke på eventuelle fremtidige studier. Minimumskravet for å studere på universitetsnivå var artium. Heldigvis måtte jeg denne gangen ikke sette meg på skolebenken på nytt. Jeg erfarte at min lærerutdanning fra DSH på universitetsnivå ble en døråpner inn til universitet i Norge. Jeg ble immatrikulert ved Universitetet i Bergen, og var glad og stolt da jeg mottok det «akademiske håndtrykk» som gav meg rett til å studere til Eksamen Philosophicum.

Etter en tid flyttet jeg østover til Oslo og jobbet flere år som sykepleielærer ved henholdsvis Aker sykepleierhøgskole, Diakonhjemmets sykepleiehøgskole og Videreutdanning i onkologisk sykepleie ved Det Norske Radiumhospital.

Jeg ble etter hvert så trygg på meg selv at jeg åpent kunne stå frem og fortelle kollegaer og studenter at jeg hadde en auditiv dysleksi og hva det innebar av utfordringer i forhold til skriftlig fremstilling.

Parallelt med yrkeslivet hadde jeg stiftet familie i Oslo, med mann og to barn.

Jeg hadde spist av kunnskapens tre og var sterkt motivert til å begynne på en universitetsutdanning. Selv med dysleksi i bagasjen var det ikke lengre en uopnåelig drøm, men en realistisk mulighet. Med Eksamen Philosophicum søkte jeg om studie-plass ved Pedagogisk forskningsinstitutt ved Universitet i Oslo. Målet var hovedfag i sosialpedagogikk. I oppbyggingen av min akademiske grad var jeg så heldig å få godkjent min lærereksamen fra DSH, Århus universitet som et uspesifikt grunnfag.

Jeg visste at det ville bli mange år med stor arbeidsinnsats i forhold til å kombinere studier, arbeid (50 % stilling fram til hovedfag) og familie, men jeg er en stayer og innsatsviljen var stor. Som student med dysleksi hadde jeg spesielle rettigheter som for eksempel utvidet eksamenstid ved skriftlige eksamener. Jeg fikk dessuten tildelt fast plass på lesesalen allerede på grunnfagsnivå. Disse goder var til stor hjelp i studietiden.

Min ektefelle støttet meg 100 % gjennom studieløpet og var en engasjert samtale-partner. Han var der også når motbakkene kom, styrket meg i troen på egen mestring, når den gamle følelsen av udugelighet og mindreverdigsfølelse kom snikende. Studiet var spennende og utfordrende og ble for meg en intellektuell oppvåkning som var avgjørende for mitt videre arbeid som lektor gjennom 20 år.

Tross min dysleksi ble jeg etter hvert også et skrivende menneske og bidro inn i fagfeltet kreftsykepleie med forsknings - og fagartikler samt som medredaktør på den første lærebok i kreftsykepleie i Norge.

Veien til mestring har gått gjennom utdanning og livslang læring. Det som i utgangspunktet var min svakhet, ble etter hvert min styrke. Jeg tror at min dysleksi har bidratt positivt til å utvikle mine analytiske evner og kommunikative ferdigheter.

Anne Marie Reitan født 1946 i Skjern, Danmark. Utdannet sykepleier, sykepleielærer og cand.polit. hovedfag i sosialpedagogikk. Har de siste 10 år arbeidet som høgskolelektor ved Videreutdanningen i kreftsykepleie, Avdeling for sykepleierutdanning, Høgskolen i Oslo.

Per Østerud: Mitt møte med gagns mennesker

Denne fortellingen om mennesker som har betydd mye for meg og mine valg gjennom livet ble til i forbindelse med et seminar på Høgskolen i Oslo, høsten 2008.

Fortellingen begynner slik: ”Etterpå, så skjønner du at allting hadde hendt deg før du var ti år ... Sea hender det bare oppatt.” Det er den kloke gårdskaren Embret som sier dette til unggutten Anders, i Sigurd Hoels roman ”Veien til verdens ende”. Dette tilbakeskuende perspektivet på tilværelsen og forståelsen av livet, har brent seg fast i meg, preget min fortelling om meg sjøl, også når denne fortellingen endres i møter med andre og deres fortellinger. Det er bondegutten fra Nes på Romerike som er blitt værende i meg, men også heftet til meg som kjennemerke. ”Nei, steike er det ikke bondegutten”, ropte Henry Valen da han fikk se meg på et julebord i Damm forlag for ikke så lenge siden. Vi hadde ikke truffet hverandre på mange år.

Avgjørende møter med gagns mennesker er knyttet til steder jeg har vært. Mitt viktigste sted er gården hjemme. Et sted og en virksomhet med mange mennesker, mange varierte aktiviteter, utstrakt arbeidsfelleskap, stor avhengighet og samhold, men også gruppeinteresser, rivaliseringer og motsetninger. Et spennende lite samfunn som ga grobunn for et rikt liv, og en oppvekst som jeg tenker tilbake på med både glede og takknemmelighet.

Fire mennesker kom til å stå sentralt. Mor og far selvfølgelig, og bestemor. Men også han Kal, gårdskar hos oss i min barndom og tidlig ungdom. En nevenyttig, altnulig-mann som kunne det meste om gammeldags gårdsdrift. Kjente jordene hjemme, visste hvor vi skulle så først og hvordan det burde gjødsles i forhold til jordsmonnet. Han hadde håndlag med dyr, snakket med dem og virket som dyrlege i krisesituasjoner. Dessuten skodde han hestene, smidde og snekret til husbehov. Jeg var mye sammen med Kal. Likte det, lærte mye og ble etter hvert en slags høyre hånd og noe privilegert med hensyn til oppgaver på gården. Når de andre lukte turnips - drittarbeid med lav status - , var jeg sammen med Kal og utførte forefallende arbeid, for eksempel skiftet planker i spilltauene i stallen. Men samtidig gikk jeg på skole eller lå ved Universitetet om vinteren, som det het hjemme, og var ikke alltid like beredt på gårdsarbeidet. En gang sa Kal: ”Det er ille Per, at du har lesi så mye at du itte skjønner detta.”

Far var sjef med naturlig autoritet og stor respekt, ikke minst på grunn av sin redelighet og store arbeidskraft. Far og Kal kom godt overens, men far hadde ”lesi mye”. Han ble også mer og mer skolemann, bare enkelte ganger var han med i slåttonna. ”I dag har vi fått med han med kontorgaffelen”, sa Kal.

Østlandsgårder av vår type kunne denne tida lett bli lukkede, sjølbetalte samfunn.

Slik ble det ikke hjemme. Fars engasjement og krefter rakk langt utenfor gården. 1939/40 ble folkehøgskolen på Jessheim bygd med far som leder av byggekomiteen. Jeg var 12 år og en god del med til Jessheim under denne prosessen. Som ungdom like etter krigen, ble jeg også kjent med dette folkehøgskolemiljøet. Romerike folkehøgskole fikk i denne tida noe av sitt særpreg med stor vekt på sang, musikk og idrett. Skolen var ikke lengre hjemmefra enn at jeg kunne sykle eller løpe for å delta i noe av det sosiale livet på skolen, enkelte fester og idrettsaktiviteter.

Far var aktiv idrettsmann og ikke minst administrator. Dette gav impuls til stor idrettsaktivitet. Det ble spilt mye fotball på gårdsplassen hjemme og på løkker rundt om. Vi bygde hoppbakke i kalveløkka med stillas fra lysthuset i hagen vår. Krittisk punkt 20 meter. I krigsårene ble Østerudbakken en møteplass i vinterhalvåret. I helgene kom barn og ungdom fra andre skolekretser for å hoppe.

Bestemor Helga var en annen markant skikkelse på gården. Hun hadde fellestrekk både med sin sønn – selvfølgelig - og med Kal. Helga var arbeidsom, sterk, stri og pen som min far, men hun var også nevenyttig og trudde seg til det meste når det gjaldt praktisk arbeid. Helga hadde egen redskapskasse: Sag, hammer, hoggjern, tenger, loddebolt, syl, "bekkatråd", spiker og skruer. Hun loddet kjeler, satte nytt trekk på stoler og sydde min første strekkbukse. Og så hadde hun sitt eget domene på gården: Den store hagen. Det var en klok ordning.

Kal, far og Helga hadde stor innflytelse på meg i min opp vekst. Men min mor var tilstedeværende på en annen måte. Mor var alltid der, og for oss. Hun var hjemmets kvinne, og hjemmet var hennes domene og stolthet. Hun holdt et åpent hus. Som barn og ungdom dro vi hjem folk seint og tidlig. Mor kom nærmere mine venner enn de andre. Hun var sammen med oss, spiste med oss, hørte på oss og snakket med oss på en måte som for meg virket uvanlig når jeg tenker på møter mellom barn, ungdom og voksne. Dette er vanskelig å sette ord på, men det har selvfølgelig sammenheng med hennes situasjonsbetingede trygghet og ro, grunnleggende tillit og varme.

Den slentrende og underfundige lyrikeren Arild Nyquist har skrevet et dikt om sin mor og far. Jeg tror kanskje det het øl og akevitt. Tittelen kan i det hele tatt ikke assosieres med min mor og far. Men den siste strofen treffer. Den var omtrent slik: Hos oss bestemte far alt, men over samvittigheten var det mor som bestemte.

Jeg gikk på 4-delt skole, annenhver dag i 7 år. Det var 6 kilometer, til fots, med sykkel, ski eller spark. I disse årene hadde jeg bare to lærere, en i småskolen og en i storskolen. Jeg husker dem godt, Petra Edvinsen og Olaus Landås. De var nok gagns mennesker på sin måte. Ganske godt likt, men ingen av dem ble særlig synlige ut over det å forvalte en tradisjonell lærerrolle. De markerte seg heller ikke i lokalmiljøet. Alf Prøysen har sagt i en av sine skisser at "det var intno på skulen som paste inn i hårdagen i Prøysenstugun". Jeg kjenner meg igjen i dette. Likevel likte jeg skolen. Den

åpnet for et ganske sammensveiset barne- og lekemiljø, etter hvert også idrettsmiljø. Far hjalp oss med å stifte Greni guttlag. Laget ble ganske fort oppløst, men løkkefotballen holdt seg i årevis.

Læreren i mitt liv het Finn Ellingsen. Jeg hadde han i norsk, samfunnslære og kristendomskunnskap på Vahl videregående skole, Oslo Øst. Før Vahl gikk jeg 2-årig realskole på Årnes, en svært tradisjonell lekse, høre og prøve skole. Dyktige nok lærere, men varig spor i meg satte de ikke. Finn Ellingsen møtte jeg som en helt annen lærertype enn de jeg hadde truffet før. Han stod fram som et kraftfelt i klassen. Han var lærd, både teolog og filolog. En person som iscenesatte seg sjøl gjennom undervisningen. Han var en glimrende forteller, som også satte oss på sporet til det å lese tekster utenfor lærebøkene og introduserte oss til studier i felten. For meg ble han først og fremst en døråpner til litteraturen. Det var Finn Ellingsen som gjorde meg oppmerksom på "Veien til verdens ende". Jeg fikk oppgaven å finne ut hvilken betydning gårdskaren og vismannen Embret hadde hatt for Anders gjennom oppveksten. Det var en annen tilnærming til skolearbeid enn jeg var vant til. Mer studium enn skole. I forbindelse med oppgaveskriving fikk vi også en innføring i tolknings- og presiseringslære, lenge før jeg hadde hørt om Elementærlogiske emner av Arne Næss. Og så lærte vi hvordan en skulle gå igjennom ei dør. Den skulle passeres som om det ikke var noen dør der. Rett fram og ledig.

Jeg fant meg vel til rette i Oslo i gymnasietida. Mye nytt og spennende for bondegutten. Regelmessig skoleteater i Finn Ellingsens stramme regi. Skolefotballaget på Vahl videregående var langt bedre enn noe lag jeg hadde spilt på tidligere. Men ikke minst det å bli medlem i BUL- bondeungdomslaget- var utfordrende og stimulerende. Spesielt skigruppa fikk stor betydning. I vinterhalvåret var det samvær på lagsrommet hver mandag. Samtalen dreide seg stort sett om helgas konkurranser. Vi kunne nok være en 30/40 stykker som deltok rundt om i landet. Jeg fikk mange venner. En av dem het Steingrim Eiklid. Han ville skaffe meg et skistipend til Montana State University. Den gangen var det mange gode hoppere og alpinister som dro til USA, deltok på Universitetslaget og tok utdanning. Men far syntes ikke noe om denne ordningen og var nølende til å gi den garantien som var nødvendig for å få visum. Han ble heller ikke presset. Steingrim likte ikke min avgjørelse. Jeg kan huske han sa omtrent dette: "Nå må du finne ut hvor mye du vil satse på idretten, og så må du bestemme deg for hva du vil satse på, ellers blir du god i alt og ikke noe tuss i noe." Det var ganske treffende sagt. Slik ble det. Jeg har alltid satset bredt. Det har hatt sin pris.

Breddesatsingen førte til at jeg begynte på Nansenskolen. Kanskje det aller beste året jeg har hatt som student. Det tette samværet, de heftige diskusjonene, samtalene og dialogene med lærere og gjesteforelesere, de spennende kommentarene og innfallene under det som vi kalt "sofaismen" – ettermiddagskaffen i de to salongene. Dette var noe nytt, en impuls som jeg aldri har gitt slipp på.

Den som formet dette miljøet var først og fremst rektor Hallvard Grude Forfang. En høyreist, uhøytidelig skikkelse, med en muntlig og ledig samværform. En dialogens mester, som hørte på oss og fikk oss i tale. En gave for den som vil lære andre noe. Hallvard var filolog og historiker av legning. Han hadde et sterkt personlig forhold til folkekunst og vår nasjonale litteratur. Gjennom sitt sterke engasjement, lydhøre og åpne vesen forvaltet han folkehøgskoletradisjonen så vel som den folkelige dannelsen på en fremragende måte.

Hjalmar Hegge het en av hjelpelærerne. Han var nyutdannet økonom fra handelshøgskolen i Bergen. Litt eldre enn de fleste studentene og et bindeledd mellom oss, lærerne og gjesteforeleserne. Belest, sylskarp, analytisk, kritisk og polemisk, men lite selvhøytidelig og svært hjelpsom. En god venn. Han foreleste i filosofi og idehistorie. For en del av oss ble Hjalmar Hegge døråpner til filosofisk tenkning. Hvis det går an å si at dannelse er det du sitter igjen med etter at du har glemt det du har lest, har jeg en følelse av å ha fått en form for filosofisk dannelse. Men jeg består nok ingen PISA-test.

Hjalmar Hegge var ved Filosofisk institutt da jeg begynte med historie ved Universitetet i Oslo. Det ble ny studiegruppe i filosofi med noen få medlemmer fra Nansenskolen. Vi traff hverandre hver 14. dag i flere år. Som oftest hjemme hos Anne Ma og Hjalmar. De bodde i en liten kjellerleilighet hos Dan Lindholm, rektor på Steinerskolen. Denne koblinga førte til at jeg også har lest en del antroposofi: I tillegg til Rudolf Steiner blant andre Alf Larsen, Aasmund Brynildsen, Andre Bjerke og Jens Bjørneboe. Dessuten ble jeg kjent med tidsskriftene Janus og Spektrum og vanket noe i antroposofiske kretser.

Jeg vil karakterisere meg sjøl som en noe flakkende student. Det var så mye jeg skulle være med på, mange miljøer der jeg hadde tilhørighet. Dessuten skulle jeg trene, sommer, høst, vinter og vår. I forskjellige idretter. Fordi det var vanskelig å gi slipp på noe. Jeg var imidlertid en ivrig gjest på forelesningene. Det var flere glitrende forelesere. Skulle jeg nevne et par, måtte det være A. H. Winsnes forelesninger over tankeretninger i vår tid, og Sverre Steens fortellinger om Norges tilblivelse.

Pedagogisk institutt var et lite miljø i en leilighet i Eilert Sundts gate. På en måte kunne det minne om Nansenskolen. Studiesituasjonen førte oss nærmere hverandre. Det var lettere å se den andre og bli sett sjøl. Jeg trivdes godt, og knyttet vennskap som har holdt seg fram til i dag. Det er nærliggende å nevne Unn Stålsett. Våre veier har krysset hverandre gjennom et langt liv i lærerutdanninga.

Jeg var opptatt av skolen og fast bestemt på å studere pedagogikk. Nansenskoleoppholdet hadde satt meg på sporet. Men studiet skuffet meg. Det var mye behavioristisk orientert psykologi. Først da jeg fulgte forelesninger i norsk skolehistorie og pedagogisk idehistorie, følte jeg meg mer hjemme. Men det personlige møtet med kollegiet uteble. Det har nok noe sammenheng med at jeg ikke var tydelig nok sjøl i denne perioden.

Men dette endret seg. Jeg begynner på pedagogisk seminar og får praksis på Oslo lærerskole. Nå er jeg 28 og skal ha klasser i norsk, historie og pedagogikk. Mange lærerstudenter var på min alder, noen var eldre. Olav Vesaas, Alfred Oftedal Telhaug og Erling Lars Dahle var blant studentene. Rektor Andreas Schanke og Trygve Bull ble mine veiledere. Svært forskjellige, men jeg kom godt ut av det med dem begge. Schanke ble senere min rektor gjennom en årrekke i lærerhøgskolen, samarbeidspartner og venn. Trygve Bull åpnet veien for meg inn i lærerutdanninga.

På denne tida var Olav Sundet, kjent skolemann, rektor på Pedagogisk Seminar. Han kom på inspeksjon og skulle sammen med Trygve Bull vurdere min innsats. Trygve Bull hadde en lærerprofil som tiltalte meg. Det var den frie, engasjerte klassesamtalen. Lot seg ikke kopiere. Jeg måtte finne min form. Så kom inspektør Olav Sundet overraskende, men jeg var godt forberedt, og studentene skjerpet seg. Etterpå var det samtale og kritikk av timen. Sundet var fornøyd, men han hadde ønsket at studenten var i besittelse av noe mer pondus. Bull gapskrattet. Sundet ble sprut rød, og den videre samtalen avsluttet. Jeg har hørt at Bull refererte episoden på lærerværelset. Om våren kom Trygve Bull inn som fast møtende varamann på Stortinget, og jeg ble engasjert som vikar. Løpet var lagt.

Denne fortellingen slutter her. Etterpå ble det over 50 år i høgskolen, vesentlig knyttet til lærerutdanninga. Rike år sammen med gagns mennesker. Mange av dem er fortsatt rundt meg til daglig, både i fagfellesskap og vennskap. Men det må bli en annen fortelling.

Per Østerud er født 1928 i Nes på Romerike. Cand.philol., I.amanuensis i pedagogikk og har undervisningserfaring først og fremst fra Hamar lærerhøgskole. Har vært leder av Forsøksrådet for skoleverket, rektor ved Sagene lærerskole, ved den sammenslåtte høgskolen Oslo/Sagene og seniorrådgiver ved Høgskolen i Oslo. Dessuten har han vært redaktør av Norsk Pedagogisk Tidsskrift og bidragsyter i bøker og tidsskrifter.

Runo Hellvin: Starten på et yrkesliv. - Møter som ga retningen

Nils Braanaas

Jeg traff Nils Braanaas første gang vinteren 1969. Stedet var restaurant Guldfisken, som lå nederst i Rådhusgata i Oslo like ved havna der danskebåtene nå legger til. Jeg hadde aldri vært der før, og jeg husker jeg undret meg over møtestedet. Var ikke dette en skikkelig bule? At det også var en tradisjonsrik kneipe som sjøfolk, og etter hvert jazzinteresserte, kjente godt til, erfarte jeg seinere.

Jeg var litt nervøs der jeg trasket av sted. Hvem var denne mannen som skulle avgjøre min skjebne for neste skoleår? Det var nemlig slik at jeg i det siste studieåret ved Sagene lærerskole, bl.a. på grunn av mitt engasjement i teatergruppa ved lærerskolen, hadde tatt på meg å lede teatergruppa ved Bøler ungdomsskole. Etter kort tid hadde rådgiveren ved Bøler, Ola Barane, fortalt at det høsten 1969 skulle startes opp et forsøk med drama som valgfag ved fem skoler i Oslo. Var jeg interessert i jobb? Hvilken sjanse! Og det var her Nils Braanaas kom inn i bildet.

Ola Barane, som kjente Nils gjennom Landslaget Drama i Skolen, sendte meg nok til et møte med Nils for å få greie på om han virkelig burde satse på meg som dramalærer ved skolen – fersk som jeg var. Ola Barane hadde for øvrig i 1966 skrevet skolehistorie ved å få satt i gang drama som valgfag ved Honningsvåg skole i Finnmark, der han var rektor. Sammen med Grim skole i Kristiansand var dette første stedet drama eksisterte som eget fag i ungdomsskolen i Norge.

Grete Nissen og Jorunn Vesterlid (Strøm)

Det er ikke uten videre gitt at man er en kapabel lærer i 5-timersfaget drama i ungdomsskolen selv om en har vært leder av teatergruppa på lærerskolen. Det skjedde imidlertid noe med min teaterinteresse i løpet av de to lærerskoleåra 1967-69. Teaterpedagogen Grete Nissen holdt kurs for oss lærerstudenter. Det samme gjorde Jorunn Vesterlid, som hadde fartstid fra barneteatret og som skuespiller ved Rogaland Teater, samt at hun hadde gitt ut bøker om dramatisering i klasserommet. Nå var hun øvingslærer ved Sagene lærerskole. Gjennom innsatsen til disse to kvinnene var flere vinduer blitt åpnet, og jeg fikk nye perspektiver på de pedagogiske mulighetene og personlighetsutviklende sidene ved dramatisk virksomhet.

Grete Nissen ble en av Norges pionerer innen dramafaget. Med utdanning fra England og Østerrike fartet hun land og strand rundt med håndtromma og platespilleren sin og greide å etablere et eget faglig begrep i Norden gjennom 1960- og 70-årene. *Mime og dramatisering* er ikke bare tittelen på hennes bøker, men er for mange godt voksne lærere og teateramatører uløselig knyttet til hennes navn gjennom kursvirksomheten. Hun avsluttet sin mangfoldige karriere som dramalektor ved Eik

lærerhøgskole i Vestfold i slutten av 1980-åra, men fungerte som gjestelærer ved Høgskolen i Oslo til langt ut på 1990-tallet.

Møtet med Jorunn Vesterlid var egentlig et gjensyn. I skoleåret 1958-59, som sjuendeklassing ved Bjølsen skole i Oslo, var jeg med i skolens teatergruppe, som Jorunn ledet. Jorunn var lærer ved skolen, ansatt av skolens overlærer, Rebekka Selte, som selv allerede i mellomkrigstida var en pioner for dans og drama i skolen. Jeg husker at Jorunn under innstuderingen av *Svinedrengen* av H.C. Andersen aktiviserte oss med improvisasjoner og ulike kreative dramaaktiviteter i prosessen fram mot forestilling. Det var mange år seinere jeg forsto at vi hadde hatt en instruktør som med sine metoder og arbeidsmåter var en foregangskvinne på dette feltet.

Gjennom kurskveldene på Sagene lærerskole tok Jorunn Vesterlid utgangspunkt i ulike typer fagstoff for de dramapedagogiske arbeidsmåtene hun presenterte. Dette var nye innfallsvinkler og læringsformer for oss studenter. I tenåra hadde jeg drevet med tradisjonelt teater- og revyarbeid i et ungdomslag. Etter møtene med Grete Nissen og Jorunn Vesterlid ville jeg lære mer om dramapedagogikk – et begrep som var i ferd med å tyte fram på denne tida. Hvordan kunne min litt uklare teaterinteresse ses i sammenheng med grunnskolelærerens daglige arbeid? Det skulle vise seg at nøkkelen til svaret satt litt lenger borte i gata og ventet.

Blomkålsuppas fortreffelige virkning

Nils Braanaas og jeg møttes over to tallerkener blomkålsuppe, flatbrød og en vannkaraffel. Han kom rett fra kontoret til Landslaget Drama i Skolen, eller Landslaget Teater i Skolen, som det het den gang. Nils var redaktør av lagets tidsskrift samt leder av laget, og kontoret lå i Skippergata, som krysser Rådhusgata. Derfor Guldfisken.

Vi fant tonen i dette møtet og ble sittende en stund. En 23 år gammel lærerstudent og en 43 år gammel erfaren, teaterinteressert adjunkt med fagene norsk, fransk og engelsk. Jeg spurte og grov, og Nils kom inn på behovet for folk som ville arbeide for saken i Landslaget Drama i Skolen. Etter vårt møte tok han, slik jeg ser det, to dristige sjanser.

Han ga Ola Barane klarsignal, og dermed skulle jeg fra høsten av undervise 10 timer drama og 14 timer matematikk ved Bøler ungdomsskole. To 5-timers grupper i drama gjennom et helt år – uten dramafaglig utdanning (for det fantes ikke i Norge). Hjælp!

Den andre sjansen tok han et par måneder seinere under årsmøte i Landslaget Drama i Skolen. Nils forslø meg til styret i laget. Selv om jeg var fullstendig ukjent for de fleste – også for Nils må en vel si – ble jeg valgt inn, og dermed satt jeg i "klistretet". Siden har organisasjonsarbeid innen drama og amatørteater vært min dominerende fritidsbeskjeftigelse.

Det var ingen overraskelse at hjelpa som jeg ropte på kom fra Nils Braanaas. –"Meld deg på dette kurset i Sverige til sommeren", sa han. Han skulle selv være gjestelærer der. Dermed møtte jeg lederen Dan Lipschütz og de andre dyktige lærerne ved *Korda-institutet*. Den uka i Sverige ble svært viktig for meg, både gjennom det konkrete materialet som kurset ga og gjennom møtet med den pedagogiske filosofien som disse folka praktiserte i mange estetiske disipliner.

Jeg holdt kontakten med Grete Nissen og var med i en pantomimegruppe som hun ledet det året jeg var lærer ved Bøler ungdomsskole. Nils Braanaas sørget for at jeg traff koreografen og regissøren Randi Baalsrud, og samme året ledet hun og jeg et dramakurs ved Høvikoddens kunstsenter for ungdom i Asker og Bærum. Jeg var den som lærte mest.

Vi som var lærere i drama ved de fem forsøksskolene, holdt kontakten gjennom dette spennende førsteåret. Det var flere enn meg som famlet. Dessuten var det et miljø i foreningen Oslolaget Dramatikk i Skolen der det var gode råd å få.

Disse personer og forhold som jeg her har nevnt, var helt avgjørende for at jeg – og forhåpentligvis elevene – kom helskinnet gjennom den store utfordringen som drama-lærerjobben på Bøler var for meg. Matematikkundervisningen gikk greit, men den var langt fra så morsom og spennende som dramatimene.

Organisasjonsarbeid

I Landslaget Drama i Skolen kom jeg rett inn i en strid – først og fremst en faglig kamp. Nils Braanaas sto i sentrum, eller på den ene sida er det riktigere å si. Jeg ble en våpenbærer. I ettertid er jeg glad jeg fikk oppleve mange av de pionerene som var med i laget på den tida, for eksempel Erik Trummler, den østerrikske antroposofen og flyktningen som var initiativtakeren til stiftelsen av laget i 1962. Da striden etter noen år ebbet ut, var noen av disse menneskene ute av bildet. Det "dramapedagogiske" med Nils i spissen hadde vunnet over det "kunstneriske elevteater" som Trummler sto for. Var det en seier? "Drama är både konst och pedagogik",¹ sier Viveka Rasmusson over 30 år seinere i sin doktoravhandling om denne striden som preget den dramapedagogiske utviklingen i hele Norden den gang.

Nils Braanaas trakk sin nye, ivrige elev med til mange spennende oppgaver. Som en frivillig og ideell interesseorganisasjon ble Drama i Skolen bedt om å uttale seg om ulike kultur- og skolespørsmål. I 1969 var det Steen-komiteens innstilling om den nye videregående skole som var på dagsorden, og her skulle det leses, vurderes, diskuteres og skrives. Deretter skulle de første fagplaner for drama i dette nye gymnaset utvikles. Nils, som underviste i drama ved Forsøksgymnaset i Oslo, var utsett til oppdraget. Og han ville ha med seg en assistent.

---

¹ Rasmusson, Viveka, 2000: DRAMA – konst eller pedagogikk. Kampen om ämnet speglad i den nordiska tidskriften Drama 1965-1995, s. 267, ISBN 91-628-4303-6

Påskan 1970 tilbragte Nils og jeg i Forsøksgymnasets lokaler i Akersgata 73. Vi satt, gikk og sto, spiste boller og tenkte høyt. Og ikke minst: vi studerte de nye svenske *Läroplaner för grundskolan*. Det var starten på det som få år seinere så dagens lys som *Læreplan i drama för videregående skole* (1973).

Norsk Lektorlag hadde en meget aktiv Estetisk komité på denne tida. Nils Braanaas dro meg med dit, og jeg fikk fungere som en uoffisiell sekretær. Kjøpte meg et gammelt drog av en skrivemaskin og satt med en finger og skrev viktige ting. Referater og avskrift. Det var ikke en selvfølge at en jypling av en fersk grunnskolelærer skulle få innpass i Lektorlaget. Nils fikk det til, og jeg lærte. Med i den estetiske komitéen var bl.a. Maja Lise Rønneberg Rygg. Hun var tidligere skuespiller og arbeidet nå som lektor i drama ved Nissen gymnas, der hun ved undervisning, kursvirksomhet og som lærebokforfatter gjennom flere tiår nedla en av de fremste pionerinnsetser for drama i videregående skole. Seinere ble hun en hyppig brukt gjesteforeleser ved Høgskolen i Oslo.

Arbeidet for å få reist en lærerutdanning i drama var en av de viktigste sakene på det tidspunktet jeg kom med i Landslaget Drama i Skolen. Lagets første formann og redaktør, Halfdan Skånland, som var norsklektor ved Sagene lærerskole, hadde reist den debatten i midten av 1960-åra.

Tenk for en skolering det var å bli dratt med for å lage undervisningsplaner i drama samt å argumentere for skolepolitiske initiativ rundt de estetiske fagene. Hvilken læretid og etterutdanning var ikke disse åra for en nyutdannet lærer!

Og så da?

Etter Bøler-året dro jeg eventyrlysten til Finnmark sammen med flere medstudenter fra Sagene. Fra min utkikkspost ved Kjøllefjord skole fulgte jeg imidlertid godt med på hvordan det gikk med idéen om dramalærerutdanning. Dette var noe som interesserte meg sterkt, og våren 1972 var jeg med i det første kullet som fullførte en årsenhet i drama som videreutdanning for lærere, ved Bergen lærerskole. Den første utdanning i sitt slag i Norden.

Gjennom Landslaget Drama i Skolen kom jeg nå i kontakt med Nordisk Amatørteaterråd, som laget hadde vært med å stifte i 1967. På denne arenaen ble Nils Braanaas og jeg et aktivt "radarpar" i noen år. Nils hadde holdninger og vyer som gjennom flere fellesnordiske arrangementer fikk dokumenterte ringvirkninger i alle fem nordiske land.

I 1974 ble Nils Braanaas ansatt som lektor i drama ved Universitetet i Trondheim, der han utviklet det første universitetsfaget i (pedagogisk) drama i Norden. Seks år seinere dro jeg til Trondheim for å ta hovedfag (mastergrad) i drama. Hovedfagsoppgaven min ble til en bok med tittel: *Amatørteater i Norden – historie, organisasjoner, samarbeid, kulturpolitikk* (1984). Da hadde jeg vært leder av Landslaget Drama i Skolen

1973-75, og jeg var blitt ansatt som dramalærer ved Sagene lærerskole i 1975. Nå, 35 år seinere, er jeg lektor ved Høgskolen i Oslo, fortsatt med hovedoppgaven drama på lærerutdanninga.

Nils Braanaas fikk i 2003 Kongens fortjenestmedalje i gull for sin lange og mangfoldige innsats for drama i norsk utdanning og kulturliv. Her hører også med hans rolle som fagbokforfatter, der hans bok *Dramapedagogisk historie og teori* har kommet i fem reviderte utgaver siden 1985 og har hatt nedslagsfelt i hele Norden. Og mest imponerende av alt – ikke minst tid, arbeid, ussel økonomi, slit og motgang tatt i betraktning – er hans nesten 30-årige innsats som redaktør av *Drama – nordisk dramapedagogisk tidsskrift*, Landslaget Drama i Skolen sitt flaggskip.

Gjennom mer enn 40 år har de dramafaglige impulsene, både fra inn- og utland, vært mange og viktige for meg. Men det var møtene med Jorunn Vesterlid og Grete Nissen som ga de første dramapedagogiske impulsene. Og det var møtet på Guldfisken med Nils Braanaas og Landslaget Drama i Skolen som bestemte retningen videre, både i yrke og i fritid. Ja, mer enn det: sett i ettertid kom viktige vegvalg i mitt seinere livsløp på mange måter som konsekvenser av dette møtet – over en skål blomkålsuppe i en litt sliten kafé ned mot Oslo havn.

Runo Hellvin er født 1945 i Oslo. Han er lærerutdannet fra Sagene lærerskole, har teatervitenskap fra universitetet i Bergen og hovedfag i drama ved universitetet i Trondheim. Han har undervist både på barne- og ungdomstrinnet (Finnmark og Oslo), ved Fagerborg gymnas og har vært øvingslærer i Osloskolen. Høgskolelektor ved Sagene lærerhøgskole/Høgskolen i Oslo (lærerutdanninga) siden 1975. Tidligere leder av Landslaget Drama i Skolen.

II På yrkeslivet løs

Hilde Karin Qvale Høyskel: Førstereis

Boksene og samlekonvoluttene med brev og noen sort-hvitt bilder, har i årevis hatt sin egen hylle i skapet på arbeidsrommet mitt. Det er gamle minner som min mor tok vare på da hun levde, og som jeg nå har tenkt å rydde opp i. Underst ligger en stor, brun og slitt konvolutt. Utenpå er det skrevet med min mors sirlige håndskrift: «Sykepleier Hilde Karins utenlands tid 30/1 – 23/4 1966. Korrespondanse med foreldrene». Her finner jeg nummererte konvolutter av «fly-brev» typen, og mange prospektkort med eksotiske motiv. Brevene er skrevet på tynt, tynt papir og er opptil 10 sider lange. Brevene hjem fra min første stilling som sykepleier. Jeg vet de har ligget der, men jeg har aldri tatt meg tid til å lese igjennom dem siden jeg skrev dem for 47 år siden. Jeg lar opprydding være opprydding, og mens jeg leser dem i kronologisk rekkefølge, kommer minner om min første stilling som sykepleier frem, i tillegg til det jeg leser.

Året er 1966, jeg blir 23 år om en måned, og mottok mitt avgangsvitnesbyrd og offentlige godkjenning som sykepleier for 4 dager siden. Nå skal jeg møte min første arbeidsgiver og pasient i en og samme person. Jeg føler meg svimmel, svett og varm, fremdeles med bølgenes duving i kroppen. Det er stille i det store rommet, med morgensolen strømmende på skrå gjennom de åpne vinduene mot havet. Jeg sitter ytterst på kanten av den dype sofaen mens magen gjør kollbøtte. Doktor S sitter taus, avslappet tilbakelenet ved siden av meg. Det var han, som «livlege», og min kjære sykepleietante som hadde vært ansatt hos pasienten, som hadde anbefalt meg. Anbefalt meg til «fruen» som hadde ansatt meg. Møtet med henne hadde gitt meg sommerfugler i magen da jeg nærmet meg det store, lave huset gjennom den vakre naturparken med fasaner og påfugler, til mitt første jobbintervju bare noen uker tidligere. Siden hadde alt gått fort. Jeg kom gjennom nåløyet i et svært personlig intervju. Så noe usikker sa jeg fra meg sykehusstillingen jeg alt hadde fått, der egen leilighet fulgte med. For det eksotiske tilbudet lokket. Men nå streifer usikre tanker gjennom hodet, hva er det jeg egentlig har gått med på, hvorfor sa jeg ja til dette?

Drinken - og det første møtet

Rytmiske, langsomme dunk høres over brusert fra havet, lette dunk av subbene skritt mot marmorgulvet som strekker seg innover i gangen til høyre for der jeg sitter. «Nå kommer han», sier doktor S, og jeg kjenner hjertet mitt dunker hardt.

Plutselig brytes lydene som omgir meg av en skarp stemme som roper ut: "Hello sister – do you want a drink?" En metallisk, nasal stemme med klar Oxford aksent. Jeg snurrer rundt, men ser ingen der stemmen kommer fra. Hva er dette? - Jeg kjenner jeg blir tørr i munnen, snurrer tilbake og ser på doktor S som sitter like uberørt ved siden av meg med halvlukkede øyne. Har den lange reisen gått meg helt til hodet? Riktignok er jeg tørst, og spent, men jeg har aldri hørt stemmer som dette i

mitt eget hode før! For det er ingen andre i rommet enn oss, og stemmen kommer fra en annen kant enn der lyden fra skrittene kommer fra! Så roper stemmen, høyere denne gangen: “Do you want a drink sister?”

Hva...!, utbryter jeg, før jeg merker en bevegelse bak meg, bort fra lyden av stemmen. Jeg snurrer rundt igjen, og spretter opp. Der står han med latter i øynene, et skjevt smil som går som en diagonal strek gjennom den nedre delen av ansiktet. En lav boblende latter ruller over leppene hans, øynene ser leende, undersøkende og samtidig skarpt på meg. Han står lett foroverbøyd, den engelske tweedjakken henger løst rundt den lange, tynne kroppen. Silketørkleidet i halsen innenfor den løst gjenknappede blå skjorten skjuler ikke adamseplet som hopper opp og ned. Duften fra rosen han har i knapphullet, i et sølvbeger med vann skal det vise seg senere, når meg hit jeg står ganske tett innpå han. Han har et fast grep med høyre hånden rundt den bøyde underarmen til personen ved siden av seg, mens den andre armen ender i en av lommene på tweedjakken. Der står de to personene som en enhet, tett sammen. Den faste, støttende, hvitkledd armen er “søster Marits” arm. Jeg vet på forhånd hva hun heter.

Jeg får ikke frem et ord der vi står og ser på hverandre, og jeg ser vel ganske usikker ut. Tar sats for å presentere meg, men han kommer meg i forkjøpet. «Skal vi ta han frem, søster Marit», sier han henvendt til sykepleieren ved siden av seg. «Ja, for Guds skyld, gjør henne nå ikke ennå mer forvirret, hun er vel dødstrett etter reisen», sier hun og himler med øynene før hun hjelper han ned i den høyryggede stolen som står ved siden av sofaen. «Kom», sier hun til meg, og vinker meg bort til baren som står på motsatt side av rommet. «Men jeg behøver ikke en drink, ikke så tidlig på morgenen...», stotrer jeg frem. Men hun avbryter meg med en latter. Hun går bak baren og løfter opp et fuglebur med en sort fugl inni, som jeg senere skulle få vite var en indisk trost. «Hello! Oh boy», roper den og plystrer anerkjennende mot meg før den fortsetter «do you like a drink at six o'clock or seven». Og anspenheten, forvirringen og trøttheten gjør meg først stum, før jeg bryter ut i krampelatter. «Det er det faste ritualet for nykommere her», kommer det i en flegmatisk tone fra doktor S i sofaen. Min fremtidige pasient klukker fortsatt av latter. «Det er en test, søster Hilde, jeg ville se om du har humoristisk sans, får håpe du har det, og du må ikke snakke engelsk til ham for jeg vil ikke at han får ødelagt sin Oxford-engelsk. Og han lyder navnet Oscar!», sier han strengt. «Hello Oscar! Come on clever!» roper Oscar med en gang. Men min kommende pasient forsetter uanfektet «Det var jo en annen søster_jeg ville ha nedover, men vi får se når vi blir bedre kjent og du har bestått prøvetiden!» Prøvetiden, har jeg en prøvetid, det ante jeg ikke, tenker jeg, og kjenner plutselig bølgen fra havet i magen igjen. Men jeg får endelig presentert meg. I det første brevet hjem skriver jeg «Oscar er en festlig fyr, men de fleste her er så lei den at de kan vri hodet av på den, men «el chef» som pasienten kalles, elsker den».

Reisen og Jesus Maria

Min første reise med fly satt fortsatt i hodet og kroppen, og i subtropiske land hadde jeg aldri vært. Reisen startet fra Fornebo, og inne i flyet hadde jeg bare overgitt meg til flyet og til doktor S, som var «livlege» for pasienten, og nå skulle ha et av sine faste opphold hos han. Vi tok av i ganske tett snøvær. I første omgang skulle vi til København og bytte fly videre. Men over København sirklet vi lenge uten å komme ned på grunn av tåke, så vi måtte videre til Hamburg hvor vi endelig kunne lande. Sånn er det altså å fly, tenkte jeg mens vi ventet på flyplassen i Hamburg, det er vel normalt at en må gå til andre steder innimellom. Litt forknytt ventet vi i time etter time i den store, larmende hallen, før vi endelig kunne gå om bord i flyet som vi nå fikk til Frankfurt. Her ble det overnatting på hotell. For første gang var jeg alene i et hotell på et ukjent sted i utlandet «alene i dobbeltrom med eget bad», som jeg skrev i mitt første kort hjem. Det var spennende men mest skremmende. Flyreisen videre neste morgen gikk sydover i Europa i et forrykende vær med lyn som blafret rundt oss. Godt å ha doktor S med, tenkte jeg mens han faktisk klamret seg til min arm mens flyet ristet og skjente gjennom skyene. Den neste flyplassen vi landet på har jeg ingen minner fra, hva vi gjorde eller spiste der er slettet fra hukommelsen. Etter den videre flyturen opplevdes det vidunderlig å lande i hovedstaden på en av naboøyene til vårt endelige bestemmelsessted. Her var det palmer! Og varme! Vi overnattet på det flotteste hotellet jeg hittil hadde vært på, omgitt av bugnende blomsterbed, palmer og plener, som den gang lå i utkanten av byen. Og ikke minst vrimlet det av tjenere i hvite jakker som summet rundt oss, og selv doktor S følte seg litt fortapt tror jeg. Reisen neste dag gikk med et lokalt propellfly, opprinnelig et Widerøe-fly som hadde vært i bruk i Nord-Norge og langs norskekysten. Norsk, det er trygt, tenkte jeg, og propellfly går nærmere bakken. Nå fløy det over havet, som nå skinte og strakte seg utover i det uendelige.

Det gikk ennå et par døgn før vi kom frem til vårt endelige bestemmelsessted. Etter alle flyvningene bodde vi privat hos den norske konsulen på stedet. Huset hadde utsikt over havet, omgitt av mengder av grønne vekster og duftende blomster i all slags farger langs husveggen. Vi fikk servert fremmede retter med spennende smak, og masser av eksotisk frukt. Tenk, blomster, frukt og varme midt i februar! Jeg var både spent og fasinert av det jeg opplevde og det som ventet meg.

Den siste etappen av reisen startet sent om kvelden, da doktor S og jeg ble fulgt om bord i en lokal lastebåt som gjennom natten skulle ta oss frem til hovedstaden på den øya vi skulle tilbringe de neste månedene. Båten hadde et par lugarer som var reservert til oss, men det var vanskelig å sove, både på grunn av varmen i den innestengte lugaren, dunkene fra motoren og lydene langs skipssiden. Det var en befrielse da vi kom opp i den kjølede nattebrisen på dekk grytidlig om morgenen mens det ennå var mørkt. Da lå vi på redene, utenfor øyas hovedstad, og ble hjulpet over i en liten fiskebåt som lå inntil skipssiden. Den skulle ta oss videre nedover langs kysten til vårt endelige bestemmelsessted. Skipperen var en bred kraftig mann med kullsort hår og skjegg, og så ut som sjørøverkaptein i en eventyrfilm. Han gestikulerte

snakket på rivende, hurtig spansk, ispedd noen engelske ord når han snakket med doktor S, som hadde truffet han mange ganger før. Innimellom ropte han kommandoord til en ung mann som føk rundt og lastet våre koffertene ombord, kastet loss, ordnet med tauverk og sjekket motoren, mens han kastet nysgjerrige blikk og lynraske kritt hvite smil til oss. Det var den vakreste gutten jeg hadde sett noen gang! De sorte, krøllene falt stadig ned i ansiktet og kroppen så sterk og smidig ut under en flekkete skjorte og oppbrettede bukser. Han løp barbert rundt og var alle steder på en gang. Han var skipperens sønn, het Ramon, og forsterket opplevelsen av at jeg var midt i en eventyrfilm.

Mens vi satt på dekk sto solen opp av havet. Aldri hadde jeg vært så nær solskiven før. Og konturene av landskapet, på styrbord side av båten, trådte gradvis frem. Bratte, forrevne klipper stupte ned i vannet, avbrutt av bukter der dalene strakte seg oppover fra havet- smale og steinete med busker innimellom, før neste fjellformasjons reise seg opp, mørkebrune og taggete. Ingen hus, ingen mennesker. Det var et fremmed landskap for meg, et «bibelsk landskap», assosierte jeg, nettopp fordi jeg satt på dekket av fiskebåten som het «Jesus Maria»!

Båten tok oss nå nærmere land, og rundt en klippe kom en bredere dal til syne med en lang, hvit, buet strand. En rad av palmer innenfor strakte seg langs hele stranden, og bakenfor der igjen så vi små, lave hus, som lå etter hverandre langs det som senere viste seg var den eneste «hovedgaten» i landsbyen. Bakenfor der igjen gikk det små veier innimellom til flere bygninger som lå i bunnen av dalen. «Jesus Maria» bakk inn mot en primitiv molo av store steiner som stakk ut i den bortre delen av bukten. Her ble vi hjulpet i land av sterke armer. En støvete jeep med norsk sjåfør tok så oss og bagasjen med seg gjennom «en by for utan gata», og videre på svingete veier opp i høyden, mens vi vinket tilbake til mannskapet på «Jesus Maria», helt til vi så den som en liten lekebåt mot det skimrende havet. Vi var fremme, og mitt første arbeid som sykepleier skulle begynne.

Den «engelske» pasienten - sykepleie og Beethoven

Etter mitt første møte med den «engelske» pasienten, som jeg i mitt stille sinn kalte han i starten da hele hans fremtoning minnet meg om det jeg innbilte meg kunne være en engelsk landlord med sin hengslete stil, skulle jeg de neste dagene bare være med og observere hvordan dagsrytmen, pleien var, og min rolle ellers skulle være. Og bra var det, for «syden-syken» som vi kalte det, kom som kastet på meg og varte i to dager, mens jeg kreket meg rundt med vondt i alle ledd og urolig mage. Men jeg fikk etter hvert en oversikt over teamet og dagsrytmen rundt min «engelske pasient», som av de fleste ble kalt «el Chef». I et brev hjem skriver jeg at: «Stellet er hverken tungt eller vanskelig, men består av en masse detaljer, i et bestemt ritual. Så nå holder jeg på å skrive opp liste etter liste på alt dette».

Vi var 2 fullt utdannede sykepleiere som fordelte døgnene mellom oss, det ville si natt og dag sammenhengende. Søster Marit hadde allerede vært der i snart ett år, og

hadde dermed fulgt hele «følget» fra Norge. Følget, eller det norske teamet rundt han besto av oss to sykepleiere, mensendieck -fysioterapeut, lege, sjåfør, og husbestyrerinne. De øvrige som arbeidet i huset var fra lokalbefolkningen på øya, og disse hadde arbeidet for han i mange år. Sammen med familiemedlemmer og internasjonale gjester som kom og dro, utgjorde dette en stor husholdning. For første gang fikk jeg et innblikk i «up- and downstairs», og ulike avskygninger mellom dette. Ennå en ny «verden» åpnet seg for meg, og som jeg måtte forholde meg til.

Utøvelsen av sykepleie i disse omgivelsene var ganske annerledes enn det jeg som nyutdannet sykepleier i 1960 årene hadde med meg. Hygieniske prinsipper, ivaretagelse av grunnleggende behov, medisinske og anatomiske kunnskaper, prosedyrer rundt dette samt observasjoner, var selvsagt med. Men her trådte det også frem andre fenomener, som jeg den gang ikke hadde klare begreper om.

Mitt virke var nå på pasientens territorium, noe vi gjennom utdanningen den gang ikke hadde tematisert. Det var hans hjem, hans domene, hans dagsrytme jeg nå trådte inn i. Når jeg hadde «vakt» kan en si vi var sammen natt og dag. Bare han og jeg i vår egen lukkede verden morgen og kveld i hans fløy av huset. Resten av dagen noen skritt unna eller i nærheten så jeg kunne høre når han ringte på meg med bjellen sin. På grunn av sin lammelse i halve siden av kroppen, trengte han rent fysisk støtte ved forflytning og gange, men mest assistanse i de fleste av sine gjøremål.

Dagsrytmen i pleien

Våre morgener begynte mens det ennå var mørkt, mellom kl 6 og 7, og vi var som oftest omgitt av en av Beethovens symfonier. For hans faste ritual hver morgen var at jeg satte på en utvalgt plate, som oftest Beethoven, på høyt volum så det strømmet gjennom huset. Dette var ofte til ergrelse for de andre i hovedhuset som ble vekket så tidlig på morgenen, noe det virket som han i stillhet frydet seg over. Musikken bølget rundt oss og gjennom hele huset mens vi satt på terrassen utenfor soverommet hans. Da drakk vi «kaffelade» og nypresset juice, som jeg hadde hentet på et ferdig dekket brett på kjøkkenet, og røkte sigarillos. Sammen med suset fra dønningene langt under oss så vi på soloppgangen, mens han fortalte om øya, befolkningen og en del om driftsmåten på plantasjonen. I mitt andre brev hjem skrev jeg: «På brettet som jeg har dekket kvelden før skal det også være 2 kavringer og bananer (-) Bananene er til de to påfuglene som alltid kommer når vi sitter der. Han mener at jeg har dyretekke!» Med i ritualet på terrassen hørte også gartneren, som kom med en ny rose til sølvhylsen i knapphullet hver dag. Men før rosen ble satt på plass var det morgenstellet på badet hvor alt hadde sin faste rytme og tingene sin faste plass. I brevet videre skriver jeg: før han kler endelig på seg følger jeg han inn i stuen hvor han sitter en stund og snakker med fru M, som er både sekretær og husbestyrerinne, mens platespilleren fremdeles står på. Så følger jeg tilbake til soverommet som jeg har gjort klart på forhånd, og kler på treningsdrakt til mensendieck-behandlingen som varer en time. Så er det min tur igjen hvor jeg hjelper til med påkledningen.

Min forestilling om «engelsk lord» ble forsterket i påkledningsrommet. Her hang skjorter, bukser og jakker i engelsk tweed i rekker og etasjer, slips og silkeskjert i alle farger i egne skap, og skinnende sko i sirlige rekker. Ritualer var at vi langsomt gikk sammen langs rekkene av alt dette mens han valgte ut dagens antrekk. Det siste var å plassere rosen i knapphullet, og dermed var «vi» klare for vår gang, med meg som støtte i hvit uniform, gjennom den lange fløyen som endte ut i dagligstuen med spisestuen og frokostbordet innenfor. Her inntok han sin frokost sammen med husbestyrerinnen og eventuelle gjester, fysioterapeuten, og legen hvis han var kommet om morgenen. Sykepleierne inntok alle sine måltider på kjøkkenet sammen med sjåføren og det spanske tjenerskapet, fysioterapeuten spiste kun frokost sammen med oss.

Mensendieck-behandlingen var fritimer for oss sykepleiere. Hun kom om morgenen, eventuelt sammen med doktor S, som daglig hadde en sjekk og samtale med pasienten. Fysioterapeuten var oftest sammen med oss i og rundt hovedhuset det meste av dagen. Sykepleieren som var på vakt, ryddet soverom og bad etter frokost, var innen rekkevidde for pasienten når han var innendørs og ville spasere litt rundt. Vi fulgte han noen ganger i bilen når han ble kjørt for å inspisere plantasjen og pakkeriene, og tok som oftest en siesta samtidig som pasienten i rommet ved siden av hans. Vi hjalp til med hans toalett i løpet av dagen og omklødning til middag, og inntok vår middag samtidig som han. Han med gjester og personell av «høyere rang» i spisestuen, vi sykepleierne på kjøkkenet. Vi var også omkledd til middag selv om vi var med det andre tjenerskapet. Kveldene kunne bli sene, men til slutt vandret jeg sammen med han til «våre» gemakker i huset, hvor jeg etter aftenstellet hjalp han til rette i sengen i det leiet han kunne finne best hvile i, og som fysioterapeuten hadde foreskrevet, med ulike puter til støtte. «Han våkner gjerne om natten på grunn av smerter i for eksempel et ben, så da ringer han på oss. Vi tøyer og beveger litt på det, og rister opp putene osv. (-). Vær ikke engstelige, jeg våkner svært lett, selv når han ikke ringer...», skrev jeg beroligende hjem.

Upstairs – Downstairs

Å spise med den lokale tjenerstaben og sjåføren var en fristund for oss sykepleiere. Her fikk vi høre siste nytt, og noen hemmeligheter om de andre menneskene i huset, og livet ellers på plantasjen. Vi norske stotret oss frem på spansk ispedd fingerspråk og engelske og norske ord som de andre forsto, og ble nære og fortrolige med de fleste av staben knyttet til huset. Foruten alle grønnsaksrettene og middagsmaten, elsket vi den sprø pon frit'en og de flamberte bananene til kokken Pilar med det ravnsvarte håret og blå øynene.

Ennå hadde ikke serier om engelske herskaphus og fenomenet upstairs – downstairs kommet til norske TV skjermer, men vi levde der og da midt i det. Og jeg observerte ritualene og formene mange ganger med vantro. Her på farmen ble fysioterapeutene regnet høyere på rangstigen enn sykepleierne, selv om alle sykepleierne ansatt der var offentlig godkjente sykepleiere. «Fysioterapeuten spiser i første bord setting, og det

er hun som alltid følger han til middagsbordet. Hun jobber en og en halv time per dag, men har likevel dobbelt så mye lønn som oss. Men hun er så hyggelig og søt, og hun kan jo ikke noe for den «forskjellen» det blir gjort...», leser jeg i ett av brevene. På en måte aksepterte vi det som en selvfølge den gang, selv om vi lo litt av det. Hun ble også titulert med etternavn, som «frøken» det og det, mens vi vi sykepleierne var «søster Hilde» osv. Tituleringen «De» og «Du» var også stort sett fordelt på denne måten i taltalen fra «herskapet» til henholdsvis fysioterapeut, med «De», og sykepleier, med «du». De-formen ble alltid praktisert oppover av oss «downstairs». Men dette var ikke unaturlig for flere av oss den gang, og i brevene hjem skriver jeg «frøken R.» om fysioterapeuten. Vi misunte ikke henne hverken posisjonen, tituleringen eller deltakelsen i middagene der hun «måtte» spise inne ved hovedbordet, mens hun ofte kunne misunne oss. Hun fikk da en rolle som kunne være ganske krevende på en annen måte enn vår. Legen, «doktor S.» som vi alltid sa, kunne mer komme og gå som han ville når han hadde egen familie med, men var som oftest der til noen av måltidene.

Omsorgen og «Leken»

Som sykepleier ble jeg pasientens levende stakk og støtte. Jeg lærte å tolke hans signaler etter hvert, som når han ble for trett i samværet med de andre i salongen om kvelden. Han ble brydd hvis han oppdaget at han sovnet under samværet med de andre som da sjelden turte å vekke han. Å være i forkant av dette gjennom diskrete gjøremål innom salongen, og gi tegn om han ville trekke seg tilbake, satte han pris på. Hans verdighet var viktig, og vi kunne ellers gjennom pleien bare ivareta dette gjennom egen varhet ved å ikke trække over grensene til de områder han selv kunne ivareta, de private stundene han trengte, at vi titulerte han hver gang vi henvendte oss til han, og de benevnelsene, og språket vi brukte når vi satte ord på ting. For ham var jeg alltid «søster Hilde», og alltid høflig behandlet. Sammen, alene, var vi på en måte i vår egen verden, hvor hans uttrykk for søvnløshet, smerte, tretthet og ensomhet som lidelsen innebar kom mer til uttrykk sammen med oss helsearbeidere. Å ta imot, romme og akseptere uttrykkene for dette ble en viktig del for meg. Disse tilstandene ble godt skjult bak hans ulastelige fremtoning og galgenhumor ute blant de andre, som dog kunne frykte hans krasshet og bryskhet. Også da familien hans, barn, barnebarn og svigerbarn kom fulltallige på påskebesøk, var denne delen av huset bare hans. Få, om noen av dem, trådte over terskelen til den fløyen av huset.

Gjennom våre etter hvert videre samtaler, spesielt om morgenen med Beethovens symfonier eller Rachmaninovs pianokonsserter flytende rundt oss, fikk jeg høre om hans filantropiske virksomhet. Foruten sine verdensomspennende forretningsvirksomheter, som nå for det meste ble ivaretatt av arvingene, var han meget interessert i både bildekunst, musikk, ulike kulturer og oppdagelser. Han hadde gjennom livet både samlet og gitt støtte til mye av dette. Musikken og gleden over billedkunsten hadde jeg med meg. Det å dele mine egne tanker og interesser med han ble også en del av vårt samvær. Her ble mine private grenser annerledes enn den institusjonelle pleien og omsorgen som for det meste rådte på 60-tallet, og som jeg gjennom sykepleier-

utdannelsen hadde blitt sosialisert inn i. Men da jeg begynte å synge sanger og viser for han, var nok min «prøvetid» definitivt over.

Sangen og dansen

Det begynte på en av våre turer med bil over øya. Foruten daglige turer rundt på plantasjonen, pleide vi sammen med ansatte og gjester å ta søndagsturer rundt på øya. Det ble ofte flere biler, og vi hadde med mat og vin i store kurver. Over krøtterstier, gjennom olivenlunder og høyere oppe nåleskoger, utforsket vi «nye» steder, eller vi dro til hans hvitkalkede bondehus langt opp i fjellene. Jeg var ofte i pasientens bil, og da begynte jeg å synge på viser og sanger jeg husket. De andre norske i bilen sang også med. Han ble begeistret og ønsket stadig flere sanger, så jeg skrev hjem og ba dem sende vise- og sangbøker vi hadde hjemme. I et brev skriver jeg at «nå må jeg synge Bergenssangen og Fjellvisen for han på bergensk rett som det er». Og vi sykepleierne, fysioterapeuten, og doktor S' datter (hele hans familie hadde kommet som gjester for en tid) deltok når de var til stede. Ut fra hans ønske ble det sunget både morgen og kveld og midt på dagen. «Han har funnet ut at jeg er meget musikalsk, som han sier, og en dag lå det en present til meg fra han. Det var et munnspill, så jeg kunne ha et instrument å spille på, som han sa!», skrev jeg noe fortvilet hjem. Han ønsket at jeg skulle vekke han med munnspill om morgenen! Dette gjorde jeg selvfølgelig, og uansett falske toner syntes han dette var morsomt. Dessuten ble det kjøpt inn gitar, kastanjetter og tamburin, som alle vi jentene i staben underholdt han med mange kvelder på rad, til både hans og vår store glede på tross av varierende kvalitet på musikken. Til slutt tok sangen kanskje overhånd. For under et høytidelig middagsselskap med kun bestyreren på plantasjonen med kone til stede, sendte han bud på meg. «Jeg kjeder meg sånn, søster», hvisket han. «Og jeg vil så gjerne høre noen drikkeviser, men hverken jeg, som du vet, eller de andre kan synge. Vær så snill og syng for meg». Alvorlige og overbærende blikk blafret over bordet, og stillheten rådet. Da var det selvsagt for meg å synge et par norske drikkeviser, mens han humret og lo. De andre satt alvorlige og tause som graven, de var hollandske og skjønte ikke norsk.

Han hadde også funnet ut at jeg likte å danse, og jeg skjønte at han hadde elsket å danse som ung. Spesielt når han hadde konsulen på besøk, som var en vennlig, humoristisk mann, ville han gjerne at vi «unge, norske i staben» skulle danse for han. Og i 60-årenes Jenka-tid samlet vi «The dancing girls», som besto av oss sykepleiere, fysioterapeuten, og legedatteren. Vi kom da dansende inn med musikken på fullt under tilrop fra både pasienten og gjestene, og fikk mange med på ferden gjennom stuen mens han bivånte oss leende fra stolen sin. Også på utfluktene vi hadde rundt på øya danset og sang vi for han etter at mat og kald vin var fortært. Men aller mest likte han at vi danset Zorbas dans for han, der vi jentene danset barbent så grasiøst vi kunne over marmorgulvet i stuen foran han.

Oscar

Oscar, som var den første som snakket til meg da jeg kom i huset, var en hørbar del av vår hverdag når han ikke ble dekket til av tepper. Han kunne banne på dannet Oxfordengelsk når han var sur, men når han var i godlaget bød han drinker i øst og vest, og plystret anerkjennende. Og han ble i ekstra godt humør når vi dro på tur med han. Da satt han fornøyd i buret sitt og så nysgjerrig på alt som rørte seg. Vi kjørte også noen ganger inn i fabrikken hvor frukt ble pakket av kvinner i alle aldre. Oscar var gjemt i baksetet ved siden av meg, og pasienten satt ved siden av sjåføren. Det var som et signal for Oscar, som da ustoppelig plystret anerkjennende så de nye og unge pakkerskene snudde seg enten indignert eller rødmende mot den unge sjåføren. Det var et av høydepunktene på disse visittene for «El Chef». En dag var Oscar med til stranden, da alle veiene ellers var ufremkommelige etter et tropisk regnvær som hadde herjet øya. Og jeg skriver: «Jeg satt i baksetet med Oscar i buret sitt for at «han skulle få luften litt» som pasienten sa. Vi humpet utfor bakkene som hadde blitt rene elveleier etter regnet, mens Oscar hele tiden skrek «come on clever!», og sjefen skrek tilbake «hold deg fast Oscar!»... Han vil at jeg skal lære Oscar Bergenssang (på bergensk)! Men da sier jeg at han får skaffe seg et lydbånd, for ellers får han ikke en lyd ut av meg ved morgenkaffen på grunn av slitasje på stemmebåndene!».

Fritiden og dansen på lokalet

Vi sykepleierne vekslet på arbeidet med som oftest 2 døgn på og 2 døgn fri. I fridagene hadde vi eget rom i motsatt fløy. Det var herlig å sove så lenge vi ville, lese bøker og skrive lange brev hjem. Vi solte oss uhemmet, enten ved svømmebassenget ved huset, men mest på strendene som vi alltid hadde for oss selv da det ikke fantes noen turister i de områdene. Til vår faste strand klatret vi over til neste dal ned bratte dalsider i 25 minutter. Sammen med de andre norske som hadde fri eller en fristund, var vi på stranden omtrent hele dagen, ble eksperter på å stupe gjennom dønningene som alltid brøt, eller utforsket hulene i de porøse klippene. Vi ble tett sammensveiset og gode venner selv om både sykepleieren og fysioterapeuten dro hjem av private grunner før oppholdet var over.

«Jesus Maria» svingte alltid innom og Ramon vinket iherdig til oss bikinikledte norske jentene. En lørdag åpnet et nytt lokale med bar og dansegulv i den lille landsbyen. Fysioterapeuten, legedatteren og jeg som hadde fri «...tok det store spranget og ble med sjåføren på dans», som jeg skrev hjem. Sjåføren fulgte med som anstand og beskytter. Det var bratt og langt ned til landsbyen og stummende mørkt, så det føltes også sikkert for oss. Alle de unge pikene fra landsbyen måtte ha mor, far eller eldre bror med seg. Rundt hele dansegulvet satt det sortkledde kvinner med sorte skaut på hodet. Det var et fryktinggydende syn der de fulgte oss med argusøyne. «Sjåføren passet på oss hele tiden, og danset et par danser med hver av oss før de andre engasjerte. Vi hadde det festlig, og alle guttene her nede er jo så høflige. De satte store øyne da sjåføren og jeg danset twist, det er bare to i landsbyen som kan det»,

skrev jeg i et annet brev. Vi hadde tekkelige kjoler over knærne, men en gang kjente jeg et fast tak i kjolekanten som ble dratt nedover av sterke hender. Jeg så ned i et furet, brunbarket ansikt under skautet til en av kvinnene, som nikket megetsigende men vennlig. Kjolen hadde avdekket knærne i en swing. Ramon var flott på dansegulvet, og jeg opplevde å ha kapret «han Gunnar på Mo».

En fridag jeg hadde blitt med en av bilene ned til de par støvete butikkene, eller landhandlene, i landsbyen, møtte jeg Ramon. Han ba meg med hjem til foreldrene. Faren, som eide fiskebåten «Jesus Maria», hadde også en del annen virksomhet på øya og ble regnet som den som hadde mest betydning der utenom min pasient, «el Chef». Der ble jeg overstrømmende mottatt av faren og moren som kom ilende til med en krydderkake, mens faren skjenket en søt vin i tre små glass. Og der satt faren, Ramon og jeg rundt bordet og nippet til dette, mens moren og 4 yngre søsken sto langs veggene og så på med store øyne under hele besøket. Jeg var en fremmed «fugl» for dem på samme måten som denne formen på gjestfriheten var fremmed for meg. Avstanden mellom ulike kulturer var store den gang.

Munnspill ved reisens slutt

Etter at jeg hadde vært der i vel 3 måneder satte hele følget hjem mot våren i Norge. Det vil si den reduserte staben, da både sykepleier Marit og fysioterapeuten hadde sluttet, og jeg hadde hatt alle sykepleie- og treningsfunksjonene alene den siste måneden. Det var krevende og slitsomt, da også treningsdelen nå ble mitt ansvarsområde. Men vi var blitt så godt kjent, og jeg følte en hengivenhet for min «sjef». Jeg opplevde å bli hans følgesvenn på mange områder i den tiden jeg var der. De usynlige profesjonelle grensene mellom oss var alltid til stede. Men gjennom de kompensierende og støttende funksjonene jeg utøvde både gjennom den direkte pleien og i hans daglige liv, var raushet og fleksibilitet fra begge parter en viktig del. For ham måtte det være en påkjenning og utfordring alltid å ha noen så tett innpå seg, nye mennesker i en jevn strøm gjennom årene. Derfor beundret jeg ham hans tålmodighet, og hans evne til å gripe de materielle mulighetene han hadde til å skape en livskvalitet som ga ham mening.

Gjennom min første stilling hadde nye kulturer, miljøer og måter å leve på åpnet seg for meg. For meg kan en si at det ble en ny «dannelsesreise» innvevd i de erfaringer jeg fikk som nyutdannet sykepleier. I min rolle i miljøet var jeg som en observatør utenpå de ulike lagdelte kretsene som omga min pasient. I sesongen jeg var der bodde han uten familien. Men mange interessante og noen originale mennesker kom og gikk som gjester på plantasjonen. De brakte både variasjon, glede og pussigheter med seg til han og oss i staben. Og blant både dem og oss kunne en også oppleve posisjoneringer rundt pasienten.

Men på tross av avstanden i posisjonene, erfarte jeg de tette båndene mellom ansatte over lang tid «downstairs» og «herskapet». For da vi kom hjem til Norge fikk jeg ennå mer innblikk i både den avstanden, men også nærheten, de ansatte hadde til sine

arbeidsgivere. De viste en gjensidig respekt for hverandre, som var overordnet de klagene de kunne ha om hverandre i dagliglivet.

I en sykepleieposisjon der en kommer så nær pasienten, er utfordringene store. Å ikke bli opplevd som en inntrenger av personer i den nærmeste familien er en balansegang i arbeidet med å skape trygghet og tillit også i relasjon med dem, uten å svikte pasienten. Dette var en ny utfordring som ventet meg da vi svingte opp mot gården hjemme i Norge hvor fasaner løp over plenene mot den lave hovedbygningen. Her skulle jeg fortsatt følge han som sykepleier i fire nye måneder før jeg sluttet. Reisen ut i verden med det eksotiske møtet med nye kulturer var gjennomført, men den siste delen av min førstereis, nå på norsk jord, ble ikke mindre eksotisk. Men det er en annen historie.

Jeg var ung, naiv og faglig stolt da jeg dro ut i verden for første gang, og har alltid sett på dette første steget som sykepleier som et eventyr, hvor jeg fikk et vell av nye erfaringer og opplevelser både som sykepleier og som menneske. Arbeidet i disse omgivelsene og overfor kun en pasient var en form for sykepleie som utdannelsen ikke hadde forberedt en på. Ens menneskelige egenskaper kom ennå mer til syne, og kunne ikke gjemmes i et «system». Desto mer var jeg heldig som møtte et menneske som jeg i dag skjønner hadde sett og bekreftet meg.

Min førstereis sluttet da jeg etter syv måneder begynte på spesialskolen i psykiatrisk sykepleie, nå under navnet videreutdanning i psykisk helsearbeid. Dette hadde vært min drøm og mitt mål helt siden jeg hadde psykiatrisk praksis i første år av min grunnutdanning. Søknadsskjema fikk jeg sendt til meg mens jeg var i utlandet, og mot alle odds kom jeg inn allerede samme høst. Min faglige reise kunne fortsette, men det var tungt å si adjø til «min engelske pasient» og følgesvenn, som hadde utdypet min kulturelle og menneskelige nysgjerrighet og glede på mange felt.

20 år etter fant jeg «min egen» lille landsby et sted syd i Europa, som nå har blitt mitt annet hjem. Stemningen fra landsbyen enda lenger syd i verden der min første reise gikk, har nok ubevisst vært med da jeg valgte den. Det som alltid har sittet fast i minnet rundt «min engelske pasient» er Beethovens musikk, morgenstundene på terrassen, gleden rundt sangen, dansen og munnspeilet jeg fikk «fordi jeg var så musikalsk», suset fra bølgene og den intense gresshoppesangen om kveldene. Mange av de andre minnene har kommet frem gjennom brevene hjem som nå ligger ved siden av meg. Munnspeilet ligger alltid på pianoet.

Hilde Karin Qvale Høyskel, førstelektor ved Høgskolen i Oslo inntil pensjonering i 2011. Født 1943 i Oslo, med oppvekst flere steder i Norge. Ferdig sykepleier i 1966, og psykiatrisk sykepleier i 1967. Lærerlinjen ved Norges Sykepleierhøgskole 1982, embetseksamen i sykepleievitenskap ved UiO 1988. Klinisk arbeid som sykepleier ved ulike avdelinger i 1960-70 årene. Arbeidet innen høgskolen og videreutdanning i psykiatrisk sykepleie/psykisk helsearbeid fra 1982, vekslende med flere års ansettelse ved Norsk Sykepleierforbunds fagavdeling, vikariater ved Institutt for sykepleievitenskap UiO, og forskningsarbeid innen sykepleie."

Grete Fjeldstad Traaen: Fra et liv i lære

Glimt fra en elevs hverdag ved et sykehus i Nord Norge. Sykehuset fikk god uttelling for å ha elever. Vi fikk tredivet kroner i måneden og hadde fri kost og hus. Vi bodde to på hvert lite rom uten toalett og bad. Bøker, uniform og alt for øvrig bekostet vi selv.

Vaktene var ofte deltid. Det vil si fra tidlig morgen til klokken tolv. Mens pasientene sov middag og fikk kaffe, hadde elevene fri. Så kom vi på igjen for å ta ettermiddags- og kveldsstellet. Elever gikk mye nattevakt på dette sykehuset, fordi ingen sykepleiere gikk natt. Det var 14 netter etter hverandre. Like fullt, jeg tok ofte slike ekstravakter. Det var frivillig. Tredivet kroner natten var drivkraft nok. Studielånet stod urørt og livet var herlig. Å bli til noe, å få et yrke var verdi og mål i livet.

En vinternatt i 1961 sitter en Røde Kors elev ekstravakt over en mann med uremi. Nyrene har gitt opp og urinen går over i blodet. Hele rommet er fylt av urinsyrelykt. Det er kaldt. Det må være kaldt. Svetten pipler, han klør og brekninger uten kraft renner ut fra sprukne lepper. Han kjemper mot ødeleggende krefter i egen kropp. En siste kamp.

Det er tungt, i sannhet en krevende vakt også for hjelperen. Å være vitne til slik en lidelse gir gjenklang i den unges sinn. Var det ment å være slik? Må mennesket gjennom alt dette før vi får forlate?

Avmakt, som en maur på vakt i maurtua, uten oversikt. Bare å være til for denne ene, en hel natt uten pause. Hans rom er også hennes denne natten.

Elevens blikk søker vinduet. Nedenfor ligger byen og slumrer i en ulmende dis. Hele stemningen er spekkfull av inntrykk. Husene, det fiolette lyset, lydene, broen, havet og fjellene bak. Alt dette kjent etter netter på vakt.

Det gjelder å tvære stemningen ut i vissheten om at snart endres alt, dagslyset overtar og veiene får liv. Energien inni husene og omkring flyter på en god måte. Slik den skal, bare ikke her. Inne på dette rommet er ingenting som det skal. Annet enn at den døende har en hånd å holde i. En hånd som stryker, tørker og smører. En hånd som rekker kruset til å brette seg i. En hjelper med et hjerte som slår raskt, men i utakt med den døendes hjerteslag. Det er krevende, endeløst.

Så går døra opp. Oversykepleier kommer til syne i lyset fra korridoren utenfor. Hun vinker eleven til seg og formidler at vakthavende lege trenger hjelp, han holder på med en obduksjon i likkjelleren. Nå må han forlate fordi det er kommet en øyeblikkelig hjelp.

På vei ned kommer en annen sykepleierelev og slår følge. Elevene kjente rommet fra før når de måtte ned med bærer med nylig stelte lik. For det var her de måtte være,

de døde. I kulden. Lukten var ugrei nok som den var allerede om de ikke skulle bli stående i opphetede rom. Og ingen av de på bårene trengte varme eller lys lenger. Heller ikke mørket var for mørkt for dem. De var alle fri for smerte, fortvilelse, sorg og tap. Og uten å vite det hadde de alle forårsaket unntakstilstand på avdelingen de forlot. Døden var tabu. Dødsfall måtte skjules. Pasienter som satt på korridorane ble diskret loset til egne rom. Noen pleiere stod vakt på korridoren i det båret med den døde ble kjørt ut av sykerommet og inn i en ventende heis. Ferden gikk i dølgsmål og under hast på den ruten som førte til kjellerens spesielle rom.

En sterk lampe lyste opp over hodet på en ung, mørkhåret mann. I halvmørket omkring lå det flere lik. Alle med laken over seg. Mannen under lampen var bar på overkroppen. Blåhvit naken hud, over brystmuskler, armer, hals og ansikt. En vannslange lå på gulvet ved hodeenden av brisken som han lå på. En sag, flere tener og en saks stakk opp av bøtten på gulvet sammen med noen håndklær og en svamp gjennomtrukket av blodvæske og hjernemasse.

Mannen avtjente verneplikten i marinen og hadde falt på utmarsj i fjellet. I håp om å finne dødsårsaken hadde legen såget av øvre del av hodet. Oppdraget vårt var nå å sy på resten av den avskårne delen som legen ikke rakk å fullføre.

Elever var godt trent til å sette sprøyter, re senger, skifte bandasjer osv., men ingen hadde lært å sy i menneskehud, langt mindre å sy i lik. Nålen virket tykk og tråden for stiv. Huden rundt sårkanten var rimelig seig, hard og kaldt. Alt var kaldt og det gikk tregt. Det ble stille. Energifyten i dette rom hadde trolig motkrefter å stri med.

Den døde ble så vasket, tørket og håret lagt på plass. Først da så de hvor ung og vakker han var. Og som i et lynblikk streifes eleven av en intens tanke som skar gjennom rommet; "Han skulle jo ikkje dødd" - - Og rommet fyltes av et rop om rettferd som druknet i mørket.

Oppi all denne kulden fullførte de to sykepleierelevne, 20 år gamle, sitt til da, livs største oppdrag. Uten å nekte. Uten å klage. Uten å gråte. De jobbet seg nesten varme i denne ubeskrivelige atmosfæren i likkjelleren en vinternatt på byens sykehus.

Eleven med ekstravakten vendte tilbake til rommet hun forlot. Vargtimen, den tyngste del av vekten, var nå i ferd med å slippe taket også her. Den terminale pasienten virket lettere og eleven gjør unna morgenstellet før hun forlater sykehuset og gjør seg klar til hvile før neste elevvakt. Og hun får aldri vite om legen fant svar på marinegastens død. Elever spurte ikke om sånt den gangen.

Grete Fjeldstad Traaen, forfatterromtale s. 9.

Britt Selanger: Det første morgenstellet

På vei til Geriatrik avdeling 15 A på Ullevål sykehus sammen med "kullinger" fra B-klassen i januar-kullet 1969. Min første dag i praksis som sykepleieelev ved Ullevål sykepleieskole. Vi skulle utføre et morgenstell i sykehuspraksis. Hittil hadde vi øvet på hverandre. Elevuniformen satt godt, hvit og blå smårute bomullskjole med tekkelig lengde på leggen, korte ermer og rund krage. Hvite sko og brune strømper hørte også med. Det hvite forkleet, stivet midjebelte og en liten hvit hette på toppen. En uniform som var tiltenkt arbeidet. Jeg følte meg fin. Den ene hvite stripen på venstre erme viste at vi tilhørte første halvår i sykepleierutdanningen, og elevnålen i halsen var symbol for sykepleieskolen. Det var viktig. Blått cape med hette og rødt for satte prikken over i'en, der vi vandret av sted denne april-morgenen, klokken kvart over sju til det første morgenstellet.

Forventningsfull. Etter to måneder med teori på skolebenken og praktiske øvelser i sykepleie hvor vi var "prøvekluter" på hverandre med tanke på holde kroppen ren, og øving i sengeredningens kunst. Det var viktig med konvolutthjørner, og lakenstrekke så en 5-øring kunne sprette, mange finnesser og råd. Fullt stell og hårvask i seng. Vivian med hår til midjen var den utvalgte. Mating og munnstell, barbering og hudpleie, og å sette bekken var prosedyrer som var grunnleggende og skulle læres, samt å se og lytte til pasienten. Det var krav som en vordende sykepleier skulle innfri. Teorigrunnlaget var også lagt, anatomi og fysiologi, mikrobiologi og sykepleieteori. For ikke å glemme etikk og etikette, hvordan vi skulle oppføre oss, hva som var sømmelig for en sykepleieelev og fremtidig sykepleier. Alvor var det, men også mye latter i klasserommene under disse øvelsene som åpnet en ny verden for en uerfaren sykepleieelev.

Nå skulle vi imidlertid ut i det virkelige liv og erfare hva sykepleie var. Klokken halv åtte om morgenen satt vi på vaktrommet og tok imot rapport over pasienten vi hadde fått tildelt. Vi fire elevene skulle hjelpe hver vår pasient med morgenstellet. Jeg skulle stille pasienten i I-sengen, det var kvinnen som lå i sengen lengst til venstre i rommet. Sykepleielæreren var med. Det var en trygghet.

Jeg hadde ingen erfaring med å være på sykehus, hadde tidligere knapt satt mine ben der. Jo, et brannsårl på høyre legg gjorde at jeg måtte innom kirurgisk poliklinikk på Harstad sykehus. Overgangen var stor. Det å komme inn på en 4-sengsstue med eldre pasienter hvor natteluften slo imot meg, fortrukne gardiner og taklyset på. Et bekken var nylig båret ut, så avføringslukten lå igjen i rommet. Rullestoler, stokker, gåstol, dyner og puter. En fotprotese ved sengen til "min" pasient som satt på sengekanten iført Ullevål sykehus' morgenkåpe, hvit og blå-stripete. Jeg fikk assosiasjoner med fengselsdrakter som jeg hadde sett på bilder.

Jeg hadde tatt med fat, håndkle og kluter, og hilste på pasienten, en kvinne i 70-årene som var gråhåret, blek, liten og tynn og alvorlig. Under morgenkåpen kunne jeg se et

amputert ben like under høyre kne. Jeg husker at jeg skvatt til, for jeg hadde ikke sett en amputasjonsstump før. Jeg så kneet bøye seg, men uten leggen og foten. Pasienten sa ikke stort, ikke jeg heller. Jeg som aldri hadde vasket en pasient før prøvde å huske og gjøre det jeg hadde lært om å stille en pasient i sengen. Pasienten var tynn og "skjør". Amputasjonsstumpen var grodd. Det var ikke sår, men ekkelt å se sømmen rundt stumpen, og kneet som bøyd seg med en liten "flik" av leggen. Dette var ikke enkelt. Jeg skulle forholde meg til pasienten, og skulle sørge for vaskefat, såpe og vann oventil og nedentil, og hjelp til påkledningen. Pasienten fikk etter hvert vasket seg, og jeg hjalp henne med å ta på privat tøy. Jeg kan ikke huske hvordan jeg fikk festet protesen, men da hun etter hvert satt i rullestolen, nyvasket og med gredd hår og sko på bena, var jeg lettet. Så var det lufting på rommet, sengeredning og tid for frokost. Det var ikke mye som ble sagt mellom oss under stellet.

Så var tiden kommet, og vi ga rapport om hver vår pasient til avdelingsleder. Vi forlot posten halv tolv, gikk tilbake til sykepleieskolen og fortsatte undervisningen. På vei tilbake til skolen sa jeg til min gode venninne fra Kabelvåg at, om det var dette som var sykepleie, så visste jeg ikke om det var det jeg ville arbeide med.

Men vi hadde mer undervisning på sykepleieskolen, og praksis på et sykehjem annenhver uke i to måneder til sommerferien. Etter hvert forsto jeg mer og mer hva sykepleie var, og kunne ikke tenke meg et annet yrke. Jeg har stortrivdes som sykepleier hvor jeg har fått bruke alle sider av meg selv, og forhåpentligvis til glede for pasientene.

Britt Selanger er født 1944 i Harstad. Sykepleier med master i sykepleievitenskap. Spesialutdanning som helsesøster, og lærerutdanning i sykepleie. Erfaring som sykepleier og helsesøster. Undervist ved grunn-/bachelorutdanningen i sykepleie, Ullevål sykepleierhøgskole og Høgskolen i Oslo.

Unni Bleken: Annet møte: Min første jobb

I september 1951 flyttet jeg med min studentmann til Oslo. Jeg var nyutdannet barnehagelærerinne, et yrke det tok mange år før jeg med glede vedkjente meg. Hva var vitsen med det?

I hele landet var det vanskelig å få jobb som utdannet småbarnspedagog på denne tiden. Jeg tror det var ca 2% av barna som gikk i barnehage.

Husmødrenes barnehager var en vel kjent arbeidsgiver i informerte kretser. De ansatte barnehagelærerinner i alle sine barnehager. Jeg prøver der. Men første forsøk falt ikke heldig ut. "Hvorfor søker ikke De jobb i Trondhjem da, lille frøken?" var kontor-sjefens vennlige råd. Vel, jeg prøver Oslo kommunes daginstitusjoner. Kommunen hadde drevet sine asylere – nå kalt **daghjem** – siden 1836. Den var ikke kjent for å ansette barnehagelærerinner i sine institusjoner på denne tiden. Men noen få var der – pionerer som søkte jobber det ikke krevdes relevant utdannelse for, fordi de mente de hadde kvalifikasjoner å bidra med. Oslo og Aker var nettopp slått sammen til en kommune. Som faglig leder av den lille barnehagevirksomheten var nylig ansatt den erfarne barnehagelærerinnen *Inger Idsøe*.

Oslo kommune tilbød meg vikarstilling som *ekstrahjelp* ved Vålerenga daghjem. Jeg slo til – her gjaldt det å få satt foten i dørsprekken. Vålerenga daghjem holdt til i et toetsjes gammelt trehus på Vålerenga. Daghjemmet hadde ca 35 barn mellom 3 og 7 år og 4 voksne; åpningstid 8.00-17.00, lørdag 8.00-15.00. Barna kom fra nærmiljøet, som den gangen bestod dels av gamle små trehus, dels 4-etasjes murgårder fra 1880-årene og utover. Alt nedslitt etter økonomisk depresjon etterfulgt av fem års krig. Den lave barnehagedekningen gjorde at familienes materielle og helsemessige standard ble nøye silt før barnet eventuelt fikk plass på daghjemmet. Enslige mødre i arbeid utenfor hjemmet var første prioritet.

Dette var mine første arbeidskolleger

Bestyrerinnen – en sykepleierske i 60-årsalderen. Hun la stor vekt på at hennes bror var byråsjef i et eller annet departement, og at hun bodde på Nordstrand (**ikke** i Gamlebyen/Vålerenga!) Hun bar yrkestittelen *frøken*. Hun deltok omtrent ikke i direkte arbeid med barna, var kontrollør av virksomheten.

Assistenten – *tante Signe* – ca 50 år, med lang fartstid i kommunens daginstitusjoner. Hennes språk og væremåte viste at hun kom fra lokalmiljøet. Hun hadde nettopp gjennomført kommunens ett-årige opplæringstiltak for assistenter. Det var et nybrottsarbeid som hun var stolt av å ha vært med på.

Kjøkkenhjelpen – også ca 50 år og fra lokalmiljøet, hadde altså ansvar for kjøkkenet. Barna fikk to måltider daglig fra kommunekjøkkenet – formiddagsmat og varm middag. Kjøkkenhjelpen ga en håndsrekning i arbeidet med barna mellom måltider og oppvask.

Ekstrahjelpen – tante Unni – var 22 år, nettopp fullført 2-årig barnehageutdannelse. Hun var nederst i det interne hierarkiet.

Frøken og tante Signe kunne overhodet ikke utstå hverandre. De arbeidet begge trutt på å verve kjøkkenhjelpen og tante Unni på sitt parti mot den interne erkefienden. Kjøkkenhjelpen tenderte mot frøkens parti, tante Unni trodde det var mulig å holde seg nøytral og ta seg av ungene.

Jeg husker ikke så mye av hva de siste hadde å ta seg til, bortsett fra å leke med hverandre, noe barn er imponerende gode til, selv under de mest ugunstige omstendigheter. Noe leker og materiell har nok daghjemmet hatt ute og inne, men jeg husker det som dårlig. Jeg tigget iallfall restegarn hos mine gamle tanter på Uranienborg, og fikk etablert den vel kjente barnehageaktivitet *veving på papp-plater*. Jeg tror frøken og tante Signe syntes det var noe tøvette. Frøken hadde også fra slektninger i USA fått et koppestell i det nye og ukjente materialet *plastik*. Det ble bare låst ut fra et eget skap som frøken hersket over under særlig dårlig vær (innelek), og lånt ut til småpiker som kunne antas å være forsiktige nok med det. Daghjemmet hadde en relativt liten utelekeplass, nesten helt uten vegetasjon, avgrenset av et høyt og tett plankegjerd. Jeg kan ikke huske av vi noen gang tok barna med i deilige høstdager for å leke ute i parken like ved daghjemmet.

Stemningen sene ettermiddager i oktober, når jeg hadde senvakt, den glemmer jeg aldri. Etter kl.16.00 var en voksen igjen den siste timen med etternølerne. De fleste barna var gått hjem. Alle leker ute var ryddet og låst inn i skuret, inne var alt ryddet på plass, stoler satt opp på bordene for å lette arbeidet for vaskehjelpen (var det kjøkkenhjelpen?) På inngangstrappen satt ofte Johnny og jeg til sist alene, bare vi to var igjen. Det var stille omkring oss, få lyder nådde inn over plankegjerdet. Ofte gråvær, skumringen begynte så vidt å falle på.

”Tante, trur’u morra mi kommer?” ”Å ja, helt sikkert!” Morra til Johnny var meget ung, liten og tynn og alltid fortravlet ute i siste øyeblikk eller litt senere. Kanskje småsnakket Johnny og jeg litt, jeg håper det. Men det var visst ingen livlig samtale. ”Tante er du *helt sikker* på at morra mi kommer?”

”Helt sikker! Tror du hun har lyst å være hjemme alene uten deg, du da?” Johnny slår seg nølende til ro. Like før han spør for tredje gang, rives porten opp, og inn stormer morra til Johnny med et unnskyldende blikk- ”Huff, det vart så seint!” ”Der kan du se, Johnny, det var *helt sikkert* at morra di kom!”

Da det lakket mot vinter befridde Inger Idsøe meg fra Vålerenga daghjem. Hun visste hvordan det var der. Jeg kom, stadig som ekstrahjelp, til Dronning Louises daghjem på Sagene – en institusjon med en elskelig gammel styrer, hele lokalmiljøets bestemor – et daghjem av en ganske annen sort.

Johnny og morra hans ble tilbake på Vålerenga.

Unni Bleken er født 1929 i Trondheim. Førskolelærerutdanning Dronning Mauds Minne, Trondheim 1949-51. Arbeid som førskolelærer i Oslo kommunes daginstitusjoner 1951-56 og 1965-70. Lærer i pedagogisk teori og praksis, lektor i pedagogikk ved Barnevernsakademiet i Oslo 1970-83; rektor samme sted fra 1983 til pensjon 1994. Tillitsverv innenfor førskolelærernes organisasjoner, deltaker i en rekke råd og utvalg innenfor eget fagområde, leder for utvalget som utarbeidet Rammeplan for barnehagen 1996, utstrakt skribent- og foredragsvirksomhet. Stadig interessert borger.

Ingrid Bølset Johannessen: Tone viste veien

Et intervju ble annonsert i Østlandssendingen en sommerdag i 2007. En av landets eldste barnevernsinstitusjoner, som i 2007 het Alines spebarnsenter, rundet 100 år og lederen, Unni Nygaard, tok oss med gjennom 100 års historie med syv-milsstøvler. I anledning de 100 år var det også åpnet en utstilling på Oslo Bymuseum. Jeg la bort det jeg hadde i hendene og ble sittende og lytte, og minnes.

Det meste av året 1957 var jeg elev i barnepleie ved det som den gang het Alines mødre- og spebarnhjem. 50 år siden. Den gang hadde Aline allerede vært i drift i 50 år. Jeg måtte straks ta turen til Bymuseet.

Jeg gikk inn i utstillingen, helt alene, midtsommer, ingen turister, ingen omviser, rett og slett ingen andre enn meg. Om det går an å kalle en utstilling minimalistisk, så var denne det. 6-7 små sprinkelsenger, gulmalte, stilt opp på tvers midt i utstillingsrommet, et lite dyneaktig teppe brettet sammen lå midt i sengen, som om sengen ventet på sin lille beboer. På hodegjerdet hang et lite ark med fornavn, håndskrevet, med en liten blomsterbord rundt kanten. Ekte? Jo jeg kjente igjen måten å gjøre det på, selv om det var 50 år siden og gjemt og glemt, trodde jeg.

En rekke lange postere med korte opplysende tekster dekket veggene. Jeg så for meg salene på barnehjemmet, og ble slått av en opplevelse av at hver enkelt seng stod alene. Det eneste personlige var en håndskrevet navnelapp på hver av de ekstra små sengene. Og jeg husket.

Året etter at jeg avsluttet min elevtid, i 1958, ble mødrehjemsdriften lagt ned. Begrunnelsen var at det ikke lenger var behov for denne typen institusjon. Mange lykkelige familier hadde fått sine etterlengtede adoptivbarn, mange barn hadde fått nye hjem, mange mødre hadde "gått videre i livet" uten et barn som hadde meldt sin ankomst på et tidspunkt som ikke lå til rette for omsorgen for et barn. Bestyrerinnen i min elevtid, Tone Knudsen, sa opp sin stilling. Hun ville ikke lede barnehjemmet videre under nye, trange økonomiske betingelse hvor bl.a. barnepleieelevene skulle ha vakter i vaskeriet, og på den måten sørge for lavere driftsutgifter. Med sin bakgrunn som førskolelærer og sykepleier ville hun ikke gå på akkord med sine egne etiske prinsipper og krav til omsorg for barna og kvalitet i barnepleierutdanningen. På denne måten fikk hun også presisert sine kvalitetskrav til yrkesutøvelse og driften av barnehjemmet.

Samme år som Alines 100 års historie ble markert, ble det gitt ut en bok, "Mødre uten barn" (2007). Forfatteren, Bjørn Steinar Meyer, forteller om mødre og barn og om en jordmor, bosatt i Mysen, som privat tok imot gravide unge kvinner. Kvinnene kom mer og mindre frivillig fra hele landet og ble værende til fødselen var over. Barna fikk nye foreldre. Adopsjonsformidlingen tok jordmoren seg av. Kvinnene reiste både derfra og videre i livet. Kontakter ble brutt og nye livshistorier begynte.

Dette skjedde parallelt med at mødre hjem ble lagt ned "fordi det ikke lenger var behov for dem". Det offentlige moralsyn var fortsatt at det var stor skam for en familie at en datter fødte barn uten å være gift. Boka forteller om kvinner og barn, de fleste navnløse, men også om noen som ikke kunne forsones seg med å leve uten kjennskap til sitt rette biologiske opphav. Mange hadde vært villige til å hjelpe til med å nøste opp skjulte, ensomme og såre skjebner. Dermed hadde det blitt mulig å sette søkelys på en tabubelagt del av vår historie.

Tone Knudsen fylte 40 år tidlig i min barnepleietid på Aline. Fryktelig gammelt, syntes vi som var bare 19. Hun ville vi skulle si fornavn, Tone, ikke bestyrerinnen, noe som ville ha falt lettere for de fleste av oss. Hun bodde i en liten hybelleilighet i 1. etasje i barnehjemmet og var ugift. En mann stilte på døren med en blomsterbukett på hennes fødselsdag og fantasien tok overhånd hos oss elever. Da kjøkkenets hersker og myndige kokke kunne fortelle at bestyrerinnen hadde besøk av broren sin, falt vi til ro igjen. Tone skulle sikkert ikke slutte.

En dag inviterte Tone til "møte hos Tone" like etter at kveldsstellet var ferdig, ved 19-tiden. Kaffe, te og kjeks serverte Tone, i tillegg til denne programerklæringen: "Jeg kommer til å ta med meg et eller to barn inn på kontoret mitt på ettermiddagen mellom kl 17 og 18. De kan leke og kose seg der mens jeg gjør ferdig dagens kontorarbeid. Jeg har alltid litt ekstra leke- og tegnesaker der inne. Det er helt nødvendig for meg å se litt mer av hvordan barna leker, og jeg er sikker på at barna vil synes det er kjekt å bli med meg en stund." Jeg husker stillheten, ingen sa noe. De ansatte barnepleierne vekslet blikk. Den eldste eleven, 28 år gamle Aadel, bryter stillheten og sier: "Ja, det skal du gjøre, barna vil elske det!" "Jeg tenker særlig på de barna som sjelden har besøk av foreldre." Tone snakket om foreldre. Og hun fortsatte: "Da må de barna som er hos meg få kveldsstellet sitt sist, og jeg kan være med på det." "Men det må jo ikke gjøres forskjell på barna", sier en av barnepleierne alvorlig. Tone trekker pusten før hun fortsetter: "Det er allerede så stor forskjell i barnas liv og det skjer ingen skade ved at noen får et ekstra øyeblikk med oppmerksomhet. Vi skal heller prøve å gi alle barna noe ekstra, men det er umulig å gjøre det for alle samtidig. Forresten vil jeg gjerne at dere elevene tar med et barn til kaffepausen ved 15-tiden." En tanke for gjennom hodet mitt, skal vi ikke ha pause? "Det er så viktig at barna opplever å være sammen med voksne, å gjøre noe sammen med voksne, noe som ligner på det som skjer i et hjem", fortsatte Tone. "Så blir det litt variasjon i ettermiddagen før kveldsstellet. Og så har jeg tenkt på at når dere tar med barn ut på tur i vogn, så er det viktig at dere snakker med barna om det dere ser, altså ikke snakker med hverandre, dere elevene. En voksen i privat tøy sammen med ett eller to barn. Hva synes dere om dette?" Hva vi syntes?

Jeg var nærmest lamslått av det jeg hørte omkring meg. Tone spurte oss hva vi mente. Hun utfordret oss. Siden ingen svarte, eller tok ordet til noen synspunkter, gikk hun videre og gjorde det helt tydelig for oss hva som var viktig for henne. Og det var hensynet til barna det handlet om, og at barnehjemmet var barnas hjem. Det handlet tilsynelatende om praktiske ting og gjøremål. Men dette var kunnskap og

holdninger omsatt i liv og handling på en slik måte at liv og lære var i samsvar med hverandre. Det var en erkjennelse av dette som traff meg så sterkt. Tone presenterte sitt grunnleggende syn på småbarns oppdragelse og krav til voksne. For meg ble dette en første grundig involvering i barnehjemsbarnas liv. Her var det blitt presentert en rekke viktige prinsipper: Ute skulle ikke vi elevene eller barnepleierne gå i uniform. Barna skulle gå og leke sammen med voksne i privat tøy. Barna skulle ikke være likt kledd. En passe størrelse på en turgruppe var en voksen og en til to barn. Andre voksne, som for eksempel naboene i strøket, skulle ikke kunne si: Se, der går barna fra Aline. Dette var et klart brudd med tradisjonelt liv på barnehjemmet. Befriende å høre dette sagt.

Som ungdommer med litt ulike livserfaringer tok vi inn Tones budskap på helt forskjellige måter. Det kom fram i våre kommentarer i internatet senere. Jeg tenkte selv: hadde Tone helt fri noen gang? Hun fortalte oss at hun var utdannet både førskolelærer og sykepleier. Hun hadde bøyd seg for sin fars ønske om at hun skulle utdanne seg til sykepleier, noe hun ikke angret. Verken faren eller andre i hans krets syntes at barnehagelærerinnen, som det het i Tones tid, var en skikkelig utdanning. Å arbeide med barn var likevel hennes store interesse. Hun viste sin sterke vilje og selvstendighet ved senere å reise til Sverige og utdanne seg til barnehagelærerinne der. Som leder av barnehjem hadde hun en nødvendig og svært god kombinasjon av kunnskap, mente Tone. Sykepleierutdanning var for lengst en anerkjent utdanning for kvinner. Kunnskap om småbarn hadde ingen status, men kunnskapen i seg selv var mangelvare og høyst savnet.

Sett i etterpåklokskapens lys med oppmerksomhet om institusjonsoppvekst, trer Tone fram som et fagmenneske langt foran sin tid. Hun styrte med mild og kjærlig hånd over barnehjemmet med barna og mødrene. Den faste, styrende hånden kom til syne i samarbeid med de voksne, elever og ansatte. Overfor institusjonens styre var hun ubøyelig. Hun utstrålte varme og respekt, men også fasthet og styrke, og i forhold til styret ble det nødvendig å klargjøre hva som var uakseptabelt for henne.

Noen dager etter kveldsmøtet hos Tone traff jeg henne i gangen utenfor den lille elevstuen i 2.etasje. Jeg hadde 10 måneder gamle Mari på armen og var på vei til kaffepause. Tone så rett på meg og spurte: "Har du tatt med deg barn til elevstuen før vi tok det opp på møtet hos meg?" Jeg måtte svare som sant var at det hadde jeg ikke gjort. Jeg prøvde å forklare at jeg hadde ikke kommet på å gjøre det. Jeg hadde ikke trodd osv., men nå tok jeg med barn hver dag. Tone stod med hendene i siden, en karakteristisk stilling når hun funderte over noe. "Jeg hadde ventet mer av deg. Gå nå å ta kaffen sammen med Mari!" Jeg så gjorde. Og så kom ettertanken. Hvordan kunne Tone si at hun hadde ventet mer av meg? I min egen vurdering var jeg ansvarsbevisst, pliktoppfyllende og til å stole på. Men var det nok? Hvorfor var det ikke nok? Jeg hadde plutselig fått et blikk inn i noe som gikk langt ut over de egenskapene jeg hadde tillagt meg selv. Jeg hadde tillatt meg å være tilfreds med å oppfylle noen lett målbare krav. Små mennesker som hadde barnehjemmet som sitt hjem trengte voksne med et langt videre register. Barn trenger voksne som går ut

over det som er ventet, voksne som bruker fantasien til å tøye tilvante regler, sprengre tidsrammer, tilføre miljøet og den enkelte opplevelser, glede og nærhet. Voksne som er modige på barnas vegne. Disse væremåtene står ikke i motsetning til det som springer ut av mine "tørre begreper" som ansvarsbevisst, pliktoppfyllende og til å stole på. Men de utvider og setter langt større krav til personlig involvering.

Tone hadde ikke brukt disse begrepene, men de lå inne i det hun hadde sagt om hva hun ville vente at vi gjorde. Her er det sammenheng mellom liv og lære som viser seg.

Jeg tok mot til meg og snakket med Tone. Jo, hun var helt klar: Det er ikke nok å gjøre sin plikt. Det er en selvfølge at en gjør det. Det er da utfordringene virkelig begynner, hvis en har grunnlaget i orden. Og det var det hun hadde sett hos meg, sa hun. "Men det betyr at jeg og bestyrerinneassistenten kommer til kreve veldig mye av deg, og det vil du vokse på."

Å bli stilt krav til var ikke nytt for meg. Det nye og betydningsfulle var krav kombinert med tillit, oppmuntring og anerkjennelse. Like etterpå ble jeg en av de første elevene som gikk nattevakt alene med en ansvarlig ansatt, sykepleier eller erfaren barnepleier, som sovende vakt. Nettene var stort sett rolige, til tross for at det var ca 40 barn, de fleste under 2 år og 8-10 spedbarn, de yngste en uke gamle. Om mulig ble det en hvilepause innimellom vaktrunder og stell. Da satt jeg på en krakk midt på gulvet på det store baderommet. Hvis jeg skulle duppe av et øyeblikk, ville jeg falle ned på det kalde, flislagte gulvet. Det hendte en gang, og det var nok.

En del av driften kom vi elever lite i kontakt med, nemlig driften av mødreheimet. De aller fleste av mødreheimets beboere kom ikke tilbake til Aline etter nedkomst. Mødrene, meget unge eller godt voksne kvinner, så vi sjelden igjen. Nedkomstene skjedde på Rikshospitalet, og spedbarna var 4-5 døgn gamle da de kom til barneheimet. "Til observasjon for adopsjon" var betegnelsen. Det var med vemod og en sår følelse jeg som mer erfaren elev deltok i siste stell av en baby som skulle hentes av sine nye foreldre.

Kvinnene som hadde fått opphold på mødreheimet de siste ukene av svangerskapet og var høygravide, hadde jobbet i vaskeriet eller på kjøkkenet. Kjøkkenet ble bestyrt av internatets kokke, en barsk og hard, tilsynelatende ufølsom eldre kvinne. Hun hersket i kjøkkenregionen som om det var en egen stat. Alle, mødre, elever og ansatte var redd hennes skarpe tunge. Den eneste som ikke var redd var institusjonslederen, søster Tone. I utgangspunktet så det ut for meg som om hun forsøkte å gå i dialog, men det endte som regel med at hun måtte gi direkte pålegg. Et hårdnakket rykte fortalte at kokka hadde sin egen lidelseshistorie. Hun var blitt sviktet av kjæresten sin i sin tidlige ungdom og deres felles barn ble adoptert, eller "gitt bort" som det gjerne het på den tiden. For meg ble det lett å tenke at det måtte ligge stor og ubearbeidet sorg og mange års bitterhet i en slik væremåte som hun viste. Hun var den eneste som insisterte på å bli kalt med etternavn og "frøken"

foran. Hun var overbevisst om at alle, barn og voksne, ville stjele mat fra kjøkkenet om sjansen bød seg. Hennes viktigste oppgave, bortsett fra å sørge for måltider, var å hindre moralsk forfall for husets beboere gjennom å holde skap og skuffer forsvarlig låst. Ingen skulle bli fristet til stjele fra hennes "kjøkkenrike". De eldste barnepleie-elevene som hentet serveringsfatene på kjøkkenet, ble fulgt med skarpe blikk. Frøken B, som jeg vil kalle henne, forlot plassen sin ved bordet og stilte seg i kjøkkendøra på motsatt side for se om noen lot seg friste til å ta en liten smakebit på veien. Og nåde den som trodde seg usett. Jeg vet i ettertid at jeg tok sterkt avstand fra en slik måte å utøve makt og kontroll på, og at jeg kjente glede ved at jeg ikke lot meg skremme. Jeg observerte og forundret meg. Jeg forstod at Tone hadde forsøkt med mange midler å nå inn til frøken Bs menneskelige sider, men hadde endt opp med å måtte bruke pålegg som metode for endring av adferd.

Tone Knudsen fant ny utfordring i å bli leder for Åkeberg barnehjem. Der fikk hun måle krefter med en meget strikt og konservativ tilsynslege. *Barnas beste* var fortsatt Tones ledestjerne. Da mulighetene bød seg dro hun i FN-regi til Ghana, hvor hun var med på oppbygging av et mønsterbarnehjem i Accra. Oppdraget inkluderte også å sette i gang og drive opplæring av personalet. I 2 år drev hun dette arbeidet. Hun klarte også å få til at 3 stipendiater fikk reise til Norge for opplæring.

Jeg møtte igjen Tone som barnehageinspektør i Oslo Kommune, og hun hadde dermed ansvar for min barnehage, Kjøbmand Thor Olsens stiftelse. Som styrer og avdelingsleder fikk jeg fortsette de faglige samtalene med en jeg åpent kunne søke råd og hjelp hos, og som hadde hatt avgjørende innflytelse på min forståelse av oppgavene innen småbarnsomsorg, barnehage og førskolelærerutdanning.

Tone takket ja til nytt FN-oppdrag. Denne gangen var det i Sør-Korea på det norsk-koreanske sykehuset. Etter avsluttet utenlandsoppdrag kastet hun seg inn i forarbeidene og oppfølgingen av barnehageloven av 1975. Igjen var Tone i posisjon og tilgjengelig for kontakt fra grasrota. På dette tidspunktet var jeg i undervisnings/veilederstilling i førskolelærerutdanningen ved Barnevernsakademiet i Oslo. Jeg hadde gleden av å holde kontakt med Tone gjennom det meste av mitt yrkesaktive liv. Eller var det hun som holdt kontakten med meg? Fra avslutningen av barnepleierutdanningen behandlet hun meg som kollega og venn, noe jeg satte stor pris på. Og som jeg kjenner stor takknemlighet for.

Tone Knudsen døde i 2001, nær 83 år gammel. Hun satte spor og viste vei. Hun så tydelig hva utfordringen *barnas beste* inneholdt, - og satte krav til oss andre som ville arbeide for det samme formålet. Hun hadde fortjent stor oppmerksomhet rundt sin innsats, større enn hun har fått.

Tidsskriftet Norges Barnevern ga ut et spesialnummer "Den gode starten", i anledning Alines 100-års jubileum. Sammen med utstillingen i Bymuseet i 2007 ble søkelyset rettet på spebarns- og småbarnsomsorg, noe som var i Tone Knudsens ånd. I min "historiebok" har hun et stort kapittel.

To fortellinger gir innblikk i hvordan hendelser i hverdagen gir sterke tilbakemeldinger med på veien. Jeg var ung styrer i barnehage tidlig på 60-tallet da Hans utfordret meg. 30 år senere, tidlig på 90-tallet, var det en barnehagestyrer som kontaktet meg som satt inne i høgskolen og ikke hadde barnehagehverdagen så tett på livet lenger.

Hun smilte alltid når hun så meg..

Hans, 4 år, hadde begynt i barnehagen ut på høsten sammen med sin eldre bror Arne. Arne gikk i eldste gruppe, 6-åringene. Hans sin gruppe var 3-4 åringene. Det var tre voksne knyttet til Hans sin gruppe. En av de voksne, Hanne, hadde bestemt seg for å slutte. Hun var slett ikke sikker på om hun ville like å ha så mange barn omkring seg til daglig. Jeg som styrer, og avdelingslederen hos 3-4 åringene var også i tvil om hun hadde den personlige gløden vi gjerne ville se hos våre folk. At Hanne ville slutte utløste mer en stemning av lettelse enn av overtalelsestrang i personalgruppen. Barna fikk vite at Hanne skulle slutte ved at hun selv fortalte det. Hun formidlet nok en blanding av glede ved å skulle reise tilbake til sitt hjemsted og familie, og stor usikkerhet fordi hun hadde ingen ny jobb som ventet på henne. De fleste barna tok denne nyheten for det den var. En voksen slutter, en ny ville nok snart begynne. En situasjon som ikke var så uvanlig. Barnehagen hadde flere meget unge medhjelpere, og førskolelærerstudenter i praksis skiftet flere ganger i året. Hans viste en ny og annerledes reaksjon enn de andre barna. Han ble stille og begynte å sture. Det var en merkelig endring i hans væremåte. Noen dager etter at Hanne var sluttet hendte det noe på begynnelsen av dagen. Jeg fulgte med Hans, mor og bror innover til garderoben og ble sittende sammen med Hans etter at de to hadde gått. Hans ville ikke gå inn til de andre barna. Han la hodet i fanget mitt og lukket øynene. Jeg spurte: "Er du lei deg?" Hans sier: "Hanne var så glad i meg." Jeg: "Ja, det var hun." Det blir helt stille en liten stund. Jeg har lagt armen rundt skuldrene til Hans. Hans åpner øynene og ser opp: "Hun smilte alltid når hun så meg!" Det går ett søkk gjennom meg. Formulert med få ord, i to små setninger, har Hans fortalt om sitt savn og sin sorg. Han har vist dette med sin væremåte over flere dager, men vi voksne i omgivelsene har ikke klart å fange det opp. Hans brukte heller ikke ordene sorg og savn. Han satte ikke ord på sine egne følelser. Han sa noe om "den andres" væremåte og følelser. Han hadde kjent seg likt og elsket av en voksen i barnehagen. Han hadde tolket væremåte, håndlag, tempo og ansiktsuttrykk, og for han betød det: Hun er glad i meg! Hun bryr seg om meg. Hver dag venter hun på at jeg skal komme til barnehagen.

Det hører med til historien at Hanne ikke var spesielt flink i praktiske gjøremål, og hun fant heller ikke så lett sin rolle i et voksent arbeidslag. Hun trengte direkte beskjed om hva som skulle gjøres og hun utførte arbeidsoppgaver i et rolig, nærmest sakte tempo. Men ved nærmere ettertanke var det alltid tid og plass for Hans ved hennes side. Denne egenskapen ved henne hadde ikke blitt lagt merke til eller verdsatt i den tiden hun hadde vært ansatt. Det hadde heller ikke blitt så tydelig før Hans begynte i barnehagen. Uten å vite det stilte han spørsmål om ulike krav til

yrkesutøvelse tydelig på dagsorden. Hans var uvitende om den utfordringen han brakte inn i barnehagen. Det triste i historiens første fase var at barnehagen ikke ble seg bevisst hva som skjedde og heller ikke tok utfordringen nok på alvor. Det var Hans selv, gjennom savnet av sin voksenvenn, og hans hjertesukk som han formulert så presist, som traff både hjerte og hjerne hos meg og øvrige pedagoger i barnehagen. Vi hadde fått ny innsikt – ytterligere en dimensjon i oppdraget. Historiens annen fase var at Hanne og Hans ga støtet til et aktivt og utviklende arbeid i personalgruppen der det å se det enkelte barns behov for nærhet og trygghet i forhold til de voksne ble enda mer sentralt. Med andre ord, en ny giv.

Nå må utdanningen skjerpe seg..

En telefon fra en barnehage i regionen kom inn på mitt bord. Jeg var undervisningsleder med faglig og administrativt ansvar for praksis i førskolelærerutdanningen ved BVA. Det var i slutten av oktober. Høgskolens studieår og barnehagenes arbeidsår var i takt med hverandre, og det første kvartalet nærmet seg slutten. Høgskolen hadde sendt ut forespørsler om praksisplasser for sine studenter. En barnehagestyrer har grepet telefonen og ga følgende melding fra "virkeligheten", her presentert i kortform: "Nå må utdanningen skjerpe seg. Vi holder på med en meget ubehagelig sak, en nyutdannet førskolelærer som begynte hos oss i august kommer ikke til få bli hos oss ut over prøvetiden. Heldigvis var vi klare på at det var noe som het prøvetid! Hun har avslørt seg som en person som ikke kan noe av det du forventer av en fagperson, selv om det dreier seg om et nyutdannet, ungt menneske. Hvordan har hun kunnet komme gjennom utdanningen, og ikke minst praksisperiodene? Enn eksamen – må de ikke bestå eksamen da?"

Jeg var lettere rystet, tok mot til meg og spurte: "Er denne førskolelæreren utdannet her hos oss?" Tanken på å presentere historien for undervisningspersonalet raste gjennom hodet mens jeg spent ventet på svaret. "Nei!" er det kontante svaret fra "virkeligheten", "men det er ikke noe bedre for det." Jeg holdt tilbake et påtrengende spørsmål om hvilken høgskole vedkommende var utdannet ved. Og styreren fant heldigvis ingen grunn til å opplyse om det.

Den videre samtalen skal ikke refereres her, men den ble både lang og intens og la seg tungt på minnet hos meg som høgskolens praksisansvarlige. Det ble ingen praksisplasser ved denne barnehagen i dette semesteret. Jeg lyttet til styrerens påminnelse til utdanningen om at barnehagen har sin primære oppgave overfor barn og foreldre, samtidig som den skal fungere som et godt og utviklende arbeidsmiljø for personalet. I den situasjonen som hadde oppstått var det store utfordringer og problemer i arbeidsmiljøet. Styrers vurdering var at praksisstudenter ville kunne oppleves som en for stor, ekstra belastning på dette tidspunktet. Mitt bidrag til løsning var å tilby den faste øvingslæreren permisjon for en avtalt periode, samt å utsette engasjement av en helt ny øvingslærer inntil videre.

Vi var enige om at vår løsning i dette tilfellet ikke handlet om å skjerme praksisstudenter fra å oppleve utfordringer og problemer i yrkesfeltet i praksistiden. Det handlet om å vurdere den totale belastningen som barnehagen til enhver tid skulle håndtere, og som er styrers ansvar.

I et faglig møte i høgskolen noen dager senere fant jeg det på sin plass å gi til beste beretningen fra yrkesfeltet. Jeg lot det bli en tenkepause til slutt, stillheten følte trykkende, men ingen stilte spørsmålet alle ønsket svar på: Har vi sluppet denne kandidaten igjennom her hos oss? Mitt utsagn: "Vedkommende er ikke utdannet hos oss," utløste en høylydt lettelse i første omgang, men så kom reaksjonen. "Ja, men dette er jo for galt, uansett hvor i landet det er skjedd." Begge reaksjonene var viktige. Personalgruppen kjente en lettelse ved at de ikke hadde vært medvirkende i det konkrete tilfellet. Saken ble imidlertid en påminnelse og en vekker for oss. Å opprettholde og videreutvikle krav til en nasjonal standard i førskolelærerutdanningen er et ansvar som går på tvers av landsdeler og høgskoler, et ansvar som ikke har noen ende.

Ingrid Bølset Johannessen født 1937 i Vågbø på Nordmøre. Hun er førskolelærer fra Barnevernsakademiet i Oslo (BVA), har videreutdanning i barnelitteratur, musikk og spesialpedagogikk og hovedfag i barnehagepedagogikk (BVA). Styrer og avdelingsleder ved Kjøbmand Thor Olsens Stiftelse, barnehage i Oslo, i 11 år. Øvingslærer. Praksisveileder og metodikklærer ved BVA i 13 år. Undervisningsleder ved BVA og Avdeling for Lærerutdanning, Høgskolen i Oslo i 15 år. Hun har gjennom utdanning og yrkesliv hele tiden vært knyttet til barnehage og førskolelærerutdanning.

Gretha Halvorsen: Novisen. - Møte med en ny kultur

Jeg husker det som det var i går. Mitt første jobbintervju, et møte med forstanderinnen på Rikshospitalet. Jeg skulle søke arbeid som avdelingshjelp på en sengepost ved sykehuset. Dette var i 1965. Jeg var allerede gift og hadde et barn, men det endelige yrkesvalget gjensto. Valgets kval sto mellom lærer eller sykegymnast. Tilfeldighetene hadde ledet meg til en liten, fast spalte i ukebladet Allers, som hver uke presenterte en ny utdanning. Denne uken var det om utdanning av mensendiecksykegymnaster som ble omtalt. Som for mange andre, var mensendieck et ukjent begrep, men jeg festet meg ved ordet sykegymnast. Et bilde av elever som utfører en gymnastikkøvelse fanget min oppmerksomhet. Jeg hadde selv vært aktiv innen turn og ballett fra barndommen. Dette var noe som kunne assosieres med min nære fortid. Det pirret min nysgjerrighet. Optimistisk og full av pågangsmot troppet jeg opp hos skolens rektor, Lisbeth Bugge. Jeg fikk en interessant orientering om utdanningen og yrket. Hennes uhøytidelige og inkluderende samtaleform styrket min lyst til å velge denne utdanningen. Informasjon om at jeg var gift og hadde barn ble sett på som positiv. «Vi trenger elever med forskjellig bakgrunn og med forskjellig livserfaring», var hennes umiddelbare respons.

Til grunn for opptak ved Norsk Mensendieck-skole lå eksamen artium og tre måneders sykehuspraksis. God helse måtte dokumenteres. Allerede på 60-tallet var det kamp om skoleplassene. Artiumskarakterene ble lagt til grunn for opptak. Det var imidlertid mulig å opparbeide seg tilleggspoeng med annen relevant utdanning, tillitsverv, tre verv ga ett poeng, og ikke minst ved sykehuspraksis utover de tre obligatoriske månedene. Hensikten med sykehuspraksis var ikke å lære sykepleie på noe vis. Hovedintensjonen var at vi skulle få et innblikk i norsk sykehusvesen, hvordan det var organisert, rutiner og arbeidsformer.

Første møtet med forstanderinnen var temmelig barskt. Velkomsthilsen idet jeg kom inn i det store kontoret med adskillig høyde under taket, var: "Hva vil du egentlig med dette?" Litt forbløffet stirret jeg på den rakryggede damen, som satt langt der fremme. Hun var kledd i en mørk kjole, kragen festet tett sammen ned en nål i halsen, og en liten hette på hodet. I ettertid fikk jeg vite at hun både var utdannet diakonisse og jurist. Etter å ha frembrakt mitt ærend, kom forklaringen. Forrige "kunde", som også var vel teoretisk skolert i forhold til arbeidsopp-gaven, hadde nettopp sagt opp sin stilling etter bare en uke på post. Hun var tydelig lei av disse ustabile søkerne. Men det hele endte godt. Uken etter sto jeg på kjøkkenet på øyeavdelingens mannspost iført hvit uniform med en ukledelig, liten hette på hodet. Jeg var blitt tatt imot av en overordnet avdelingshjelp, som slett ikke var utydelig i sine forventninger til innsats og oppførsel. Hun viste meg til rette og etterlot meg inne på avdelingens kjøkken, som var fylt med glass, kopper, asjetter, mugger og bestikk i mengder som jeg ikke tidligere var blitt konfrontert med. Manns-posten var

stor. Til vanlig 42 pasienter; ved ulykker og øyeblikkelig hjelp kunne korridorene fylles opp med flere. På kjøkkenet sto Jenny, en middelaldrende kvinne med en klingende Finnmarks-dialekt. Hun viste seg å være en slags overordnet i teamet på fire avdelingshjelper som var tilknyttet mannsposten. Hun var den stabile med lang ansiennitet. Etter velkomsten informerte hun meg om at jeg måtte passe meg for sjefen. Hun kunne brått dukke opp for å inspisere. Hun tålte ikke at folk sto uvirksomme. Det var alltid noe som kunne gjøres; pusse messinghåndtak, skure veggene bak ovnen eller blanke speilene. Boning av gulv kunne heller ikke gjøres for ofte.

På denne tiden var det bare ansatt sykepleiere og ufaglært avdelingshjelp, utover legestanden og deres team, på Rikshospitalet. Forstanderinnen ville ikke slippe noen hjelpepleiere inn på arenaen. Her skulle det være høy kvalitet. Det var også klare grenser mellom sykepleiernes oppgaver og våre. Vi skulle vaske gulv og, ikke minst, toalettene, noe jeg syntes var like ille hver dag og tørke støv. Det skulle være grundig gulvvask etter frokost, litt lettere etter middag. I tillegg besto oppgaven i å vaske opp servise etter morgensuppe, frokost, middag, ettermiddagskaffe og kveldsmat. Ganger med drøyt førti per dag, ble det en del kopper og kar å forholde seg til. Dette var før oppvaskmaskinens tid. Alt ble vasket for hånd. Kopper, bestikk og glass ble lagt i en steamer for sterilisering, men det hendte at Jenny satte en stopper for steaming av glass. Glassbeholdningen hadde skrumpet. For mange glass sprakk i denne tøffe behandlingen, og det kunne ennå være en tid før beholdningen kunne suppleres. I tillegg til vask av rommene og kjøkkenoppvask, skulle vi vaske og re tomme senger, vaske nattbord og stål vaskevannsfat ved utskrivning av pasienter og hente lintøyet som skulle brettes og legges i hyllene med pene tellekanter.

Maten kom fra et sentralt kjøkken på sykehuset. Trallene med mat hentet vi i heisen. Sykepleierne porsjonerte ut middagsmaten. Vi bar den inn til pasientene. I spesielle tilfeller kunne vi hjelpe pasientene med å skjære opp og mate eller holde tutekoppen for dem som ikke hadde lov til å løfte hodet. Rikshospitalets kjøkken kunne måle seg med hvilken som helst gourmetrestaurant. Delikat og velsmakende, enten det var skinkestek skåret i løvtynne skiver med hjemmelaget saus eller delikate smørbrød til kveldsmat. Det var en fryd å servere. Det gikk imidlertid lang tid før jeg selv kom til å smake på noe fra matfatene. Å smake var selvfølgelig ikke tillatt. Maten var bare beregnet for pasienter. Men for meg var ikke forbudet det største hinderet. Jeg hadde en slags sperre – jeg klarte ikke å spise på sykehuset. Det gjorde at pleierne ble usikre på meg. Kjøkkenet lå vegg i vegg med vaktrommet, med en dør direkte inn til oss. Der inne hadde alle erfaring med den velsmakende maten. En etter en kom de gjerne innom for å få en smakebit før maten forsvant ut på avdelingen; særlig var desserten og smørbrødene til kvelds populære. Jeg likte det ikke, men syntes ikke jeg kunne si noe. Jeg var tross alt den sist ankomne og nederst på rangstigen, men litt stram ble jeg når de beste smørbrødene forsvant fra fatene. Å kunne by pasientene fra et variert utvalg med noen ekstra godbiter var tross alt noe av gleden i arbeidsdagen. Det hele løsnet da jeg overvant min motvilje og begynte som de andre, å småspise i det romslige spisskammeret på kjøkkenet. En gang møtte jeg oversøster der inne.

Hun var ute i samme ærend. Avdelingssøster og mange av de andre sykepleierne var diakonisser. Jeg kan ikke huske at noen led av spisevegring.

To ganger i uken var det stor legevisitt. Med professor i spissen skred den store, hvite flokk nedover korridoren. Rangordningen var ikke til å misforstå. Oversøster og avdelingssøster tett ved professor for å kunne fange opp beskjedene, så et kobbel av andre leger, sykepleiere og bakerst kandidatene, som var under opplæring. Hver pasient fikk besøk. Det var ikke fritt for at det var trangt rundt sengene. Til tross for at professor var en meget blid og hyggelig mann, var det alltid en nervøs stemning foran disse visittene. Alt skulle være strøket. Gulvene skulle helst være vasket, ingen skitne kopper på rommene. Sykepleiere hastet frem og tilbake i de to lange korridorene, stakk hodet inn på rommene og spurte om alle hadde fått rene kluter og rene håndklær, gikk inn og ut for å glatte på laken og riste på putene. Jeg kunne ikke observere at det hele foregikk etter noe bestemt system. Pasientene kunne få den samme henvendelsen adskillige ganger. Etter hvert syntes jeg at det var mye som virket urasjonelt og lite effektivt. Det var etter min mening mye unødig dobbeltarbeid.

Etter to måneders ansettelse så jeg det ganske klart. Arbeidsrutinene måtte reorganiseres. Det virket ikke så vanskelig, Det skulle vel bare en klar hjerne og litt systematisk planleggingsarbeid til. Full av iver satt jeg kveld etter kveld og laget en plan for den daglige drift av Rikshospitalets øyeavdelingen. Leger ved operasjonsavdelingen var ikke mitt felt, men pleiernes og avdelingshjelpernes oppgaver mente jeg å ha full oversikt over. Med rutepapir, blyant og viskelær hjemme ved kjøkkenbordet ble planen skapt. Endelig var det hele klart. Alle brikkene var på plass. Jeg gledet meg som til julaften til å presentere dette for avdelingssykepleier. Hvilken gave de hadde i vente. Jeg så for meg deres overstrømmende takknemlighet. Om og om igjen levde jeg igjennom det hele. Nå gjaldt det å finne et passende tidspunkt. Jeg hadde lagt ned adskillige arbeidstimer i denne planen. Presentasjonen måtte ikke bli forstyrret av stress på avdelingen. Søndag etter andakten var nok det rette tidspunktet. Hvis det ikke skjedde noe ekstraordinært, pleide det å være en rolig time før middag. Jeg hadde vakt neste søndag. Frokostoppvasken gikk unna i en fei. Kunne ikke presten snart bli ferdig? Jeg var som et barn som venter på at mor og far skal pakke ut den egenproduserte julepresangen. Endelig var stunden kommet. Med de håndskrevne rutearkene i hånden banket jeg på døren til vaktrommet. To par vennlig øyne møtte meg. Avdelingssykepleier og assisterende avdelingspleier lurte på hva det gjaldt. Full av iver brettet jeg arkene utover det enkle teakbordet og tok til å forklare. En stund var jeg så oppslukt av mine fortreffelige planer at jeg ikke merket den trykkende stillheten i rommet. Da jeg endelig trakk pusten og så opp på tilhørerne, var det ingen begeistring å spore. Jeg ble usikker, men fortsatte. De hadde vel ikke fattet det geniale ennå. Men så kom det megetsigende fra avdelingssykepleier: "Er dere flere som står bak dette?" Hun, som til daglig fremsto som en rund og trivelig leder, sto der med et mistenksomt blick. Var det et planlagt opprør? Assisterende avdelingssykepleier var ikke mindre streng. Her kunne det bli snakk om rapportering. Langsomt gikk det opp for meg at dette var helt, helt feil. Jeg befant meg i et minelagt felt. Her var det bare å rygge forsiktig og så umerkelig som mulig, tilbake til kjøkkenet. De må ha forstått at

dette tross alt ikke var et tidlig sekstiåtteropprør. Episoden ble lagt dø. Den ble aldri senere nevnt, hverken av dem eller meg. Det skulle ennå gå noen år før jeg spurte meg selv om hvor naiv det går an å bli? Omorganisere sykepleiernes arbeidsplan etter to måneder som ung og ufaglært hjelp på avdelingen! I løpet av mine neste tolv måneder lærte jeg det meste om sykehusvesenets oppbygning, arbeidsformer og rutiner. Det var tross alt dette som var målet med praksisen.

Jeg skulle komme til å arbeide på Rikshospitalet i fjorten måneder. Jenny og jeg fikk etter hvert et nært forhold. Det var ikke så vanlig at de unge jentene ble der så lenge, men for Jenny var dette et fast arbeid. Det var hennes levebrød. Jeg lærte meg snart å innstille meg etter hennes dagsform. Når hun var i humør, var hun et oppkomme av smil og latter, men enkelte dager, særlig når hun måtte ta nitroglyserin, var det viktig å te seg som best en kunne. En dag kom hun inn på kjøkkenet med et olmt blick. Sykehusets øyeavdeling tok imot pasienter fra hele Norge. Her var de fleste yrker og dialekter representert. Det var familiefedre og enslige karer i alle aldre. De kunne komme fra byer og bygder, ikke sjelden fra en avsides krok i landet. Denne gangen dreide det seg om en same som lå på et tomannsrom. Det var ganske tydelig at det var oppstått et fiendtlig forhold mellom Jenny fra Finnmark og samene. Over flere dager hadde det vært en krass ordveksling. Men denne dagen hadde det tårnet seg. For riktig å markere sitt mishag, hadde samene klint inn alle kantene på sengen med skokrem. Det var ikke han som skulle stå for renholdet!

To datoer i måneden var ekstra hyggelige, den første og den femtende, dagene med utlevering av lønningspose med kontanter oppi. Det ble etter hvert en fast rutine at Jenny og jeg gikk i personalkantinen hver lønningsdag. Jeg bevilget meg et smørbrød med roastbiff og en cola. Billig og svært godt. Resten gikk rett i banken. Her gjaldt det å legge seg opp kapital. Den skulle senere dekke skolepenger, kr. 250,- per måned, barnehageplass, kr. 50,- per måned, og planlagt engasjement av vaskehjelp hver uke. Familien skulle belastes unødige under min skolegang.

Det tok ikke så lang tid før jeg ble godt kjent med alle på avdelingen. I tillegg til mitt eget arbeidsfelt, fikk jeg etter hvert innsikt i pleiernes oppgaver og arbeidsvaner. Informasjon om de ansattes sterke og spesielt svake sider kom meg for øre. Vaktrommet hadde to dører, en som gikk direkte ut til den ene korridoren og en som gikk ut til den andre via kjøkkenet. Det skal ikke stikkes under en stol at det hente det lå konflikter i luften. Kjøkkenet ble en avlastningsstasjon for frustrasjon. Antagelig mye på av grunn av min stabilitet som ansatt og en upartisk lojalitet, fikk jeg en tilleggsfunksjon på avdelingen. Jeg ble en slags klagemur. Ikke høylytt, men hviskende, ble det gitt informasjon om dette og hint. Beklagelser over folk som sluntret unna, beskyldninger om fravær uten grunn, forhold til leger, forestående giftemål med en pasient osv. osv. Min oppgave ble å lytte, nikke og bekrefte på de riktige stedene. Selv om sladder til en viss grad pirrer nysgjerrigheten, var informasjonen som oftest svært subjektiv og motstridende. Dessuten var det et tilleggsproblem. Det var ikke bare pasientene som representerte et mangfold av dialekter. Sykepleierne var ikke en ensartet språkgruppe. Når en kom stikkende og

hvisket med en dialekt hjemmehørende i Rogaland for eksempel, hadde jeg store problemer med å oppfatte budskapet.

Nå kan det kanskje virke som om alt sto i det negatives fortegn, men det var slett ikke tilfelle. Jeg lærte etter hvert å sette stor pris på hele staben på øyeavdelingens mannspost. Det var min første ordentlige arbeidserfaring, en tid som jeg husker tilbake på med glede. Det ble en veldig lærerik praksis med lærerike erfaringer. Jeg tenker på de fleste med stor respekt. Jeg lærte på mange plan, og det varmet mitt hjerte da jeg fikk en liten sølvskje og takketale av sykepleierne da jeg sluttet. Av Jenny fikk jeg en blå glasskål som har fulgt meg i arbeidsdagen gjennom hele yrkeslivet. Selv på seniorsenteret har den fått sin plass.

Pasientene er et kapittel for seg. Alle skjebnene. Mange navn, ansikter og sykdommene sitter i hukommelsen den dag i dag. Jeg kan åpne avisen og se navn i forbindelse med jubileumsdager, dødsannonser, intervjuer eller annen omtale. De står så klart for meg. Han som ble operert for glaukom, grønn stær, en øyesykdom som ikke var til å spøke med. En med katarakt, grå stær, som var enklere, en uke på sykehus var tilstrekkelig. Netthinneløsning, amotio, var ille, men spennende også. Pasienten måtte ligge helt stille på ryggen med gasbind for øynene i ukevis. Det var vår oppgave å hjelpe pasienten å drikke av tutekopp og mate så lenge det var nødvendig. Hodet skulle ikke løftes. Det ble mange nære samtaler i disse stundene, om forhold som hadde gått over styr, sjømannen som ventet på brev, frykt for fremtiden, håp og drømmer. Når datoen endelig kom og gasbindet skulle fjernes, var spenningen til å ta og føle på. I uker hadde vi alle sett frem til denne dagen. Ville synet være der? Det var ikke tvil om at skuffelser og gleder kom til å prege vår hverdag. Du gikk ikke upåvirket hjem fra vakt. Ille var også det med dem som måtte fjerne et øye. Betennelser som ikke ville gi seg, skader som var uopprettelige. Det var ingen annen råd. Trist når pasienten ble trillet av gårde til det ugjenkallelige. Det var en rask og ukomplisert operasjon, bare å klippe over øyemuskulaturen på hver side.

Ulykkene var vanskelige å venne seg til. Det dreide seg som oftest om sprengningsulykker eller vådeskudd i jaktseasonen. Pasientene kom ofte inn om kvelden eller natten. Det kunne være lang transport. Om morgenen ble du konfrontert med et forferdelig syn, et kullsort ansikt, nærmest som en kjøttkake, og en pasient som på et øyeblikk hadde fått livet snudd opp ned. Det gikk lang tid før jeg ble fortrolig med disse skadene. Men etter hvert erfarte jeg at det ikke gikk så lang tid før de skrekkinngytende ansiktene regenererte. Det sorte forsvant gradvis, sårene ble stelt med og etter hvert falt skorpene av. Det spennende var om noe av synet var reddet. Ofte satt de pårørende ved sengekanten. Et tilfelle husker jeg godt. Jeg var på rommet for å vaske. Kona var til stede. For å komme unna der jeg ville vaske, flyttet hun på seg. Plutselig kom det et forsiktig utrop: "Ragnhild, beveget du deg nå?" Åndeløs stillhet etterfulgt av et gledesutbrudd: "Jeg så det!" Nå visse vi at langsomt kunne synet komme tilbake.

Så var det han med et kraftig, rødt hår og masse fregner, som var kommet inn som øyeblikkelig hjelp. Han hadde vært på jakt. Vådeskuddet skyldtes at kameraten hadde tatt feil av ham og en rødrev. Ingen anklager å spore, slikt kunne skje den beste, mente han. Mange skjebner kunne nevnes. En episode vil jeg nok aldri glemme. På et seksmannsrom lå en mager, døvblind mann. Det var tydelig at han kom fra landsbygda. Han var allerede utredet og operert, men skulle ligge til sengs for videre pleie. Den ellers så tilbaketrukne mannen ville stadig ha kontakt. Det var tydelig noe han ville formidle. Med forskjellige fakter prøvde han å gjøre seg forstått. Men hverdagen var travel. Det endte som oftest med et hyggelig klapp uten at budskapet var fanget. Ut fra et profesjonelt blikk gikk alt som det skulle etter operasjonen. En dag jeg vasket under sengen hans, grep han fatt i uniformen min og viste tegn til at jeg skulle åpne nattbordskuffen. Der lå det en hjemmesnekret kasse. Den inneholdt en mengde spiker formet som bokstaver. Herfra følte han seg frem, og en etter en fant han bokstaver som han leverte meg. Jeg forsto at dette skulle bli ord. Det tok tid, en tid som hverken jeg eller noen av de andre hadde. Men jeg hadde ikke noe valg. Her måtte jeg bare bli stående. Vi fikk lønn for strevet. Både pasienten og jeg ble lettet og tilfreds da jeg forsto at han ikke kunne begripe hvorfor han ikke fikk barbere seg. En ting var bandasjen på øyet, men de lange skjeggstubbene ville han gjerne bli kvitt. Da fikk jeg omsider levert ham tilstrekkelige spiker som kunne forklare at ingen fikk lov å barbere seg etter en operasjon før det var gått adskillig tid. Det hele falt på plass da han forsto at det var en medisinsk begrunnelse, ikke en forglemmelse. Han hadde naturlig nok ikke fått med seg informasjon som ifølge rutinene ble gitt til pasientene før en operasjon.

Etter fjorten måneder tok jeg farvel med Rikshospitalet. Skolegangen ventet. I det forestående yrkeslivet kom lykken til å stå meg bi. Jeg kom til å få utfordringer både som sykegymnast og som lærer. Ti år senere ble jeg ansatt som undervisningsleder ved mensedieckutdanningen. Forbedringer og nyskapning av planer ble mitt arbeidsfelt. Men nå var det jeg som var med på å ta avgjørelser. Det var ingen lenger som hindret meg i å planlegge, fremme forslag til forbedringer eller initiere nye tiltak. Dette kom til å bli en vesenlig del av mitt arbeidsfelt!

Gretha Halvorsen er fra Oslo. Hun har vært knyttet til mensendieckutdanningen i hele sitt yrkesliv, først som student, deretter som "smålærerinne" og timelærer, i mange år kombinert med drift av egen praksis med pasienter og korte vikariater ved sykehus. Deretter tilsatt som undervisningsleder og rådgiver ved utdanningen. Hun er høgskolelektor med bred faglig kompetanse fra studier i pedagogikk, etikk i relasjon til filosofi, idéhistorie, kristendom og religionshistorie, helseadministrasjon og fysio-terapifaglig videreutdanning.

Else Kokkersvold: Skam

”Husk å bruke pausene”, sa veilederen min idet jeg reiste meg fra stolen. Det var like etter at jeg hadde begynt i barnevernet, året var 1984. Jeg skulle på tilsynsbesøk, og vi hadde gjennomgått hva oppdraget mitt var. Vi jobbet etter barnevernloven av 1952, og tilsyn var fortsatt et mye brukt om enn kritisert tiltak.

Marita, 3 år, og moren hennes Åse bodde i en av de gamle bygårdene i Oslo sentrum. ”Du skal si at du kommer for å sjekke om hun er edru, og om hun har tenkt mer på å gjøre noe med drikkeproblemet sitt”, sa jeg til meg selv idet jeg gikk opp trappen. ”Hei”, sa jeg da Åse lukket opp og løftet Marita opp i været da hun kom løpende mot meg. ”Og hei til deg også”, sa jeg inn i det mørke håret hennes. Hun hvinte av fryd, tok tak i hånden min og dro meg innover i gangen. Hun var høylydt, utstøtte mange lyder de fleste ubegripelige, men ett var forståelig. ”Kake, mei vil ha kake! Kake, kake, kake!” Som en virvelvind var hun inne i stua, og smilende gikk vi etter, moren hennes og jeg. ”Bare sitt ned”, sa hun. ”Du tar vel en kopp kaffe?” ”Ja takk” svarte jeg og ryddet meg plass i sofaen.

Kaffekoppene var på plass, og hun skjenket i mens hun ropte til Marita ”Ta det litt rolig, du skal straks få”. Som mange barn utsatt for omsorgssvikt var hun urolig, ukonsentrert og prøvde ut grenser. Mariekjeksen kom på bordet, Marita snappet to og løp av gårde. Hva var det jeg skulle si? Det virket helt malplassert å ta opp alkoholproblemet når barnet løp ukontrollert rundt omkring, rev ned alt som kom i hennes vei og kjeksmulene føk i alle retninger. ”Nei!” Åse tok tak i Maritas arm, slo henne hard på kinnet og begynte å filleriste henne. Smilet var borte, Marita hylte verre enn verst og hva gjorde jeg, barnevernsarbeideren på tilsynsbesøk? Som opplevde mishandling rett foran øynene mine? Ingen ting. Jeg trodde knapt hva jeg så, handlingslammelsen var et faktum. ”Jeg tar kontakt når det er litt roligere”, fikk jeg støtt ut av meg, tok jakken, ropte ”ha det” og nærmest løp ned trappen og ut.

Følelsen av mislykkethet grep tak i meg, men tross alt måtte jeg til kontoret å si fra om min manglende mestring. En klok veileder hadde jeg, og hun forsto med en gang hun så meg at besøket ikke hadde gått særlig bra. ”Jeg egner meg nok ikke som barnverner” hikstet jeg. Rolig fikk hun meg til å fortelle i detalj hva som hadde skjedd. ”Det er først hvis du ikke får ryddet opp i det, vi kan begynne å snakke om at dette ikke er jobben for deg”, sa hun. ”Jeg vet at Åse har en tante som er hjemme. Spør henne om Marita kan være hos henne slik at dere kan få en prat i fred og ro”.

Noen dager etter gikk jeg samme vei. Nå skulle jeg få snakket med henne om alkoholproblemet hennes. Jeg måtte også si at det ikke er lov å slå barn i Norge, og at vi vurderte om Marita burde bo på barnehjem til Åse fikk orden på problemene sine. Om natten hadde jeg ligget og tenkt på dette. Tenkt på om noen kom til meg og sa at barna måtte flytte på barnehjem? Vi hadde fortsatt en unge som kom inn i senga om natten, og jeg klappet henne varsomt over silkehåret. Magen knøt seg, og jeg gruet

meg inderlig til samtalen. Barnehjem? Jeg hadde heldigvis besøkt noen så jeg visste at de ikke var så ille som de ble framstilt i filmen Annie. Men skammen da, skammen over ikke å klare omsorgen selv?

Åse så ren og velstelt ut da jeg kom. Kaffen og kjeksene var på plass. Vi satte oss, nippet litt fra koppen, stillheten var merkbar. Hvordan skulle jeg begynne? "Husk å bruke pausene" hadde veilederen min sagt. Likevel var det jeg som brøt denne gangen. "Det ble litt dumt sist, du vet det er jo ikke lov å slå barn", sa jeg. "Vet det", sa Åse og fortsatte "jeg blir bare så forbanna på henne når hun ikke hører og bare fyker rundt og ødelegger. Hun ligner sånn på faren som stakk av fra fødsel og det hele at jeg får lyst til å kverke henne".

"Hva pleier du å gjøre da, når hun er sånn", spurte jeg forsiktig. "Pleier du å slå?" Hun så på meg med et nesten lystig blikk. "Klart det, jeg deler til hun er i svime, og så sover a til neste dag. Når hun har sovna, tar jeg en øl eller fem så jeg også får sove". Jeg så jo at hun tøyset med meg, at hun ville provosere denne barnevernsdama som sikkert ikke hadde gjort noe galt i hele sitt liv. Nå var det jeg som trengte pausen. Jeg lente meg tilbake, fikserte på pusten og lot blikket vandre rundt i rommet. Det gikk litt tid, så flirte hun og sa "du, ikke bli så forskrekka da. Det pleier ikke å være så ille, men av og til blir jeg så sliten og lei meg".

Smertegrensen min var for lengst nådd, nå passet det, og jeg sa med hjertet i halsen: "Jeg ser at du er sliten Åse. Vi har faktisk tenkt at det kunne være fint for både deg og Marita å få en pause. Kanskje Marita kunne være på barnehjem en tid, til du får kommet deg og gjort noe med alkoholproblemet ditt?" Nå var det sagt. Pausen denne gangen var Åses. Jeg klarte å vente selv om jeg egentlig bare ønsket å ta tilbake forslaget. Så kom den, responsen fra Åse. "Å, det hadde vært fint! Jeg var selv på barnehjem i noen år. Det er den beste tida jeg har hatt, så det unner jeg virkelig Marita også!"

Vi smilte til hverandre i en gryende felles forståelse. Nå ble det plutselig mye praktisk som måtte ordnes. Vedtak skulle skrives, søknad om plass sendes og Marita måtte forberedes. Men det ordnet seg og ble en lykkelig løsning, i hvert fall med en gang. Selv fikk jeg føle på skammen over egne fordommer. Som barnevernsarbeider trodde jeg det verste som kunne hende var å sende barn på barnehjem, og at foreldre aldri ville godta det. Feil! Åse lærte meg at det faktisk kunne være det beste.

Else Kokkersvold, født 1943 i Molde. Har utdanning ved Statens miljøterapeutskole og er cand.mag. med fagkretsen psykologi, pedagogikk og kriminologi. Hovedfag i ernæring, helse og miljø fra Høgskolen i Akershus. Erfaring fra psykiatri, barnevern, Universitetet i Oslo og Høgskolen i Akershus. Bidragsyter i bøker, tidsskrift og dagspresse. Er nå pensjonert førstelektor fra yrkesfaglærerutdanningen ved Høgskolen i Oslo og Akershus.

Gudmund Hummelvoll: Utfordringen

Fersking møter sitt første lærerværelse

”Du som er fersk fra lærerskolen, hva har du lært som vi kan bruke... noe som vi ikke kan?”

Denne utfordringen fikk jeg etter kort tid da jeg hadde begynt som lærer i en kystby på Vestlandet. Fersking, ja, selv om jeg hadde tatt befalsutdannelse siden jeg forlot Levanger lærerskole halvannet år tidligere. Men den ballasten jeg hadde tilegnet meg fra lærerskoletiden, hadde jeg ennå ikke fått tatt i bruk.

Jeg kom til skolen litt sent ut på høsten, nærmere bestemt 1. november. Da hadde jeg dimittert fra militæret to dager tidligere og tatt meg ut til kysten. Jeg var full av forventninger til hva det nye livet skulle gi meg. Hadde kjøpt meg ny frakk, som nok ikke var spesielt egnet til å møte regn og stormkast fra Atlanterhavet viste det seg, men forventningsfull møtte jeg opp på rektors kontor for å melde meg til tjeneste. Rektor P. var en mann rundt 60 år, rødmusset, smårundt ansikt og halvlang piggsveis. Han trodde først jeg var en selger av skolemateriell, det kom kanskje av den fine frakken! Og var litt forbeholden, men da vi hadde fått avklart misforståelsen, var det bare lutter imøtekommenhet å spore.

Vennlig møte

Møtet med mine kolleger var vennlig, men litt nysgjerrig, forståelig nok. Her kom en ny lærer som ennå ikke var fylt 23 år og skulle overta to viltre klasser.

Året var 1959, og byen var ennå merket av krigen. Det var mange som bodde i brakker ennå, så boligsituasjonen var ikke bare god. Dessuten var mange av fedrene til skolebarna til sjøs. Ofte to år i slengen, på den tiden. Dermed var det mødrene som måtte ta seg av oppdragelsen og oppfølging på skolen. Ikke alltid like lett i en ellers travel arbeidsdag.

Lærerværelset var delt i to med skyvedører som kunne trekkes igjen mellom de to oppholdsrommene. I det ene hersket mennene, i det andre satt de kvinnelige lærerne. For ennå var det lærere og lærerinner! Lærerstaben virket noe satt i alder, men senere har jeg kommet til at snittalderen måtte være ca. 40 år! Rektor elsket bløtkake, og kollegiet hadde en fin ordning med at alle som fylte år eller hadde fått familieforøkelse, spanderte bløtkake på kollegene. Når vi var bare 15 personer, var det overkommelig for en hver. Den dagen det var kake, var også dagen da man spurte rektor om noen ekstra kladdbøker eller blyanter til klassen. Dette var gyldne øyeblikk i dobbel forstand!

Men så kom altså utfordringen – hva kunne jeg som ikke de kunne? Litt grubling måtte til før jeg kom på det: Jeg kunne lære dem potettrykk! Det hadde jeg lært av min meget dyktige og energiske formingslærer Kolbein Rakvaag på Levanger lærerskole. Enkelt å bruke og greit å håndtere. Og dermed var vi i gang! Stor interesse blant lærerne, for ikke å snakke om blant ungene. Det ble full produksjon med potettrykk. Snart var det juletider, og det var godt med nye motiver, metoder og teknikker til utstillinger! Formingslærer Kolbein skulle bare ha visst hva han hadde satt i gang med oss lærerstudenter den gangen!

Ny utfordring

Stor suksess for ”ferskingen”, og det stoppet ikke der! For nå kom neste utfordring: ”Vi har kjøpt oss et filmstripsapparat og en mengde filmruller innen geografi, historie, naturfag og kristendom, men bildene blir bare opp ned og bak fram. Har du lært å bruke et slikt apparat?”

På Levanger lærerskole hadde vi svimlende tre - 3 - timers undervisning i audio-visuelle læremidler! Ikke mye kan man trygt si, men det holdt til å lære å håndtere båndopptaker og filmstripsapparat. Så akkurat dette kunne jeg hjelpe til med! Dermed var det etterutdanning for de lærerne som ville, oppe på fysikksalen en ettermiddag, og problemene ble løst. Enkelt og greit bare en visste grepene! Nok en liten fjær i hatten, men hva fikk han ikke igjen?! Han hadde fått i fanget et lærerkollegium som tok vennlig i mot ham, ble inkludert og vist at også han dugde i et trygt og godt kollegium, nykommer til tross! De smilte sikkert innvendig av denne entusiastiske spretten som føyk ut med en gang det ringte for å hente inn klassen sin, men de viste en raushet og inkludering som gjorde en nytilsatt mye tryggere på sin nye og uvante tilværelse. Jeg ble sett – og verdsatt! Ikke holdt nede, eller vurdert som en trussel. Og – jeg fikk vennlig veiledning i en del praktiske spørsmål, tilgang til prøver i geografi, naturfag, historie og kristendom på forskjellige klassetrinn, med poengskala og karaktersetting, noe som var uvurderlig for en som ikke hadde vært borti slike prøver før.

Personlighetstyper

Etter hvert som året gikk, oppdaget jeg jo at personalet var sammensatt av mange forskjellige personligheter. Her hadde vi for eksempel lærer V som var den naturlige leder på lærerrommet, voksen, erfaren, kanskje ikke så spenstig når det gjaldt nye undervisningsmetoder, men dyktig, samvittighetsfull og med lun humor både overfor kolleger og elever. Lærer O som var den mest kreative når det gjaldt å lage skuespill og tablåer med elevene, mens lærer K var en mild og forsiktig lærer som ungene elsket. Han var voldsomt sportsinteressert og var lett å snakke med om sportsresultater. Lærerinne S var gammel gymnastikklærer som også var en hengiven o-fagslærer og som slepte ekstra bøker med seg til og fra skolen omtrent hver dag for å gi elevene flere impulser enn dem man kunne trekke ut av de vanlige

lærebøkene. Det var en ro over kollegiet som smittet over på den nye læreren. Selv om de selvsagt hadde sine perioder av oppgitthet og frustrasjon over enkelte elever og trange undervisningsforhold, hadde de en lun tone seg i mellom som det gjorde godt å merke. Det største spillet fra dem jeg registrerte første året, var det underfundige spørsmålet som kom av og til i siste friminutt på lørdag: "Skal vi ta forrige sundbåt?". Mange av dem bodde nemlig på andre siden av havna og brukte sundbåten som fremkomstmiddel i stedet for å bruke lang tid på en bussreise rundt. Så det var den utskeielsen!

Flying start

Å bli møtt med slik vennlighet og åpenhet fra mitt første kollegium gav meg en flying start som lærer og som var med på å forme min holdning som lærer. Og jeg bestemte meg for at slik som jeg selv ble tatt i mot, skulle jeg ta i mot nyankomne kolleger. Jeg fikk snart sjansen til å innfri løftet. Neste år kom det *nok* en fersking, og han bodde omtrent i skoleveska mi, men gleden over å kunne hjelpe til med mine råd og forslag overskygget at det kunne bli litt mye av og til.

Nå, femti år senere, er det vel verdt å tenke over hvor heldig jeg var! Jeg ble sett, jeg ble stimulert, og jeg fikk nøye se hvordan mine kolleger løste problemer med disiplin, barnas arbeidsevner, og samholdet i kollegiet. Disse erfaringene fikk jeg trekke med meg videre i mitt yrkesliv. Det at jeg møtte slik velvilje fra mine første kolleger, gjorde at jeg gikk løs på mine utfordringer som lærer på en helt annen og frimodig måte – jeg visste jo at jeg dugde til *noe!*

Gummi-Tarzans lærdom

I 1982 møtte jeg en dansk barnefilm som fikk stor betydning for arbeidet mitt blant barn og unge og etter hvert også lærerstudenter. Det var Søren Kragh Jacobsens film "Gummi-Tarzan", basert på barneboka med samme navn av Ole Lund Kirkegaard. Den handler om åtteårige Ivan som blir kalt *Gummi-Tarzan* av sin far, fordi han ikke lever opp til farens helt og forbilde, Tarzan! Filmen er en sorgmunter fortelling om hvordan Ivan blir mobbet på skolen og misforstått av faren. Men en havnearbeider han møter, overbeviser han om at alle duger til noe. I Ivans tilfelle viste det seg å være å styre en drage i luften som var hans store fortrinn! Det er en film som har blitt anbefalt av UNICEF som en fremragende barnefilm, og som jeg har brukt ofte senere i arbeidet med å lære barn å samtale om innholdet i spesielle filmer, og å finne fram til hva man duger til, og hva man kan bli bedre til.

Så kanskje finnes det en Gummi-Tarzan i oss alle, - og - noen av og oss trenger hjelp til å finne ut hva vi duger til, og hva vi kan videreutvikle.

Fadderordning

I løpet av årene som lærerutdanner har jeg fått fortalt skrekkeksempler på hvordan ferske lærere er blitt møtt på sitt nye lærerværelse: Fra ironi over ungdommelig optimisme til å bli frosset ut fordi man ikke umiddelbart oppdaget de kodene som gjaldt for hvordan man skulle te seg i et lærerkollegium. Når man i tillegg kunne bli vendt ryggen til når det gjaldt å løse disiplinproblemer, skal det særdeles sterk rygg og godt selvbilde til for å komme seg igjennom debuten som lærer. Jeg er klar over at dette kan se ut som om man maler fanden på veggen, men å være fersk lærer vil alltid være litt av en utfordring. Jeg vet at man noen steder har organisert fadderordninger hvor den nye læreren blir fulgt opp over tid av en erfaren kollega, eller man kan komme i en gruppe og luften sine tanker og spørsmål og få hjelp til å finne mulige løsninger. I tillegg har mange skoler organisert seg i team slik at de med mer erfaring lettere kan fange opp nykommerne. Så mulighetene er der! Kanskje kunne man også kurse lærerstaben litt oftere i å grunne over hvordan man kan hjelpe de ferske. Det vil i siste omgang hjelpe hele kollegiet fremover. For vi duger alle til noe, og vi trenger utfordringer for å komme videre! Det fikk jeg positivt erfare på mitt første lærerværelse. Og utfordringen: Hva kan du som ikke vi kan? ville jo være en døråpner for alle som skal starte på et nytt sted.

Gudmund Hummelvoll, født i 1937 i Orkdal. 4-åring lærerutdanning, cand.polit. fra Universitet i Oslo. Undervist i barne-, ungdoms- og realskole i 10 år. Var med og startet Rønningen Folkehøgskole i 1969 og drev medielinjen der i 11 år. Informasjons-sjef i Norsk kino- og filmfond. Høgskolelektor i filmkunnskap ved Oslo Lærerhøgskole og senere I.amanuensis i film og bildemedier ved lærerutdanningen Høgskolen i Oslo. Har vært direktør i Statens filmsentral, leder av Statens skolefilm-utvalg og var Statens barnefilmsakkyndig i 10 år. Filmkritiker i avisen Vårt Land i nærmere 30 år. Medforfatter på lærebøker innen film og media.

Ole Christian Lagesen: Da den moderne tid begynte

Når begynte egentlig vår moderne tid? Når sluttet "de gode gamle dager?" Hver generasjon lager nok sin egen tolkning og tidsregning. Jeg har min. Vår moderne tid begynte i april 1961. Da var jeg 24 år gammel.

Det var dager det. Skinnende blanke, optimistiske dager. John F. Kennedy var ung og nyvalgt president i USA. Fjernsynet var kommet til Norge. Etterkrigstiden var forbi. Du kunne kjøpe bil uten spesiell lisens. Gjenreisningen etter krigen var fullført. Gerhardsen var landsfader. Norsk Telegrambyrå styrte mye av nyhetsbildet. Avisene var knyttet til de politiske partiene. NRK var monopolinstitusjon, med solide pauser i sendingsmønsteret, og andakter, morgengymnastikk og melding om fisket på riksnettet. De nye møblene, kaffebordet, radioen og det lille fjernsynsapparatet, var i tre fra regnskogen, fra områder vi ikke kjente, og der det bare hadde vært misjonærer, sjøfolk, og i det siste noen såkalte u-hjelpseksperter, fra våre siviliserte strøk. De "innfødte" hadde imidlertid begynt å røre på seg der nede. Kjempet mot imperialism og kolonistatus. Dannet egne stater og ville være frie og selvstendige.

Det var endring i lufta, både internasjonalt og nasjonalt. Splittelse i Arbeiderpartiet, atomvåpenprotester og ny musikk blant ungdommen.

Etter artium i 1955 hadde jeg gått studentfaglinje på handelsgym, og tatt noen eksamener på universitetet. Hadde vært leder i den nasjonale studentorganisasjonen Norsk Studentsamband. Fått litt erfaring fra både nasjonale og internasjonale organisasjoner. Hadde vært med i utvalget som foreslo et norsk fredskorps for innsats i u-land.

I slutten av mars 1961 gikk jeg opp i NRKs Dagsnyttavdeling og tilbød mine tjenester. Jeg ville bli kringkastingsjournalist. Programsekretær, som de ble kalt de som lagde programmer i NRK. Ble bedt om å komme igjen dagen etter, med formell søknad og klar til stemme- og redigeringsprøve. Uka etter var jeg på min første vakt i redaksjonen. En av de fast ansatte skulle ha et halvt års permisjon. De satset på at jeg ville kunne fylle hullet. Først en ukes innføring i redaksjonelt arbeid, og "tørrtrening" med mikrofon og i studio. Så slapp jeg til med min første, direkte sendte, nyhetssending. Kl. 13.00 – 12. april 1961.

Den dagen står i historiebøkene. Den innvarslet alt som siden skjedde, markerte at nå tok endringene til for alvor. Nå skulle det komme, oppbruddet fra slit og nøysomhet, fra nå av skulle vi se hvordan teknologien ble samfunnsutviklingens viktigste drivkraft.

Grenser ble sprenget den dagen. Utfordringer og utviklingsperspektiv ble tydelige. Der hvor man før hadde følt historiens sus i beretningene om ekspedisjoner i ørken og

jungel, eller over polhav og uendelig innlandsis, så man nå en helt ny dimensjon. Den nye, moderne tid var innvarslet.

Etter denne dagen har alt skjedd. Alle endringene, tempøkningen, globaliseringen av smått og stort. Vi fikk Cuba-krise, Kennedys død, Vietnamkrig og undomsopprør. Watergate, Reagan, Thatcher og, til slutt, Jernteppetets fall. Små og store kriger, smarte bomber og like smarte globale konserner. Helt fram til terror, Bush. Irak, China som stormakt, finanskrise – og endelig Obama.

På hjemmebanen: Kings Bay, Borten-regjering og partifri presse. Distriktshøgskoler. EF-strid. Olje-eventyret i Nordsjøen. Narkotika. Kommunikasjonseksplisjon. Satelitter, videospillere, datamaskiner og kommersiell kringkasting i mange kanaler. Mobiltelefoner og dataspill. Studenteksplosjon og jappetid, innvandring og fremskrittsparti, sports-millionærer og fiskeren Røkke. Miljøvern, Gro og Kåre, Bondevik og Stoltenberg. Oljefond. Flukt til solstrender. Internett. Facebook. Ipod. E-post. Karusellen går stadig hurtigere rundt.

12. april 1961. Det norske folk visste ikke hva som ventet dem. Jeg satte meg ved redaksjonsbordet for å forberede formiddagens sending. Printerne fra NTB, Associated Press og United Press International spydde ut sine stadig lengre remser med dagens nyheter. Jeg samlet stoffet, vurderte, kastet, sammenfattet og redigerte. Formulerte – så vidt mulig – godt, enkelt radiospråk. Noen sjekk-telefoner og støtte fra de andre på vakt. Litt tørr-trening, med den språklig sett litt uryddige annonseringen: "Her er Dagsnytt, i alt vesentlig fra Norsk Telegrambyrå, og fra andre kilder."

Den kom inn litt før 12. Meldingen som markerte den nye tid, som signaliserte teknologiens enorme gjennomslagskraft. Fra nå av til sending ble vi flere rundt redaksjonsbordet. Redaksjonssekretæren tok kommandoen. Da vi gikk på lufta kl. 13 var vi to i studio, redaksjonssekretæren og skårungen, med meldingene fordelt mellom oss.

"Sovjetunionen har i dag skutt opp et bemannet romskip, som nå går i bane rundt jorda. Romfareren heter Juri Gagarin, og er det første menneske i verdensrommet."

Han var den nye tid. Amerikanerne fikk sin Neil Armstrong. Men Gagarin var den første. Den nye tid var kommet, og hadde fått et ansikt. Nærmere 50 år etter har vi en verden der moderniteten preger og utfordrer oss alle. I dag har den tusen ansikter, gir både nærhet og terror, fellesskap og konflikt. Endringstakten øker. Og tidsskillet, dagen da de "gamle dager" tok slutt og den nye tid begynte, var – i alle fall for meg - 12. april 1961. En historisk dag for verden, med budskap om endring. Og i all beskjedenhet også for meg en avgjørende dag. Den første dagen i min nye tid – innledningen til nærmere 30 år i radio- og fjernsynsjournalistikken, med det moderne samfunn, hjemme og ute, som arena.

Ole Christian Lagesen, født 1936 i Oslo. Filolog (norsk, engelsk, statsvitenskap). I NRK fra 1961 til 1989, som bl.a. stortingsmedarbeider, utenrikskorrespondent og 14 år som redaksjonssjef for Samfunns- og kulturavdelingen i Fjernsynet. Rektor Norsk journalisthøgskole 1990-1994. Deretter seniorrådgiver ved Høgskolen i Oslo, og prorektor 2000-2003.

III Korte tekster fra lange yrkesliv

Brita Nilsson: Glimt fra en psykiatrisk sykepleiers hverdag

Disse tre fortellingene fra en psykiatrisk sykepleiers hverdag har det til felles at de viser situasjoner som er i marginalene av det allment menneskelige. Dette kan muligens bidra til at psykiske helsearbeidere også kan erkjenne at "galskapen" er noe en hver kan ha som "en rem under huden", noe som på sin side kan hindre en uhensiktsmessig distanse til de mennesker som gjennom århundrer er blitt stemoderlig behandlet i psykiatriens system.

Fra 1976 til 1992 var jeg ansatt ved spesialutdanningen for psykiatiske sykepleiere ved Vila Grande på Bygdøy. Vi var fire faste lærere inklusive rektor Marie Vånar Hermansen. Hver sommer hadde vi lange og intense diskusjoner om hva vi ville vektlegge neste semester. En av diskusjonene dreide seg om hvordan teori og praksis ble mer samstemt. Mitt undervisningsområde var dels grunnlagsspørsmål og dels hva vi betegnet som psykosebolken. Gjennom årene hadde det utviklet seg en dyp respekt for hvordan pasienter med en alvorlig psykisk lidelse strevsomt forsøkte å håndtere sin tilværelse. Det er en slags sår ømhet i meg når jeg ser hvordan de ønsker å vende seg mot andre mennesker på tross av knuste drømmer og forventninger, på tross av en lidelse som på mange måter er en kamp mellom liv og død. Den svenske dikter Frøding sa en gang: *"I blant lengter jeg etter omgang med andre mennesker og jeg forsøker å være som de, men lykkes sjelden."*

Den evneveike "Solveig", sertifikat og den nye bilen

Vi ble enige om at jeg skulle gå ut i poliklinisk praksis et år. Jeg kontaktet det daværende Oslo Helseråd som drev en psykiatrisk poliklinikk, og fikk en stilling som psykiatrisk sykepleier med arbeidstid var fra kl. 9 - 16. Vi møttes i teamet hver morgen og fordelte de pasienter som hadde henvendt seg til poliklinikken. En av de pasienter jeg hadde samtaler med i noen måneder, var en kvinne i 50-års alderen. Hun hadde hatt en lengre psykiatrisk karriere, og trengte støttesamtaler. Under samtalene kom det fram at hennes familie hadde ansett henne som evneveik. Hun var en person man ikke kunne tro på, mente familien. Så kom det fram at familien hadde hatt en hensikt med dette. Hennes bestefar hadde forgrepet seg på henne seksuelt da hun var 10 år, og hadde siden fortsatt med dette. Da Solveig, som vi kan kalle henne, fortalte dette til bestemoren ville hun ikke tro henne. Ei heller de andre i familien. Bestefaren var en avholdt og respektert mann i bygda og hadde en viktig offisiell stilling. Så Solveig gikk der med sitt og ingen trodde på henne. Familien levde fremdeles, og Solveig var nærmest utstøtt av resten av familien, ansett som dum og løgnaktig.

Under samtalene kom det fram at hun i alle år hadde hatt så lyst på en bil, men hun torde ikke engang tenke på å ta sertifikat. Vi snakket lenge om dette og til slutt

begynte hun på en kjøreskole. Hun greide å ta sertifikatet, og vi gikk sammen ut når hun kjøpte seg en liten blå bil. Det første hun gjorde var å kjøre ut til familien i sin nye bil, og formidlet til dem dette budskapet: "Hvordan kan dere anse meg som dum og evneveik?" Gleden lyste ut av ansiktet hennes. Sertifikatet var en bekreftelse på at hun ikke var det familien hadde formidlet til henne i alle år.

Solveig og jeg holdt kontakten i mange år framover.

Den psykotiske kvinnen og hjemturen

Hver fjortende dag hadde vi vakt på kveldstid og natt. Dette innebar at vi reiste rundt i Oslo området til de pasienter som var spesielt engstelige eller hadde tanker om å skade seg selv. En sen kveld i november ringte det fra legevakten. De hadde fått inn en eldre kvinne som var akutt psykotisk. Kvinnen var fra en landsdel ca. 20 mil unna Oslo. Hun hadde tatt toget til Oslo, tatt inn på et hotell, hvor hun hadde lyttet ved dørene, banket på og sagt at hvis de var homofile eller narkomane, så måtte de ut.

Hotelledelsen hadde bedt henne forlate hotellet. Deretter hadde hun tuslet nedover Karl Johan med den hensikt å rense byen, ikke bare for homofile og narkomane men også svarte mennesker. Frelsesarmeen hadde tatt hånd om henne og brakt henne inn til legevakten, med ønske om å legge henne inn på Gaustad sykehus. For meg selv tenkte jeg at det måtte være ille for den eldre kvinnen å våkne opp på et galehus. Jeg fikk det for meg at dette muligens hadde kommet brått på, og tenkte at om hun kom hjem på egne trakter, kunne det gli over og man kunne kontakte distriktslegen. I telefonen med legevakten spurte jeg om hun hadde noen slektninger i byen. De skulle undersøke, og kom tilbake med beskjed om at det hadde hun ikke. Så spurte jeg om siste toget var gått til hennes hjemsted. Ja, siste toget var gått. De insisterte fremdeles på at hun burde innlegges. Jeg bad dem om å beholde henne til jeg kom ned på legevakten, og dessuten om å bestille en sivil politibil slik at jeg kunne kjøre henne hjem. I ettertid var det muligens noe overilt, men fremdeles hadde jeg i tankene at kvinnen ikke burde innlemmes i psykiatriens system. De bestilte en politibil. Selv kokte jeg en termos med kaffe som jeg tok med. Det så ut til å bli en lang natt.

Vel nede på legevakten så jeg en ellevill dame med langt grånende hår. Hun var i et storartet humør, men klinkende psykotisk. Politibilen var kommet, og med den fulgte to nyutdannede politi, en dame og en mann. Pasienten ville svært gjerne hjem selv om hun enda ikke hadde fått fullført oppdraget sitt. Jeg sa jeg hadde med kaffe til oss, og før jeg visste ordet av det hadde hun knabbet med seg et titall engangskopper.

Vi satte oss inn, politifolkene foran og pasienten og jeg i baksetet. Turen startet. Noen mil utenfor byen stopper de og spør om pasienten hadde lyst på noe sjokolade. "Ja visst, hun ville ha 10 Dajm, og 20 firkløver." Hun fikk halvparten, og var fornøyd med det. Det kan bli trangt i et slikt baksete. Mange pasienter trenger noe mer rom for utfoldelse. Jeg begynte å synge "det går en dans på Sunnanø..." og pasienten

fortsatte med "På sine høner...". Ved at hun fikk synge ut, fikk hun brukt noe av kreftene sine.

Det var mørkt ute, det eneste vi så var den motgående trafikken med sine lys. Pasienten fikk det for seg at om hun slo seg på knærne, klappet i hendene og pekte med tomlene bakover fikk hun dirigert homofile, svarte og narkomane ut av landet. Jeg ble med på dette, og så satt vi der."Se, Brita, der er det en bil, han fikk jeg ut av landet du." Hun lo begeistret. Likeledes dyttet jeg bort i henne og sa: "Se, der er det også en", klappet i hendene og vendte tomlene bakover. Politifolkene i forsetet snudde hodet mot oss flere ganger, så granskende på oss, sa ikke stort, men tenkte vel sitt. Innenfor vårdvitenskapen kalles dette å møtes i "mellomområdet". Man blir med pasienten i fantasien et stykke på vei for å oppnå en gradvis allianse, man møter m.a.o. pasienten på hennes egne premisser.

Milene gikk unna, til slutt ved totiden om natten kom vi fram til pasientens nærmeste by, svingte inn på politistasjonen, hvor vi fikk bløtkake og kaffe. Vi byttet til en mindre bil og fortsatte til hennes hjemsted. Pasienten klarnet mer og mer opp og begynte å fortelle hvem som bodde der og der. Til slutt ved tretiden om natten svingte vi opp til huset der hun bodde. Det var et eldre våningshus med en låve som nærmest bare lå der, stillferdig av gammel vane. Politimannen ble sittende i bilen. Pasienten og jeg gikk opp til inngangsdøren. Mannen hennes kommer ut, en liten sliten og trett mann med det grå håret strittende til alle kanter: "Er du der da jenta mi." "Ja, her ser du oss, gå nå ned i kjelleren og hent den gode eplemosten, og imens skal jeg vise bilder av barna og barnebarna våre til Brita", svarer pasienten. Vi satte oss ved bordet, og hun viste bilder fra en tid hvor det var liv på gården. Slik jeg forstod det, savnet hun den tiden da det var liv og røre på gården. Nå var hun og mannen tilbake alene, og da er det ofte lett at tankene tar overhånd. I avisene hadde hun lest om narkomane og kriminelle, og tenkt at jammen skal jeg nå ta hånd i hanske og gjøre noe med dette. Som sagt så gjort. Toget til Oslo, og så i gang med det store oppdraget.

Ektemannen kommer bort til meg og spør: "Hva koster dette da?" "Nei, det koster ingen ting dette her, det er Oslo kommune som betaler", sier jeg. Han sier ikke mer, men etter en stund kommer han med en eggkartong: "Kan du ikke ta disse 12 eggene i hvert fall da" spør han, "ja sånn for moro skyld altså." Ja, så tok jeg i mot de eggene da, sånn for moro skyld. Jeg bad mannen kontakte distriktslegen neste morgen, for som jeg sa til pasienten: "Nå har du ikke sovet på to døgn, og jeg tror du trenger en god natts søvn." "Ja da, ja da", sier hun, og blunker samtidig til meg.

Vi sier god natt, og drar tilbake til byens politistasjon, hvor det på ny er kaffe og bløtkake, og så tilbake til Oslo i den bilen vi kom med. En stund prater vi sammen. Politikvinnen er nettopp blitt mor, og politimannen er nokså nygift. Begge er nylig ferdige med politiskolen. Jeg legger meg ned i baksetet og ber dem vekke meg når vi er i Oslo. Etter en stund blir jeg vekket: "Du, det er noe vi ikke kan overse, det er en bil som kjører så vinglete. Vi må stoppe han, du får passe på her i baksetet du." "Ja, vel", sier jeg og retter meg opp.

De stopper den andre bilen og ber sjåførene tre ut. Det er to av dem. De vakler ut og blåser mørkegrønt i promillerøret. Ikke har de førerkort og ikke har de vognkort. Den ene politimannen kommer bort til bilen der jeg troner i baksetet. Han åpner dører og forsøker å kontakte annet politi på radioen, men får ikke dette til. Så prøver han å finne noen håndjern, men uten hell. De var tydeligvis meget nyutdannede.

Politikvinnen har forsøkt å passe på de to sjåførene. Den ene river seg løs og kommer bort til meg der jeg sitter. Han er mørk, kledd i arbeidsklær, ser drukkent på meg med våte brune øyne: "Du, kanke du værria grei a. Du skjønner vi har bare værri på en liten fest, og vi skal på arbe på versted i morra. Så kanke du værria grei og la oss slippe a." "Jeg synes du skal adlyde politiet", svarer jeg. "Men kanke du værria grei a", sier han "du som er poltti og alt mulig". Da ble jeg litt snurt og svarer: "Jeg er ikke politi." "Men i herre jøsses navn a, harrem tatt deg og a", sier han og går sin vei. Fra baksetet roper jeg til politifolkene: "Nå går han ene". Politikvinnen løper etter, og da trekker plutselig den andre sjåføren en kniv, en rødhåret brande av en kar med skjev nese. Politimannen forsøker så godt han kan å holde ham og det blir et basketak. Jeg tenker at dette kan jeg ikke sitte og se på, og roper plutselig høyt med den mest fornemme Snarøydialekten: "Synes de ikke det er uforskammet å sette seg opp mot politiet?" Den rødhårede branden visste ikke at det satt noen i bilen og snur seg. Politimannen får nå tak i ham og holder ham. Politikvinnen kommer også til. De går mot bilen med den rødhårede mellom seg, men den andre er forduftet. Politimannen spør om jeg kan kjøre. "Ja, jeg kan kjøre", sier jeg. "Da kan du ta forsetet, så sitter han mellom oss." Jeg setter meg i forsetet. Jeg kan jo kjøre, men har ikke sertifikat. Faktisk elsker jeg å kjøre, fort også. Men sertifikatet var nettopp utgått, og jeg hadde ikke fått somlet meg til å fornye det.

Vi setter oss alle i bilen, men hvor skal vi? "Vet noen veien til nærmeste politistasjon?" spør jeg. Nei ingen visste det. "Men du da?", spør jeg branden i midten. "Opp til venstre", sier han. Nei, der var det i hvert fall ikke, så mye visste jeg. Vi fortsetter bortover hovedveien. Det går fort, og jeg griper meg plutselig i å tenke på at jeg håper ikke politiet ser meg med denne farten. Etter en halvtime kommer vi til Tønsberg, klokken er 4.30 på morgenen. Men hvor er politistasjonen? En liten pakistansk pike er ute med morgenavisene. Jeg stopper og spør henne, og får greie på at det er like ved. Etter noe om og men kommer vi fram. Parkerer, og tar mannen med inn. Det viser seg at han er en gammel kjenning av politiet. Ikke nok med det, på innsiden av buksebenet sitter det fire kniver. Mannen blir parkert i forvaring, og sandelig kommer det ikke fram bløtkake og kaffe her også. Hva er det med disse stasjonene, har de alle bløtkaker på lur nedover vestfold- og sørlandskysten?

Endelig hjemme koker jeg et av de eggene jeg fikk for "moro skyld", og drar rett på jobb på poliklinikken til fellesmøte om nattens hendelser. Det ble en god del diskusjon om jeg skulle ha kjørt pasienten helt hjem. Men det fine med poliklinikken på Oslo Helseråd var at de hadde sans for ukonvensjonelle tiltak så lenge det gagnet pasienten, og det tror jeg det gjorde.

Selvmondsforsøk og humor

Ved Oslo Helseråd var man i 1981 opptatt av de psykiatriske langtidspasientenes skjebne i institusjonene. Her deltok jeg sammen med to andre psykiatriske pleiere. Prosjektet dreide seg om alternativ støttebehandling av langtidspasienter utenfor institusjon. Selv om mange psykiatriske pasienter hadde tilbrakt flere år i institusjon, hadde mange av dem beholdt sine leiligheter i Oslo området. Dette førte til at vi reiste spørsmålet om det var mulig å minske innleggelse i psykiatrisk institusjon hos en gruppe langtidspasienter ved å tilby psykososial sykepleie i pasientens nærmiljø? Det praktiske opplegget ble bl.a. å organisere tema dager. Det kunne dreie seg om kvinnelig depresjon, men også om glede. Hver mandag morgen hadde vi en runde på hvordan helgen hadde vært.

En av pasientene var ekstremt gjerrig. Hun hadde god økonomi, og eide hytte både på fjellet og ved sjøen, men det var uhyre vanskelig for henne å delta på spleisingen av de Toro-suppene vi pleide å ha til lunsj. Klara, som vi kan kalle henne, ble veldig mislikt av de andre pasientene. De gav henne stadig små verbale stikkpiller. Dette besvarte hun med taushet. Vi hadde i lengre tid forsøkt å få henne til å kjøpe en ny kåpe, siden den hun gikk med både var kald og ukledelig til henne. Men nei, kåpen hadde hun hatt i 30 år, og den var like fin mente hun selv. Vi hadde temaet gjerrighet på timeplanen en dag, for å søke å mildne de andres sinne mot henne. Det at gjerrighet som sådan kunne komme av at man kanskje følte seg tom i sitt indre og dermed måtte bevare alt det ytre. Det fnøs de andre av.

Jeg hadde imidlertid lært å kjenne denne damen, og jeg visste at hun hadde ganske god humoristisk sans. Så en mandag morgen kommer hun. Vi åpner som vanlig med å høre hvordan helgen har vært. Klara sier: "Ja i helgen forsøkte jeg å ta livet mitt". De andre blir helt tause. Her kommer denne kvinnen som de er så rasende på og forteller at hun forsøkte å ta sitt eget liv. De blir helt i villrede, og mumler forsøksvis en trøst uten at en av dem mener noe med det. Jeg spør henne: "Hvordan gjorde du dette da?" Klara svarer: "Jo, jeg dro til hytta, drakk meg full og rodde ut med båten, der jeg hev meg overbord, men så var det så grunt at det ble ikke noe av det." "Hva drakk du da?" spør jeg. "Hva jeg drakk?" Hun ser overrasket på meg. "Ja, hva var det du drakk deg full på?" "Jo, jeg hadde kjøpt noe 60 % sprit og likøressens, og så drakk jeg det." "60% og likøressens", gjentar jeg noe tankefullt, "du spanderte ikke en Grand Marnier ved en så alvorlig anledning da?" "Nei", hun ser noe forbauset ut. "Du sparer altså også når du skal ta ditt eget liv du da", sier jeg. Det går et lang isende sekund. Så plutselig går det opp for Klara hvor gjerrig hun er, at hun faktisk skulle spare seg inn i døden. Hun setter i en latter som runger gjennom lokalet, og glad er jeg. De andre pasientene blir både overrasket og lettet når de ser Klara på en måte som ingen av dem hadde opplevd før. Og Klara selv? Noe skjelven kjøpte hun seg en pels, og den ekstreme gjerrigheten vek gradvis plassen til fordel for å kunne unne seg noen gleder. Pelsen ble imidlertid hengt inn i en garderobepose i skapet, der hun hadde stor glede av å ta den fram til beskuelse.

I løpet av året utviklet pasientene en grad av fellesskapsfølelse. De begynte å gå på besøk til hverandre på kveldene. Klara inviterte også noe bevrende til kaffe og hjemmebakket appelsinkake. Mot slutten av året tok vi opp til vurdering de opplevelsene og erfaringene vi hadde vært sammen om, og reiste spørsmålet om dette året hadde virket trivselsfremmede for dem selv. Ja, mente de alle, flere av dem ville gjerne fortsette. Det endte da med at de av pasientene som ville fortsette, kunne være vertskapsgruppe for en ny gruppe pasienter. Parallelt med dette prosjektet arbeidet Oslo Helseråd, avdelingen for psykiatri, med å få en større leilighet i et etablert bomiljø, slik at man kunne etablere et fast dagsenter. De lyktes med dette og fikk tak i en leilighet i Valdresgaten. Her er det fortsatt støttebehandling av langtids-pasienter.

Brita Nilsson født i 1940 i Oslo. Hun har bakgrunn som psykiatrisk sykepleier med en spesiell interesse for personer med alvorlige sinnslidelser. Interessen førte henne til videre forståelse gjennom mellom- og hovedfag i pedagogikk, og ble i 2004 avsluttet med en doktoravhandling i Finland, hvis tittel var: "Savnets tone i ensomhetens melodi – ensomhet hos aleneboende personer med alvorlig psykisk lidelse." Avhandlingen ble bearbeidet til en bok som kom ut på (Cappelen, 2007) "Ensomhet, psykisk lidelse og hermeneutisk omsorg – Når horisonter møtes."

Randi Kokkvoll: Kvinner selv sto opp og strevde

«Jeg har starta på lærerutdanninga uten at de heime vet om det».

Utsagnet fra en kvinnelig student var på 1970-tallet. Hun så meget bestemt og målbevisst ut.

På slutten av 1960-tallet og spesielt i 70 åra var det mange voksne kvinner som begynte på lærerutdanning, de var både 30 og 40 pluss. Det var ingen formelle hindringer, da de gjerne hadde en god artium fra noen år tilbake. Dessuten hadde flere hatt vikartimer i skolen og hadde likt seg godt som lærere. Hindringene lå nok på heimebanen hvor en hel familie var godt vant med at det var en husmor som stelte for dem. Ikke alle hadde vært flinke til å få barna med på arbeidsoppgaver i heimen. Prektige kvinner mente gjerne at de gjorde arbeidet best sjøl. Grunnene til at kvinnene i moden alder søkte lærerutdanning, var nok ulike. En kvinne fortalte at mannen hennes hadde blitt alvorlig syk, og nå var det på tide at det ble en ny hovedforsørger i familien. Det lå nok også i tida at kvinnene i større grad enn tidligere ville ut i arbeidslivet.

Forandringene i kvinners leveforhold gjennom noen tiår, har forandret seg mye. Bondekvinnene hadde sitt yrke med ansvar for mat, klær, dyrestell og alt som hørte gårdsdrifta til. Kvinner i et hus eller i en leilighet hadde mer begrensa arbeidsfelt, men nok å gjøre, gjerne med små barn. Etter hvert ble mye endret med at det kom vaskemaskiner, ferdige klær og lettvinnt mat. Når barna vokste til, følte nok mange at de fikk overskudd på tid. Her var det en skare med dyktige kvinner som hadde den formelle kompetanse til å komme inn på lærerhøgskolen. Utsagnet i min innledning var ikke typisk, men gikk igjen hos noen. For meg så det ut som om noen starta med mannens tillatelse og noen uten. Mange dro heim etter skolen så fort det var mulig, slik at middagen var på plass til vanlig tid. En kvinne fortalte at hun hadde starta dagen kl.05.30 med å lage dagens middag slik at den bare kunne varmes opp, i fall hun sjøl ikke rakk heim så tidlig. Andre satset på å komme raskt heim og få middagen på bordet slik at ingen merket at hun hadde vært borte.

Dette var en ballong som måtte sprekke en dag, og det gjorde den. Hva som skjedde på heimebane, var ikke godt å si, men at det var store vanskeligheter, fulgte vi med på. Flere problemer tårnet seg opp. De snakket om at de ikke lenger hadde like god kontakt med de store barna sine. Barna hadde begynt å være ute om kveldene, kvinnene hadde mista noe av kontrollen. I begynnelsen på studiet var det faglige heller ikke helt enkelt. De var ute av trening med å tilegne seg stoff. Arbeidsformene med gruppe- og prosjektarbeid var også uvante. Mange følte seg ikke så «flinke» som de var vant med.

Jeg hadde nær kontakt med mange av kvinnene, både faglig som formingslærer og ellers som kvinnelig inspektør (tillitsstilling for kvinner i den gamle loven). Vi som hørte om problemene prøvde å oppmuntre så godt vi kunne. Ut fra egen erfaring med familie og full jobb, kunne jeg foreslå at barna måtte få sine arbeidsoppgaver i

familien. Det ble mye diskusjoner rundt dette temaet, og noen nye ideer kunne være til nytte.

I pedagogikkgruppene på 15 studenter ble både faglige og personlige problemer tatt opp. Gruppene hadde stor aldersspredning. Flere av de mannlige studentene var så unge at de kunne ha vært sønnene til de eldste kvinnene. Med forskjellig bakgrunn hadde de ulike ting å bidra med. Kvinnene hadde mye erfaring med barn både heime og ofte fra undervisning. Dette ga seg utslag i en egen tyngde i debattene.

Flere kvinner snakket om at de måtte slutte, men jeg kjenner ikke til at det gikk så langt for noen. De fikk god støtte til å fortsette studiet, ikke minst av de unge mennene. De så det som en selvfølge at kvinnene måtte få sin utdanning, og de praktiske problemene på heimefronten måtte da kunne løses. Jeg husker flere av disse guttene/mennene, som gode og varme mennesker som var oppriktig interessert i å stå på for sine medstudenter.

Noen episoder kan belyse kvinnenens situasjon. Leirskole og skikurs var problematisk. Da måtte studentene være borte fra heimen flere netter. På 1980-tallet var jeg inspektør ved Sagene Lærerhøgskole. En kvinne kom og fortalte at hun ikke kunne delta på skikurset på grunn av familien. Jeg spurte om det var fordi de ikke var vant med at hun var borte om natten. Hun kunne fortelle at hun hadde vært gift i 14 år og ikke vært borte en eneste natt på disse årene. Kurset var obligatorisk. Hun fikk med seg en bevitelse på dette og var fornøyd. Da regnet hun med at fraværet ble akseptert heime.

Vi var på skikurs ved Høgeseth leirskole på Tyin. Der fikk vi full forpleining. En gjeng på 40 pluss koste seg spesielt ved å gå til dekket bord. Jeg satt ved bordet deres en dag. Vi fikk mandelkjernepudding til dessert. En av studentene sa at mannen hennes var svært glad i slik pudding. Før hun dro heimefra hadde hun laga porsjoner for hver dag og lagt i fryseren. Jeg så for meg denne mannen, at han nærmest i blinde kunne ta handa ned i fryseren og hente opp middagen sin. Godt for mannen, og bedre samvittighet for en prektig kvinne.

Det var vårsemester og mange ting skulle gjøres før innspurten av året. Det ble for snaut å være på skolen bare i undervisningstida. Kvinnene drøfta problemene og kom til at en ettermiddag pr. uke måtte til. De mente at det kunne være hyggelig å velge seg en felles dag, f. eks. onsdag. På den tida hadde vår kantine varm mat. Flere spiste middag sammen, og så gikk de i gang med arbeidet, enten det var på forminga eller i andre fagfelt. Kvinnene koste seg med dette. Men hva skjedde med de heime når middagen ikke sto på bordet til vanlig tid. Saken hadde vært drøftet, og de skulle ordne seg sjøl. Neste uke hørte jeg om følgende utsagn: «Kommer du ikke heim i dag heller».

På 1980-tallet hadde vi kvinner på 30 pluss som var mere frigjorte. En slik gjeng hørte jeg en dag komme ned rotunden i trappa, leende, nesten dansende. Hva er det som

er så morsomt, måtte jeg spørre. De var fulle av galgenhumor og svarte at nå merka de alderen: «Flesket seig nedover og bare tennene ble hengende igjen». Jeg husker også at disse studentene diskuterte hvordan de skulle få mennene sine til å ta mere del i husarbeidet. En proklamerte at nå vaska hun ikke lenger mannens klær: «Jeg legger det bare til side når jeg tar vasken».

Vi hadde mye prosjekt- og gruppearbeid. Der kunne det komme overraskende erfaringer. Tre voksne kvinner ville ta en oppgave om «Bokbind» i forminga. De tenkte økonomisk og praktisk og at det ikke var nødvendig å kjøpe dyre bokbindruller. Første del av deres arbeid gikk ut på å nyttiggjøre seg diverse gjenbruk av papir, og det ble mange varianter. Neste etappe var å studere det som var på markedet i bokhandelen. Vi hadde holdt på med bildeanalyse, og det som var trykt på disse bokbindene ble så analysert av kvinnene. De fant at det var bokbind for gutter i blå og brune farger med motiver av våpen og krig. Mens jentebokbind var i rosa og lyse farger med motiver fra natur og med glade jenter. Slik kunne en uskyldig nytteoppgave, gi studentene innsikt i en form bildepåvirkning som barna ble utsatt for.

Lærerutdanninga var en smeltedigel som var meget utfordrende og utviklende. Etter hvert som kvinnene ble varme i trøya, gjorde de det meget godt både teoretisk og ved praksis i grunnskolen. I forminga likte de seg også godt. Her kunne de bruke sine praktiske ferdigheter. De frydet seg over å mestre kreative utfordringer, ikke minst i leire som var et nytt materiale for de fleste. Disse modne, reflekterte kvinnene forandret seg i et aktivt studentmiljø. De opplevde en selvstendighetsfølelse som var ny. Hvordan dette påvirket parforholdene, kunne være helt forskjellig. Jeg vet at flere ble skilt. En kvinne som i starten seilte rundt med en flott hatt og proklamere at hun hvert fall ikke skulle bli skilt, selv om hun tok lærerutdanning. Det ble hun heller ikke under utdanningen, men hun ble det senere.

For tre år siden var jeg på kino og så filmen «Gymnaslærer Pedersen» etter boka til Dag Solstad. Jeg var sammen med to av disse kvinnene som i voksen alder tok utdanning på Sagene først på 1970-tallet. Dette var midt i studentopprøret som både studenter og lærere opplevde sterkt. På filmen var det mange kjente situasjoner, og vi fikk oss en lang samtale om forholdene som vi hadde opplevd fra ulik vinkel. På den tiden var det for oss lærere vanskelig å gjøre noe som de mest radikale studentene var fornøyd med. Jeg vet at vi snakket om at vi bare måtte velge hva vi ville ta i mot kjeft for. Kvinnene fortalte at de prøvde å være så stille og usynlige som mulig i miljøet. Det var for sterkt å blande seg inn i allmøter der det ble krevd at man hadde en mening om det meste. De hadde nok med å løse sine daglige problemer.

At disse kvinnene sto på, strevde og lyktes, er det ingen tvil om. Mange år er nå gått siden jeg sto dem nær som formingslærer og inspektør. De ble solide lærere, og jeg hørte nettopp at flere hadde stått i jobb til de var 70 år. Noen fra denne gruppa har også vært aktiv i politisk arbeid i sine kommuner. En av disse pensjonerte lærerne ble bl. a. valgt inn i kommunestyret da hun var 75 år.

Randi Langen Kokkvoll født på Glåmos 1929, høskolelektor. Faglærerutdanning fra Statens Kvinnelig Industriskole 1954. Videreutdanning i tegning og årsenhet i forming for grunnskolen. Hovedfag i forming 1978. Oppgaven var forskning på tekstiler fra 1800- tallet i Rørostraktene. Jeg startet med undervisning på Statens Lærerhøgskole i forming, fikk tilbud om stilling ved Sagene Lærerhøgskole og ble der og ved Høgskolen i Oslo i til sammen 40 år. Jeg var også inspektør ved Sagene Lærerhøgskole. I korte perioder har jeg undervist ved Sør-Trøndelag Fylkes Husflidsskole og Oslo Lærerhøgskole. Har skrevet artikler, faglig pedagogiske og historiske i forhold til Røros museum.

Per Østerud: Bakerst i klassen satt en drømmer

Denne fortellingen handler om en lærer som ser elevene og lar dem være tilstede med seg selv også i elevsituasjonen.

Jeg kom til Tromsø med hurtigruta en høstdag i 1957. Forventningen var stor. Jeg hadde aldri vært nordpå før. Dessuten skulle jeg ta fatt på min første lærerjobb, et årsvikariat ved Tromsø lærerskole. Førsteintrykket av byen og omgivelsene bergtok bondegutten fra ei innlandsbygd på Østlandet. Ikke så mye på grunn av den lave øya, den langstrakte småbyen og den tilsynelatende tilfeldige, spredte og ganske beskjedne bebyggelsen. Det er øyas beliggenhet og fjellene omkring som har brent seg fast i minnet. Fjellene rammer inn og skjærer byen. Kvaløya i vest, Aksla og den mektige Tromsdalstind i øst. Samtidig fargelegges byen av omgivelsene. Aldri har jeg sett så intens grønnfarge som på enga i Tromsdalen og i bjørkebeltene og liene rundt om på øya. Byen og øya kan minne om en båt med blåe fjordarmer på begge sider. En fornemmelse som forsterkes når stormen og regnbygene satte inn fra havet. Det hyppige skiftet i vær og vind, den raske overgangen fra årstid til årstid er også en del av det naturintrykket jeg tok med meg nordfra. I tillegg kommer nordlyset som danset over himmelen i de klare høstkveldene. Alt dette dukker opp når jeg skal lete fram viktige erfaringer fra et rikt år ved Tromsø lærerskole.

Skolen lå i lia sør på øya, mot Bukta med vid utsikt til fjorden, Prestøya og fjellene som alltid var med i synsfeltet. Lokalene var forholdsvis nye og moderne sammenliknet med lærerskoler jeg kjente fra Østlandet. Det viktigste ved dette skolebygget var at det omfattet både lærerskole og folkeskole under samme tak. Lærerskolen hadde egen statsøvingskole, som det het. Den bestod av både fulldelt 7-årig skole og en fådeltskole. Lærerne på lærerskolen og folkeskolen hadde felles lærerrom og var alltid sammen i kaffepausene. Noen lærere underviste både i lærerskolen og i øvingskolen. Dette samspillet var en fin ordning. For meg som hadde liten praksis fra barneskolen, gav dette muligheter for kontakt med praktisk skolearbeid, med barn og med lærere som hadde sitt primære virke i den skolen de skulle utdanne lærere for.

Hilmar Johannesen het en av lærerne i øvingskolen. En stor, langlemmet mann, med høy panne, bredt smil som alltid var til stede i ansiktet som en mulighet og med tilsvarende smilende, litt mysende øyne. Jeg ble ganske godt kjent med "han Hilmar", som han alltid het blant elevene. Han var ansvarlig for den fådelte skolen. Et skoleslag jeg kjente fra egen skolegang. Enkelte ganger var jeg med i klassen for å møte elever og få innblikk i undervisningen, slik han Hilmar drev den. Jeg opplevde han først og fremst som den lune fortelleren. Når det var noe viktig, noe en skulle legge seg på minne, snakket han saktere og dempet stemmen, slik at den fikk en melodisk litt hes karakter. Han Hilmar var til stede med hele seg, gjennom det stoffet han formidlet og den måten han tok seg av elevene sine.

En dag spurte Hilmar meg om jeg kunne være sammen med elevene ute i skolegården i det store spisefrikvarteret. Jeg måtte bare gå innom klasserommet først, sette opp vinduet og sørge for lufting. Det var senhøstes, snø på bakken og ganske mørkt ute, selv om det var midt på dagen. Inne i rommet var lyset slått av og tussmørkt. Jeg skimter en elev som sitter bakerst, stille, helt alene. Jeg spør hvorfor han ikke er sammen med de andre ute i skolegården, nå som det er så fint snøballføre. Han svarer ikke. "Er du syk?" spør jeg. Heller ikke nå svarer han. Da spør jeg om han er uvenner med noen, eller om det er noe som gjør han utrygg ute nå i snøværet. Nei, det er ikke noe av dette, men han Hilmar bruker å la han få sitte inne alene enkelte ganger. Jeg tror ikke noe på det og bestemmer at klasserommet skal luftes. Han skal være med meg ut i frisk luft. Vi skal leke i snøen sammen med de andre. Det går greit. Han blir med, og vi deltar i et prosjekt med å tulle snøballer til en borg.

Det ringer inn og jeg møter Hilmar i korridoren. Han spør meg hvordan det hadde gått. Bra mente jeg, og fortalte at jeg likte meg i snøvinteren og trivdes med å leke sammen med elevene. Og så la jeg til at jeg hadde tatt med meg en gutt ut fra klasserommet. Han bare satt der, og jeg tok han med på leken sammen med de andre. "Det skulle du ikke ha gjort", sa han Hilmar. "Du skjønner han Nils er en drømmer. Jeg bruker å la han få sitte inne enkelt ganger, bakerst i klasserommet, helt for seg selv, spesielt nå i høstmørket."

Jeg har fortalt om denne opplevelsen mange ganger siden til lærerstudenter. Som uttrykk for en av mange overraskelser og sterke inntrykk jeg tok med meg nordfra. Men først og fremst har jeg brukt historien som eksempel på en lærer som ser elevene sine som de menneskene de er, med sine særtrekk, og som lar dem være tilstede med seg selv også i elevsituasjonen. Jeg har aldri glemt denne episoden. Den avdekker en livsvisdom med betydning for lærere også i dagens skole, en påminning om at skole er noe mer enn det å sørge for frisk luft, passe på elevene og legge til rette for det å prestere på tester og prøver. Han Hilmar mente det var rett å la barn sitte inne i høstmørket, alene, når behovet for å drømme var der.

Per Østerud, forfatteromtale s. 33.

Tordis Irene Fosse: Klukka ølløv i Oslogryta

”Da møtest oss i mårå klukka ølløv,” seier ho avsluttande på informasjonsmøtet og ser utover salen med nye norskstudentar. Det er i Oslo, for eksempel i 1982. Ho ser rådville ansikt. ”Klukka ølløv,” seier ho smilande og tydeleg ein gong til. Studentane ser langt frå opplyste ut. ”Klukk, klukk,” tenkjer dei kanskje. ”Mø,” tenkjer dei radt. ”Klukka ølløv – når trur døkk at det er? Trur døkk kanskje at det er klukka tolv?” seier ho og kjenner at ho er litt slem. Og det endatil med vilje.

Ho har ei djup glede av å vera sta og gudbrandsdøl og halde fast på barndommen sin og seia det ordet som ho alltid har sagt heime og på setra og saman med leikekameratane, stå der i eit høgskolerom og seia det. Eg står på mitt, står på mitt, står på mitt eige.

Ho veit at ho også gjer det for å vise at dei òg kan få lov til å stå på sitt, og ho er trygg på dette, og på at det er ein del av norskundervisninga å gjera det.

Ho har alltid sagt ”ølløv”. Alle seier ”klukka ølløv” oppi dalen. Nå pratar vesleguten om ”den raue kukka”.

Ho har barndommen på tunga. Blir ho aldri ferdig med barndommen? Ho kan vel bite han i seg? Men ein skal bli som barn att for å koma inn i Guds rike. Ho liker å vera i språklege rike. Forresten er ho ikkje ordentleg gudbrandsdøl. Det skal ho ikkje skryte på seg.

Nå gir ho blandingsspråket sitt eit kyss. Eigentleg tenkjer ho tungekyss, men det får da vera måte på. Ho kjem på Ivar Eskeland, som kjælte så med sitt eige språk. Han hørdest ut til å elske kvart ord han sa. Det var litt ekkelt.

Er eg heime her i gryta? Eg er vel heime på tunga mi. Tunga mi er like bra som tunga di. Eg liker raudost på tunga. Eigentleg har ho aldri sagt ”raudost”, enda ho er gudbrandsdøl liksom. Det sitt ein liten totning på tunga mi. Ok, ok, du kan få vera der. Vil du snakke litt med gudbrandsdølen like ved sida av? Mamma og pappa er på tunga, og det blir ei salig blanding av morsmål og farsmål og tungemål.

Det er godt å ha språk. Eg er ikkje mållaus. Ein gong var eg utan språk. Og rundt omkring var det språk. Ein gong blir eg utan språk. Eller er det språk i himmelen og der omkring? Tanta mi på 93 har framleis språk, men så lite at det nærmast blir poesi. ”Ælle ær fræmene her,” seier ho på sjukeheimen i Gudbrandsdalen og er totning til det siste.

”Oss møtest i mårå klukka ølløv,” seier høgskolelektoren i 1982. Er det berre eg som er gudbrandsdøl i denne salen? Er eg heilt åleine? Helst skal ein vera frå Oslo. Ho blottlegg språket sitt, stiller det ut. Ho gir dei språket sitt utan atterhald og er glad til.

Nå veit dei mye om henne. Ho gøymer neimen ikkje bort barndommen og leikekameratane og garden og dalen og setra bak språket.

”Språket skal være gjennomsiktig,” seier Finn-Erik Vinje til studentane i Volda i 1973. Ein skal ikkje legge merke til språket, berre det som er inni!

Klokka ringer elleve, og keiseren står på sitt høyeste slott.

Og kvar dag klukka ølløv står sola over Dugurdsnebben. I æille år. Og her står ho i ein høgskolesal, kanskje i 1982. Her står ho og kan både det eine og det andre. Åleine på sitt? Ho tenkjer på alle dialektane studentane i dette rommet sitt inne med.

Og: Du hilste på fler enn meg, skjønt du i skydingen så det ei. Rundt henne er Turid og Torhild, raud som ein brann, og Øystein og Hallvard: ”Fram for dialektane!”, og det er 1974 kanskje. Og rundt henne er også far hennar og bestefar og Ivar Aasen.

”Klukka æ tolv,” seier ho. Og ho bur bra i den sorte gryte, og det er 2009, og ho har det veldig hyggeleg, for ikkje å seia kæilltokka tyle.

Tordis Irene Fosse er fødd i Sør-Fron i Gudbrandsdalen i 1944, er førsteamanuensis i norsk ved Høgskolen i Oslo, har utdanning i arbeid med drøm, er kunstterapeut, har nå seniorstipend og arbeider med drøm og eksperimentell skrivning.

Olga Herbjørnsen: Hva er kunnskap?

Innledning

Hva er kunnskap? Og hva er læring? Er det noe annet enn kunnskap?

Er det å tilegne seg kunnskap det samme som å lære?

Og lærer alle det samme i en felles situasjon?

Hvorfor husker vi enkelte opplevelser så sterkt?

Hva er det som gir de glihtene av ny erkjennelse som vi bærer med oss resten av livet?

Er de situasjonsbestemt? Oppstår der og da? Kan de deles, kan de gjentas?

Hvorfor fungerer noen lærere godt i en klasse eller godt for noen elever, dårlig for andre?

Vi lærer ikke på samme måte alle sammen, det vet vi fra folk som Howard Gardner og hans beskrivelse av ulike former for intelligens. Men det er noe mer, jeg vet bare ikke hva. Jeg tenker ikke på læringsteorier og utarbeidede strategier for læring, men på hva som utløser den individuelle følelsen av å lære noe. Hvorfor får noen foreldre bare greie unger?

Slike spørsmål velger jeg som tema for denne teksten. Etter et langt liv i diverse skoleslag og etter å oppdratt to barn undres jeg fortsatt.

Det ligger i problemstillingen at jeg ikke venter å finne noe endelig svar. Jeg leter etter mine egne svar. Jeg prøver meg på noen avgrensninger.

Er kunnskap noe som er samlet og formulert i et fellesskap, og som er tilgjengelig for alle gitt visse forutsetninger? Det er vel noe annet enn å memorere?

Er begrepet kunnskap forbundet med teoretisk eller vitenskapelig arbeid? I våre dager kan det nesten se slik ut.

Praktisk kunnskap var tidligere nødvendig for alle. Den ble overlevert fra generasjon til generasjon, både i hjem og skole. I år 1900 gikk min mormor på Statens kvinnelige industriskole. I over hundre år har mange av hennes etterkommere kunnet sy nydelige knapphull. Den kunnskapen er mye mindre nødvendig nå. Det er dermed vanskeligere å begrunne verdien av den. Hus, mat og klær kan kjøpes ferdig. Syn på skole og utdanning, kursinnhold og valg, hva som er viktig og gir status, tyder på at den slags kunnskap i dag gir liten prestisje.

Hva er lærdom? Er det summen av alt dette?

Er lærdom å eie kunnskap, å ha lært noe mer av kunnskapen man har tilegnet seg? Er kunnskap et fellesgode, mens læring er en personlig prosess? Dreier det seg om å kunne anvende kunnskapen? Om å kunne anvende den på nye måter og i ukjente sammenhenger? Skolen og læreren har begrenset innvirkning på slikt.

Mine egne svar er foreløpig at det meste kommer an på så mangt, også på øynene som ser. Dessuten er det slett ikke alltid slik at den ene parten tar imot kunnskapen,

den andre formidler den. Det kan noen ganger bli formidleren som lærer mest. Og det kan i gode stunder være slik at begge parter blir klokere underveis. Jeg må starte med å huske. Hva slags kunnskaper har egentlig jeg? Hvor kom de fra?

Billene mine

Jeg har brukt mer enn to år av livet mitt på et lite kryp som heter Ips typographus. Navnet betyr noe sånt som Den skrivende barkbillen.

Jeg studerte zoologi på 1950-tallet. Faglig var det et spennende tiår. Mikrobiologien kom for fullt, Watson og Crick fant dobbeltspiralen og fikk Nobelprisen, pensum og hele genetikken ble forandret.

Her hjemme innførte Ragnhild Sundby, senere leder av Norges Naturvernforbund og professor på Ås, begrepet *økologi*. Hun arbeidet med feltet i praksis og slapp snylteveps inn i gartnerens drivhus. Der spiste larvene deres opp alle bladlusene aldeles uten bruk av det nye stoffet DDT eller andre kjemikalier. Det var fascinerende. Jeg ble interessert i skadeinsekter og leste det jeg kom over, mest på tysk.

Hjemme hørte jeg mange diskusjoner om skogskjøtsel og hugstmetoder. I den tyske litteraturen stod det mye om den fryktede granbarkbillen, også kalt *typografen*. Den var påvist i Norge. Per Hafslund hadde beskrevet den i sin hovedoppgave kalt *Norske barkbiller bind 1*, men den gjorde ikke noen skade av betydning her på den tiden og var lite omtalt. Bind 2 kom aldri.

Jeg lurte. Kunne det ha noe med måten man i Norge drev skogen på, med øks og håndkraft, hest og slede? Kunne det ha noe med huggernes skjønn og evne til å vurdere behov for tynning og fornyelse? Med maskinalderen ville det bli aktuelt å snauhugge store flater slik de allerede gjorde lenger sør. Ville billene bli et problem? Hadde klimaet noe å si?

Ragnhild Sundby oppmuntret meg og hjalp meg i gang, men forsvant like etter til California i to år. Ingen på Blindern interesserte seg for mine biller, ingen ønsket å overta hennes hovedfagsstudent. Spørsmålene virket banale.

En eldre professor ved Det norske skogforskningsinstitutt på Ås ble redningen. Han het Elias Mork og var fra Otterøya i Nord-Trøndelag. Mork var instituttets leder og var høyt respektert. Det ble sagt om ham at han om nødvendig bygde sine egne instrumenter. Jeg husker ham som fullstendig ujalte og hjelpsom, samtidig som han alltid sa det han mente. Han forstod problemstillingen og tok meg på alvor. Han gav meg fluksens to tømmerhuggere for en dag. Vi dro til skogs og fant en åpen lysning. Sola skinte. Jeg bad dem felle tre trær i skogkanten på nordsiden, altså midt i sola og med den åpne sletta foran.

Så dro jeg hjem til studiene, nokså skjelvende. En eldre mann på Blindern, som selv hadde studert insekter, mente det var en hake med forsøket mitt, jeg ville ikke få biller.

Tre dager etter reiste jeg tilbake uten særlige forhåpninger. Jeg fant sletta og trærne. Det myldret. Langsetter alle stokkene var omtrent fjerdeparten av omkretsen full av små hull, hele den solvarme delen av barken var angrepet. På baksiden og på

undersiden var barken urørt. Disse billene lever av fersk granbark. De borer et rundt hull i barken og graver et lite paringskammer. Så spiser hunnene lange kanaler i begge lengderetningene mens de vekselvis legger egg på høyre og venstre side. Samtidig dytter de sagflis baklengs ut gjennom åpningshullet med bakkroppen. Den er sylinderformet og med tverr endeflate. Stokkene mine inneholdt hundrevis av slike små rom med en liten flishaug på utsiden. Etter hvert som eggene ble klekket, spiste larvene små sideganger på begge sider av hovedkanalen. Detaljene i resten av historien sløyfer jeg. Men billene mine tålte fryseboks og minus 20°C. Ved 40°C, som det lett blir i solsteiken, var alle sammen, også larvene, døde. Den døde barken har et vakkert mønster på innsiden, nesten som skrift.

Få år etterpå var typografen blitt et stort problem i norske skoger. Alle som er vant til å ferdes i skogen, kan se slik bark på døende trær. Til og med fra bilvinduet ser jeg stadig syk granskog langs veikantene.

Lærte jeg noe av dette? Har jeg i så fall hatt bruk for lærdommen?

Jeg lærte uhorvelig mye om biller. Det har jeg hatt begrenset bruk for. Jeg har bare noen få ganger brukt billene i min egen undervisning. Men billene gav meg en helt ny forståelse for biologiske sammenhenger. De gjorde meg til en bra naturfaglærer.

Jeg lærte å bruke både gammel og ny kunnskap i nye situasjoner. Jeg lærte å holde fast på at de som mente å vite alt, kunne ta feil.

Jeg hadde ingen planer om å fortsette med billene resten av livet. Arbeidet var for meg et typisk eksempel på tilegnelse av kunnskap for kunnskapens egen skyld og å erfare den gleden det gir. Det opplevde jeg allerede under avsluttende eksamen.

Til hovedfagseksamen i zoologi hørte en seks timers individuell prøve i systematikk. Jeg skulle opp en mandag. Søndagen før var jeg lei av puggingen og gikk en tur. Vi stanset ved et sandtak. På bakken krøp maur og andre smådyr. Plutselig så jeg en metallglinsende grønn bille, veldig pen. Jeg hadde aldri sett den før, men kunne uten videre se at det var en løpebille. Om kvelden fant jeg den i bøkene, nærmest for moro. Neste morgen var jeg på plass på laboratoriet klokken ni. Professor Semb-Johannson og laboranten kom inn med åtti døde dyr. Det første jeg fikk øye på, var en storlom. Gudskjelov, da kjente jeg i alle fall én. Laboranten bar et digert brett med smågnagere, sangere, formalinpreparater, mikroskopiske snitt og så videre. På en liten korkplate stod noen insekter på nåler. Og akkurat der stod den, billen fra i går.

-Den der, sa jeg flott før de gikk igjen, - det er en grønn sandjeger, den traff jeg i går

Semb- Johannson rakk å le før de gikk og låste døra etter seg.

Akkurat slik bør naturfagundervisning fungere. Uten mine bakgrunnskunnskaper ville nok billen bare vært et vakkert insekt og fort glemt.

Å lære for å lære er en arbeidsform som brukes mye i skolen, og som må til. Men jeg har begrenset tro på den dersom fremstillingen ligger på feil nivå. Jeg har møtt mange voksne kvinner med angst for realfag fordi kravene til abstraksjon og teori har kommet på feil tidspunkt i livene deres, delvis også fordi de var blitt møtt med fordommer. Uten unntak trodde de at våre fag var helt nødvendige i livene deres. I lærerutdanningen ville de helst velge dem vekk, og måtte de undervise i dem, skulle det i alle fall være i småskolen. De fikk en helt annen innstilling ved å oppdage hvor

mye hverdagskunnskap de faktisk hadde og brukte hver dag i sitt eget hjem. De skiftet syn på det å undervise små barn også.

Etter å ha tenkt igjennom hele arbeidsprosessen med hovedfagsoppgaven min, ser jeg at jeg lærte å stole på meg selv og å arbeide selvstendig. Og jeg tror det er slik at å være god på noe gjør deg bedre rustet til å bli god i andre sammenhenger.

Den dag i dag husker jeg det intense øyeblikket da jeg oppdaget alle flishaugene på de tre stokkene.

Jeg har tviholdt i alle år på at alle studentene, både i biologi og matematikk, skulle levere en selvstendig valgt semesteroppgave, alene eller i egen praksisgruppe. Det vet jeg var en direkte følge av slitet og gleden jeg hadde med billene. Mitt eneste krav har vært at oppgaven skulle være selvvalgt, dreie seg om faget og om levende barn. Laget de oppgaver eller undervisningsopplegg, skulle de prøves ut i praksis. Det siste punktet skapte mange frustrasjoner. Mye virker fornuftig på papiret, men fungerer ikke med levende unger. Men når de først kom i gang, med egne eller naboens barn, eller i praksisperiodene, gikk det bra, og i ettertid er det disse oppgavene studentene husker. Og særlig jentene ble stolte av seg selv.

Noen barnehistorier

Fra et blick på vitenskapen går jeg over til å se på barn i spontane situasjoner hvor de eller jeg eller begge lærte noe, ofte noe ganske overraskende.

Barnet, er under to år. På kaffebordet står en bøtte med Legoklosser og en plate med et Legohus på. Hun rekker akkurat opp. Hun bygger tårn på huset. Det blir høyt. Til slutt rekker hun ikke høyere opp. Ingen sier noe, hun er ikke så talefør heller. Hun nøler litt, så bygger hun et tårn til, denne gang rett på bordplaten. Det blir like høyt. Så drar hun mormor i armen. Hun vil ha hjelp til å sette det nye tårnet oppå det første. Barnet jubler, hun har løst et problem helt alene. Jeg hadde sett en knøttliten unge legge en plan og gjennomføre den.

- Mor, mor, jeg har funnet *trappemosen*!

Seksåringen stormer inn med roser i kinnene og sølevåt gummibukse. Neven klemmer fast om en mosedott.

Det er mars, de første bare flekkene har dukket opp i den vesle skogen langs veien vår. Mor vet godt hva hun har funnet og blir glad. Mest gleder hun seg over at barnet kjenner igjen planten og oppfatter så presist hva det er som kjennetegner den. Sommeren før har vi undret oss sammen over at det finnes så mange forskjellige moser, så mange former, så mange grønnfarger, så mange som ikke er grønne, men gule, røde, brune. Nå henter hun frem kunnskapen og bruker den i en ny situasjon.

Hva gjør det vel at floraen bruker et annet navn? Det navnet er jo også laget av mennesker, og hennes er like godt. På latin heter mosen hennes *Hylocamium splendens*. Det klinger fint, men sier ingen ting for de fleste. I norske floraer heter den *etasjemose*, og det kalte vi den i fjor. Det er en bladmose som vokser i blåbærskogen, og som får en bred, flat sideforgrening hvert år. Navnet passer. Greinene vokser som

flate vinger på skrå over hverandre oppover planten som etasjer. Eller som trappetrinn.

En fremmedspråklig jente er oppe til eksamen for asylsøkere. Jeg er sensor og får lappen med spørsmål læreren har laget. Hun kommer seg fint gjennom nesten alt på nokså spinkelt norsk.

Siste oppgave lyder kort og godt PRISMER. Hun starter med å tegne, først et trekantet prisme, så et firkantet. Så skriver hun ned formler for areal og volum, alt riktig, mens hun finner ord så godt hun kan.

Hun tar blyanten og tegner uten å si noe en sylinder ved siden av tegningene sine.

-Denne, da, hva kaller vi den?

-Jeg vet ikke riktig, men jeg syntes den hørte med. Sirkelprisme, kanskje?

Kjapt setter hun opp formler for overflate og volum, fornuftig og riktig. Selvsagt kunne vi alle sagt sirkelprisme. Språket var fattig, men forståelsen og logikken var det ikke noe i veien med. Hun fikk en sekser. Jeg fikk en klem og noe å tenke på. Hun sa hun ville bli optiker.

Situasjonen er beslektet med seksåringen og mosen.

Ord er viktige. Jo mer de sier om begrepene, jo lettere er de å forstå. Alle lærere burde koste på seg å forklare betydningen av fremmedord som solist, internasjonal, ultra, hyperaktiv osv.

Hjemme hos oss spiste vi i mange år *franske griser*. Toåringen vår forlangte det til aftens en dag, og vi fant etter hvert ut at hun ville ha *japansk ris*. For henne var ikke det ene navnet mer eksotisk enn det andre. Og en gris visste hun hva var.

Tiåringen har bursdag og jevnaldrende gutter fyller spisebordet. Det er ikke dør mellom stua og kjøkkenet. Mor spisser ører og fanger opp slutten av en beretning:

-Da fikk jeg mye juling, da!

Plutselig var det ikke måte på hvor mange som hadde fått juling av faren sin. Det meste var nok skryt. Min sønn har en far som aldri har lagt hånd på noe levende, og sa ingen ting. Plutselig hører jeg stemmen hans:

-Moren min angrer bestandig så fært når hun blir sinna, hun, så jeg bryr meg ikke noe om det!

Jeg tror barna glemte samtalen raskt, de hørte ikke så mye på hverandre. Jeg ble minnet om at man skal ta barns utsagn med en klype salt. Og jeg lærte litt om meg selv.

Sola skinner, påskesola varmer, vi er på skitur. Det er mye å se på, alt er som det skal, tenker mor. Da kommer det fra tiåringen, som er lei maset og gir mor en velfortjent pedagogisk korreks:

-Nå vil jeg snart ha en skitur uten dyrespor!

Det er annerledes med lillesøster:

-Nå vil jeg snart ha en nedoverbakke som det ikke hører en oppoverbakke til.

Unger gir klare meldinger, som det lønner seg å lytte nøye til, det viser de to siste episodene. Viktig kunnskap er tilgjengelig overalt..

Lesning

Jeg leste på senga fra fra jeg hadde lært de første bokstavene. De voksne protesterte ikke, de leste selv. Våre barn gjorde senere det samme.

Far leste høyt, aller helst Asbjørnsen og Moe, som vi hadde en i en stor praktutgave. En kveld før krigen, skulle mor og far i selskap. Vi var tre søsken mellom to og fem år og hadde barnepike. Neste dag var bøkene ødelagt av fargeblyanter og rifter. Mor var fortvilet, vi var lei oss. Far tok på hatt og frakk og gikk til byen. Han kom hjem med eventyrene i ny utgave.

En annen gang knuste vi mors antikke porselensdukke som det var forbudt å leke med. Det ble mye oppstyr, men det at vi fikk nye eventyrbøker er et mye sterkere minne.

Flere år senere, under krigen, fikk vi hver høst krysse av i bokkatalogen alle de bøkene vi ønsket oss. De kom i en diger kasse. Julaften ble uforglemmelig hvert år. Ingen tenkte på at det var de eneste presangene vi fikk i løpet av året. Jeg husker ingenting om julematen.

Min søster og jeg, som uten sensur leste alt vi kom over av voksenlitteratur etter hvert, syntes broren vår var underlig. Han holdt seg til Hamsun og Aschehougs store konversasjonsleksikon, fra han var tiåring til han tok artium. Mor plukket leksikonbindene ut av sengen hans hver kveld etter at han var sovnet. Vi mente han var dum. Midt under krigen tok han, som var født i 1934, buss til den bombede byen vår og kom hjem med en bibel i kjempeformat. Vi ante ikke at han hadde åpnet den gamle, gotiske. Da vi ble gymnasiaster, var leksikonbindet med ord på S utslitt, og innholdet var førkrigs. Far kjøpte nytt.

Da min sønn begynte i 5. klasse, kom han etter få dager hjem med sitt livs første anmerkning i meldingsboka: - *Kjære herr og fru H. Vær så snill å sørge for at ikke Anders leser ut hele O-fagboka første dagen.*

Det viktigste må da være å lese? Og det aller viktigste er vel å formidle leseglede?

Folkeskolen

Min første frøken het Anna Vatn. Jeg trodde hun var utgammel, men hun må ha vært omkring 30 år. Hun forholdt seg nokså nøytralt til oss alle sammen, jeg husker ikke at hun smilte eller klappet noen på kinnet. Vi plukket hvitveis og banket på døren hennes en vårdag. Det var ikke vellykket, hun ble nærmest brydd. Jeg elsket og beundret henne og kjedet meg ikke et øyeblikk, enda jeg kunne både lese og regne på forhånd. Hun gjorde jobben sin godt, tror jeg.

Frøken Vatn var en svært god forteller. Vi lærte vår bibelhistorie og våre salmevers, men det var Odin og Tor, Hugin og Munin, som lå hennes hjerte nærmest. Hun hadde et hemmelig våpen, den norrøne gudelæren. Hun leste, vi lyttet og tegnet, jeg ble aldri lei.

Hun leste aldri en barnebok, ikke engang folkeeventyrene, tror jeg. Men hun åpnet dører til nye verdener. Skolen var et godt sted å være.

Etter to år var det slutt, vi skulle få mannlig lærer. Det ble en skrekkopplevelse. Dette var i en liten førkrigsby med søndagsskole og misjonsforeninger på hvert gatehjørne, men vi var ikke videre berørt av det før vi fikk denne læreren. Hans egen datter gikk i samme klasse. Hun hadde så langt hår at hun satt på det, noe som ifølge faren sikret henne en plass i himmelen. Det var verre med alle oss kortklippede syndere. Det ble min verste opplevelse av feilslått undervisning.

I min omflakkende skoletilværelse var norsklæreren alltid en viktig person. Etter mer enn tre år på fådelt landsens skole under krigen flyttet vi tilbake til byen.

Jeg begynte i 7.klasse hos lærer Bech, kjent i hele småbyen som *Skolens skrekk*. Han hadde militær bakgrunn, disiplinen var nådeløs. Det var her som hos frøken Vatn nærmest en forretningsmessig tone mellom ham og oss, men vi opplevde det som helt greit og samlende. Det siste trengte vi, det var jo krig. Det hendte han kløp en urolig krabat i nakkeskinnet og satte ham på plass. Underlig nok virket slike episoder rettferdige, de ble aldri utbrodert og var fort glemt.

Av ham lærte jeg setningsanalyse, noe som kom til stor nytte, særlig i tysktimene. Sirlige loddrette kolonner, setningen nedover til venstre, subjekt, predikat, objekt osv. bortover mot høyre, med flotte ord som komplement, pluskvamperfektum og kondisjonalis, det var magisk. Det er nyttig og nødvendig å kunne følge en oppskrift. Vår tids barn lærer det gjennom å bruke datamaskinen. Den er omtrent det eneste stedet de opplever at uten nøyaktighet fungerer ingen ting.

Nesten 10 år senere oppdaget jeg at Skolens skrekk også hadde hatt et hemmelig våpen. Jeg hadde forlenget flyttet fra byen, men var tilbake på besøk hos en venninne. Vi tok fjordbåten på en rundtur i Ytter- Namdalen. Om bord var lærer Bech, som var enkemann i vår tid. Nå hadde han ny kone og liten datter. Han ble glad da vi hilste på ham. Han presenterte oss for datteren:

-Det her er pian hans pappa!

Han var simpelthen glad i barn. Han hadde sett oss. Det tenkte vi aldri på.

Skolevalg

Jeg begynte på realskolen. Det var en utvalgsskole. Vi startet som tre paralleller. Så kom juleentamen. I min klasse strøk 13 elever, som ble sendt over i framhaldsskolen. I de andre klassene gikk det omtrent likedan. Etter jul var vi bare to klasser. Jeg skjønte lite. Dette var en liten industriby med arbeidsfolk av alle slag. Etter noen år var alle de som strøk, lik alle andre voksne, fiskere, trelastarbeidere, ekspeditører, mødre, friserdamer, snekkere, sjåførere, hva som helst.

Den lille byen skulle for første gang få en provisorisk gymnasklasse. Elevene skulle deles i noen timene med realfag og språk. Mot slutten av annen real tok far meg for seg:

-Du er vel klar over at ikke alle trenger å ta artium? Jeg skjønte ingen ting. Sa han det?

Valget var altså mitt. Reallinjen var et ensomt valg for en ung jente.

Min farfar var lærer og kirkesanger i Nikolaikirken på Granavollen gjennom et langt liv. Bestemor drev klokkegården. De eldste barnebarna sa hun slaktet høner i otta før alle småunger var våkne. Bestemor og bestefar hadde en stor og tett barneflokk. Alle ble i tur og orden sendt til Hamar katedralskole for å ta middelskoleeksamen. En ville bli prest og to leger. Alle disse tok artium på Kristelig gymnasium i Oslo. Midt i flokken var far, som ikke fikk bli dyrlege, pengene strakk ikke til. Han ble forstkandidat fra Norges Landbrukshøiskole på Ås, der man bare trengte skogskole. Det viste seg å være et lykkelig valg. Det var nok derfor han bad meg tenke meg om.

Karakter og karakterer

- Hvorfor fikk du den Tf.-én i historie, da?

Far kikket nedover perleraden av karakterer med en enslig Tf. Jeg hadde begynt på realskolen, det var snart jul. Mor hadde sendt meg videre med karakterboken uten kommentarer. Stemmen hans var undrende, nysgjerrig, men aldeles uten bebreidelse. Jeg var helt trygg og sa det som det var:

-Fordi det er så kjedelig.

Det syntes far var mer enn merkelig. Historie var nok hans største interesse ved siden av skogen og hagen så lenge han levde. Og det var noe i stemmen hans som gjorde at jeg tenkte det kanskje kunne bli morsomt. Men vi begynte med de gamle grekerne hver eneste høst, nesten på samme måte.

Far ble gammel og for syk til å gå på biblioteket hver eneste uke som før. Jeg kjøpte en nyskrevet Norgeshistorie i 9 bind og reiste hjem til ham med den. Han var en nøktern mann:

- Jeg tar de to siste bindene først. De handler om tiden etter 1914. Jeg rekker nok ikke alle, og det foran har jeg lest så mye om.

Nå står bøkene i hylla mi. Og jeg lærte at å lære må du fortsette med gjennom hele livet, selv om historie ikke ble noe favorittfag før mye senere.

Som nygifte bodde min mann og jeg noen år i et standard rekkehus bygd av Selvaag. Dette typehuset reddet mange fra bolignøden etter annen verdenskrig og ble senere viden kjent. Selvaag bygde solid, effektivt og enkelt. Ytre rom som loft, ganger, kott og boder var det minimalt med.

Da far kom inn i den lille entreen første gang og så den smale og bratte trappen opp til annen etasje, sa han: *-Her kan man ikke komme ned med en likkiste.* Hva gjør det med et menneske å ha en så realistisk far? Man blir ganske jordnær.

Næs

I videregående skole på Lillehammer het norsklæreren Olav Næs. Han hadde skolens eneste doktorgrad, og ble omtalt som dr.Næs. Det falt ham aldri inn å komme med personlige ytringer. Jeg hørte ham aldri heve stemmen. Han lo aldri. Men at han mange ganger moret seg, var tydelig. Han virket distre og litt fjern. Jeg likte alle digresjonene og den suverene evnen til å ta innspill på sparket. Slik kunne vi plutselig ut fra en assosiasjon få en hel time om norske folkeviser, eller en historietime om en aktuell politisk hendelse i inn- eller utland.

Klasserommet vårt lå nærmest trappen. Korridoren var lang. Innerst lå rommene med de to engelsklinjeklassene. Pulten min var ved døren. Om morgenen og etter storefri stakk Næs hodet inn og hvisket til meg:

-Er det til dere jeg skal nå? Jeg sendte ham om nødvendig videre. For en dårlig lærer ville spørsmålet vær drepende.

Vi brukte mye tid til høytlesning av Ibsens dramaer uten tolkning og kommentarer. De små grå skoleutgavene har gitt meg store gleder gjennom hele livet. Han tok oss med til Oslo for å se Hans Jakob Nilsen som Peer Gynt på Det norske teatret. Han lærte oss teaterglede.

Halvannen måned før skoleslutt tok de guttene som ville til NTH, ham for seg. Hvor ble det av gammelnorsken? Vi hadde enda ikke åpnet boka. Etter påske kom den, og det holdt i massevis.

Jeg har mange minner om Næs og henter frem noen.

-Nå må dere være snille mot Olga da, gutter, sa Næs mildt og fortsatte uforstyrret med sitt.

Sola stod inn og noen hadde et lommespeil. Vi leste optikk i fysikktimene, og lysbrytning måtte jo utforskes. De stoppet øyeblikkelig, og timen gikk sin gang.

Næs tok for alltid fra meg respekten for fenomenet *karakterer*. Til påskentamen siste år skrev jeg en elendig stil. Da prøven skulle gjennomgås etterpå, la Næs som vanlig bunken til venstre for protokollen, kommenterte en og en bok, fordelte ros og ris i små doser. Så skrev han inn karakteren i protokollen og la stileboken til høyre. Det ble min tur. Jeg kjente kvalmen komme.

-Olga har tatt seg en pause. Hun kommer nok igjen, sa Næs og gikk over til nestemann. For meg ble det en tillitserklæring jeg aldri glemte.

En annen episode fant sted like før jul i annen klasse. Næs inn med protokollen under armen:

-Jeg må se å få satt noen karakterer i norsk muntlig og historie, karakterbøkene skal ut i morgen.

At skoletimen gikk med, bekymret ikke ham. Han tok oss for seg alfabetisk og gav noen korte begrunnelser og kommentarer.

Det gikk unna helt til han kom til I.

-Så har vi Iversen. Du fortjener en T og en Meget. Hvor vil du ha Megeten?

-I historie, takk, svarte en forvirret Iversen.

Karakterer var plutselig blitt noe å lure på. Kunne man mene noe om dem selv? Og var de gjenstand for skjønn?

Omtrent 20 år senere traff jeg tilfeldigvis Næs på en togreise. Han hadde akkurat da en språkdebatt gående i avisene. Jeg hadde fulgt den, og det likte han godt. Men det var da vi kom inn på den gamle klassen at han ble virkelig engasjert. Han husket oss alle sammen og ville vite hvordan vi hadde det.

Vi som er igjen av russen på Lillehammer for 62 år siden, treffes fortsatt hver sommer i Espedalen. Jeg tror det henger sammen med den harmoniske atmosfæren han skapte i klassen. Vi ble glade i hverandre alle sammen.

Å se svaret

I kjølvannet av L 97 holdt jeg mange kurs i matematikk for førskolelærere og lærere. Det var alltid stor overvekt av kvinner med dårlig faglig selvbylde i disse kursene. Jeg husker en episode fra et slikt kurs, der det var noen få menn. En av disse var lærer i 4. klasse og visste det meste bedre enn alle andre, noen var til og med bare førskolelærere. Han var rent ut sagt nokså plagsom for oss alle.

Min vane tro gav jeg dem på slutten av dagen en problemoppgave som de skulle ta med til sine egne elever uansett klassesertrinn. Noen blåste i disse oppgavene, men andre brukte dem, ofte med forbløffende resultater. Oppgaven denne dagen lød:

-En bonde har tolv dyr, sauer og høner. Dyrene har til sammen 36 bein. Hvor mange var sauer, hvor mange var høner?

Jeg har brukt denne oppgaven mange ganger fordi mange seksåringer løser den like elegant som voksne, bare helt annerledes.

Noen seksåringer sporer av og lager en fortelling eller en fin tegning om bonden og mange slags dyr, de bør få vente med slike problemer eller få færre dyr og færre bein å forholde seg til. Andre tegner 12 dyrekropper eller krusduller og går i gang med å plassere bein. Når de ser at alle dyrene får tre bein hver, omrokker de på en eller annen måte og finner svaret.

Noen har en slags intuitiv tallforståelse, de ser problemet og løsningen som en helhet, et bilde hvor alt henger sammen. Elever med utpreget visuell tankegang har fått liten støtte i tradisjonell matematikkundervisning, som stort sett har vært en abstrakt greie og favorisert logisk tenkning med korrekt oppstilling av resonnementet

Lærerstudenter flest, i alle fall jentene, flytter umiddelbart og med enkel hoderegning det tredje beinet slik at noen får to og noen fire. Noen undersøker alle mulige kombinasjoner, en sau og elleve høner, to sauer og ti høner osv., de velger en trygg metode. Og noen – jeg har bare sett det hos unge gutter – stiller opp en ligning med to ukjente og får både x og y lik 6. Det siste kan i mine øyne være tillært manipulasjon, men det kan nok også ligge en tanke om likevekt bak. Arbeid med denne oppgaven viser forskjellen på tillært, men ufordøyd kunnskap, og læring, lærdom som kan anvendes i nye sammenhenger.

Uken etter ville jeg spørre kursdeltakerne hvordan det hadde gått med oppgaven. Læreren fra 4.klasse kom meg i forkjøpet.

-Du, den oppgaven du gav oss sist, den var jo ingen matematikkoppgave i det hele tatt. Tre av mine elever så svaret i huet med en gang uten å regne..

Stakkars unger, hos ham fikk de i alle fall ingen uttelling. Oppgaven kan forøvrig forandres ved å velge andre tall, man må bare passe på at den er løsbart.

Olga Dehli Herbjørnsen, født Olga Herbjørnsen er født i Namsos i 1930. Hun flyttet som ung til Lillehammer, der hun tok artium og arbeidet noen år som lærer. Hun har matematisk-naturvitenskapelig embetseksamen fra Universitetet i Oslo med fagene matematikk og kjemi og med zoologi som hovedfag. I 1960 ble hun ansatt ved daværende Sagene lærerskole og arbeidet med læreutdanning i naturfag og matematikk frem til 1998, de siste årene ved Høgskolen i Oslo. Hun har arbeidet med videreutdanning, især innenfor barneskole- og førskolematematikk og har holdt tallrike etterutdanningskurs. Hun er medlem av Norsk Faglitterær Forfatterforening.

Jorun Fougner: Fragmenter av et yrkesliv

Begynnelsen

Det er sommeren 1956. Jeg er 16 og har fått min første sommerjobb, i oppvasken på KNA-hotellet, et av Oslos mest velrenommerte. Mitt ansvar er glassvasken – den tas for hånd – og instruksen er følgende: ikke for varmt vann, ellers knuses glassene, ikke såpe, da skummer ikke ølet. Sørg for å få bort leppestiftmerker.

Etter en uke avanserer jeg til værelsespike i 4. etasje. Korridoren går i vinkel. Her er instruksen: Hold alltid et øye med lampene utenfor dørene i tilfelle noen ber om room service. I hjørnet lyser en ekstra lampe, slik at om man er i den ene delen av korridoren kan man se på hjørnelampen om noen i den andre delen av korridoren ønsker kontakt med betjeningen.

Bud nummer to: aldri etterlate vaskeremedier i gangen, de skal bringes inn i det lille kottet hvor også matheisen er. Hotellets gjester skal se at det er vasket, ikke at det *blir* vasket.

Jeg støvsuger teppet midt i korridoren og vasker sidene med langkost. Så kaster jeg et blikk på hjørnelampen – den blinker hissig og jeg vet ikke hvor lenge den har blinket. Jeg griper støvsugeren i høyre hånd, tar langkosten under armen, dåsen med såpe i den ene hånden, bøtten med det skitne vaskevannet i den andre og småløper så fort jeg kan bortover korridoren. Så fort at jeg ikke ser at døren til suiten i hjørnet går opp. Døren kolliderer med skurebøtta, som blir slått ut av hånden min, gjør en bue over døren og lander på den andre siden. Jeg hører et gisp, innholdet har overøst mannen som åpnet døren. Han ser ikke ut. Han er ikke bare klissvåt, han er gjennomtrukket av skittent vaskevann. Jeg stammer og stotrer og forsøker å be om unnskyldning, men den høye pene mannen sier på dansk at det hele er hans feil, han skulle ikke ha åpnet døren så fort, han har dessuten hele skapet fullt av dresser, så det gjør ingen verdens ting, og han hadde så likevel lurt på hvilken dress han skulle ta på i dag, så nu ville han lige skifte og det er overhodet intet problem, han har også tid nok. To av de andre værelsespikene står i den andre delen av korridoren og ser bestyrtet på meg og spør om jeg vet hvem den herren er. Det vet jeg ikke, men han er dansk og kjekk og faktisk veldig hyggelig, sier jeg. "Det er arveprins Knud av Danmark".

Mange år senere får jeg vite at det fins et munnhell om arveprinsen, som visstnok ikke var den skarpeste kniven i skuffen: "Så tar vi det en gang til, for arveprins Knud". Samme for meg, han gjorde en grusom tabbe om til et morsomt minne.

Dettane må verra himmelrik

Aftenposten er 150 år, leser jeg i Aftenposten.

For femti år siden jeg var med på 100-årsjubileet. Det ble feiret i Njårdhallen, en flunkende ny, gigantisk idrettshall. Den første i Norge? I Oslo? Ettermiddagssolen flommet inn, hallen var fylt av rader med langbord, vakkert dekket og pyntet med blomster og lys. Alle som hadde en jobb i Aftenposten, var invitert. Skandinavias største fyrverkeri noen sinne – inklusive åpningen av Tivoli i København – skulle avfyres klokken 24.

Jeg skulle komme til å jobbe deltid som journalist i Aftenposten fra høsten i jubileumsåret, samtidig som jeg studerte. Foreløpig gikk jeg på Journalistakademiet, en ettårig journalistutdanning, lokalisert til Presseklubbens tåkelagte lokaler...

Vi var syv jenter på kullet, og sjefsredaktør Einar Diesen, som var blant våre forelesere, spurte oss om vi kunne tenke oss å være visevertinner under jubileumsfesten. Vi skulle vise de mange hundre gjestene hvor de skulle sitte, gi en påminnelse til neste taler og ellers stå til disposisjon for dem som måtte ha behov for det.

Vi måtte være gjenkjennelige, og Diesen ba oss få sydd kjoler ("– ikke tenk på prisen!") som var like eller som på annen måte gjorde at vi kunne identifiseres. Jeg tror det var Toppen Fagernes (senere Beck) som hadde den enkle, men geniale, ideen å kjøpe billig lakenlerret og kjøre stoffet gjennom avisens presse. Kjolene ble sydd hos Steen og Strøm, og vi fikk brede stoffbelter i hver vår farge. Noen av avistekstene vekket en viss munterhet. Selv hadde jeg en tittel tvers over brystet: "Verden kunne fø 20 milliarder". En gjeng unge avisbud svermet omkring oss, og en pekte: "Å jøss, der er den sommerjobben jeg har søkt på".

Jeg vet ikke om han fikk den sommerjobben, men det var en storartet fest både for gjestene og for oss med kjolene. I gave til alle sine ansatte ga avisen fem store hytter, beliggende forskjellige steder i landet, til disposisjon for dem som ønsket det. Aftenposten var avisen med flust av penger.

Det øyeblikket jeg aldri glemmer, er likevel dette, mens gjestene holdt på å komme: En spinkel, gammel og nokså sliten kone, som trolig hadde vært avisbud i hele sitt liv, bråstoppet innenfor døren. Der ble hun stående. Hun så og så på de store festpyntede bordene. Hun så og så på alle de festkledde menneskene. Tårene rant nedover kinnene og hun gjorde ikke noe forsøk på å tørke dem. Så klappet hun hendene sammen og sa:

"Men dettane kan ikke verra sant.
Dettane kan ikke verra meg.
Dettane må verra Himmelrik".

Så fant hun plassen sin og festen kunne begynne.

Døm kaller meg Tigern

”-Døm kaller meg Tigern”, sa han.

Mannen som sto vis a vis meg, på den andre siden av blokken jeg skrev på, liknet ingen tiger. Det fantes ikke spenst eller smidighet i kroppen. Men han var svær og kraftig. Han liknet beskrivelsen av skurken i en kiosroman, og jeg kjente at jeg mislikte å være alene på kontoret med ham. Det gikk ikke mange minutter før jeg skjønnte at mannen var det vi på folkelig ungdomsnorsk kalte klin gær'n, og jeg var redd.

Det var søndag. Jeg hadde kveldsvakt og var innom desken for å høre om jeg skulle ut på jobb eller være på huset og jobbe med egne ting som lå på vent.

”-Det sitter en fyr utenfor. Ta en prat med ham – noe om krigsskade-erstatning. Vi har jo skrevet mye om det, men se om du får noe nytt...”

Kontoret mitt lå i en fjern avkrok i den eldste delen av det svære avisbygget på hjørnet av Akersgata og Apotekergata. Jeg trakk krigsseileren med meg bortover korridorer, oppover trapper, rundt hjørner og forbi et utall kontorer der ingen var på vakt denne høsthustrige søndagsettermiddagen ved 18-tiden. Jeg bød ham en stol. Takk, han ville helst stå, så vi sto. Han snakket om konvojer og torpedering og krigsskadeerstatninger som det aldri ble orden på. Så mye skjønnte jeg. Og så mye visste jeg fra før. Og jeg skjønnte at det ikke ble noen story av det. Jeg prøvde å spørre meg frem for å få tak i fortellingen hans, men det var ikke mulig å finne sammenhenger. Det var da jeg prøvde for n'te gang, at han sa: ”Døm kaller meg Tigern”. Han snakket og snakket. Jeg fikk ingen sammenheng. ”Døm kaller meg Tigern”, gjentok ham. Det var da jeg så øynene hans, at jeg ble redd, det så ut som om det ikke fantes noe bak dem. Jeg trakk pusten dypt, så på de meningsløse notatene jeg hadde på blokken, lette i hjernen etter en fluktmulighet og sa kjekt: ”Da stikker vi ned på fotolabben så vi får et bilde av deg også.” ”-Det gjør vi ikke”, sa han. ”-Vi ække helt ferdige”, sa han. Snakket og snakket videre, helt uten tråd.

Jeg skrev og skrev mens angsten krøp ned langs ryggraden, jeg kjente at jeg var stiv og kvalm og hadde vondt i magen. Jeg ba kjære Gud uten å komme på hva jeg skulle si videre og håpet at Gud skjønnte av seg selv at fyren kanskje var farlig.

”-Jeg tror jeg har nok stoff nå. Jeg skriver det ut og så ringer jeg deg så du kan godkjenne det jeg har skrevet eller forandre noe om du vil.”

”-Hakke tellefon jeg, vel.”

”-Men i alle fall vil jeg gjerne ha et bilde. Om du ikke vil bli med til fotolabben, så kan vi få en fotograf opp hit.” Jeg gikk bort til skrivebordet hvor telefonen sto og skulle løfte av røret. Han var der før meg. Han la hånden sin oppå min og la røret tilbake på gaffelen.

Situasjonen var absurd. Fyren ville angivelig ha publisitet, men han stengte alle muligheter til å få stoff eller bilde ut av det trange kontoret. Hver gang jeg gikk mot døren, stilte han seg foran den. Når jeg prøvde å nå telefonen, la han hånden sin over min eller tok røret ut av hånden min og la det tilbake. Kaldsvetten rant nedover ryggraden. Hvorfor hadde jeg ikke tatt med meg fyren og plassert oss i sittegruppen rett utenfor desken? Hvorfor hadde jeg ikke sett skikkelig på ham med en gang? Da ville jeg jo ha skjønnet at jeg ikke skulle ha trukket ham tvers gjennom et øde landskap til et kontor i verdens utkant.

Hvor lenge lekte jeg katt og mus mellom stoler og skrivebord, der oppe, alene med Tigern? Tre kvarter? Tre timer?

Lenge nok til at gutta på desken syntes det ble *for* lenge. En av dem kom opp og inn på kontoret mitt. Jeg tror ikke engang han banket på.

Det hadde ikke vært noen form for angrep eller basketak som jeg en stund hadde fryktet. Jeg husker ikke at det var noen annen form for dramatik enn den at jeg var innesperret med et menneske som åpenbart ikke var tilregnelig.

Men jeg husker at jeg var skjelven. Veldig skjelven. Og det er den eneste gangen jeg har foretatt et intervju uten å sende en linje i trykken.
(1962)

Vått møte

Sommeren og fulltidsjobben var slutt og jeg skulle tilbake til studiene, da reportasjesjefen, Reidar Lunde, spurte om jeg kunne tenke meg å drøye en uke. Jeg skulle ikke skrive, men være Aftenpostens vertskap for et eldre østerriksk ektepar, Herr und Frau Leinböck-Winter. De var invitert av en østerriksk avis til et Norgesbesøk, og for det ubemidlede ekteparet var den viktigste programposten et lenge ønsket besøk på sønnens grav på den tyske krigskirkegården på Alfaset. Han ble henrettet i 1943 etter tre dødsdommer for sabotasje og for å undergrave Wermacht i Norge.

Til min disposisjon i de aktuelle augustdagene 1963, sto Aftenpostens limousin med livrékledd sjåfør.

Sammen med en av avisens fotografer møtte jeg ekteparet på båten de kom med og kjørt dem til Hotell Bristol, der de skulle hvile noen timer. Besøket var forhåndsomtalt i avisen, og ordfører Rolf Stranger hadde meddelt at han ville være til stede ved foreldrenes kransenedleggelse på sønnens grav og selv legge ned en krans på vegne av Oslo by.

I god tid svingte limousinen og jeg opp foran Bristol. Bekransningen skulle finne sted klokken 16 og jeg måtte legge inn at det var rushtid. Vi var kanskje en kilometer fra

Alfaset da jeg husket at blomsterkransen jeg skulle hatt med, fortsatt var i blomsterbutikken i sentrum.

Fadese.

Med litt mer omløp i hodet – eller litt mer erfaring - ville jeg bedt sjåføren kjøre til nærmeste blomsterbutikk og kjøpt noe flott og stort og dekorativt. Jeg gjorde ikke det. Jeg ba sjåføren snu for å hente den bestilte kransen.

I mellomtiden valgte skjebnen, eller værgudene, å åpne alle himmelens sluser. Dagen hadde vært kald og klar; nå smalt plaskregnet i asfalten, og trafikken gikk over fra rush til det rene skjære kaos.

Vi kom nesten en halvtime for sent. Den livrékledte sjåføren hentet paraplyer, som alltid lå bak i limousinen, og vi gikk til det avtalte møtestedet. Rolf Stranger sto og ventet. Han, som vanligvis var en elegant herre, var klissvåt. Helt klissvåt. Det fantes et minnebygg med tre vegger og tak ved siden av ham, men Stranger sto utenfor. Og han var rasende. Han var så rasende at jeg, som var helt i kjelleren av skyldfølelse og unnskyldninger, ble helt kald og skjønnte at det var jeg som måtte ta styringen. Jeg sa lavt at dette var min skyld, at jeg skulle forklare senere hva som hadde hendt. Jeg ba ham roe seg og minnet om at dette var en meget viktig dag for det gamle ekteparet. Jeg rakte ham min paraply, som han ikke tok imot, og viste vei til minneplaten som jeg hadde lett meg frem til noen dager tidligere. Stranger gjorde seremonien meget kort, og han nærmest kastet kransen på graven før han gikk fort tilbake. Fotografen og jeg gikk litt til side og lot ekteparet bli stående så lenge de hadde lyst etter at de hadde lagt ned sin krans.

”Jeg skal hilse fra sjåføren til Stranger”, sa min livrékledte da vi kom tilbake til bilen. ”Han har kjørt Stranger i åtte år, og han sa at han aldri noen gang har sett ham så rasende som nå”.

Jeg ringte Reidar Lunde med en gang jeg kom hjem. Reportasjesjefen tok det med knusende ro. ”Dette var vårt arrangement. At ordføreren ville komme, var hyggelig, men slett ikke nødvendig. Han burde dessuten ha tenkt på at det dreide seg om gamle mennesker; en av dem kunne jo ha fått et illebefinnende. Han hadde ingen grunn til å bli så sint. Ta det med ro, og gled deg til i kveld.”. Hjertet skled langsomt på plass.

Jeg skrev et brev til Stranger, der jeg forklarte situasjonen og ba om unnskyldning. Om kvelden hentet jeg ekteparet i limousinen – i god tid. Vi skulle spise middag på Frognerseteren sammen med to av guttene som hadde arbeidet i samme gruppe som Friedrich Leinböck-Winter og dessuten hans nærmeste medarbeider.

Jeg hadde beregnet litt for god tid. Da vi var ved Holmenkollbakken, kom jeg på at Østerrike jo var en ski-nasjon og spurte ekteparet om de hadde lyst til å se skimuseet, dersom det var åpent. Jeg så at det lyste der og tenkte vi kunne svinge

oppom på lykke og fromme. "Stengt på grunn av lukket selskap", sto det på døren. Jeg banket på. Pressekort fra Aftenposten pleide å åpne de fleste stengte dører. Denne også. Dessuten var det Odd Arnstorp, viseformann i Skiforeningens styre, og som jeg kjente fra før, som åpnet. Han ønsket hjertelig velkommen. Hvem sto ved siden av ham i det lukkede selskapet? Rolf Stranger! Selvfølgelig måtte Rolf Stranger være i akkurat dette lukkede selskapet. Jeg halte ekteparet med meg bak ryggen hans og forsvant inn i museet, mens det lukkede selskapet gikk opp trappen til hopprestauranten.

Leinböck-Winter satte pris på det lille vorspielet, og det ble en fin kveld på hopprestauranten; et sterkt møte mellom de to gamle og sønnens nære medarbeidere.

Neste dag ringte Rie Bistrup. "Du, kan vi spise lunsj sammen i dag? Jeg er nesten nødt til å bli litt kjent med deg. Jeg var på en stor middag i Hopprestauranten i går, jeg hadde Rolf Stranger til bords. Han hadde åpenbart hatt en sterk opplevelse tidligere på dagen, og han var ikke kommet over den. Han var faktisk helt rasende. Han sa han hadde truffet en journalist som het Jorun Pihl Hauger, som var både impertinent og upålitelig og en dårlig representant for landets største avis. Jeg skrøt noe helt hemningsløst av deg og jeg pleier ikke skryte av folk jeg knapt kjenner. Så vi kan vel ta en lunsj?"

Jeg traff Rolf Stranger flere ganger i offisielle sammenhenger, oftest mottakelser i Rådhuset, men også blant annet på jomfrutur til Drøbak med Oslofjordens første hydrofoil. Han var alltid formell, korrekt og hyggelig, og jeg tror ikke han kjente meg igjen, til tross for at han selv hadde vært gift med en Pihl.

Mange år senere, muligens i forbindelse med 80-årsdagen, hadde fjernsynet et portrettintervju med Rolf Stranger. Helt til slutt fikk han spørsmålet: "Hva er din beste egenskap?"

Og den gamle hedersmannen svarte uten å nøle: "Jeg kan rose meg av at jeg aldri er kommet for sent til noen avtale".

Vesuv i utbrudd

Han het Terje. Han var en diger brande med lyst hår, et stort, åpent, men ikke vennligsinnet, ansikt og springkniv. I løpet av sin seksårige karriere i norsk grunnskole hadde han ikke gjort en lekse.

Han var dessuten dum. Så dum at han gikk i hjelpeklasse.

Jeg var femogtyve, cand. mag. med avispraksis og journaliststatus, og jeg visste hva jeg skulle bli i livet – og hva jeg ikke skulle bli. Jeg skulle ikke bli lærer.

Fordi jeg av ekteskapelige grunner mellomlandet et år på et sted der det ikke var noen ledig avisjobb, havnet jeg bak kateteret på en helt ny ungdomsskole, utvalgt til forsøk med kursplandelt undervisning. Det var en slags tilpasset opplæring. Alle skulle forsynes med kunnskap på det nivå hun eller han var på i fagene norsk, engelsk og matematikk, muligens også tysk. Kursplan 3 for de flinke, kursplan 2 for de mindre flinke, kursplan 1 for dem som det var lite håp for og hjelpeklasse for dem som det ikke var håp for i det hele tatt.

To minutter før det ringte inn til første time i skoleåret 1965/66 fikk jeg vite at jeg skulle ha mesteparten av undervisningen min i hjelpeklassen. Jeg hadde ikke fem minutters pedagogisk utdanning – jeg var den eneste på skolen uten lærerutdanning, og det jeg visst om hjelpeklasser visste jeg fra Jens Bjørneboes *Jonas*. Det var ti elever i klassen, fem gutter og fem jenter. Skjebnen hadde villet at det var like mange dumme av hvert kjønn. Sånn var det i noen uker – til Rolf ble etterlyst som en annen lærers beste elev. Han var et eksempel på at kart og terreng ikke alltid stemmer overens – testen hans var overbevisende dårlig. Virkeligheten seiret over kartet, og så var det ni igjen i hjelpeklassen, fordelt på 7. og 8. klassesrinn. Alle syntes det var vanskelig å lese og skrive og regne, men de elsket å bli lest høyt for. Så jeg leste og leste. De fikk noen ganger ta med sine egne yndlingsbøker, og av og til kunne de strekke seg så langt som til selv å lese et avsnitt eller to fra den boken de hadde tatt med.

Skolebøkene leste de helst ikke, men hvis det sto ett eller annet sted at den var produsert for elever i hjelpeklasser – om det sto med aldri så liten skrift eller aldri så bortgjemt – så oppdaget de det og nektet å bruke den boka. Så stort sett brukte vi bøker og arbeidsbøker for kursplan 1.

Terje bodde sammen med moren, som jobbet kveldsskift og kom hjemmefra med den bussen Terje reiste hjem med. Han kom alltid hjem til tomt hus. Det fantes en storebror som han hadde lite kontakt med. Og en far som var til sjøs, nordpå, i Amerika, eller som muligens ikke fantes i det hele tatt. Noen hvisket om Ullersmo. Man kan trygt si at utgangspunkt for en lysende karriere i skoleverket, hadde ikke Terje.

Det var noen uker etter jul at han skjøt opp fra et sted under gulvet og sto foran meg med en springkniv rettet mot magen min, jeg var gravid i 8. måned. Jeg tror ikke det var noen spesiell foranledning, kanskje var det bare at han akkurat hadde fått tak i den kniven. Jeg kan heller ikke huske at jeg ble spesielt redd. Jeg ba ham legge bort kniven og sa at jeg synes det var mer realt å sloss med bare nevene hvis vi først skulle sloss og at jeg ville at vi i så fall skulle vente til jeg hadde fått ut den ungen jeg hadde i magen. Terje syntes at begge deler var rimelig; jeg fikk kniven og han satte seg.

Denne lille episoden ble et slags vendepunkt i Terjes skolegang. De følgende dagene kom han med små gaver til meg, nyttige og unyttige. Jentene i klassen gjorde meg etter en tid oppmerksom på at han stjal alt sammen i butikken. Heldigvis fikk jeg den opplysningen samtidig med at formingstimene ble brukt til en ny aktivitet. Elevene

klattet akrylmaling midt på et ark, brettet arket på midten så malingen smittet, og resultatet ble en sommerfugl. Jeg fikk den første som Terje laget, og jeg forsikret at jeg satte enda større pris på en slik flott, selvlaget gave, enn på sånt som var fra butikken. Det resulterte i et tyvetalls sommerfugler. Og at han sluttet å stjele – i alle fall til meg.

Det neste som skjedde, var at han gjorde sin første hjemmelekse. Etter seks og et halvt års skolegang, trakk Terje opp arbeidsboka av skolesekken, la den på kateteret med riktig side oppslått og viste frem sitt livs første selvstendige skolearbeid: På den riktige siden i heftet hadde han limt inn bildet av en vulkan, ”Vesuv i utbrudd”, akkurat der det sto at dette skulle gjøres. Under over alle undere. Han fikk så mye ros og skryt som han fortjente og en god porsjon ekstra, og så spør jeg til slutt:

”-Hvor har du fått dette flotte bildet fra?

-Kløft ut ta Fammilieboka.

-Fikk du lov til det?

-Spørtikke. Vi har mange ta den boka og det er aldri noen som leser’em og dessuten er jeg sterkere enn morra mi!”

Terje gikk i 7. og hadde regning på timeplanen. De tre andre guttene gikk i 8., der matematikk var pensum.

En dag spurte Terje om han kunne få bruke matteboka for 8. klasse i stedet for læreboka i praktisk regning for syvendeklassinger. Jeg spurte ikke styreren om det var greit, jeg bare hentet en mattebok. Med en iver som jeg aldri før hadde sett hos ham, bladde han seg frem til den siden åttendeklassingene var kommet til, de som da hadde brukt boka i $\frac{3}{4}$ år.

”Kanskje det er lurt å begynne på begynnelsen?” foreslo jeg.

”Jeg begynner her”, sa Terje.

Og det gjorde han.

Det var likninger med to ukjente, og Terje hadde aldri lært noe om likninger i det hele tatt. Han skrev noe, og ba meg se:

”Svaret er sånn”, sa han.

”Det er helt riktig, men hvordan vet du det?”

”Det er sånn det blir!”

Og det stemte.

Det stemte hver gang.

Jeg satte meg ned ved siden av ham mens han løste oppgave etter oppgave i hodet. Ikke en strek på papiret, bortsett fra svarene, som alltid var riktige. Siden han løste oppgavene i hodet mye fortere enn jeg kunne gjøre på papir, fant jeg frem fasiten. Den hadde alltid samme svar som Terje. Det var ikke mulig å få noen forklaring av ham på hvordan han visste hva svaret var, men det var alltid riktig. 45 år senere tenker jeg at han i dag kanskje ville ha fått en diagnose innenfor autismespekteret. Kanskje han kunne ha fått hjelp. Kanskje noen kunne ha funnet ut hvordan akkurat

han kunne kanalisere de evnene han hadde. Kanskje han ikke ville hatt noe å gjøre i en hjelpeklasse...

Og Terje og resten av gjengen fikk meg til å forstå at det muligens kunne tenkes en annen yrkesvei enn journalistikken.

Jorun Fougner var journalist i den første delen av yrkeslivet. Fra 1974 var hun høgskolelektor, senere førsteamanuensis i norsk ved Dronning Mauds Minne og underviste i norsk og religion/etikk. Har senere undervist i norsk ved Høgskolen i Sør-Trøndelag, Avdeling for lærerutdanning, og ved samme avdeling Høgskolen i Oslo. Har de siste årene vært tilknyttet journalistutdanningen, Høgskolen i Oslo, først og fremst medieutdanningen. Hun har skrevet flere fagartikler og er forfatter eller medforfatter av bl.a. følgende bøker: Barn foran skjermen (1980), Medielære (1986, 1990), Gud i barnehagen (1991, 1995), Under fortellingstreet (2005), Skolegårdsfortellinger (2010)

Turid Bettum: Kokkekamp

Jeg gruet meg, så dumt, tenk å foreslå at jeg skulle passe jenta, men moren var så utslitt at jeg følte jeg måtte. Jeg overtalte moren for å gi henne litt fri, fremhevet hvor bred erfaring jeg hadde med barn som var annerledes. Derfor satt jeg her og ventet. Ungens utviklingsforstyrrelse var preget av angst og vegring for det meste og gjorde det vanskelig å være sammen med andre. Hun fikk lite sosial erfaring og ble ikke tatt med i ulike situasjoner fordi det skar seg og hun laget store scener.

Jeg hadde tidligere hatt en episode med henne slik at jeg visste hva det dreiet seg om. Hun hadde tvangshandlinger, var rigid og tålte ikke forandringer. Bl.a. ville hun ikke ha nye klær. 17. mai hengte de fram klærne flere uker i forveien. Buss og trikk kom ikke på tale, hun måtte kjøres overalt, sitte på samme side i bilen, kort sagt den lille hadde et stressomt liv, men det hadde også foreldrene. Hun gikk hos psykolog i lekterapi, uten resultater. Jeg hadde ikke bil, så hvis vi skulle noen steder så måtte det være med buss.

De kom, jeg satte på kaffe, kopper og glass til brus. Alminnelig og kjente handlinger. Mor snakket om det praktiske og rutinene som hun trengte for å føle seg trygg. Hun var 6 år, likblek, tynn, buksene hang ikke på, håret var gult og pistrete, øynene svarte av angst, de så intelligente ut, hun var rask, dro litt på det ene benet, språket var litt for voksent til alderen, snakket hele tiden, nervøst, hvorfor det da, hvorfor det da? Hun stod og sparket mot veggen.

Jeg spurte mor, har du noe forslag til hva vi kan gjøre i dag? Hun med forslag, ikke nok til å fylle dagen. Så sa hun: hun er så glad i kokkekamp, et program på tv i kveld. Da fikk jeg ideen, kokkekamp det jeg kunne gripe fatt i, kokkekamp skulle det bli. Kokkekamp i hele dag. Jeg la an på å virke ivrig. Kokkekamp liker jeg også veldig godt, jeg liker å lage mat, skal vi leke det i dag? Jenta glimtet til ble glad. Mor gikk, de var alene, jenta ble utrygg igjen, hun var svart i øynene av redsel.

Jeg sa, jeg foreslår at vi leker kokkekamp på ordentlig i kveld, etter TV programmet. Du kan velge lag og vi må dra å kjøpe inn gode råvarer. Hun lyste opp, redselen i øynene forsvant, hun ble ivrig. Kan jeg velge retten, spurte hun. Ja, du må velge til begge lag, to retter. Hun gikk inn på tekst TV. Der fant hun gamle retter fra tidligere kokkekamper. Hun var engasjert, opptatt, rolig, konsentrert, leste, stavet seg fram. Flink jente til alderen. Jeg hadde klart det, enn så lenge. Da hun kom med oppskriften, hadde jeg planen klar.

Tiden skulle utnyttes til det ytterste, dagen skulle gå med til planleggingen. Jeg forklarte, råvarer er viktig, de beste grønnsakene i byen får vi på Frogner ved Gimle kino. Jeg hadde en dobbel hensikt, kunne det være mulig å få henne så interessert at hun våget å bryte sitt traumatiske forhold til buss? Dette kunne bli spennende, men muligheten for at jeg bommet lå på lur.

Jeg forklaret for å komme til Frogner må vi ta 37 bussen. Jeg kan ikke ta bussen, sa hun. Jeg svarte, det var synd da må vi nøye oss med de nest beste grønnsakene. Vi diskuterte buss. Hva med trikk? Jeg har aldri tatt trikk, sa hun. Mulighetene skrumpet inn. Så sa hun plutselig; vi tar bussen fra Sagene til Majorstua, så kan vi gå derfra til Frogner. Hun hadde regien og kontrollen. Vi ble enige. Så la vi avgårde til Frogner. Vi tok 37 bussen til Sagene og ventet på 20 bussen. Hun ble redd, begynte å sparke i gresset, jeg kjente spenningen, de var ikke halvveis en gang og redselen hennes var til å ta på. Turen gikk fint til Majorstua. Vi gikk fra Majorstua til Frogner. Grønnsak-butikken var full av folk. Hun klarte det ikke, vi måtte ut. Så gikk hun besluttsom inn i igjen. Valgte grønnsaker, jeg betalte og vi gikk. Aldri før hadde hun handlet i en butikk og stoltheten og gleden syntes over hele ansiktet, hun hadde vunnet en seier.

Så var det neste steg. Siden du har valgt lammesadel til det Grønne laget, og kylling til det Røde laget, bør vi dra til Strøm Larsen på Torshov, sa jeg. De har det beste kjøttet i byen. Ny buss diskusjon. Vi kan ta buss og videre trikken til Torshov. Skrekken stod i ansiktet, jeg vil ikke ta trikk. Jeg bøyet av, stakk hun hadde kjempet nok med seg selv. OK. Vi tar bussen. Vi dro.

Moren ringte og spurte hvordan det gikk. Vi er på Torshov og kjøper noe mat. Hun var overrasket. Torshov, sa hun, hvordan kom dere dit? Med buss, svarte jeg. Buss? Hun tørr ikke kjøre buss. Det gikk i dag, svarte jeg. Mor spurte; du har vel ikke gitt henne medisiner? Nei, selvsagt ikke, jeg skal forklare siden. Kos deg og ha en fin kveld, dette går bra, mistenksom la hun på.

Strøm Larsen har alltid kø, de er kjent for sine kjøttvarer. Vi trakk kølapp og gikk ut igjen, til sportsbutikken. Beundringen for moren steg, hun hadde flere sperrer enn hun hadde forestilt seg. Stakkars unge. Heldigvis ingen utagering og uheldige situasjoner til nå. Omsider ble det deres tur, og vi ba om lammesadel. Lammesadelen viste seg å være en hel steik. Det var helt vilt. Vi kan ikke ta den, den er for stor og for dyr, sa jeg og visste at nå kom en reaksjon.

Da kom krisen, hun så på meg med det mørke blikket. Dagen var gått halvveis. Jeg forstod noe måtte gjøres, vinne tid. Vi må ut av butikken. Jeg måtte finne noe alternativt. Jeg hadde bygget dagen på dette. Jeg gikk ut, hun kom langsomt etter. Bestemt sa jeg, vi går på kafé, dette må vi tenke over. Vi satt på en snackbar over gaten og jeg sa hva gjør vi? Steika er for stor, den koster 100,- kiloen, det er mye penger. Jeg så hun ikke ville gi seg, hun tenkte, blikket ble mindre mørkt, hun roet seg noe. Så fant hun løsningen, gravde dypt i lommen, fant pungen sin tok en 100-lapp, slo den i bordet, og sa; «vi spleiser». Jeg gav meg, jeg hadde lagt opp til engasjement og fått det.

Vi ruslet over Bentsebrua på vei mot Sagene og bussen. Hun meget fornøyd. Hjemme ble det forberedelsene til dagens kokkekamp. Jeg var Rødt Fransk lag. Hun var det grønne Norske laget. Vi levte oss inn i våre roller, stekte og laget mat hele kvelden.

Hun tok tiden, ropte «Stopp og Kok» med fransk aksent. Det norske laget vant selvsagt.

Men hennes seiere den dagen var større enn noen kokkekamp, seieren syntes på ansiktet da hun omsider sovnet. Min seier følte også god, jeg hadde sett et barns muligheter.

I barndom ble hun utsatt for mange nederlag. Dagen med kokkekamp vant hun på alle måter.

Turid Bettum født i 1942 i Oslo. Utdannet Barnevernspedagog og seksualrådgiver. Arbeidet innen forebyggende barne- og ungdomsarbeid, styrer på Sebbelow mødre hjem, Barnevernets adm., Oslo helseråd, med funksjonshemmede barn, Bydelsarbeid, Mange ved Ullevål sykehus, avd. nevro/Habilitering. Mange år på Rikshospitalet som Leder og nestleder ved Senter for sjeldne sykdommer og diagnoser. Driver med foto som hobby ved siden av skrivingen.

Ellen M. Poulsson: Via Dolorosa

Hun sitter sammensunken foran meg som en levende død. Uten forsvar. Huden er blek. Øynene er livløse. Ansiktet uten bevegelse. Hun ser rett frem for seg. Håret er mørkt og tjafsete. Tynn og liten og sammensunken. Uten smil. Uten bevegelse i blikket. Uten gleder. Uten håp. Det er som om det er helt likegyldig hva som skjer med henne. Ikke en gang tegn på fortvilelse. Alt er bare slik det er. Ingen tårer. Ingenting. "Hva kan jeg hjelpe med?"... "Hjelp meg med å finne noen som kan være glad i meg"

Bryllupsmarsjen toner ut i den lille kirken. Opp gulvet kommer en vakker ung kvinne. En yngre mann, en bror, følger henne opp kirkegulvet. Ved alteret sitter en ung mann kledd i mørkt og smiler henne i møte. Hennes sønn sitter på første benk. Midt nede i kirken står jeg og tårene renner og renner. Bare jeg vet hva den unge kvinnen har gjennomgått - fra hun knapt hadde begynt på barneskolen til hun tilslutt klarte å frigjøre seg fra faren og tok et nytt navn fordi han ikke skulle klare å oppspore henne. Nå smiler hun lykkelig mot han som sitter ved alteret. Kjolen er hvit og lang. Håret er mørkt og livfullt. Øynene stråler. Hun er full av håp...

Det gikk mange år fra første gang jeg så henne, til hun lykkelig kommer med bryllupsinvitasjonen. Å reparere kropp og sjel utsatt for så mange grove og brutale overgrep tar mange år. Historien og lidelsene må gjenfortelles. Ord blir sagt lavt, ord blir sagt høyt. Følelsene gjenoppleses. Er opplevelsene for smertefulle og kommer for nær, er rusen god å vende tilbake til. Men periodene blir kortere og kortere. Hun klarer etter hvert å løfte større og større stener. Himmelen ble etter hvert tydeligere og klarere og håpet om et annet liv begynner å få en spe begynnelse.

Hun vokser opp på et mindre sted. Hun er åtte år da hun ble plukket ut til "pappas jente". Barndommen er en lang reise i fornedrelse, smerte, lidelser, trusler og grov vold. For å døyve smerten er hun alkoholiker 12 år gammel, omtrent på samme tid som hun er gravid med faren. Ingen ser henne eller spør etter hennes historie. Hun utsetter seg for de verste ulykker i håp om å skade seg på en slik måte at faren lar henne være i fred.

Utad er faren den rolige med gode kontakter på det lille tettstedet.. Stolt av sin datter, får han henne til å kle seg som en dame og pynte seg med høye heler, neglelakk og leppestift. Piken er alene om sin lidelse og smerte.

Omtrent på denne tiden er det hun leser i avisen om en annen pike som har vært utsatt for et seksuelt misbruk. Denne artikkelen hjelper henne til å se klarere at faren ikke har lov til å gjøre det han gjør med henne. Innerst inne har hun visst det hele tiden. Men de gangene hun har kjempet i mot, er hun blitt møtt med mer vold.

Mor lar henne bli "fars lille pike". Som den eneste som representerer håpet, blir sviket fra henne tilsvarende stort, og større enn sviket fra faren.

15 år gammel blir hun tilslutt plassert i fosterhjem hos en familie som hun opplever som de første gode menneskene i sitt liv. Men hun er utrenet i å kunne ta mot omsorg. Det å kunne stole på andre er helt nytt for henne. Det å kunne vise at disse menneskene betyr noe spesielt for henne, det mestrer hun ikke.

Hun reiser til storbyen og skifter navn for at faren ikke skal finne henne. Hun mister etter hvert jobben hun har klart å skaffe seg. Vanker i rusmiljøet i byen. Hun ruser seg mer og mer. Utekontakten blir kjent med henne. De følger henne til et møte hos meg. Hun er 18 år første gang jeg ser henne.

Jeg sitter på et kontor, i 3dje etasje; en psykiatrisk poliklinikk for rusavhengige. Jeg stiller spørsmål og snakker i håp om at ordene skal kunne bygge bro mellom henne og meg. Spørsmål om fortid, nåtid og fremtid.

Det er stort sett jeg som snakker. Jeg føler at jeg balanserer på en knivsegg. En stor grad av sårbarhet er til stede i rommet. Jeg vet hvor lett det er å trå feil. Hun gir liten respons. Sitter og ser ned i gulvet. Jeg kan lett støte henne bort. Jeg håper at mine spørsmål skal åpne opp for noe som kan bety noe for henne. Noe som kan gi henne et ørlite håp om at det er mulig for henne å oppleve noe annet i livet – at livet hennes kan ta en annen retning.

Møtet gjør et spesielt inntrykk på meg. Det er de livløse øynene. Den manglende mimikken. Inntrykket jeg får av at ingenting betyr noe. Det uendelig triste. Det uendelig smertefulle i det hun forteller. Det uttrykksløse ansiktet. Hun er 18 år.

Vi gjør ny avtale.

På hjemveien tenker jeg: "Kanskje hun er død allerede i neste uke". Jeg forbereder meg på at jeg ikke får se henne igjen.

Neste gang kommer hun ikke.

Noen dager senere drar jeg hjem til henne. Dagen er solfylt. Det er snart sommer. Hun åpner døren, jeg ser at hun kjenner meg igjen. "Jeg savnet deg sist vi hadde avtale". "Jeg er kommet for å gjøre en ny avtale", sier jeg. Etter det kommer hun i mange, mange år.

Jeg blir den voksne som alltid er der for henne. Relasjonen vokser seg sterk og gir henne nødvendig trygghet til å gå de første skrittene ut i en ny virkelighet. En virkelighet der alt er fremmed. En brutal verden fordi den smertefulle historien trenger seg på. Uten rus ser hun seg i speilet og kjenner ikke personen hun ser speilbildet av.

Det er som barnet som tar de første famlende ustø skrittene – noen få skritt frem, og tilbake til det som er trygt. Frem og tilbake. Frem og tilbake... Akkurat som barnet, snubler hun også og faller. Noen ganger kraftige fall. Da velger hun rusen.

Rusen, som tidligere var det eneste kjente og trygge. Det som ga henne gleder i noen korte øyeblikk. Som en trøstende venn. Som en kjærlig favn. Som ga henne tilhørighet med andre. Uten rus er hun ensom og helt alene i verden.

Frem og tilbake, frem og tilbake, skrittene blir lengere og sikrere etter hvert. Mer målrettet.

En dag kommer hun og forteller at hun er gravid. ”Hva kan jeg hjelpe deg med?” ”Du må hjelpe meg med å beholde barnet.” Hun vet at hun er utsatt. Hun vet at hennes egne ord ikke vekker nødvendig tillit. Jeg redegjør skriftlig for hennes historie og hva hun har oppnådd gjennom mange års hardt arbeid. Sønnen er i dag 17 år, og har avsluttet videregående.

Flere år tidligere, bestemte hun seg for å anmelde faren for grove overgrep gjennom barndom og ungdom. Hun følte seg trygg nok til å klare og redegjøre for det hun hadde opplevet. Den uendelige skammen hadde hun også klart å plassere.

Faren tok livet av seg da han ble anklaget for seksuelle overgrep gjennom mange år. Selvmordet opplevet hun som det siste overgrepet. Da hun fortalte det, sa hun:

”Alt jeg ønsket, var en unnskyldning.”

Ellen M. Poulsson, født i Oslo 1942. Utdannet klinisk sosionom, Nic Waals Institutt. Familieterapi ved Institutt for Psykoterapi. Cand.mag sosialpedagogikk ved Universitetet i Oslo. Jobbet innen attføring, P.P. tjenesten, og ungdomspsykiatri. Siste 18 år jobbet med rusavhengighet, illegale stoffer, først på en psykiatrisk poliklinikk, deretter som leder av rusenheten i Bærum kommune.

Bjørn Riiser: Sosialarbeider i grenseland

Filmsjef, men sosialarbeider

Det hadde vært gjengkonflikter lenge i Oslo da jeg en dag i 1991 fikk telefon fra Ellen Refsdal på Innvandrerdokumentkontoret. De hadde jobbet lenge med en større gruppe innvandrerdokumenter. Om jeg kunne produsere en video om disse ungdommene som kunne brukes i forebyggende arbeid i skoler og fritidsklubber? Jeg sa ja, og startet samarbeid med regissør Cliff Moustache ved Nordic Black Theater og regissør Espen Vidar, ved Oslo Film og TV-Akademi. Det lå i kortene fra Ungdomskontoret å trekke de unge aktivt med i utformingen av filmen. Brukermedvirkning, så å si.

Vi samlet alle de aktuelle ungdommene en kveld i den store salen i Trafohuset på Tøyen. Det var en lett spent stemning der de hadde plassert seg langs veggene på hver side av lokalet. Cliff og jeg sto midt på gulvet og presenterte noen foreløpige ideer mens vi vendte oss til høyre og venstre for å ha kontakt med de over 50 ungdommene, for det meste pakistanske og norske, som satt rundt oss. Etter hvert var det noen av gutta fra to forskjellige grupper som begynte å komme med bøllete tilrop til oss. Ettersom jeg var produsenten, opplyste jeg med høy og fast stemme at dette prosjektet ikke skulle handle om å konkurrere om hvem som var sjefen, men hvem som hadde lyst til å være med på prosjektet på filmteamets premisser. Jeg sa at de som ikke ville være med kunne gå nå med det samme. Vi lot det være stille - lenge - ingen gikk!

I hele opptaksperioden, som varte i mange uker våren 1991, var det regissøren Cliff og jeg som tok alle beslutninger. Det fungerte helt utmerket, og det oppsto aldri noen krangel verken mellom gruppene eller overfor oss. Vi "pisket" de unge rundt i hele byen, arrangerte "slåss"/dancescener, og spant det hele rundt en meget naiv norsk radioreporter fra Radio Knockout som skulle prøve å finne ut av hva som foregikk i byen.

Flere ganger måtte vi leie inn politivakter for å beskytte oss mot andre politipatruljer og vektere når vi skulle lage de heftigste opptakene på kveldstid. En gang under et opptak på Nedre Grünerløkka kom det 5 politipatruljer tilkalt av naboene, enda vi hadde meldt fra til politiet på forhånd. Men ungdommene syntes jo det var litt kult hver gang vi kunne sende vekk politi og vektere fordi de forstyrret oss i opptakene. De var jo vant til å bli jaget selv, og nå var det ingen som kunne ta dem. Det ga nok et ekstra puff til det spesielle samholdet som utviklet seg mellom oss i disse ukene. Jeg sendte folk på kryss og tvers av gruppene ut for å kjøpe Pizza og Cola, som vi fortærte utover kvelden på de underligste steder. Etterpå kjørte vi dem hjem, natt etter natt.

Da filmen var ferdig var det ungdommens film. De var kjempestolte over resultatet, og at den handlet om dem. De begynte å reise rundt til skoler og fritidsklubber for å

vide filmen og fortelle om hvordan den var blitt til. Jeg må innrømme at jeg har vært med og lage bedre filmer, men ungdommene og oppdragsgiver var fornøyde, og det fikk holde. Noen måneder etter at filmprosjektet var over, fikk jeg vite at mange av de som hadde vært med i filmen, sammen med Ellen Refsdal fra Ungdomskontoret, hadde stiftet en Oslo-avdeling av Non-Fighting Generasjon, etter modell fra Stockholm og USA! Dette laget jeg et program for TV Oslo om den følgende høsten.

På Høgskolen hadde jeg som spesielt fagområde innen sosialt arbeid å undervise i gruppearbeid, prosjektarbeid og samfunnsarbeid som er endringsarbeid sammen med grupper, organisasjoner og nærmiljøer. I tillegg drev jeg med lokal-TV og oppdragsproduksjon av video. Under produksjonen av "Radio Knockout" hadde jeg ikke ett sekund tenkt at jeg var sosialarbeider som egentlig også holdt på med et sosialiseringssjektivt prosjekt sammen med disse ungdommene. Nei, jeg hadde inntatt en tydelig lederrolle med fullt fokus på oppgaven vi var sammen om.

Ungdomskontoret hadde jobbet med disse ungdommene både før og etter filmprosjektet og hadde nok bidratt til at klimaet var bearbeidet rimelig godt. Men i opptaksfasen disse vårukene toppet intensiteten i samværet mellom disse ungdommene seg og det var viktig hvordan vi organiserte samarbeidet med de unge for at det skulle fortsette i et positivt spor. I ettertid er jeg helt sikker på at jeg i en lederrolle med andre mål enn sosialisering, fungerte mye bedre også som "sosialiseringsagent" enn i en rolle hvor den uttalte oppgaven skulle være å bygge bro og skape vennskap mellom disse ungdommene.

Christiania i København okkuperes

Først var Christiania en militær kaserne som ble fraflyttet. Så kom noen få okkupanter, men en natt kom det over 400 nye og DA var Christiania besatt! Men denne stormen av anlegget hadde sin bakenforhistorie.

På det meste var det over 400 unge som hadde okkupert en nedlagt fabrikk i Sydhavnen høsten 1971. Det var mange norske som hadde funnet et fristed i Prosjekt Fabrik, som det ble kalt. Jeg var flere ganger innom for å se etter om våre landsmenn trengte hjelp, og en av gangene var det jeg som holdt på å trenge bistand. – På veien ut var det en hissig danske som ropte: "Hvad fanden gør den spaner her inne!!" Flere stimlet sammen og så på meg med olme blikk. Jeg sa at jeg kom fra det norske konsulatet og bare var der for å hjelpe nordmenn. Fyren skrek at han nok hadde sett meg sammen med "Uroerne" – Politiets Uropatrulje – for noen måneder siden og at jeg derfor var en av Dem. Han var ruset og så skummel ut, og han hadde rett! – Jeg hadde faktisk vært med politiet på en kveldspatrulje noen måneder tidligere for å få innblikk i deres lokalkunnskap og arbeidsformer. Men det var før jeg ble ansatt som sosialattachè og hjelper for norsk ungdom i København. Akkurat det var det et elendig klima for å forklare i detalj der og da. Før jeg rakk fram til den eneste utgangen som ikke var barrikeret innenfra, hadde gutta begynt å kaste kniv på tvers rett foran døra jeg måtte ut av.

De var etter hvert så mange at de rakk å plukke opp knivene og kaste mot veggen ved siden av døra nokså kontinuerlig. De så ikke lenger på meg, men hadde sperret døra med knivkastingen og jeg ble stående og se på dem med stigende nervøsitet. Etter noen minutter ble jeg forbannet. Jeg ropte til dem at jeg ikke hadde noe med politiet å gjøre og at jeg nå ville gå. Mens de fortsatte knivkastingen gikk jeg mot døra. Jeg prøvde å se an de forskjellige som sto i kø for å kaste. Hvor ruset og gjerne så de ut? Jeg valgte meg ut de to som så minst skeive ut og bare gikk ut da det var deres tur. Jeg måtte bare gamble på at ikke akkurat de ville kaste på meg og det skjedde heller ikke. Det ble noe kjefting innenfor da døra smalt i bak meg, men jeg var uskadd. Ingen kom etter meg heller. Jeg klatret inn i bilen og kjørte meget raskt fra stedet. Det verken de eller jeg visste var at noen netter senere var det jeg som skulle redde dem – fra politiet!

Jeg hadde lagt meg og ble vekket av telefonen fra Kurt. Han jobbet i Børneforsorgen i Københavns kommune. Jeg kjente ham godt fra Dagcenteret i Tømmergravsgade – et sted hvor unge stoffere kunne være i kortere perioder. Han visste at vår tjeneste disponerte folkevognbuss og trengte hjelp med det samme. ”Kom med din vogn til Prosjekt Fabrik – den skal tømmes – NU!!!”

En snau halv time senere var jeg der ute med vår hvite VW-buss med CD-skilte. (Jeg sa ikke hvite busser). Kurt og en hel gjeng kolleger hadde allerede organisert oppsamlingsplass og jeg bare åpnet dørene så var bilen overfylt av folk. ”Kør til Christiania!” ropte Kurt. Det var mange minibusser på stedet og også en stor buss som deltok i transporten.

Jeg husker ikke om det ble 4 eller 5 turer i løpet av natten, men da klokken var 4 om morgenen, var fabrikken tom. Etterpå fortalte Kurt resten av historien. De hadde fått nyss om at politiet hadde sett seg lei på alle de ulovlige okkupantene på Prosjekt Fabrik. Det var et miljø de ikke hadde sjanser til å spåne i - noe jeg selv hadde fått erfare. Politiet hadde planlagt å storme fabrikken om morgenen, men ansatte i børneforsorgen – og jeg – hadde altså tømt stedet før politibussene ankom. Det uvennlige klimaet mellom politiet og børneforsorgen ble ikke bedre etter den episoden. Politiet mente at de godt kunne ha ringt og sagt fra så de hadde sluppet å kalle ut over hundre mann til ingen nytte, men mine kontakter mente at politiet lenge hadde gledet seg til en orgie i fabrikken, og den skulle de bli snytt for.

Realiteten denne høstnatten var – uansett bakgrunn – at noen Københavnske barnevernsarbeidere og en norsk sosialarbeider med CD-bil bidro til den avgjørende okkupasjonen av Christiania. Siden har verken politi eller andre myndigheter sett noen mulighet – politisk eller praktisk – til å tømme disse kasernene innenfor vollene på Amager.

Fristaden Christiania har siden den natt stått som symbolet på det alternative samfunn som skulle skape sine egne regler utenfor ”undertrykkelsesamfunnet”.

Noe av det første besetterne gjorde var å sperre hele Christiania for biler. Det vil si, - det var et par steder brannvesen og ambulanse kunne kjøre inn. Alle andre biler inklusive politibiler ble steinet. Men det var et unntak: Min hvite VW-buss kjørte inn der nesten hver dag etterpå. Den fikk aldri en ripe i lakken. En dag kom en dansk fyr jeg ikke kunne huske å ha sett før bort til bilen. – ”Du må sku` unskyldte det der med kniverne på fabriken. Vi ved hvem du er nu!”

Når rådvillhet og flaks får et godt resultat

La oss kalle ham Arne. Han var 25 år og hadde rotet seg bort i både stoff og småkriminalitet i København, og det faktum at han var evnemessig litt tilbakestående gjorde det ikke lettere for ham. Ikke ville han hjem til Norge for å få hjelp heller og familien ville han slett ikke ha kontakt med. Jeg pleide å treffe ham i Kirkens Korshærs lokaler på Amager. Han hadde blitt godt tatt vare på hos den danske Frelsesarmeen, men både Arne, lederen av Korshærens dagsenter og jeg var enige om at vi måtte finne en vei videre for Arne. Etter en tid fikk vi plass til ham på Sundby Sociale Træningscenter. Her kunne han være max et halvt år og jeg skulle besøke ham annenhver uke for å delta i planleggingen av hva han skulle gjøre etterpå. Arne trivdes godt på institusjonen, men hadde ingen anelse om hva han kunne tenke seg å gjøre etterpå. Da et halvt år var gått kom jeg etter avtalen ut med bil for å hente ham. Han hadde sjekket ut og satt allerede på trappa med en stor bag som inneholdt alt hans jordiske gods. ”Hva vil du gjøre nå, Arne?” spurte jeg ham. - - ”Vet ikke jeg. Hva synes du?” - svarte han. Svaret var ingen overraskelse. Jeg tror ikke jeg har kjent noen som hadde så få idèer om hva morgendagen skulle bringe. Han var velsignet fri for både bekymringer og planer, men jeg visste at et fortsatt liv på gata i København ikke ville gjøre ham godt.

Vi satt inne i bilen og jeg tenkte så det knaket. Jeg snudde meg mot Arne og så ham dypt inn i øynene: ”Nå vet jeg hva du skal. Du skal reise til Bodø!” - - Han lystet opp i et stort smil.

”Synes du det?” – Endelig var det en som kom opp med et konkret råd han kunne forstå og som i første omgang ikke stilte andre krav til ham enn å sitte på toget halvannet døgn. Jeg hadde forstått at planer ut over 2 dager med enkle gjøremål ikke ville treffe ham hjemme.

Hvis noen nå tror at mitt påfunn var tatt helt ut av luften, så er det feil. Jeg hadde ikke noe opplegg for fyren og for å holde ham unna gata i København lengst mulig kunne jeg gi en enveisbillett til Bodø. Det var så langt toget kunne komme nordover. Han ville ikke være tilbake i København før om en uke eller to. Det beste jeg kunne håpe på var at han gikk av toget et sted i Norge hvor han snublet i noen som kunne hjelpe ham med å finne på noe annet enn å komme tilbake til København.

Vi spiste middag sammen på en kinesisk restaurant og kjørte en tur ut til Langelinie for å se Havfruen etterpå. Jeg hadde ordnet togbillett med sovekupe på nattstrekken

og fulgte ham til toget. Først da toget kjørte så fort at han ikke kunne hoppe av igjen, ruslet jeg ut av Hovedbanegården. – Du tenker – det var litt av en ”bli-kvitt-aksjon”. Jada, det var det også.

Dette var i oktober 1971. Han dukket ikke opp igjen i København, men sommeren 1972 var jeg i Oslo en tur og møtte ham midt på Karl Johan. Han var glad for å kunne fortelle at nå hadde alt falt på plass. Da han kom til Bodø med toget en morgen sist oktober hadde han begynt å tenke på hva han skulle gjøre den dagen der. Så hadde han kommet på at en av hans onkler bodde i nærheten. Noen hadde hjulpet ham med å finne onkelen i daværende Bodin kommune. Han drev et snekkerverksted og hadde et stort hjerte så Arne flyttet inn hos onkelen og begynte å jobbe på snekkerverkstedet. Der jobbet han fortsatt og stortrivdes. Nå var han bare en liten ferietur i Oslo for å hilse på moren sin som han hadde fått ny kontakt med. Han skulle nordover igjen om to dager.

Det er så befriende å fortelle denne historien om en ung mann som virkelig var på vei til å gå seg bort, og som fant en bedre vei med litt hjelp. At det gode resultatet ikke var forårsaket av særlig profesjonell adferd hos meg, gjør meg ingen ting. Jeg hadde en god hensikt, var desperat og kreativ, og så funket det. Kanskje moralen kan være at når kursen skal stikkes – både i eget og andres liv – gjør man klokt i å regne med at man ikke har full kontroll. Mange andre krefter – og tilfeldigheter – kan like gjerne spille en avgjørende rolle.

Bjørn Riiser er født 1941 i Hurdal på Romerike. Utdannelse i sosialt arbeid, pedagogikk og ledelse. Høgskolelektor i sosialt arbeid ved NKSH og senere avd. SAM, HiO, siden 1979. I perioden 1965-1979 hadde han lederstillinger innen kriminalomsorgen, Uteseksjonen og ungdomspsykiatrien ved Oslo Helseråd. I de siste 30 årene har han i tillegg til sosionomutdanningen, vært med på spennende ting som å utvikle og lede Groruddalen lokal-TV, TV Oslo, NKSH TV-Akademiet, Stiftelsen Oslo Film og TV-Akademi, bachelorstudiet i Medier og kommunikasjon ved Avd. JBI og en videreutdanning i Coaching, kommunikasjon og rådgivning ved Avd. SAM.

Solveig Tutvedt: Tre fortellinger fra Emma Hjort

Emma Hjorths Hjem var den eldste institusjonen for psykisk utviklingshemmede i Norge. Den ble startet av Emma Hjorth i 1898 og ble nedlagt i 1996 i forbindelse med ansvarsreformen for mennesker med psykisk utviklingshemning (HVPU-reformen). Fra etter datidens standard, å være en god institusjon da Emma Hjorth drev den, ble den fattig og dårlig fra 1915 da staten overtok den. Ikke før etter 2. verdenskrig ble forholdene sakte bedre. For eksempel ble det ikke opprettet skoletilbud før i 1961. Virkelig bedre ble det etter at Norge ble en rik oljenasjon.

Rundt to tusen mennesker har bodd kortere eller lengre tid på Emma Hjorth. De kom dit av mange ulike grunner. Ikke alle var utviklingshemmet, i alle fall ville vi ikke si det i dag. Mange var sterkt fysisk funksjonshemmet, Bjørn er et eksempel på det. Noen hadde store psykiske skader, bare et fåtall var personer med Downs syndrom, det som folk flest tenker på som utviklingshemning.

Emma Hjorth var sentralinstitusjon i HVPU i Akershus. Jeg begynte der som leder for sosionomtjenesten i 1978, ble styrer i 1992 og laget og drev Emma Hjorth museum fra 1996 til 2004. Det var 26 innholdsrike år, jeg ble kjent med mange forunderlige mennesker som jeg knapt hadde visst at eksisterte. I den tiden jeg arbeidet med museet ble jeg ekstra godt kjent med en del av dem.

De tre fortellingene handler om tre menn som levde mesteparten av livene sine på institusjonen. Mange flere kunne ha fått sin fortelling, det ble disse tre.

Bjørns fortelling

Jeg heter Bjørn, og jeg bor på Emma Hjorth. Hit kom jeg da jeg var 6 år. Nå er jeg 75. Jeg kan ikke gå og ikke snakke, og jeg kan ikke bruke den høyre armen. Men jeg forstår språk og jeg kan snakke inni meg. Jeg har en venn som heter Nils. Han har hjulpet meg siden jeg var bare 6 år. Han kan heller ikke gå, men han kan snakke. Vi bor sammen i et hus som henger sammen med det huset de andre bor i. De bygget det huset til oss. Nils er min aller beste venn.

Jeg lærte meg til å snakke med tegn, jeg fant dem opp selv, ingen hjalp meg. Nils skjønnte tegna mine, så da kunne jeg også snakke, for Nils sa hva det betydde. Når jeg snakka om mor, gned jeg meg på kinnet. Når jeg snakka om far, tok jeg liksom av meg hatten. En gang fikk jeg en snakkemaskin. Når jeg trykket på en knapp sa den noe. Den hadde damestemme. Jeg har aldri brukt den.

Jeg har en bror som besøker meg noen ganger. Det har ikke Nils, så broren min er sammen med han også. De er gode venner. Også har jeg en venn som heter Johan. Han kan ikke sitte sånn som andre, så han har en liggerullestol. Johan var 40 år da han

fikk rullestolen, før hadde han ligget i senga. Johan kan snakke så da sa han: "Nå var det godt å komma opp." Johan har fettere og kusiner i Telemark, de kommer på besøk. De er vennene til Nils og meg også.

Noen ganger blir jeg veldig sint. Jeg vet ikke alltid hvorfor, det bare blir sånn. Nils blir aldri sint, han er bare snill bestandig. Berit, som var sjefen vår før, sa at Nils også burde bli litt sint noen ganger. Han er altfor snill sa hun. Alle liker Nils. Noen er litt redde for meg noen når jeg er sint. Det synes jeg er litt bra.

Før måtte vi spise opp all maten, selv om vi ikke likte den. Da ble jeg sint. En gang fikk jeg ikke sviskegrøt fordi jeg ikke ville spise fisken. Da slo jeg i stykker vindusruta. Da de kom for å ta meg, hadde jeg gjemt meg under senga til Johan. De fant meg ikke, og Johan sa ingenting. Jeg vant. En annen gang ble jeg veldig sint på overlegen. Jeg besøkte en kamerat på det rommet han bodde. Overlegen ville jage meg derfra. Da slo jeg i stykker bordet. Overlegen gikk, jeg tror han ble redd. Jeg fikk være der. Overlegen var for det meste grei. Han het Munch, så vi kalte han for Munchen. Han var venner med Nils og meg, men han var streng mot de som jobba der. Han kasta de gamle blikktallerkenene og kjøpte nye hvite. Det likte alle som bodde på Emma.

Det var mye gærent på Emma i gamle dager. Vi fikk aldri lov å være på kjøkkenet, det var bare for de som jobba. En gang velta jeg hun som vaska kjøkkengulvet og bøtta hennes da hun skulle jage meg ut. Da slutta hun å jage meg. Om dagen stengte de oss inne bak en port så vi ikke skulle komme ut av rommet. Jeg dirka opp låsen med ei skje, da fikk de bedre lås.

Nils og jeg var veldig sterke i gamle dager. Vi kunne gå i trapper. Nils gikk nedover med henda foran. Jeg brukte den ene armen. Jeg akte meg nedover og heiste meg oppover. Nils arbeida mye også. Først hjalp han meg med å kle på meg. Etterpå hjalp han fem til. Også hjalp han nattevakta. Han tok av de våte lakenene og kasta dem ut gjennom vindu. Der sto det en vogn.

En gang ble vi sendt til Nes i Ådal på ferie. Der ble vi i seks år. Jeg husker ikke når det var. Der behandla de oss som folk. Vi hadde fått rullestolsykler før vi dro dit. Om kvelden sykla vi ned til Esso'n og satt der og snakka med de andre mennene. Da det var gått seks år kom en bil og henta oss. De sa ikke hvorfor.

Munchen bygde mange hus på Emma. Vi flytta fra et gammelt som het Borgen til et som het Stien. Der var Berit sjef. Hun var grei, og hun likte oss. Men det var veldig trangt der. Når vi satt i stua og så på TV og en måtte på do, måtte alle rullestolene rygge ut for å gi plass. Så vi fikk aldri sett alt på tv`en. Men vi hadde mange fester der. Solveig var sosionom. Hun pleide å holde tale på festene. Hun sa "Alle har visst bursdag to ganger i året på Stien." Dagny kom alltid på festene, henne kjente vi godt. Hun hadde jobba på Emma i mange år. Hun var veldig snill. Nå er hun død.

En gang når vi bodde på Stien, hadde vi et møte. De som jobba der sa det var for trangt. Dere må få et nytt hus sa de. Berit og Solveig skulle skrive om det til sjefene. Vi skulle si hva vi ønska oss. Nils ønska seg et skap, for han hadde tingene sine i en koffert under senga. Jeg ønska meg en lysbryter jeg kunne slå på selv. Harald ønska seg et bord til puslespillet. Det måtte han ta bort hver kveld. Alle ønska seg en kjøkkendør som passa til rullestol. Solveig begynte å grine. Det syns Nils og jeg var rart. Det ble ikke noe hus da. De kunne bygge et til oss like ved Bærum sykehus. Vi sa nei, vi ville bo på Emma.

Etter at Nils og jeg fikk sykler, fikk vi elektriske rullestoler. Min var rød, jeg kalte den for bilen min. Da var vi mye ute. Vi kjørte fra Stien opp til Brakka, der hadde Egeland (direktøren) kontor. Der sto det en benk. De som kom forbi satte seg ned og snakka med oss. Vi ble kjent med mange. Nå kjører vi ikke så mye mer, vi er blitt for gamle.

En gang fikk Nils Kongens medalje for alt arbeidet han hadde gjort. Det var Willoch som kom på den store festen med medaljen. Ordføreren kom også. Emma Kafe var helt full, og mange holdt taler. Solveig var leder for festen. Hun hadde lånt et horn som jeg hadde kjøpt i Syden. Det blåste hun i når hun skulle holde tale. Alle skvatt første gangen hun blåste. Det var et veldig sterkt horn. Jeg fikk sitte ved siden av Willoch. Nils likte Willoch veldig godt. TV kom på festen og laget film som ble sendt i hele Norge. De hadde laget film med Nils og meg en gang før også.

På museet er det også film om oss. Den lagde Terje og Lars Ove og Solveig. Der forteller Nils og Johan og jeg om livet vårt på Emma. Det er en fin film.

Nå er Nils snart 80 år. Da blir det ny fest. Vi har fått et hus. Nils synes det ligger på feil plass. Fin utsikt sier de som kommer. Vi skulle hatt tomte der det gamle kjøkkenet lå sier Nils. Vi liker å se folk. Han sier Egeland og Solveig sa vi skulle få den tomte. Solveig sier at det kunne ikke hun bestemme over. Nils tror ikke på det. Kanskje hadde vi det aller best da vi bodde på Stien hvor det var så trangt.

Fortellingen om dikter Bjarne

”Kjærligheten er Gud sin makt. Gud bringer solidaritet. Vi er like i Guds bilde alle sammen, Terje prest og jeg og klientene som Terje samler opp til menighet. Gud gjør alle like på Emma Hjorths Hjem. Gud gjør ikke forskjell på klienten og betjeningen. Alle er like der oppe.”

Dette sa Bjarne i en av sine prekener i Tanum kirke på en Emma-gudstjeneste. Det sier mye om hva Bjarne var opptatt av, kanskje ikke egentlig mest av Gud, men av ulikhet blant mennesker på Emma Hjorth hvor han bodde i 60 år. I følge ham selv opplevde han mye vondt som nok var med å prege ham.

Bjarne kom til Emma Hjorth i 1939, da var han 8 eller 9 år gammel. Jeg vet ingenting om hvorfor eller hvorfra han kom, jeg tror det var fra et barnehjem på Eidsvoll. Jeg

vet heller ikke mye om hvordan livet hans artet seg verken før eller etter han kom på Emma Hjorth, selv har han fortalt at han har fått mye juling. Men jeg vet mye om situasjonen på institusjonen før og under krigen, det var overbefolkede dårlige hus, dårlig mat, masse sykdom og død, og personalet var stort sett uten utdanning. Noe godt må han allikevel ha opplevd. På gamle skirennfilmer fra 60-årene glir Bjarne elegant og smilende fremover, jeg gjetter at han vant mange renn.

Jeg hadde ikke noe spesielt å gjøre med Bjarne før jeg fikk jobben med lage Emma Hjorth museum i 1996. Men som alle andre på institusjonen hadde jeg kjent ham i mange år. Jeg så på ham som en rar, morsom, sur og ganske vanskelig mann å forstå seg på. Han snakket ofte litt usammenhengende, kunne komme løpende etter meg og rope "du Tutvedt" og så fortelle meg noe som jeg slett ikke forsto. Men da jeg startet med å lete etter Emma Hjorths historie, måtte jeg begynne å se på ham som en ressursperson, han var jo en av de som hadde levet et langt liv på Emma Hjorth. På den tiden bodde han alene i første etasje i et lite gammelt hus, en sivilarbeider bodde over han og hadde et visst ansvar for ham (det var ikke lett). Jeg besøkte ham for å snakke med han om livet hans og hadde mye med ham å gjøre. Stort sett kom vi godt overens, men plutselig en dag ville han ikke se meg eller snakke med meg, neste uke kunne han komme og si "Jeg er glad i deg". Og det var ikke bare meg han behandlet på denne måten, det var Bjarnes omgangsform. Jeg skjønnte etter hvert at jeg måtte lete i andre kilder, i hans prekenes og dikt, for å forstå Bjarne.

Bjarne var en ivrig deltaker i de månedlige gudstjenestene som Terje prest arrangerte i Tanum kirke. Det var gudstjenester hvor beboerne hadde ansvar for alt, preken, tekstlesing og musikk, presten var bare en hjelper. Når Bjarne skulle preke, sa han på forhånd til Terje hva han ville si. Terje skrev det ned slik Bjarne sa det, og så sto de på prekestolen sammen. Siden Bjarne ikke kunne lese, var det Terje som leste det opp, men Bjarne kunne legge til eller kommentere.

Det er i disse prekenene han gir klare uttrykk for hva han mener. I en adventpreken sier han:

"Gud er snill. Gud trækker ikke på menneskene. Gud er ikke uberegnelig. Gud er stø som fjell. Gud trækker ikke på folk. Han er feilfri og står nær knyttet til vanskelighetene for klientene. Gud har litt mer følelse for oss alle som bor på institusjon."

I en annen adventpreken samme tema:

"Gud er glad i alle, han trækker ikke på noen. Gud gjør ikke forskjell på klientene og betjeningen."

På Emma Hjorth gjorde man forskjell på folk, i tidligere tider ekstremt mye, men også i senere tid. Det blir nødvendigvis forskjell når en gruppe er betalt for å ta seg av den andre. Et lite eksempel, personalet i avdelingene drakk kaffe ustanselig, beboerne fikk kaffe når personalet syntes de skulle ha det. Det førte til at noen beboere drakk kokende kaffe rett fra kjele eller kanne. Kaffe ble et viktig statussymbol.

Allerede i 50-årene ble beboerklubben på Emma Hjorth startet. Den ble drevet av beboerne selv i nært samarbeid med fritidskontoret. I slutten av 60-årene begynte de å gi ut sin egen avis, EmmaStjerna. Da Jeg arbeidet med å lage Emma Hjorth museum var avisa en viktig kilde til å finne igjen institusjonens historie.

Bjarne ble etter hvert ble Emmas dikter. Han lærte aldri å lese eller skrive, men dikte gjorde han. Når han sa frem et vers, løp noen etter skrivesaker, og det ble en mengde dikt. Bjarne var til stadighet redaktør i EmmaStjerna. I den kryr det av dikt.

I 1980 ga Emma Hjorth ut Bjarnes første diktsamling "Brutte tråder". Emma Hjorth museum ga ut "Katta på Solbakken" i 2000. Utgivelsen ble feiret med en stor fest på museets 2-årsdag, selvfølgelig med Bjarne som hovedperson. Det var en stor dag for han, men også for meg.

Museet har tre husdiktere. Bjarne er selvfølgelig en av dem, og han er i godt selskap. De andre to er krimforfatteren Karin Fossum som skrev sin første bok, en diktsamling med tittelen "Kanskje i morgen", da hun jobbet på Emma Hjorth som 18- 19-åring og den andre er forfatter, psykolog, professor og mor til en utviklingshemmet gutt, Barbro Sætersdal. Hun har blant mye annet skrevet diktsamlingen "Foreldrepoesi". Museet har også gitt ut et hefte med prekener av Bjarne og andre beboere på institusjonen.

Mange av Bjarnes dikt er vers om naturen:

*Jeg ser alt som rører seg mellom to fingre.
Jeg ser et vann.
Månen kaster blick over sølvgrå vann
Og alvene danser så vakkert i den mørke natten.
Jeg møter fjellet med lyst og dans,
vinden suser med raske skritt over fjellvidda,
Bjørka står fin og fager
Og venter på vinterkåpa si.
Tunet ligger badet i morgenglansen.*

Andre er vers om livet på Emma Hjorth, dette heter "Inspirering – Dansing":

*Det er måten vi danser på
partnere som danser en dans.
Vi danser swingstep på alle måter.
Vi danser 20 valser med Wenche Owesen.
Der danser bruden på dansegulvet.
Vi fortsetter å danse
også etter vi blir fjorten år.
Vi har spenning i kroppen vår
som blir nøytralisert etter dansinga.*

*Jeg synes dansinga er koselig.
De som er danseledere der ute på gulvet
det er Wenche Ovesen og Arne Fagerlie.
Vi skal fortsette å danse
helt til skoa våre blir utslitte.*

For meg var Bjarne et mysterium. I samtaler mente han sjelden det samme fra dag til dag. Han ville flytte fra Emma Hjorth, han ville aldri flytte derfra. Han ble en gang flyttet, utviklingshemmede flyttet ikke, de ble flyttet. Flyttingen var til en av de hyggeligste boligene HVPU hadde i Akershus. Bjarne forsøkte å gå sin vei hver dag og ble etter noen måneder flyttet tilbake till Emma Hjorth. Der var han fornøyd en kort stund. Når man ser på prekenene og diktene hans, er det som de skulle være laget av en helt annen person. Jeg kan ikke huske noen andre beboere som uttalte seg så kraftfullt om urettferdigheten på institusjonen som Bjarne gjorde i prekenene sine.

Diktene hans forteller om en sans for og en nærhet til naturen som han aldri viste ellers. Han dikter om skog og fjell, om blomster, om årstider og mye om månen. Tre av diktene i "Katta på Solbakken" handler om katta han hadde da han bodde der. Han var utrolig glad i den, det siste diktet handler om da reven tok den. Diktene om livet på Emma Hjorth gir også et riktig bilde av det som foregikk. Han dikter om 17.mai, om julebord på Sundvollen, om turer til Danmark og mye mer. På veien til Sundvollen ser han seg om: *Og vi så isen, og tåken har lagt seg på isen. Det er fint og nydelig, akkurat som på julekort.* Det var og er en gåte for meg hvordan denne tilsynelatende kaotiske mannen oppfattet og opplevde det som foregikk omkring ham. Jeg skulle gjerne krøpet inn i hans hode.

Det siste verset i et dikt om Kulturfestivalen i 1983 lyder slik:

*Det er en rørende dag for alle
Som er psykisk utvikla på Emma Hjorth.
Og solen skinte,
Himmelen var blå av lengsel,
et fugleskrik i vårattraksjon.*

Fortellingen om Erling

På pianoet i Høyrabben omsorgsboliger på Emma Hjorth i Bærum står et bilde av Erling. Dette er fortellingen om Erling og om pianoet.

Jeg tror ikke jeg hadde truffet Erling personlig før jeg kom på Fritidskontoret for å betale julebordet på Sundvollen som jeg hadde meldt meg på for første gang. Det var Erling som tok i mot pengene og skrev ut kvitteringer. Han hadde en kvittering foran seg som han kopierte, den jeg fikk lignet ikke så mye, men den var godkjent som inngangsbillett til julebordet.

Jeg ble aldri veldig nært kjent med Erling. Han hadde så mange andre personer som tok godt vare på ham, han trengte ikke meg. Da jeg laget museum, trengte jeg ham, han var en av de gamle beboerne som ga meg mye nyttig informasjon. Men han hadde hele tiden vært en sentral person på Emma Hjorth som jeg stadig så og hørte mye om, derfor denne fortellingen.

Erling kom til Emma Hjorth i 1939, da var han 8 – 9 år gammel. Han fortalte meg at han hadde rømt fra et barnehjem, jeg tror det var på Hadeland eller Toten. ”Jeg fikk så lite mat der” sa han. ”Jeg rømte og gikk og gikk helt til politiet tok meg. Da de spurte hvor jeg bodde, sa jeg ingenting. Så kjørte de meg til Emma Hjorth”.

Det Emma Hjorth som Erling kom til var ikke et sted noen burde rømme til. Det var ekstremt fattig, avdelingene var overfylte, sykdom og død var daglig kost. Erling selv beskriver det med klare ord: ”På rommet jeg bodde, sto sengene helt inntil hverandre. Vi måtte klatre over fotgjerdet for å komme opp i senga.” Kontrollkomiteen klaget sjelden på de dårlige forholdene, men maten mente de var for ille. De sier noe av det samme som Erling sa til meg. ”Maten var ikke noe god. Fisken var like grå som brødsuppa. Silda luktet vondt.” Både Erling og mange andre mente personalet fikk bedre mat enn beboerne. Erling fortalte om de kalde krigsvintrene: ”Om vinteren var det veldig kaldt, og mange hadde veldig dårlige tepper. Jeg tror at noen av de som døde hadde fryst i hjel.” Da to snille pleiere klaget til forstanderen, viste det seg at han hadde tepper på lager, så akkurat det ble litt bedre.

Den ene av de to snille pleierne het Reidar. Han kom som gårdsarbeider til Emma Hjorth i 1933, men ble raskt forfremmet til pleier. Jeg kan ikke huske at Reidar snakket om Erling da jeg intervjuet ham i forbindelse med arbeidet med museet, men Erling og mange andre beboere snakket mye om Reidar. ”Han var snill, han.” Reidar ble Erlings beste venn. ”Han bodde der museet er nå. Jeg fikk komme til ham mange ganger, han hjalp meg” sa Erling. Og Reidar må ha stolt mye på Erling, for Erling fikk vite hvor han hadde gjemt radioen under krigen. ”Jeg sa det aldri bort til noen” fortalte Erling stolt.

Reidar sluttet på Emma Hjorth i 50-årene en gang, han ble styrer på en annen institusjon. Da vi hadde åpningsfest for Emma Hjorth museum, inviterte vi mange gamle beboere og tidligere ansatte. Vi laget et bord hvor Erling og Bjørn og Nils og flere satt sammen med de ”snille”. Det var utrolig vellykket. Erling fikk sitte ved siden av Reidar, ”han var like snill” sa Erling. Jeg måtte sitte ved siden av ordføreren, han var hyggelig og grei, men jeg var misunnelig på de ved det ”snille” bordet.

Da overlege Munch begynte på Emma Hjorth, mente han at Erling burde flytte. Han var veldig opptatt av å trappe ned beboerantallet, sannsynligvis mente han også at Erling fungerte for godt til å bli der. Erling mente noe helt annet. ”Jeg ble flytta to ganger, men jeg rømte og gikk tilbake igjen” fortalte han. ”Det ble jo bedre på Emma etter at Munchen kom, også lengta jeg etter Reidar og de andre jeg var blitt venner med”.

Også ble det etter hvert bedre på Emma Hjorth, og for Erling ble det svært mye bedre. Han savnet nok Reidar etter at han sluttet, men da fritidskontoret åpnet rundt 1960, begynte et nytt liv for ham. Helt fra starten da Helge var fritidsleder fikk han arbeide for kontoret. Statusforskjellen mellom beboere og ansatte på institusjonen var enorm, det går nesten ikke an å forestille seg hva det må ha betydd for Erling å bli "ansatt". Han har aldri snakket med meg om akkurat det, men han har med stolthet fortalt om oppgavene han fikk. Han var hjelpemann på bil på den store sykkelturen til Idrettslekene for utviklingshemmede på Jæren, "men jeg var med i konkurransene" sa han. Etter hvert ble det arrangert idrettsleker og spesielle olympiader både i Norge og i andre land. "Jeg har vært med i mange land" har han fortalt.

Senere, i 70- og 80-årene jobbet Arne og Rune på Fritidskontoret, og Erling fikk nye nære venner. Arne ble hans gode venn livet ut. De var masse på tur sammen, kanoturer og fotturer og satt ved bålet sammen om kvelden. "Det var Erling som lærte meg å tenne bål" har Arne fortalt. Og Erling ble en fast gjest i Arnes familie på jul- og nyttårsaftnen, i bursdagsselskaper og bare vanlige ettermiddags kaffestunder. "Arne sier jeg er hans beste venn" sa Erling, ansiktet hans viste hva det betydde for ham. Arne holdt en vakker tale i Erlings begravelse. Jeg tar med noen utsnitt. "Erling var takknemlig for det minste. Han tok meg alltid i hånden når vi hadde vært på tur, på kino eller ute og spist. Takkingen hans sier mye om hvor glad han var i vennene sine".

På denne tiden hadde beboernes klubb, Stjerneklubben, sin glansperiode. Det ble arrangert turer og fester, den aller største var julebordet på Sundvollen. Erling forteller om det: "Da kom det mange busser og henta oss, alle som ville fikk være med. Noen ganger var det over 300 mennesker, hele Sundvollen var full. Alle som ville fikk holde tale. Mehmet, som bare kunne si hei, holdt også tale. Han ropte Hei til oss fem ganger, vi ropte Hei til han så høyt vi kunne fem ganger. Arne dirigerte. Alle synes det var en fin tale, særlig Mehmet. Etter maten og talene var det dans, alle dansa, de med rullestol også. Jeg ville danse med Liven, jeg likte henne godt, men hun ville ikke danse."

Omtrent på samme tid fikk Erling flytte i egen leilighet i personalboligene på Emma Hjorth, og da fikk han hund. Han var stadig innskrevet som pasient og hørte til en avdeling vi kalte Gruppeboligene, men fikk i stor grad styre livet sitt selv. "Det var jeg som bestemte over leiligheten og bikkja mi" sa han. Arne sa om Erling og hunden: "Kan dere huske første gang Erling kom ruslende med lille Pan. Husker dere hvor stolt han var. Endelig har jeg fått en følgesvenn tenkte nok Erling. Endelig har jeg noen å vise omsorg for". Men Erling brukte utrolig mye penger til hundemat, så jeg ble bedt om å snakke med ham om det siden jeg også hadde hund. "Solveig sa jeg kunne gå på kantina og få rester, og det gjorde jeg, og det var gratis" fortalte Erling senere.

Jeg vet ikke hvorfor Erling hadde kommet på barnehjem eller hvorfor han aldri hadde hatt kontakt med moren sin, men det var ikke en uvanlig bakgrunn for beboere på Emma Hjorth. Rundt 1980 ble Frelsesarmeen bedt om å lete etter moren hans, og de

fant henne. Erling forteller: "Det aller fineste i mitt liv var da Frelsesarmeen fant moren min. Da var jeg omtrent 50 år. Jeg kunne ikke huske henne, jeg visste ingenting om henne. Arne var med meg da vi reiste til Asker, hun bodde der på et slags gamlehjem. Vi ble venner med en gang. Arne sa: "Dere er jo like som to dråper vann." Etter det kom mor til Emma veldig mye, til alle bursdagene mine og til jul og til julebord på Sundvollen og enda mye mer. Og så kom hun 17.mai og fikk se at jeg marsjerte først i toget med det norske flagget." Det var på denne tiden personalet på to institusjoner ustanselig gikk med tårer i øynene. Arne sa i talen sin: "Erling kunne sitte i timevis ved siden av moren i rullestolen med den ene hånden knyttet sammen med hennes. Hun strålte like mye som ham. Også hun hadde følt et savn etter sin bortkomne sønn. Tiden de fikk sammen ble så altfor kort."

Emma Hjorth forandret seg mye i løpet av 70- og 80-årene. Norge var blitt et rikt land, og det dryppet stadig mer ned på de som tidligere hadde fått lite. En av nyvinningene var et flott aktivitetsbygg med svømmehall med varmt vann. Der flyttet Fritidskontoret inn, og der fikk Erling jobb sammen med sin venn Steingrim. Igjen får Erling fortelle: "Vi passa hele huset. Mange kom fra Emma Hjorth og andre stede og bada. Alle hadde med seg pleiere, men vi måtte passe på dem allikevel. Noen ganger var det noen som bæsja i vannet fordi badebuksene ikke var tette. Da kjefta vi på pleierne for da måtte bassenget tømmes og vaskes."

De siste årene av sitt liv etter at Emma Hjorth ble lagt ned, bodde Erling i Høyrabben omsorgsboliger, tidligere hybelbygg på Emma Hjorth. Han var litt spent på å bo sammen med så mange Bærumsdamer, "folk i Bærum hadde jo kalt oss for gærninger, men heldigvis ble vi gode venner" sa han. "Og så bor Liven der" føyde han til.

En nabodame forteller om Erling: Da vi damene i kommunens omsorgsboliger fikk vite at en mann som hadde bodd på Emma Hjorth hele sitt liv, skulle flytte inn hos oss, ble vi litt nervøse. Vi hadde jo hørt mye om dem. Derfor gikk to av oss innom museet og spurte fru Tutvedt hvordan han var, hun kjente jo alle. "Han kommer dere til å få mye glede av" sa hun, og det fikk vi. Han hjalp oss med løfting og bæring, han hentet mat på kafeen for noen, og vi kunne holde ham i armen når vi skulle gå til kafeen. Jeg tror alle ble glad i han. Da Erling døde gikk mange av oss i begravelsen. På minnesamværet var menighetshuset overfullt, han hadde mengder av venner. Da regnskapet etter Erling ble gjort opp, arvet vi i boligene 3000 kroner. Vi bestemte oss for å kjøpe et piano, alle som kunne var med å legge sammen, så vi fikk et pent piano. Så gikk vi en tur på museet igjen og spurte om fru Tutvedt hadde et bilde Erling. Vi fikk et fint et som vi rammet inn. Det står på pianoet.

Arne sa i begravelsen: "Han brukte de muligheter han fikk, selv om han aldri fikk de samme som oss."

Solveig Tutvedt, født i Oslo i 1934, utdannet som sosionom i 1960. Kurs i sosialt arbeid ved Columbia University i New York og Boston Univesity. Har arbeidet i sykehus, barne- og ungdomspsykiatri og i helsevern for psykisk utviklingshemmede. Siste arbeidsoppgave var å lage Emma Hjorth museum. Tilknytning til sosionom-utdanningen som timelærer og praksisveileder.

IV Etertanker

Else Kokkersvold: Skole- og yrkesliv mellom makt og avmakt

Oppvekst og skoleerfaringer

Det som kan se ut som en tilfeldighet, har kanskje noen sporer i seg likevel som kan sees på som "røde tråder", noen linjer, valg med røtter i tidligere erfaringer eller en plutselig forståelse. Noe har blitt mer og mer tydelig for meg ettersom tiden har gått og yrkeslivet er i sin avsluttende fase. Eller kanskje det bare er slik at jeg konstruerer sammenhengen i ettertid fordi jeg har behov for å få en mening i mitt levde yrkesliv?

Jeg har oppholdt meg på 3 hovedarenaer i yrkeslivet: barne- og ungdomspsykiatri (7 år), barneverntjenesten i Oslo (17 år) og yrkesfaglærerutdanning ved HiAk (9 ½ år). Parallelt med dette har jeg skrevet litt av hvert i form av refleksjoner, historier (narrativer), fagpolitiske innlegg i aviser og fagstoff i tidsskrift.

Mine første skoleerfaringer var avbrutte med stadige flyttinger. I 7.klasse gjennomgikk jeg en rutinemessig helseundersøkelse slik det ble gjort for alle 7.klassinger i 1957. Mens alle de andre i klassen kom fort ut fra undersøkelsen, ble jeg der lenge. Det kom flere som skulle kikke inn i øynene mine, og jeg kjente en svie i dem som jeg hadde kjent tidligere når jeg satt i tannlegestolen og fikk det sterke lyset i ansiktet. Etter hvert fikk jeg beskjed om å gå hjem, og at de ville snakke med foreldrene mine. Veien fra Marienlyst skole og hjem til Thulstrupsgate ble lang. Vi bodde i 4.etasje, jeg hadde ikke nøkkel og mor var ikke hjemme. Jeg satte meg i trappen og ventet. Følte meg urolig, hva var det de skulle snakke med mor og far om?

De hadde oppdaget at jeg nesten ikke så. Det hadde jeg ikke gjort i de 6 1/2 årene jeg hadde gått på skolen. Jeg var nærsynt, jeg var i ferd med å få vannhode og bli blind. Jeg ble akutt innlagt og hjerneoperert med godt resultat. Synet var og er dårlig med innskrenket synsfelt. Jeg fikk vite at jeg aldri kunne kjøre bil. Jeg brydde meg ikke så mye om det den gangen. Verre var det at jeg ikke kunne bli flyger. Etter å ha smuglest storebrors Biggles' bøker, var det å bli jagerflyger min store drøm.

Jeg fikk briller for min nærsynthet og klarte å følge med på tavla. Jeg husker smerten i øynene første gang jeg fikk dem på. Verden ble helt annerledes – mennesker ble tydelige med skarpe konturer, jeg synes de ble stygge. Fargene ble klarere og på kino kunne jeg se hva som foregikk, det var flott! Jeg mistet imidlertid ett halvt år på skolen og begynte direkte på realskolen. Det var ikke snakk om å bruke tid for å ta igjen det jeg hadde mistet. Jeg lærte meg nok noen strategier for å dekke over, og stort sett gikk det bra. Jeg hadde fått store "hull" i mye grunnleggende kunnskap. Selv i dag kan andre enn meg selv overraskes over hva jeg ikke vet.

Jeg hørte til den gruppen elever som satt stille og rolig. Før jeg ble syk, fortonte det meste seg grått, flytende og uten konturer. Jeg trodde det skulle være slik. Og så syntes jeg det meste var så utrolig kjedelig! Også etter at jeg var blitt frisk. Det var vel egentlig ikke så rart med mitt dårlige syn og kunnskapsmangel. Jeg hadde ikke forutsetninger for å forstå hva som foregikk.

Jeg hadde imidlertid funnet et paradisi, og det var bøker. Jeg lærte fort å lese, og det gjorde jeg til alle tider. Med boka tett opp til ansiktet. Om kvelden ville jeg gjerne lese ut det jeg holdt på med. Far og mor mente man skulle legge seg til samme tid, og lenge var tiden kl. 19.00. Da gikk tidssignalet i radioen, så til sengs bar det. Lesing på senga var ikke bra for øynene sa de, så lyset ble slukket. Da kom lommelykta jeg hadde fått til jul godt med. Under dyna, lunt og varmt leste jeg i det svake skinnet til jeg ble trett nok. Jeg tror storebroren min gjorde det samme, for batteriene ble flate omtrent samtidig.

På skolen holdt læreren på med sitt. De samme elevene viftet med hendene for å svare eller si noe. Selv satt jeg mest og dagdrømte på bakerste benk. Jeg fant lite å engasjere meg i i skolefagene.

Jeg husker to skoleerfaringer som har hatt betydning. Den første var i Bergen i 2.klasse. "Frøken" snakket om julen og juleevangeliet. Så sa hun at vi alle skulle gå hjem å se etter den største boka i bokhyllen. Det var Bibelen, og der kunne vi lese alt det hun fortalte. Selvfølgelig gikk jeg på "tokt" for å finne den største boka. Jeg fant en stor bok, men den het ikke Bibelen, den het Anatomi. Far lurte på hva jeg så etter. Jeg fortalte hva frøken hadde sagt. Jeg husker far så lenge på meg, og så sa han noe jeg har husket siden. Han sa at den boka hadde vi ikke, og det var fordi han ikke kunne tro, men måtte vite. Jeg gikk noe betuttet inn på rommet mitt. Hva skulle jeg si til Frøken? Annerledes enn de andre pikene følte jeg meg nok en gang, og dette gjorde det ikke bedre. Hjemme ble det ikke snakket noe mer om Bibelen. I ettertid har jeg vært glad for at far "visste" når han stakk kniven i magen til folk – og ikke bare trodde det var slik det skulle gjøres. Men hva var egentlig å vite? Åtte år gammel var første gang jeg ble konfrontert med dette utrolig kompliserte spørsmålet.

Den andre skoleerfaringen skjedde omtrent i 2.gymnasklasse og jeg var blitt 17 år. Historielæreren skulle undervise om Napoleon. Det syntes jeg hørtes spennende ut for bestemor og jeg hadde ofte sunget "Napoleon med sin hær over alpene dro", og jeg bestemte meg for å følge med. Men lærerens monotone stemme, innviklede forklaringer på historiske samtidshendelser med oppramsing av årstall, klarte også denne gangen å dysse meg inn i en slags transelignende søvn. Jeg hadde lært en teknikk hvor jeg ufravendt så på læreren slik at han skulle tro at jeg fulgte med. Jeg skvatt oftest til når det ringte ut til friminutt.

Litt satt på spissen: jeg hadde i løpet av 12 års skolegang lært å lese, skrive og enkel regning. Noe særlig mer kan jeg ikke huske, bare litt fra geografitimene: at Otta, Sjøa og Vinstra var sideelver til Glomma (tror jeg), og at "Reven Tar Alle Gjessene Lørdag

Kveld" hvor alle de første bokstavene var forbokstaver til byene langs Sørlandskysten. Og for all del, meningsløse grammatikalske bøyninger på Latin. Å bøye Denne, Dette ble for eksempel til Hic, Hec, Hoc, Hunc, Hanc Hoc, Huius, Hic, Horum, Harum Horum, His, His His...

Jeg hadde imidlertid også lært at det var forskjell på tro og viten, og at skolen var kjempekjedelig.

Jeg "hanglet" igjennom, og begynte å studere psykologi på Universitetet i Oslo etter å ha tatt Forberedende som i 1962 besto av vitenskapsteori, filosofi og logikk. Jeg tok grunnfag i psykologi og et mellomfag i pedagogikk. Fag som virkelig skulle appellere til meg, gjorde det ikke. Jeg synes det var ubegripelig kjedelig, bortsett fra tre bind av Grue Sørensen om Oppdragelsens historie.

Tidlig praksis

Jeg bestemte meg for at jeg ville jobbe med mennesker. Barnehagen ble første praksis. Her lærte jeg mye og fort. Jeg kan ikke huske at jeg kjedet meg et øyeblikk. En hendelse her skulle vise vei videre. Som praktikant ble jeg satt til å passe barna når det var utetid mens de andre hadde møter. En gutt, Ole, ca. 3-4 år, kastet stein. Jeg sa at det måtte han ikke gjøre, for han kunne treffe noen. Han forsto det tydeligvis ikke, for da jeg skulle ta overblikket, så jeg at han plutselig slynget en stein av gårde som traff en av de andre barna. Dette barnet begynte å skrike, og jeg løp til. Han hadde fått steinen i brystkassen, heldigvis ikke i hodet eller øynene. Ole så på meg med et underlig blikk, og sa "se han slo seg". Jeg prøvde å forklare at det var steinen han hadde kastet som gjorde at den andre gutten gråt. Det virket ikke som Ole forsto dette, og jeg undret meg over hvem denne gutten med det merkelige blikket var. Jeg har møtt han igjen i andres blikk i senere jobber. Barn og unge, voksne som ikke ser konsekvensen av egne handlinger, som ikke så lett lar seg berøre av andres smerte.

Psykotiske gutter på Daleløkken behandlingshjem var neste stoppested. Fortsatt som praktikant. Her ble jeg kjent med sju fantastiske gutter i alder 12 – 18 år. Daleløkken hadde blitt til fordi tre foreldrepar så at guttene deres ikke var utviklingshemmete slik de andre beboerne på Emma Hiorths hjem var. Det var oppstått en erkjennelse og en diagnose som het autisme. Disse guttene var autistiske. Ett foreldrepar var foreldre til Dag Tore Ørjasæter som moren, Tordis Ørjasæter skrev bok om. Det andre var foreldrene til Øystein Rusten som moren, Borgny Rusten, også skrev bok om. Hjalmar Wergeland som var overlege på barnepsykiatrisk avdeling på Rikshospitalet, var tilsynslege. Han kom en gang i uken, diskuterte opplegg med oss og medisinerter noen av guttene etter behov. Jeg lærte i praksis hva det betydde å ha omsorg og ansvar for gutter som var så annerledes.

Jeg fikk praktikantlønn og hvis jeg betalte kunne jeg også få spise middag sammen med guttene. Jeg fikk fast plass ved siden av Øystein. Han var stor og kraftig, språkløs med et ertende smil. Var jeg heldig, fikk jeg spist opp middagen min uten at Øystein glefset meg i armen. Jeg var helt sikker på at han forsto mye mer enn det han ikke kunne si.

Øystein gjorde dypt inntrykk på meg. Han hadde sin måte å gjøre ting på, og fant seg ikke i noe sludder. Når fisk skulle spises, var tallerkenen hans helt renspest og fiskebena lå rundt tallerkenen sirlig plassert side om side. Når tenner skulle pusses, måtte alle de andres tannglass pekes på og få et "nei" til svar. Til slutt var det bare Øysteins glass igjen, han tok det og smilte skøyeraktig. Dette måtte ta sin tid, og nåde den som ikke lot han få den tiden. Da gikk han ut av sitt gode "skinn", han slo, skrek med sin ordløse stemme. Fisken ble ikke spist og tennene ble i alle fall ikke pusset. Det var ikke få ganger jeg våknet og hadde drømt at han snakket til meg. Fra han og foreldrene hans tok jeg med meg ny og viktig lærdom. Mye kan gjøres på ulike måter. Foreldrene på Daleløkken hadde funnet ny kunnskap og visste at barna deres ikke fikk optimal behandling på Emma Hiorths hjem.

Jeg kjedet meg ikke en dag her heller, men forsto at jeg måtte ha mer utdanning enn gymnas med latinlinje samt grunnfag i psykologi og mellomfag i pedagogikk for å virkelig å kunne jobbe med mennesker, og da spesielt de som var så annerledes. Min egen "annerledeshet" virket etter hvert ubetydelig og helt "normal".

Det ble Statens miljøterapi skole. Den lå på Bygdøy i vakre omgivelser. Fra å være Quislings residens, var den blitt et utdannings senter for helsepersonell. Dette var i 1967 og året etter ble Statens miljøterapi skole lagt ned. Meg skaffet den imidlertid jobb som miljøterapeut på barnepsykiatrisk avdeling på Statens Senter for barne- og ungdomspsykiatri (SSBU). Her møtte jeg Wergeland igjen, det var hans avdeling på Rikshospitalet som nå var flyttet hit. Det var oppstart, jeg følte jeg var med på nybrottsarbeid. Spennende var det med de nye uniformene som ikke var hvite sykehusskjorter, men røde, gule og blå. Spennende var det å bli kjent med barn fra hele landet som bodde på de forskjellige avdelingene. De hadde ulike diagnoser, og jeg lærte etter hvert å forstå hva en diagnose kunne bety. Jeg forsto også etter hvert at vi som jobbet "på gølv" liksom ikke var å regne med. Det var barnepsykiatere og psykologer. Det var kliniske sosionomer og pedagoger. De satt på lange møter og diskuterte barna, og var vi heldige fikk vi tips til hvordan vi skulle behandle dem. Selv brukte jeg mye av tiden til å vaske klær ettersom det tok tid før vaskemaskinene kom. Jeg ble ikke lenge på SSBU.

Tilbake til Universitetet i Oslo

Jeg hadde brukt 2-3 år på mine praksiserfaringer, og hadde behov for å bevege meg videre i utdanningsløpet. For å klare det økonomisk, jobbet jeg som fast helgevakt på "Psykosn" på SSBU i ca ett år. Jeg tok samtidig mellomfag i kriminologi, her som en av de første. Det var en oppstart igjen, kanskje jeg liker å begynne på nytt? Det var i alle fall en helt annen opplevelse å begynne på kriminologi enn da jeg hadde oppholdt meg på Universitetet tidligere. For første gang tror jeg at jeg opplevde å være velkommen i en opplæring. Jeg glemmer ikke Nils Christie som tok oss imot, sa at han oppfattet oss som "kremen", fordi vi hadde valgt nettopp dette faget. Og så fortsatte han å si "Og i dag skal vi snakke om drap", mens han smilte fra øre til øre. Senere forsto jeg at det var ansiktsformen og furene i huden som gjorde at han alltid

så slik ut. Han kunne se ut i luften å spørre: ”er jeg kriminolog eller er jeg poet?” Han ville helst ikke ta ansvar for samfunnet, bare forstå det og så representere en motkultur slik jeg forsto han. Christie hadde vært på Berkeley, USA, og fortalte om blomsterbarna og de store endringene som hadde skjedd der. Så også i Oslo. Det som før hadde vært grått, hadde nå fått farge. Indiske klær, pannebånd, flagrende hår og 6 - 7 kroners rødvin. Alkoholpolitikken skulle endres må vite. Bort med lørdagsfylla og inn med vinkultur og kontinentale drikkevaner.

Jeg hadde vært borte fra Universitetet en stund, men ikke så lenge. Likevel var alt forandret. Det var en åpenhet mellom lærere og studenter som jeg ikke hadde opplevd før. Det var ønske om synspunkter og medvirkning fra oss. Jeg storkoste meg! Jeg hadde ofte følt meg annerledes, men nå fikk vi virkelig brynet oss på måter å forstå annerledeshet på. Kriminologi var egentlig avvikssosiologi, og jeg kunne passere min egen oppvekst og erfaringer inn i en systemisk forståelse. Å være annerledes handlet i mitt hode nå om hvilket miljø man befant seg i, og om hvordan systemet/samfunnet rundt en definerte dette.

Samtidig var det ikke bare ”blomsterbarna” med ”love and piece” som synliggjorde seg, det var også tunge politiske trender. Vi fikk SUF, SV, AKPml. Diskusjonene var heftige, og nådde den som ikke hadde et miljø å støtte seg til eller som ”brøt ut”. Jeg føler en dyp takknemlighet til kriminologisk institutt som åpnet engasjementet mitt og viste meg hva lojalitet med ”the underdogs” betydde i praksis. Faktisk var jeg i første rekke for å lage et hovedfag på instituttet som holdt til i Universitetets bakhage. Hovedoppgave skulle skrives, og jeg skulle skrive om Uteseksjonens oppsøkende virksomhet. Jeg var med sosialarbeiderne ut i byen nattetid. Det var spennende, men jeg fullførte ikke dette hovedfaget. Kanskje det var ”nissen som flyttet med på lasset” – det at ønsket/kravet om kvantitative resultater som helst skulle synliggjøres gjennom de store hullkortmaskinene som var kommet, ble for strevsomt. Eller var det ønsket om å begynne på noe nytt?

Nå ville jeg ut i ”ordentlig” praksis, få brukt utdanningen min hvor pussig den enn så ut med et lappeteppe av løsrevne fag som etter hvert tross alt utgjorde graden cand.mag. Og jeg trengte lønn. Parolen var da også at vi skulle menge oss med ”arbeidera”...

Tilbake til Barnepsykiatrien

Det skulle åpne en ny barnepsykiatrisk avdeling på Ullevål sykehus. Året var 1972. Det måtte være noe for meg! Du verden for en selvtilit jeg hadde fått. Før åpning ba jeg om en samtale med tilsatt overlege, fortalte om meg og mine ønsker om å få jobbe på den nye avdelingen. På denne måten fikk jeg igjen være med på en oppstart, for jeg begynte noen uker før barna kom til avdelingen. Jeg var med på å bestemme fargevalg (hver paviljong skulle ha sin egen farge). Jeg startet på ”Lilla”, men rykket opp som avdelingsleder på ”Rød” etter ett års tid.

18 avdeling på Ullevål Sykehus var en spennende avdeling. Da den åpnet i 1972, var det etter lang tids planlegging. Avdelingen hadde fått poliklinisk ansvar for 3 bydeler (Veitvedt, Grorud og Romsås). Barne- og ungdomspsykiatrien var i frammarsj, behandlingsoptimismen på opptur, vi trodde på det vi gjorde! Også i barnepsykiatrien hadde det skjedd mange ytre endringer. Det var overlege med skjegg og fløyelsbukser, det var miljøarbeidere med vanlige klær som vi fikk "smusstillegg" for å bruke. Det var team, tverrfaglig og utradisjonelle yrkesbakgrunner. Overmiljøteraputen og jeg som begge hadde gått Statens miljøterapiskole, var eksempler på dette.

Likevel lå hierarkiet som betong i grunnmur og bygg. Det lå i stillingsstruktur og lønn, i kurs man fikk delta på. Det lå i antall kvadratmeter på kontorplassen til de ansatte. Overlegen hadde det største og dette måtte være mange ganger det dobbelte av stua som 7 psykisk syke barn skulle dele. Miljøpersonalet hadde ett knøttlite på deling. Med bakgrunn i de pågående politiske strømningene sa vi tydelig ifra om det urimelige i dette. Helt uten virkning var det ikke, for overlegen fikk etter en tid delt av kontoret sitt slik at dette også ble et bibliotek og møterom.

Jeg vet ikke hva jeg lærte mest om i de sju årene jeg jobbet der. Jeg lærte ganske sikkert mye om barns psykiske lidelser og hvordan håndtere dem i dagliglivet. Men jeg lærte også noe om systemer, profesjonskamp og personalproblematikk. Om makt.

Etter sju år på 18.avdeling gikk det som det kanskje måtte. Vi fikk en kjempekonflikt mellom miljøpersonalet og ledelsen. Som konsekvens sluttet jeg.

Konflikten fikk stor betydning for mitt videre yrkesliv. Maktkampen om behandlingsstrategier og ulike forståelsesmåter viste seg tydelig i arbeidet med Ronny – vårt første hjemme-hos prosjekt.

Flere av oss miljøarbeidere, eller "fotfolk" som vi hadde begynt å kalle oss, syntes det var lite hensiktsmessig å plassere barn med store vansker på Ullevål sykehus' 18.avdeling. Selv om avdelingen lå på ytre del av sykehuset, var uteområdene minimale til lek og fotball. På en gårdsplass i midten møtte barna fra de 3 paviljongene hverandre, oftest ikke til lek, men til slåsskamp, gråt og krangel. Barn som i utgangspunktet ikke kunne leke med andre (det var gjerne et symptom på hvorfor de var på en barnepsykiatrisk avdeling), fikk et vanskelig utgangspunkt for sosialisering her. Det samme fikk miljøterapeutene som skulle bidra til denne sosialiseringen.

"Min" paviljong, paviljong Rød, var en dagavdeling. Barna kom om morgenen, hadde skole, var i miljøet og ble så kjørt hjem. Vi visste etter hvert hvilke turbulente hjem de kom hjem til. Løsningen var, slik flere av oss så det, å jobbe hjemme i familiene. Vi forsto ikke at en time på lekerommet med den kliniske psykologen en gang i uka, eller foreldresamtalen med den kliniske sosionomen kunne veie opp for nedbrytingen som skjedde i hjemmemiljøet. I Sverige hadde Gustav Jonsson levedegjort en drøm om

”at bryta det sociala arvet” med å jobbe ”hemma hos” (Jonsson 1973)². Det handlet om å se helhetlig på barna, familien og miljøet de vokste opp i.

Så satt vi der da, på teammøtet. Den faglige ledelsen på Rød besto av overlege, sjefpsykolog og klinisk sosionom. De hadde nok begynt å se på oss som bryssomme ettersom alle sjefene var plassert i vårt team.

Det var meg som avdelingsleder som hadde fremmet saken. Saken om at vi ønsket å jobbe ”hjemme-hos” slik som på Skå. Jeg var kjempenervøs. Gruet meg, for der satt sjefene samlet i tillegg til den kliniske pedagogen og ergoterapeuten som også var med. Jeg følte det umiddelbart, dette syntes de ikke var noen god ide. Argumentasjonen var at miljøarbeiderne ikke hadde kompetanse til å jobbe på denne måten. Videre var ikke dette avdelingens hovedoppgave. Det ble presisert at *det er fullt legitimt å lære barn å svømme. Men avdelingens hovedoppgave var tross alt å berge dem som hadde falt uti og ikke hadde svømmeferdigheter til å klare seg selv* (Lange 2005). Jeg kjente en dyp frustrasjon over at jeg ikke klarte å målbære hva jeg egentlig ville. Mitt perspektiv gjaldt jo også ”de som hadde falt uti”. Solidariteten med de lidende barna sto sterkt. For miljøarbeiderne og meg, handlet det om hvordan man best skulle hjelpe dem opp av ”vannet” og videre i livet. Det som kunne blitt en fruktbar diskusjon om alternative miljøterapeutiske metoder, ble en påstand om at forebygging ikke var vår hovedoppgave og en smekk på finger’n.

Det bølget fram og tilbake, og det endte med at jeg som avdelingsleder skulle få prøve meg. Jeg måtte imidlertid lage avtale om veiledning hos psykologen. Fast, helst både før og etter at jeg dro å hjemmebesøk.

Jeg vet ikke riktig når det begynte. Kanskje det var da vi fikk den bråketete guttungen, jeg kaller han Ronny. Han som barnepsykiatrisk mottak hadde fått beskjed om at enten slutter alle lærerne som har han på skolen, eller så ”tar” dere han. Ronny bodde i en av de nye drabantbyene i en gate som på den tiden var kjent blant taxi sjåførere som stedet der sosialklientellet bodde. Han ble hentet om morgenen av bussen til barnepsykiatrisk, oppholdt seg en kort tid på ”Rød”, gikk så til skolen på ”Huset” og kom tilbake til Rød før hjemkjøring. Hvis han ikke var for vanskelig da, og måtte tilbringe det meste av dagen på ”Rød”. De kliniske pedagogene kunne bestemme når elevene ikke hadde utbytte av skolen og sende dem over til oss. Ronny tilbrakte etter hvert lite tid på skolen, og var mye høyt og lavt på Rød. Ronny skulle bli vårt første ”hjemme-hos” prosjekt.

Jeg hadde fått avtale om hjemme besøk kl. 18.00 og to ganger i uka. Etter diverse forviklinger med hensyn til hvordan min reise skulle betales, fikk jeg utlevert et klippekort i administrasjonsbygget på Ullevål. Jeg var spent, hadde ”sommerfugler” i magen. Hvordan ville dette bli? Jeg følte jeg hadde bare meg selv å stole på. Det var jeg som hadde ”mast” meg til denne behandlingsformen. Etter endt arbeidsdag startet

---

² Jonsson, G. 1973: *Att bryta det sociala arvet*. Stockholm. Tiden/Folksam.

kveldens arbeid med "avmarsj" ca kl. 17.00, for det tok vel en time å komme dit. Overtid var det ikke snakk om, jeg var jo idealist!

Jeg glemmer aldri første møte. Moren var alene med fire barn og ett barnebarn. Hun var nydelig, spinkel med hår satt opp i "palme". Livlige øyne og et stort smil. Omtalt som Norges yngste besemor i et kjent ukeblad. Selv var jeg omtrent jevnaldrene, og vi fant tonen med en gang. Det myldret barn, de hoiet og skrek, åpenbart nysgjerrig på hvem jeg var. Ronny gjemte seg bak moren, var tydeligvis orientert om at jeg kom. Og han kjente meg jo fra Rød. Lyslugget, også han med et strålende smil. "Nå var det sannelig godt du kom", sa moren "her trengs det hjelp!"

Jeg kledde av meg i gangen, fikk så vidt lagt klærne mine oppå en haug av andre klær. Støvler og sko, klær og hodeplagg, uteleker, inneleker, baller, legoklosser, barnevogn etc. hultert i bultert. På stuen var det likedan. Kjøkken og stuebord fløt over av skitne kopper, tallerkener. Flasker og glass, kaffekopper, ølbokser. Aldri hadde jeg sett maken til kaos... I et glimt så jeg min egen mors appelsinkasser (viser til min fortelling om appelsinkassene) og gleden over ryddigheten de ga. "Du kan gjerne begynne på kjøkkenet", sa moren til Ronny.

Det var nok da det begynte. En ulmende mistanke om at mitt oppdrag var presentert for familien i en litt annen variant enn jeg hadde tenkt meg. Jeg hadde sett for meg at jeg skulle hjelpe Ronny med lekser, kanskje ha tid å leke litt etterpå slik, at moren fikk tid til sine gjøremål. Og at vi sammen kunne snakke om grensesetting og slikt som miljøarbeidere var opptatt av. Uansett presentasjon, moren oppfattet meg som rydde- og vaskehjelp, og sikkert var det at det trengtes. Hva gjorde jeg så?

Jeg tenkte det var viktig å få kontakt med familien så jeg sa litt spøkefullt at jeg selvfølgelig kunne hjelpe dem, men at det var fint om Ronny også kunne hjelpe til litt. Under over alle under, han gikk i gang med dødsforakt, og jeg tenkte at dette hadde han gjort før. Jeg ga han masse ros!! Moren satt som Madonna i sofaen med strikkesøy, et lite glass med noe oppi (jeg fant senere ut at hun hadde et jevnt inntak av hjemmebrent) og røyk.

Jeg følte meg ikke akkurat mislykket da jeg kom til veiledning dagen etter. Jeg hadde tross alt hjulpet dem, jeg hadde sett positive sider av Ronny og moren virket å ha fått tillit til meg. Etter veiledning følte jeg det annerledes. Det var galt at jeg hadde jobbet praktisk, det var galt at jeg ikke konfronterte moren med både røyking og drikking og at jeg bare lot henne sitte der. Jeg kjente en gryende forvirring, for hadde ikke psykologen introdusert meg som rydde- og vaskehjelp?

Selv hadde jeg tenkt at jeg skulle nok få til en mer (sosial)pedagogisk variant neste gang. Men jeg merket at jeg ble tilbakeholdende med å komme med forslag til hvordan jeg skulle gå fram for det ble motargumentert av psykologen hver gang. Det ble faktisk så galt at jeg etter hvert kom med forslag jeg selv var uenig i, og da kunne jeg etter hvert være sikker på at psykologen kom med forslag som var i tråd med det

jeg selv syntes. Jeg prøvde å spille motvillig, og jeg tror ikke jeg ble gjennomskuet, jeg spurte aldri.

Ronny og jeg ble gode venner. Han var en hyggelig gutt, og uroen hans tiltok når omgivelsene ble for ustrukturerte. Med relativt enkle grep om struktur og i samarbeid med den åpne skolen han gikk på i sitt hjemmemiljø, roet han seg betydelig. Jeg er helt overbevist om at det var den helhetlige tilnærmingen til hjem og skole som var avgjørende i dette. Jeg gjorde det jeg fant fornuftig og spilte dobbeltspill på veiledning. Det gikk bra, Ronny ble utskrevet og begynte på sin hjemmeskole.

Det kunne gå hardt for seg i miljøet på Rød. I perioder sloss vi for livet med 12-13-årige unger med store og alvorlige atferdsvansker. Vi fikk noen blåveis og noen briller knust. Vi ble skjelt ut som drittkjerringer og jævla personal. Vi ble prøvd ut: hun er mye snillere enn deg... Smerten de påførte oss var likevel liten i forhold til den nedvurderingen jeg opplevde fra mine overordnede og veilederen min. Fra den kanten var det lite som påkalte glede etter hvert. Fra barna fikk vi likevel belønning i fullt monn når de kastet seg om halsen på oss når de kom neste morgen, når de lyste opp ved fruktstunden på ettermiddagen. Når de smilte, viste glede over aktiviteter vi satte i gang.

Nærmere 30 år senere, kom det en bok som heter *Da barnepsykiatrien kom til Norge – beretninger ved noen som var med*. (Sommerschilld og Moe 2005)³. Avdeling 18 er viet et helt kapittel skrevet av daværende overlege Jon Lange. Med stor interesse leste jeg hans beskrivelse av *Interne stridigheter på paviljong Rød*. Disse knyttes opp mot *noen ideologiske og politiske stridigheter*. Det skrives at *den vanskeligste konflikten utviklet seg mellom miljøpersonalet på paviljong Rød og den som hadde den faglige ledelsen der. Flertallet av personalet på Rød sognet politisk til AKP (m-l)*. Det fortsetter med en beskrivelse av hvordan de prøvde å få til forhandlinger uten å lykkes. Hvordan flere eksperter ble avvist av miljøarbeiderne på Rød. De prøvde omorganisering ved å sette overmiljøterapeuten inn i min stilling som avdelingsleder og jeg selv som vikarierende overmiljøterapeut, noe som heller ikke førte fram. Det vises også til et oppslag i Klassekampen hvor konflikten ble omtalt og hvor overlegen ble beskrevet som diktatorisk og ansvarsløs. Jeg vet den dag i dag ikke hvem som sendte innlegget inn. Men jeg fikk smekk på finger'n også for dette.

Ingen av de flotte og engasjerte miljøarbeiderne som jobbet på paviljong Rød orket å være der etter hvert. De sluttet en etter en, nye ble ikke ansatt. Selv ble jeg plasserte tilbake på Rød som avdelingsleder uten noen å lede, uten barn som trengte behandling. Med stor kraftanstrengelse ble jeg ut oppsigelsestiden. Tiden ble brukt til opprydding, mange puslespill ble lagt...

---

³ Lange, Jon 2005: *Attende avdeling på Ullevål*, i: Sommerschild, H. og Moe, E 2005: *Da barnepsykiatrien kom til Norge*. Universitetsforlaget. Oslo

Selv etter alle årene som er gått, er alt som skjedde vondt når jeg prøver å trenge inn i og forstå hva som egentlig skjedde. Stemte beskrivelsen med det jeg hadde stått midt oppi? Jo, det var flere som tilhørte AKP(m-l) eller var sympatisører, det gjorde jo mange på den tiden. Men det var også sympatisører med andre "tros" retninger. Det var tross alt tidlig på -70 tallet. Det vi kunne enes om var kampen mot EEC. Når det skulle lages veggoppheng på forsamlingsalen ved oppstart, lagde Rød, selvfølgelig hadde jeg nær sagt, en flott applikasjon med et tydelig budskap: Nei til EEC. Vi gikk kanskje litt langt... Som avdelingsleder så jeg det imidlertid som min oppgave at vi jobbet miljøterapeutisk og ikke brukte arenaen til egne personlige agendaer. Politiske og engasjerte var vi, men er ikke beskrivelsen av oss alle som AKP (m-l'ere) litt for bastant? Lange viser da også til noen eksempler hvor det var mulig å arbeide på tvers av de ideologiske skillelinjene. Dette gjaldt imidlertid ikke for Rød.

Hva var det som gikk galt? Her møttes godt utdannede fagfolk med de beste intensjoner. Fagfolk som skulle vite mye om konflikter og behandling, om psykiske lidelser. Avdelingen som ble sett på som utradisjonell og nyskapende i sykehus-systemet. Var det skylappene som viste seg? Skylappene som gjør at nye yrker må beskytte seg, må markere revir for å overleve? Ble miljøarbeiderne på Rød for truende i sin massive entusiasme? Sin argumentasjon? Var det personlige motsetninger? Var vi virkelig ikke kvalifiserte til å jobbe hjemme-hos?

Hvorfor er det så sterkt å lese om dette nå over 30 år etter? Er det fordi jeg opplevde å bli tråkket på, manipulert? Er det fordi troen på en meningsfull jobb ble smadret? Eller at jeg som leder i min neste jobb undret meg over personalpolitikken som ble utøvd?

Det er seierherrene som skriver historien, sies det. Jeg vet ikke hvem som seiret på avdeling 18. Jeg følte meg ikke som seierherre da jeg lusket ut fra paviljong Rød. Attesten fra overlegen brant i lomma. Attesten der det sto at jeg bl.a. hadde vært en drivkraft bak forsøket hjemme-hos, og *at jeg under veiledning av en av avdelingens psykologer* gjorde en god innsats i hjelpearbeidet for en meget vanskeligstilt familie med flere problembarn ("multiproblemfamilie"). Hva i all verden var det nå denne veiledningen hadde handlet om? Var det ledd i en allestedsnærværende profesjonskamp som på 18.avdeling foregikk på mange nivåer? Tradisjonelt hadde legene høyest status, men psykologene pustet dem i nakken. Etter hvert kom sosionomene til, de kliniske pedagogene osv. Miljøpersonalet var hakkekyllinger og på bønn. Psykologen med Oles øynes sa meg at dette dreide seg om makt og manipulering. I skrekkens kjølevann har jeg nok av og til lurt på om jeg gjennom denne treningen ble like god til å manipulere andre. Jeg håper ikke det. Tilbakoverskuende kan jeg se at dette har handlet om makt og avmakt.

Jeg har i årene som har gått registrert at institusjoner innenfor barne- og ungdomspsykiatri eller barnevern som har lyktes, har gjennomført en kombinasjon av arbeid i institusjon og nettverksarbeid i familie og nærmiljø.

Mellomspill

Neste gang jeg skulle skaffe meg en jobb, visste jeg at jeg ikke ville jobbe innenfor det psykiatriske fagfeltet. Jeg hadde opplevd for mye av det som i dag kalles "energilekkasje". Vi brukte tiden til å klage på "dommeren" og fikk i realiteten ikke hjulpet de barna som trengte det. Behandlingsoptimismen var på retur. Den selvsikkerheten jeg hadde hatt da jeg startet, var mer eller mindre borte. Nå ville jeg omskoleres. Aldri mer jobbe med mennesker. Hva i all verden skulle jeg finne på?

Gullsmedlinja på Yrkesskolen ble redningen for meg i 1979. Jeg sagde og loddet, pusset og tegnet. Fikk se og lage vakre ting som syntes. Og jeg slapp stort sett å snakke med noen hvis jeg ikke hadde lyst. Gullsmedlinja ble min terapi.

Gullsmedlinja var mitt første møte med Yrkesskolen. Denne skolen var annerledes enn mine tidligere skoleerfaringer og studier. Her var klasserommet innredet som verksted, halvparten av tiden satt vi med våre emner først i messing, så sølv og bitte, litte grann gull. Med hendene forandret vi råmaterialet og formet det slik oppgaven lød. Læreren gikk rundt og veiledet og hjalp med litt ekstra håndlag her og der. Loddelamper glødet og freste. Av og til gikk det skeis. Hele det omhyggelige bearbejdede smykket smeltet til en eneste stor klump. Gråten satt i halsen og lysten til å kaste alt var overveldende. Her var det plutselig en skole hvor man lærte gjennom praksis.

Jeg lærte også at skolen hadde to røtter. Den ene kom fra latinskolen og var den skoleformen jeg selv ikke hadde fått særlig mye ut av. Den andre kom fra laugsvesenet med tradisjoner fra arbeiderklassen og håndverket. Det var her jeg var, og dette likte jeg. Jeg fullførte grunnkurset, fortsatt tar jeg fram saltbøssa formet som en vakker, leddet sølvfisk med øyne av agat.

Barnevernet

Litt tilfeldig gjorde en tidligere kollega meg oppmerksom på at de utlyste en stilling på barnevernet i Oslo. Barnevernet? Jeg "smakte" på det, var ambivalent og visste ikke helt. Egentlig hadde jeg begynt å savne mitt eget "folkeslag", sosialarbeiderne, og det pulserende livet. På Barnepsykiatrisk likte vi ikke Barnevernet, og gjennom de sju årene jeg var der hadde jeg kontakt med dem bare en gang så vidt jeg husker. Det ble omtalt i negative ordelag, holdninger oste av forakt, eller var det fordømmelse?

Jeg gikk "baklengs" inn i barnevernet. Jeg torde faktisk nesten ikke fortelle hvor jeg hadde begynt å jobbe. Denne gangen hadde jeg bestemt meg for å være forsiktig med ønsker, krav, innspill. Jeg måtte ikke risikere maktkamp og konflikt en gang til.

Første dag på barnevernet ble en helt spesiell opplevelse. Her fantes ikke snurten av kliniske psykologer, kliniske pedagoger, kliniske sosionomer, psykiatere, ergo-terapeuter. Her var det barnevernpedagoger og sosionomer.

Jeg ble vel tatt imot, og fikk et kontor helt for meg selv. Etter morgenkaffe og presentasjon, ble jeg med hun som skulle være min veileder (en barnevernspedagog) for å få vite hvilke arbeidsoppgaver jeg skulle ha. Stor var overraskelsen når hun kom med en stor bunke med mapper som hun ga til meg. "Les dem og reis hjem til dem", sa hun. "Du får bare være glad, for før fikk vi ofte 50 – 60 saker minst når vi startet". Så satt jeg der da, og leste 15 -16 mapper om livet til barn og familier i barnevernet.

Jeg leste og leste, og nok en overraskelse: jeg gjenkjente mange av barna og familiene deres fra de jeg hadde møtt i barnepsykiatrien. De viste samme type atferd, hadde samme triste uttrykk. I tillegg til åpenbar omsorgssvikt hadde de også psykiske lidelser som reaksjon. Jeg tenkte på Ronny og om ikke han også egentlig var utsatt for omsorgssvikt. Så spurte jeg veilederen min om hvorfor noen kom til dem og andre kom til barnepsykiatrisk. "Vet du ikke det", sa hun. "Det går et skille i Kirkeveien. Bedremannsbarn fra Oslo Vest kommer til psykiatrien og de andre kommer hit". Nok en erkjennelse av at Oslo er en delt by, og at klasseforskjeller gjorde seg gjeldende ikke bare i folks levestandard, men også i hvilket "system" de møtte når de trengte hjelp. Nå var det godt å se fram til veiledning.

For meg ble barnevernet en åpenbaring. Her virket det ikke som det var profesjonskamp – det var elendighet nok til alle. Her trengtes ikke bare jeg, men alle barnevernsarbeiderne som jobbet fletta av seg i vanskeligstilte familier og med ungdom som ikke akkurat var kjennetegnet som "mors beste". Oles øyne fra barnehagen fantes både blant barna, ungdommen og foreldrene deres. Her kunne det nok vært behov for noen av de "kliniske" som bebodde barnepsykiatrien. Hvorfor var de ikke der? Hvorfor samarbeidet de ikke? Psykiatrien trengte, slik jeg så det, barnevernets kunnskap om rus, vold og omsorgssvikt og barnevernet trengte det kliniske blikket og behandlingene.

Barnevernet var tøft, det krevde det meste av en og sugde krefter. Jeg startet som fullmektig, utviklet meg videre til konsulent og fra desentraliseringen i Oslo i 1987 var jeg barnevernleder/sjef på bydel med alle fullmakter. I barnevernet ble jeg i 17 år. Jeg følte meg nyttig, verdsatt og var engasjert i alle barnevernets mennesker, dets mulig og umulige problemstillinger. Med eller uten Oles øyne. Jeg følte jeg var "tett på" livet.

Samtidig skjedde det mye i barnevernet disse årene. Fra sentralisering til desentralisering. I Oslos bydeler skulle de tusen blomster blomstre. Barnevernet skulle ikke lenger være en skjult tjeneste, det skulle være like åpent som et bilde av Weidemann, som en politiker uttrykte det. Nytt lovverk, juristenes og de sakkyndiges inntog. Sandemann's øremerkete midler til barnevernet og sparekniven noen år etter. Midt oppi den store desentraliseringen opplevde vi at budsjettet likevel mer og mer prioriterte sentralisering.

Som budsjettansvarlig prøvde jeg hvert år å legge til side penger slik at gruppa mi skulle få en studietur. I fagblader og på seminarer fikk jeg inntrykk av at vi ble

stimulert til å foreta slike reiser. Det var bare det at vi ikke fikk beholde det vi la tilside, det ble dyttet inn i andres underskudd, for eksempel underskuddet i sykehjemsregnskapet. Det året jeg holdt på å gi opp, fikk vi faktisk beholde det. Studieturen til Worthing sør i England ble uforglemmelig – sikkert også fordi dette ble den eneste... Nå var det ikke bare Oles øyne med sin uttrykksløshet jeg så, men et system som viste at demokrati i virkeligheten også kan undertrykke. Byråkratiet kunne bestemme hvem som var "verdig" og hvem som var "uverdig" til videre utvikling og kompetanseøkning.

Jeg hadde fulgt enkelte barn gjennom hele deres oppvekst. Jeg hadde kjent mange som var "innom" i kortere eller litt lengre tid. De aller fleste, både barn og familier, var glade for den hjelpen de fikk, særlig de med hjelpetiltak. Mange anklager fikk vi også, selv fikk jeg høre at jeg manglet "en menneskelig dimensjon". Drapstrusler var heller ikke ukjent. Det var fra foreldre jeg hadde bidratt til at barn ble tatt fra dem mot deres vilje. Jeg mener selv jeg bare bidro til dette når det var alvorlig og tvingende nødvendig. Til min store sorg opplevde jeg at oppvekst i offentlig regi også kan være svært så mangelfull. Barn flyttes fra det ene stedet til det andre. Fosterforeldre er familier preget av sin samtid med oppbrudd og nye relasjoner. "Våre" barnevernsbarn fikk flere og flere sorger og skuffelser i bagasjen og ble vanskeligere og vanskeligere å leve sammen med. Men for all del, glimtet av lys skimtet vi når vi så råtne melketenner erstattes av friske blivende, når håret skinte istedenfor pistrete gråtoner, når smilet fortrenget det tristeste uttrykket vi hadde sett. Vellykte hjelpetiltak og plasseringer opplevde vi også, og det oppveide det meste.

Samtidig tiltok rus og vold. Historien om Synne kan illustrere dette.

Det var på barnevernet, tidlig 90-tall. Moren til Synne som var 16 år, hadde bedt om en rådgivningssamtale. Hun slet med datteren og lurte på om hun brukte stoff. Hun fortalte at datteren alltid hadde vært pliktoppfyllende og snill. Hun lå i øvre sjikt på skolen, hadde venninner og gikk på turnung.

Året etter at hun hadde begynt på videregående skole hadde dette endret seg. Hun hadde bare en venninne igjen, turn var kuttet ut og lærerne var bekymret. Dette hadde ført til at moren hadde ransaket ranselen hennes etter at hun hadde gått ut om kvelden. Der hadde hun funnet sprøyter og annet utstyr. Hun hadde ropt på mannen sin, og sammen var de blitt enige om å søke råd og hjelp dagen etter. De hadde imidlertid konfrontert Synne med funnet da hun kom hjem. Synne hadde blitt rasende, strigrått, skjelt dem ut for å "snoke". Ranselen var hennes eiendom, og de kunne bare "drite" i det som lå oppi. Hun hadde oppbevart det for ei venninne. Dessuten var skolen håpløs og hun hadde tenkt å slutte likevel. Døren slamret igjen etter henne og borte var hun. Når hun engang imellom kom hjem, oppførte hun seg som om hjemmet hennes var et dårlig utstyrt herberge.

Vi gjorde som loven tilsier. Lot melding bli til undersøkelse, skrev brev til Synne og inviterte til samtale. Hun kunne ha med seg hvem hun ville. Synne kom ikke til tiden vi

hadde satt, men hun kom. Sammen med en venninne to timer etter. Begge sterkt sminket, håret i grønne og lilla sjatteringer, piercing i nesa. Det luktet en blanding av krydder og røyk av dem.

Jeg fikk med en saksbehandler, og sammen gikk vi inn på kontoret. Jeg prøvde å få blikkontakt, men det var vanskelig for øynene hadde tykke lag av svart maskara. Kontor er ikke akkurat arena for å snakke med kul ungdom, men vi prøvde da, spurte om de ville ha saft, te, kaffe. Begge ristet kraftig på hodet.

”Dø, er’ke det dere som skaffer ungdomshjem? Foreldra mine er kontrollfriker og jeg trenger et ste å bo.” Stemmen var hes, øynene glippet, og hvis vi hadde greidd å spa vekk all staffasjen, kunne jeg ane det såre som var der inne et sted. ”Jo da”, sa jeg blidt. ”Det er det, men først må vi snakke litt sammen.” Kollegaen min snudde seg til Synnes venninne, og spurte om hun også ville flytte på ungdomshjem. ”Nei’a, jeg klarer meg fint. Mora mi er nesten aldri hjemme og fatteren jobber for det meste. Jeg har det fredelig jeg, men stakkars Synne trenger det slik som dem herjer med henne.”

”Du vet at moren din var her og fortalte meg hvor bekymret hun er for deg”, sa jeg. Et svakt nikk til svar. ”Så hvorfor tror du de kontrollerer deg?” ”Har’ke peiling...” ”Men du vet jo hva hun fant i ranselen din?” ”Det var jo venninna mi sitt”, med et nikk til venninna. Kollegaen min er kjapp: ”Er det du som bruker stoff da?” og får himling med øynene til svar.

Når jeg snakket med ungdom, hadde jeg alltid noen standardspørsmål på lur. Ett av dem var: Går du på skolen? De fleste som hadde begynt på videregående, fant det kjedelig og altfor teoretisk. Jentene hadde stort sett prøvd seg på yrkesfaglig studieretning, helse- og sosial. Spenningen i dopet og miljøet rundt trakk mer. Det ble litt for fort å skylde penger, prostitusjon ble godt fortrent med et ekstra skudd og ”rundansen” var et faktum.

Så også med Synne. ”Jo’a jeg går på helse- og sosial, men det er kjipt, jeg gidder ikke mer.” Vi snakket litt generelt om skolen. Jeg viste stor forståelse for kjedelige skoler, for jeg hadde vært der selv. Jeg måtte være forsiktig, balansere så jeg ikke ble illojal overfor skolen som samarbeidspartner. Vi bygget forsiktig ut kontakten, Synne og jeg. Hun foretrakk å komme på kontoret å prate, hjemme var det bare ”hælvete” som hun sa. Foreldrene opplevde hun som voktere, de stilte krav til henne som hun vanskelig kunne innfri. Lillebroren var et mareritt som rotet i sakene hennes og brakte for ingenting.

Jeg husket Synnes mor, forretningskvinnen i siste mote, advokatfaren i uklanderlig dress. Synnes adresse fortalte at familien bodde i et av de flotte villa områdene i bydelen. Foreldrene viste fram en vellykket fasade og alle tegn på framgang. Synne – hun passet nok ikke helt inn slik hun så ut og tedde seg nå. Tenkte foreldrene noen gang på at hun nok hadde betalt sin pris for den økonomiske velstanden? Pris i form

av å være mye alene, passe på lillebror, opplevelse av å være til bry når hun trengte dem. Hun hadde betalt prisen ved å være altfor selvstendig altfor tidlig.

Vi forsto etter hvert at Synne var i farlig selskap. Synne var ikke alene. Det virket som det var flere jenter som var der ute for å skaffe seg erfaringer ingen burde få. De ble plukket opp på Plata, flinke, snille jenter som ganske raskt ble "hekta". Vi syntes det var gruffullt. Det var heller ikke lett å få nemndene til å forstå at disse jentene måtte stoppes, "tørkes opp", og hjelpes over i en annen livsbane. Da måtte det tvang til. Jeg forsvarte maktbruket mitt med at den kan brukes i det godes tjeneste, om enn med varsomhet. Men når de som hadde det avgjørende ordet ikke fulgte opp, kjente jeg maktesløsheten godt.

Vi måtte ha en ny samtale med foreldrene. Hypotesen var rett, det var ikke lett å finne tid som passet for dem. Foreldre forsto stort sett ikke hva ungdommen deres holdt på med. Det gjorde for så vidt ikke skolen heller. Synne fortalte bl.a. at hun hadde sittet rusa på hasj i gangen utenfor klassen, hodet på knærne slapt holdt oppe av armene. Lærere hadde gått rett forbi uten å se henne.

Vi ønsket Synne plassert på utredning for å finne ut hvilke tiltak som kunne passe for henne og familien. Vi mente å ha saken godt nok undersøkt, og ville høre hva foreldrene mente om en slik løsning. Synne selv hadde erkjent et økende rusmisbruk, hun opplevde å ikke ha kontroll, og hun ville gjerne på ungdomshjem. Vi synes det var fantastisk at hun viste oss en slik tillit, de fleste gjorde ikke det. Hun orket ikke være hjemme med sinte, anklagende øyne når foreldrene for engangs skyld også var hjemme. Hun hadde hørt at på ungdomshjem kunne hun stort sett gjøre hva hun ville. Denne misforståelsen skulle vi nok få ryddet opp i etter hvert.

Foreldrene ville ikke. De hadde mistet grepet på jenta si, men så det ikke selv. "Det var jo ikke Synnes sprøyter", sa mor. "Det var venninnens." "Jeg kom til dere for å få hjelp, ikke for at dere skal ta datteren vår fra oss!" Stemmen var skarp og sint. For meg var det helt uforståelig. Synne hadde alle symptomer på et sterkt økende rusmisbruk, sa det selv, likevel så de det ikke. Hvorfor? "Ikke tale om", sa faren. "Neste gang har vi med oss advokaten vår. Dere må da for faen ha andre måter å hjelpe Synne på enn å plassere henne i en institusjon med andre gærninger!" Jeg så poenget hans. Jeg hadde argumentert for det selv mange ganger. Men ikke når det gjelder ungdom og rus, ungdom som var forført inn i en sentralstimulerende verden hvor vår virkelighet ble borte. Da må det en institusjon til, eventuelt med tvang, mente jeg. Det mente ikke de.

Hvorfor ville de ikke at hun skulle bli plassert? Selvfølgelig kan det være så enkelt som at vi var uenige i bruk av tvang og barneverninstitusjonenes faglige jobbing. Men kunne det være noe annet som lå bak? Var det redsel for at fasaden skulle slå sprekker? Var det dårlig samvittighet for at karriere og voksent liv hadde første prioritet? At de kanskje måtte endre livsstil?

Og skolen, hva med skolen? Hvorfor så ikke de? Der hvor neste generasjons omsorgsarbeidere befinner seg og ikke minst blivende mødre? Hva slags relevans hadde skolen for ei jente som Synne? Som var forstrukket og skakkjørt? Nå skal det sies at jeg har snakket med mange lærere som gjør en betydelig innsats tross krav etter diverse reformer, og som virkelig har betydd den signifikante andre for enkelte elever.

Slike og lignende historier gjorde at jeg begynte å føle meg sliten, ting begynte å gjenta seg og jeg opplevde å stå ved en skillevei. Tankene om endring av arbeidsplass, begynte for alvor.

Høgskolen i Akershus

Noe av det jeg ville finne ut av, var hva skolen betydde. Barn og unges hjemmeforhold visste jeg betydde mye i barns oppvekst. Men hva betydde skolen? Gammel student ble jeg, helt i tråd med livslang læring. Hovedfag i ernæring, helse- og miljøfag med hovedoppgave om samarbeid skole – barnevern skrev jeg. Dette ga meg inngangsbilletten til høgskolesystemet, jobb på HiAk, yrkesfaglærerutdanningen, helse- og sosialfag.

Min motivasjon for å begynne der, var at lærere måtte vite mer om samfunnet ungdom møter, om hjemmeforhold som kan sprike fra total kaos til iskald, ryddig kulde. Om unge jenter som "bar" familie og småsøsken med ei mor som var sløv av piller og/eller alkohol. Og ikke minst, de måtte lære om ungdommens psykiske helse, hva som er normal utvikling og når det er grunn til å bekymre seg. Og de måtte lære om rus og overgrep, vite når andre instanser må varsles og hvordan det er mulig å samarbeide. Som bakteppe lå min egen skoleerfaring: jeg ville bidra til å utdanne lærere som **ser** elevene, som handler i tråd med det de ser, som skaper engasjement og ikke mentalt fravær. Jeg ville bidra til å gjøre skolen meningsfull.

Tanken bak yrkesfaglærerutdanningen er ideell. Den har alle muligheter for å utdanne lærere som kan bidra med å utvikle en spennende og relevant skole. Mye skyldes praksisnærhet og voksne, på helse- og sosial, stort sett kvinnelige studenter som har vært ute en "vinternatt" før. To år må de ha jobbet i eget yrke fra videregående, eller fem år med realkompetanse for å komme inn. De siste ni-ti årene av mitt yrkesliv har jeg tilbrakt her. Nærmere 60 år og ny start, for et privilegium! Mulighet til å påvirke, mulighet til å skrive, mulighet til å reise og utforske, mulighet til å reflektere. Både sammen med studenter og for egen del. Nå var det in ikke bare å si "jeg føler at", men også "jeg tenker at". Da jeg begynte som høgskolelektor fikk jeg attpåtil to lønnstrinn over det jeg fikk som seksjonsleder/barnevernsjef i barnevernet... Å øke kompetansen til førstelektor med yrkesdidaktikk som hovedbegrunnelse før avslutning, ble en ekstra bonus.

Jeg vil ikke si at det ikke har vært smertefullt. Kulturforskjellene ved å møte et så individualistisk system i høgskolen etter solidariteten som var grunnleggende

nødvendig i barnevernet som jeg kom fra, var stor. Og alle så nok ikke "lyset" som jeg så, når jeg snakket om endring i lærerrollen og behovet for økt kompetanse på mine fagområder: kommunikasjon, samhandling, betydningen av den signifikante andre. Omsorgssvikt, overgrep, Oles øyne. Demokratiforståelse, gjenkjennelse av konflikter og strategier for å løse disse, for å nevne noe.

Jeg hadde undervist som timelærer i flere år i høyskole- og universitetssystemet før jeg begynte på HiAk. Temaene var barnevern, rus, overgrep. Dette var store forelesninger, fra meg til dem. Slik startet jeg også på HiAk. Dette har imidlertid utviklet seg til en mer prosessorientert undervisning. Heldig har jeg vært som kom til en høyskole som mener vi lærer fra praksis og ser på læring som prosess. Den didaktiske vridningen ble ikke så vanskelig, for nå kunne jeg faktisk øse av egne erfaringer som leder i det å undervise. Å lede læringsprosesser krever også samhandlings- og relasjonskompetanse.

Noe som var helt nytt og annerledes for meg, var oppfordringen til å internasjonaliseres. Allerede første året på HiAk, fikk jeg være med på en studietur til KAOS-pilotene i Danmark. Vi var mange lærere, og det har blitt mange turer også senere. I begynnelsen tenkte jeg mye på den møysommelig oppsparte turen i barnevernet. Jeg følte det nesten umoralsk og veldig skjevfordelt ressursmessig. Barnevernsarbeidere trengte vel like mye påfyll som høyskolelektorer? Jeg har imidlertid forsonet meg med at som høyskoleansatte har vi et annet mandat, og at vårt ansvar mer er å stimulere framtidens lærere til "å reise ut". Selv har jeg hatt en spesiell glede ved å få være med i et samarbeidsprosjekt med Polen (Warsawa – Academy of Special Education) og et annet med Napier University Edinburgh.

Det var rart å gi fra seg nøklene da jeg sluttet i barnevernet. Nøklene til kontorene, arkivene, min egen safe. Jeg følte jeg ga fra meg makten, makten som jeg ikke orket mer. Jeg følte det som en lettelse, men samtidig lå det en ambivalens der. For hvem var jeg uten den formelle makten jeg hadde vent meg til å ha? Og hadde jeg ikke egentlig begynt å like makten litt for godt?

Samtidig, det skulle bli godt å slippe konfliktene, advokatene. På høyskolen fantes ikke advokater da jeg begynte. De var like fjerne som psykologene i sin tid var i barnevernet. På høyskolen ble den strikse saksbehandlingen jeg hadde holdt på med i mange år erstattet av å utvikle undervisningsopplegg hvor kreativitet var en forutsetning for å få studenter i tale. Jo, jeg hadde fortsatt makt, makt til å definere, vurdere, til å sette karakterer.

Da HiAk's institusjonsansvarlige for skikkethetsvurdering sluttet 2005, ble jeg spurt om jeg ville overta dette vervet. Jeg tenkte ikke så lenge, bare at det burde jeg ha spesielle forutsetninger for. Utallige samtaler i følsomt lende, ulike måter å gi ubehagelige tilbakemeldinger på, alltid jobbe med lovverk om halsen og advokater på nakken. Samtidig å se betydningen av forebygging, motivering, og å møte mennesker

ordentlig slik forvaltningsloven tilsier. Dette vervet har jeg hatt i 5 år, og skal ha det fram til fusjon mellom Høgskolen i Oslo og Høgskolen i Akershus 1. august 2011.

Til å begynne med var det ikke mange tvil om studenters skikkethet som ble meldt meg. Men så kom de. Studenter som ble for sinna ute i praksis, studenter som ikke fulgte opp avtaler, studenter som oppførte seg med grenseoverskridende atferd, tvil om rusmisbruk. Det kunne være grovt forstyrrende atferd, ordbruk som opplevdes som seksuell trakassering. Sjikanerering av medstudenter hvor grensen til mobbing lå som et uttalt spørsmål. Studenter med lidelser, både psykisk og fysisk. Ville de være skikket til å bli lærere, sykepleiere, vernepleiere? Jordmødre?

Studenten hvis atferd det var stilt begrunnet tvil om satt rett overfor meg. Det var en av de første gangene jeg skulle gjennomgå en slik samtale. Representant for administrasjonen var til stede, både som kvalitetssikrer og referent. Merkelig var det, for plutselig opplevde jeg å befinne meg i en velkjent rolle. Hjemmekjent, men kjær? Nok en gang skulle jeg få fram den andres syn på saken, være imøtekommende og samtidig tydelig på hva tvilen var begrunnet i. Jeg gjenkjente scener fra tidligere tider. Jeg luktet sagmugg, maktutøveren begynte å danse igjen. Farlig, farlig, jeg så Oles øyne i meg selv... Ole som ikke forsto andres lidelse som han selv hadde påført dem.

Jeg merket at jeg ønsket studenten mange mil bort. Hva skulle vi med studenter som ikke stiller opp, har skyhøyt fravær, som ikke sier fra og aldri leverer oppgaver i tide? Jeg kunne bruke makten, "kjøre" studenten hardt å konfrontere med tvilen/anklagene som lå på bordet foran meg. Samtidig kjente jeg en liten bremsekloss: studentens rettigheter. Hadde hun fått veiledning, hadde hun blitt behandlet ordentlig, fått innsyn i saken sin? Nok et dilemma snublende nær barnevernets. Barnets rett til en god oppvekst og studentens rett til å gjennomføre utdanning som er i gang, eller framtidige brukere: sårbare barn, unge, gamle, syke, funksjonshemmedes rett til skikkete lærere og yrkesutøvere?

Selvfølgelig valgte jeg den forvaltningsmessige tilnærmingen, jeg er da virkelig ikke en som trækker på andre... I høflige vendinger fikk jeg studenten til å slappe av, faktisk smile litt og etter hvert fortelle sitt syn på saken. Det ble ikke bare en forsvarstale, men en lang fortelling om en vanskelig livssituasjon. I tillegg hadde hun en kronisk lidelse så hun hadde vært sykemeldt i jobben så lenge at hun fikk attføringspenger for å ta denne utdanningen. Hun ville så gjerne klare det, det ville gi en mening i livet.

Løsningen vi fant var at hun skulle søke permisjon, og finne ut om hun egentlig var sterk og frisk nok til å gjennomføre utdanning nå. Min historie som institusjonsansvarlig for skikkethetsvurdering av denne studenten stopper her. Nok en gang hadde jeg erfart at gode førstemøter og samarbeid om løsninger funket. Makten ligger ikke bare i det undertrykkende, men også i å behandle studenter ordentlig.

Yrkeslivet avsluttes

Nå kan jeg se at valgene jeg har tatt har vært påvirket av min oppvekst, og ikke minst skoleerfaringer. Ikke bare en, men mange røde tråder har fulgt meg. De har vært tvunnet inn i hverandre slik vi tvinner tykt garn av tynne tråder snurret sammen og lagt dobbelt.

En tråd er trukket gjennom spennet mellom avvik og normalitet. Meg selv som ikke så, som aldri klarte å henge med, som ikke passet inn og levde barndom i en egen verden. Som var prisgitt lærere i et skolesystem med hang up i de "gode" gamle dagene – latinskolen. Var barn jeg møtte og studenter jeg traff avvikere fordi de ikke passet inn? Eller var det samfunnsutviklingen som definerte? Ville barn med Oles øyne blitt oppfattet som normale i krigssoner hvor mandatet er å overleve – uansett? Ville Synne klart seg bedre i en mer praksisnær skole og foreldre som hadde familien som første prioritet? Hvilken makt har jeg greid å målbære i avmaktens landskap?

En annen tråd som jeg møtte 8 år gammel, var: hva betyr det å vite? Dette spørsmålet har jeg jobbet med på mine tre hovedarenaer. Jeg visste at psykologens veiledning ikke fungerte som annet enn mobbing. Kunnskapen om hva som virket for Ronny hadde jeg inni meg selv. Jeg fant ut hva som virket gjennom egen erfaring og miljøterapeutisk tenkning. I barnevernet gjaldt det samme. Det fantes ikke oppskrifter som kunne redde barns såra sjeler. Vi måtte selv finne ut av det, riktignok med et lovverk som veileder. Hva som ble riktig for ett barn, ble det ikke nødvendigvis for et annet. Den personlige kunnskapen vi opparbeidet oss, handlet om faglig skjønn som heller ikke var så lett å beskrive, ei heller fantes tid til slike refleksjoner.

I høgskolen er kravet om evidensbasert kunnskap mer og mer påtrengende. Selv om vi liker sann kunnskap, er dette for meg ubegripelig i sammenhenger hvor det handler om å hjelpe barn i psykisk nød eller å bidra i elevers og studenters læring. Det er jo noe som skjer i samhandling og dialog og er derfor like mye i meg selv som i den andre. I attesten fra psykiatrien leste jeg at jobben jeg gjorde var etter anvisning fra en veileder. Jeg visste noe annet, så spørsmålet blir da hvem som skal evidensbaseres, veilederen eller meg selv?

Jeg har hatt et flott yrkesliv, men det føles riktig å avslutte nå. Ikke bare på grunn av alder, men også følelsen av igjen å skulle kunne komme på tvers av hva som prioriteres. For høgskolesystemet befinner seg også mellom makt og avmakt.

Else Kokkersvold, forfatteromtale s. 78.

Signe Sundt Rasmussen: Øyeblikk til ettertanke

Disse fire tekstene er opplevelser fra ulike tidsepoker i mitt yrkesliv. Det dreier seg om øyeblikk i ulike roller; som ufaglært, som utdannet sosialarbeider og som lærer. Erfaringene har jeg hatt med meg som en ballast til ettertanke. De ligger tilbake i tid, men problemstillingene er like aktuelle.

Ufaglært

Hun var noen og femti år gammel. Liten og krumbøyd, og satt for det meste i en stol i en av stuene. Hun sa aldri noe. Ansiktet var rynket og nesten uten mimikk, bortsett fra øynene. Det ble sagt at hun hadde en hjertelidelse.

Dette var på Dikemark sykehus, avd. III. Avdelingen var ganske ny, og var i utgangspunktet tenkt som en pleieavdeling. Men blant annet på grunn av de nye medisinene ble det en aktiv avdeling. Oversøster hadde satt en standard: Det skulle være en åpen avdeling; ingen låste dører og ingen tvangsmidler. Var noen urolige, skulle vi som jobbet der være til stede og være sammen med den det gjaldt.

Oversøster var ingen fjern leder. Tvert i mot var hun ofte innom de fire postene i avdelingen. Med sin milde og samtidig sterke fremtoning formidlet hun holdninger som ble sittende i veggene. Vi ble oppmuntret til å ta med pasientene ut av sykehuset. Det var spennende å følge pasienter til Asker, Drammen og Oslo. Vi gikk på kafé og noen kjøpte klær. For mange var det første gang på mange år. De fleste gikk i sykehusets klær, den såkalte Dikemarkbunaden som var lik for alle. Pasientene var kvinner og mange hadde vært innlagt i 30-40 år.

Det var tilfeldig at jeg begynte å jobbe der våren 1965. Jeg var 20 år gammel og hadde bodd 9 måneder i Paris. Tilbake i Norge visste jeg ennå ikke hva jeg ville bli. Av en kjenning som hadde hatt sommerjobb der, ble jeg anbefalt Dikemark som et spennende arbeidssted. Helt grønn var jeg ikke når det gjaldt psykiatrisk sykehus. De to siste somrene hadde jeg jobbet på Blakstad sykehus, dels som vaskehjelp og dels som pleiemedhjelper.

Hun bodde på 6-mannsrom. Denne dagen skulle jeg vaske henne. Vaskingen besto av kroppsvask foran vasken, fra ansiktet og ned til tærne. Plutselig seg hun sakte ned på gulvet. Intuitivt fulgte jeg etter. Sittende på gulvet tok jeg rundt henne og klemte henne inntil brystet mitt. Da så hun rett på meg, og ga meg et nydelig smil. Og så døde hun i armene mine.

I ettertid har jeg tenkt mye på denne episoden. Det var mitt første møte med døden. Det var en sterk opplevelse.

Jeg har tenkt: Hvem var hun? Hvordan har livet hennes vært? Jeg vet ikke om hun hadde familie, og jeg kan ikke huske at noen besøkte henne. Det eneste jeg visste var at hun hadde vært på Dikemark i mange år. Jeg husker navnet.

Jeg har også tenkt på om jeg ville ha handlet annerledes dersom jeg var fagutdannet. Det vet jeg ikke, men det har ligget der som et ubesvart spørsmål. Min handling var spontan og intuitiv, og i ettertid har jeg vært glad for at jeg handlet som jeg gjorde. Kan kunnskaper og profesjonalisering i noen situasjoner stenge for spontan handling? Den svenske omsorgsforskeren Ingela Josefson hevder at det kan skje. På en stor konferanse på HIO for flere år siden hevdet hun ut fra egen forskning at de fleste som f.eks begynner på medisinstudiet har en genuin interesse for mennesker, men som ferdig utdannede kan de fremstå som til dels kalde og distanserte. Hun mente å ha funnet noe av det samme blant sykepleiere. Dette er vanskelige spørsmål. På den ene siden kan det være lett å romantisere den ufaglærte. På den annen side kan profesjonalisering føre til distanse. Det imidlertid viktigste er å la spørsmålet være åpent. Se det i forhold til de konkrete situasjonene som vi kan stå overfor i møte med andre mennesker.

Under arbeidet med denne teksten har jeg blitt oppmerksom på noen vesentlige elementer som jeg tror var avgjørende for hvordan jeg handlet i situasjonen. Oversøster, Alma Enstad, med sin normgivende kraft og holdningsskapende innflytelse på oss som arbeidet der: Være til stede der du er sammen med den det gjelder.

Blomsterbuketten

En dag banket det på kontordøren min og inn kom ei jente på 15-16 år. Hun kom uten timeavtale. "Jeg vil flytte hjemmefra", sa hun, "for nå orker jeg ikke mer." Hun fortalte at foreldrene stort sett var fulle hele tiden. Nå ville hun flytte på ungdomshjem, til og med et bestemt navngitt ungdomshjem.

Jeg var ansatt på distriktssosialkontor i Oslo. Det var i 1973 og på den tiden var undersøkelsessaker i barnevernet lagt til sosialkontoret. Ut fra måten hun formidlet seg på skjønnte jeg at det var alvorlig, og at jeg måtte handle umiddelbart. Jeg gikk derfor av sted med jenta. "Jeg vil også at du skal treffe bestemor", sier hun underveis. Vi gikk dit først, og bestemoren kunne bekrefte det jenta hadde fortalt. Hjemme hos jenta satt foreldrene og drakk. De satt ved salongbordet i stua og var temmelig beruset. På salongbordet sto fulle askebegre, halvfulle glass og flasker. Jeg skjønnte godt at jenta ville flytte.

Foreldrene ble rasende da de fikk høre hvorfor vi var kommet, og var skeptiske til at jeg hadde mandat til å la henne flytte på ungdomshjem. Jeg husker ikke replikker, men stemningen. Her var de "tatt på fersken" i sitt eget hjem, intetanende. Og her kom en som presenterte seg som en myndighetsperson.

Jeg fikk sympati for foreldrene.

Jeg kunne godt forstå deres reaksjon. Det ga jeg uttrykk for, og jeg brukte god tid til å fortelle at de ikke behøvde å være enige med meg. Jeg henviste dem til advokat som kunne være behjelpelig med å få overprøvd min vurdering i barnevernsnemda. Det at jeg anbefalte advokat, virket dempende på den opphetede situasjonen. Etter hvert ble de roligere, og ganske vennlige. Før jenta og jeg gikk kom far med en medalje, det var Kongens fortjenestemedalje i sølv.

Da han kom med medaljen kjente jeg en lettelse. Kanskje hadde jeg nådd fram til dem, og ikke fratatt dem verdigheten som foreldre. Trolig ville faren vise at de var noe mer enn det den aktuelle situasjonen skulle tilsi.

Så kjørte jeg jenta til ungdomshjemmet. De var forberedt på å ta i mot. Det hadde jeg for sikkerhetsskyld forhørt meg om før jeg dro på hjemmebesøket. På veien tilbake tenkte jeg på om dette var en riktig avgjørelse. Var dette den beste hjelpen for denne jenta og for familien? Dette er alltid spørsmål en kan stille seg. Hvordan virker det vi gjør i akkurat dette tilfelle?

Dagen etter kom det en diger blomsterbukett til kontoret. Den var fra foreldrene. Det gjorde inntrykk. Og det var svært uventet. Siden har jeg reflektert mye over dette. Og jeg har tenkt at de fleste foreldre ønsker sine barn vel, så også disse foreldrene. Men alle klarer det ikke alltid. Jeg tror at de fleste er glade for at det blir satt grenser. Det å være tydelig på hvilket mandat jeg hadde som sosialarbeider, og samtidig informere om hvilke rettigheter de hadde som foreldre, tror jeg også var av betydning for deres reaksjon på det som skjedde.

Sinnataggen

”Faen, faen.....helvete....faen.” Han satt på venterommet og fektet med armene. En godt voksen mann som var uflidd og skitten. Han bar i stor grad preg av å bo ute. Han minnet meg umiddelbart om uteliggere som du kunne treffe på i Oslo tidligere. Menn som kjefte og smelte, men som ikke gjorde ”noen katt fortred.” Menn som inntil deler av løsgjengerloven ble opphevet i 1970, ble sendt til Oppstad på Jæren.

Dette var i 1980 og jeg hadde sommerjobb på sosialkontoret for bostedsløse i Trondheim. Både venterom og resepsjon ga et utrivelig inntrykk. Slitte møbler, skuddsikkert glass inn til resepsjonen, ingen pyntegjenstander eller planter. I et hjørne satt en securitasvakt med et morskt ansikt.

Mannen fikk utporsjonert trygden gjennom sosialkontoret og var godt kjent av personalet. Han kom fra et vernehjem sørpå, og ventet nå på plass i et vernehjem i Meråker. Mannen skulle til meg.

Jeg gikk bort til ham, ga ham hånden min og presenterte meg. Han tok i mot hånden, og ble samtidig helt stille. Jeg ba ham: "Vær så god.....denne vei"...til et kontor, og ba ham sette seg.

"Hvor mange penger vil du ha?" spurte jeg. "Det bestemmer ikke jeg", freste han. "Jo, men det er dine penger, du kan jo si hvor mye du trenger nå", innvente jeg. "Nei, det er ikke jeg som bestemmer", snerret han igjen. Så spurte jeg: "Vil du ha 200, 300, 400?" Ikke noe svar. Til slutt fikk jeg nærmest presset på ham 300 kroner. Og så spurte jeg om han ville ha timeavtale neste gang, eller om han bare ville komme innom, slik som nå. Jeg tenkte at det kanskje var litt frekt å tilby timeavtale når han bodde under noen presenninger nede ved jernbanen. Samtidig tenkte jeg at han kunne se rådhusklokka derfra. Jeg husker ikke hva det ble til.

Neste gang ham kom satt han som et "tent lys" på venterommet. "Hva erre du har gjort med han, a?" sa de i resepsjonen etterpå, som om jeg skulle ha dopa ham. "Allminnelig høflighet", svarte jeg. Nå var jeg ikke bare alminnelig høflig. Jeg brukte høfligheten bevisst for å få kontakt med ham. Da jeg så ham på det utrivelige venterommet, tenkte jeg at han skal jeg få kontakt med. Jeg hadde jobbet mye med mennesker med alkoholproblemer i Oslo, og det var noe gjenkjennelig i situasjonen. Det blir for sterkt å si gjensynsglede, men på den tiden lengtet jeg tilbake til Oslo, så litt gjensynsglede var det.

Jeg har brukt dette eksempelet mye i undervisning av sosionomstudenter fordi jeg mener høflighet som fenomen er underkommunisert både i utdanningen og i praksis. Derfor har jeg anbefalt studenter å gå inn på luksushoteller for å iakta hvordan gjestene blir mottatt. Jeg har også foreslått overfor kolleger at vi burde samarbeide med hotellfagskolen, men det har det bare blitt latter av.

Med vinterkåpe og gud under dyna

Jeg gikk alene i skolegården. Det var kaldt den dagen og jeg hadde vinterkåpe på. Jeg skulle snart inn å holde en to timers forelesning for 60 studenter. Jeg kjente dem ikke og jeg hadde aldri gjort dette før. Her var det bare å hoppe i det. Jeg hadde forberedt meg og forberedt meg, men jeg synes ikke det ble noe greie på det. Temaet var kjent fordi jeg hadde arbeidet med det i praksis i flere år, men å forelese...! Dessuten likte jeg ikke tittelen på forelesningen. Den var gitt da jeg kom: "Å være sosionom i krisetider". Valg av tema ble begrunnet med at vi på det tidspunkt var inne i en arbeidsløshetsperiode. Jeg skulle være "ekspert" på området siden jeg arbeidet i en attføringsinstitusjon. Dette var altså gjort for at jeg skulle få en myk start.

Dette var på Lade gård i 1982, Sosialhøgskolen, Trondheim. Studentene hadde gitt uttrykk for at de var glad for å få en lærer fra "virkeligheten." Og mine kolleger var glade for at jeg kunne steppe inn for en som rett før hadde trukket seg fra stillingen. Ja, jeg følte meg velkommen og hadde tilmed fått husvære i en av bygningene. Men hvordan skulle det gå?

Jeg gikk inn for å se på det lokale jeg skulle være i. Et vakkert rom i midtbygningen, "det gule rommet". Jeg tenker på det rommet av og til nå når Rema 1000 er stolt av "Napolionsrommer" som ligger rett utenfor.

Jeg var kjent med skolen fra tidligere fordi jeg som en del av embetsstudiet i sosialt arbeid hadde hatt praksis der. Men da var studentene i grupper på 12-15 studenter, og jeg hadde en veileder.

Nå var jeg alene. Det begynte å snøre seg i halsen. Prestasjonsangsten var større enn noensinne. Veien til boligen min var kort. Jeg løp opp trappa og inn på soverommet. Jeg la meg i senga, og under dyna med vinterkåpa på. Jeg ba til Gud om at det skulle gå bra.

Og det gikk bra. Studentene var aktive og engasjerte. Det ble dialog og diskusjon om et vanskelig tema. Det var fint å stå der, nervøsiteten var borte og jeg mestret situasjonen.

Denne opplevelsen sitter som "spikret" slik at jeg når som helst kan se den for meg i erindringen, f. eks fargen og strukturen på stoffet i kåpa. Jeg er ikke kristen, men jeg har tatt meg selv i noen ganger å be til Gud når jeg har vært i nødsituasjoner. Det synes jeg har hjulpet. Jeg tenker at det å be om at det skal gå bra er å legge inn en positiv forventning, og at det i seg selv er virksomt.

Noe annet jeg har tenkt på er verdien av å være nervøs, som en del av forberedelsene til å skulle prestere noe. Etter hvert som jeg fikk mer erfaring som lærer slapp jeg den enorme prestasjonsangsten, men nervøsiteten slapp ikke taket. Tvert i mot kunne den til tider være sterk, men jeg var blitt venner med den. Etter en hjerneoperasjon fikk jeg et epileptisk anfall, og jeg måtte bruke epilepsimedisiner i en periode. En bivirkning av medisinen var at jeg opplevde å bli følelsesmessig flat. Da ble jeg nervøs fordi jeg ikke var nervøs.

Det å være nervøs og å tvile på seg selv oppleves som ubehagelig. Hvis vi imidlertid snur det på hodet og ser på det som noe positivt, ja, som nødvendig for en god prestasjon, vil også selve opplevelsen bli annerledes. Jeg hørte nylig en skuespiller bli intervjuet før en premiere: "Hva med nervene?" Han svarte rolig og fornøyd: "De er på plass". Mange kjenner dette godt også fra idretten.

Nervøsiteten som energi kan være vesentlig for å opprette kontakt med stoffet og med mottakerne. Og tvilen kan åpne opp for andres synspunkter og motforestillinger.

Signe Sundt Rasmussen er født i Oslo i 1944. Oppvokst i Asker. Sosionom fra Norges kommunal- og sosialskole 1972. Arbeidserfaring fra sosialkontor og attføring i Oslo kommune. Embetseksamen i sosialt arbeid (cand.socion.) 1985 fra universitetet i Trondheim. Høgskolelektor i sosialt arbeid i Stavanger og Trondheim. Fagkonsulent i Rådet for sosialarbeiderutdanning (RSU) og i Rådet for Høgskoleutdanning i helse- og sosialfag (RHHS). Fra 1992-2008 høgskolelektor i sosialt arbeid ved Norges kommunal- og sosialhøgskole/Høgskolen i Oslo.

Asfrid Lønstad: Etisk dilemma på sykehuset i lys av ettertidens klokskap

Livet leves forlengs,
men forstås baklengs
(Kierkegaard)

Det var mandag morgen på post D, medisinsk avdeling på sykehuset. Nattevakten hadde nettopp gitt rapport om nattens hendelser. Det hadde vært en rolig natt. De fleste pasientene hadde sovet bra, bortsett fra Tor Olsen, som var flyttet fra rom 12 til rom 21 dagen før.

Flyttet – var pasienten flyttet til det andre teamet i helgen? ”Ja, han flyttet i går”, kom det fort fra avdelingsleder. Ansiktet var uttrykksløst, uten mimikk.

Pasient Tor Olsen var 65 år gammel og pensjonert apoteker. Han var lammet etter at han tidligere hadde fått fjernet en svulst i ryggmargen. Komplikasjoner i form av et formidabelt liggesår på setet var grunnen til at han var innlagt nå. Såret var preget av bortfall av muskulatur, noe som dannet ”kanaler” inn i setemuskulaturen. Såret var komplisert å hele, blodsirkulasjonen var dårlig og pasienten hadde mistet smertefølelsen på grunn av lammelsen. Av samme grunn hadde pasienten heller ikke kontroll over naturlige funksjoner, vannlating og avføring. Lungefunksjonen (pusten) var ikke påvirket, og det var vanlig bevegelighet i overkropp og armer. Tor Olsen var fullstendig ”mentalt oppegående”. Fysisk oppegående var han ikke, men han satt oppe i en stol store deler av dagen.

Jeg husker godt dette som hendte for nesten femti år siden. Da var jeg sykepleier og hadde en personlig avtale med sykehuset. Avtalen gikk ut på at jeg arbeidet i 8 timers dagvakter alle hverdager, også lørdager. Jeg hadde fri alle helligdager. Betingelsen for å få dette til, var at jeg måtte være villig til å ambulere mellom tre forskjellige poster ved medisinsk avdeling, etter sykehusets behov. Avtalen var etter eget ønske, for å slippe vakter kveld og natt. Dette var viktig for meg, for det første fordi jeg hadde et barn på tre år som var i barnehage på dagtid og for det andre fordi jeg trengte et års erfaring fra medisinsk avdeling for å bli opptatt på videreutdanning for sykepleiere.

Jeg vurderte Tor Olsens situasjon ut fra to hoveddimensjoner. For det første rettet mot hans fysiske eller kroppslige situasjon, hvor behandlingen av såret, forebyggingen av tilleggskomplikasjoner og ivaretagelse av naturlige funksjoner var sentralt. For det andre var oppmerksomheten rettet mot den humanistiske side, ved å bidra til å øke pasientens velvære i en helhetlig betydning så langt mulig og respektere hans

menneskeverd, ved å ta hensyn til hans ønsker og vurderinger i samarbeid med ham. Svulsten og den medisinske behandlingen hadde fått store konsekvenser for denne pasienten. Han trengte forståelse for sin livssituasjon. Hva kunne jeg gjøre for at dette mennesket skulle oppleve hverdagen, om ikke meningsfull, så i alle fall mindre plagsom på tross av lidelsen i hans situasjon?

Dette var underliggende forutsetninger for pleien av og samhandlingen med Tor Olsen.

Vi fikk god kontakt og opprettet gradvis et tillitsforhold. Jeg kjente etter hvert pasientens ønsker og visste hvordan han ville ha tingene og pleien. Han var for eksempel svært interessert i sårbehandlingen. Som apoteker var han meget godt kjent med ulike typer sårsalver. En dag spurte han meg om vi ikke kunne prøve en salve han selv hadde utviklet. Jeg ba ham ta det opp med legen på visitten og sa jeg ville støtte ham i å prøve salven. Legen nølte noe, men gikk med på å prøve. Dette opplevde pasienten som anerkjennelse og som en positiv hendelse i hverdagen. Tor Olsen var også klar over usikkerheten ved hvorvidt hans salve ville hjelpe.

Da jeg hadde helgefri, fikk den som skulle overta omsorgen både skriftlig og muntlig rapport om pleien og pasientens ønsker. Hvis mulig, var også avløseren tilstede under pleien på forhånd for å bli kjent med pasienten.

Posten jeg var på da dette hendte, var kjent for å ha høy sykepleiefaglig standard. Det var, blant annet, innført "teamwork" etter amerikansk mønster. Dette opplevde jeg som stimulerende, og jeg var i en lang periode teamleder for halve posten med fra 12-15 pasienter, samt sykepleiere og studenter. Jeg ble der ca tre måneder før jeg måtte flytte til en ny post. Teamarbeidet forutsatte at avdelingsleder delegerte en rekke oppgaver til teamleder. Det krevde igjen et godt rapportsystem, slik at avdelingsleder til enhver tid var informert om sykepleien til pasientene.

Så skjedde det uforståelige. Mandag, da jeg kom på jobb etter helgen, fikk jeg vite at pasienten var flyttet til det andre teamet, på et annet rom, skrått over korridoren. Jeg så forbauset på avdelingsleder. Flyttet? Det hadde ikke vært tatt opp på rapporten eller med meg som teamleder at pasienten skulle flyttes. Da jeg spurte om hvorfor, fikk jeg til svar at han var i ferd med å bli for "hjemmevant". Man ønsket ikke avhengighet til enkelte personer. Mitt navn ble ikke nevnt, men jeg fornemmet sterkt at det var meg som ble betraktet som "denne personen". Dessuten var min umiddelbare reaksjon på at pasienten var flyttet, en intens opplevelse av at det ble gjort en stor urett mot Tor Olsen.

Jeg følte også at mitt ansvar ble tilsidesatt. Jeg var tildelt en oppgave som ble tatt fra meg på et tidspunkt hvor jeg ikke hadde muligheter for å komme med motforestillinger. Jeg hadde riktignok fått små hentydninger om at pasienten noen ganger ytret at "slik gjør ikke hun" eller lignende bemerkninger. Dette hadde jeg ikke tillagt noen vekt.

Jeg var svært lei meg med tanke på pasientens reaksjoner. Hva måtte han tenke? Jeg kunne ikke plutselig late som han ikke eksisterte. Jeg følte det riktig å gå inn på det nye rommet å hilse på ham. Jeg følte meg nokså liten da Tor Olsen ga uttrykk for at han ikke kunne forstå hvorfor han ble flyttet fra et rom til et annet, når begge rommene var likt utstyrt.

Jeg prøvde meg på noen kvasiforklaringer. Husker ikke hva, men minnes at jeg følte det måtte virke oppkonstruert. Lojaliteten mot min sjef og engstelsen for eventuelle konsekvenser for meg, fraholdt meg fra å uttrykke min personlige mening.

Tor Olsen var en meget høflig mann. Han tok ikke opp temaet senere.

Opplevelsen gjorde et dypt inntrykk på meg. Den kom så uventet. Jeg klarte ikke å ta det opp med ledelsen. Jeg ble stum. Pasienten var flyttet. Det kunne jeg ikke endre, og jeg var for lite modig til å ta saken opp med min overordnede på prinsipielt grunnlag. Jeg tok heller ikke opp at dette var gjort uten å nevne det for meg på forhånd. Det var en sår opplevelse. Jeg lette etter årsaker. Men kunne ikke finne saklig grunnlag for hvorfor dette hadde skjedd på denne måten. Jeg hadde aldri oppfattet relasjonen til pasient Tor Olsen som et bindingsforhold. Tvert imot, det var et profesjonelt forhold, bygget på gjensidig respekt. Det var en personlig, individualisert pleie, men den var aldri privat. Det menneskelige i situasjonen var sterkt fremme i samhandlingen med pasienten. Vi kunne le og snakke om mange ting.

Situasjonen ble analysert i mine tanker i ettetid. Det som hadde vært selvfølgelig handlinger for meg, ble noe jeg måtte ta opp med meg selv. Pasientens helhets-situasjon var sterkt fremme i mine tanker. Hans livssituasjon var vanskelig, med manglende mobilitet og komplikasjonene etter det kirurgiske inngrepet, lammelsen og liggesåret. Jeg hadde sett på dette som en stor utfordring. Jeg opplevde at Tor Olsen ble positiv og ga uttrykk for velvære noen ganger. Såret var ikke verre, det var så smått begynt å dannes nyvev. Det væsket mindre. Jeg hadde erfaring fra et lignende liggesår tidligere. Den erfaringen hadde vært nyttig.

Selv om jeg opplevde at mitt forhold til avdelingsleder og kolleger hadde vært godt, snakket jeg aldri med noen om det som hadde hendt.

Avdelingsleder var en noe "distansert" person: dyktig, saklig og korrekt. Hun hadde min fulle respekt som leder. Jeg holdt henne alltid informert om mine observasjoner og tiltak.

Iblant hadde jeg en følelse av at hun syntes jeg brukte mye tid hos pasienten. Jeg var ikke den første tilbake til formiddagskaffen, men jeg rakk likevel alle mine teamlederoppgaver før vekten tok slutt, på linje med andre kolleger.

I henhold til avtalen med sykehuset, måtte jeg flytte til en annen post kort tid etter denne hendelsen. Jeg visste ikke hvordan det gikk videre med pasienten. Sannsynligvis

ble flyttingen akseptert som noe man måtte avfinne seg med. Det var ikke vanlig norm å spørre hva pasientene ønsket den gang. Loven om pasientrettigheter var heller ikke kommet.

Jeg har beskrevet situasjonen og min opplevelse av den for svært lenge siden. Jeg vil nå gjøre et forsøk på en "baklengs forståelse" av det som hendte, ved å reflektere over hvorfor dette kunne skje. Fortellingen har et handlingsaspekt på flere nivåer. Det handler om relasjoner og relasjonsetikk, og det ligger en innebygget konflikt i fortellingen. Det ble ingen åpen konflikt av det som hendte. Det ble ikke utvekslet synspunkter. Avgjørelsen om å flytte pasienten fikk snarere karakter av et "kupp". Det ble ikke stilt åpne spørsmål ved hendelsen. For meg fikk dette karakter av overgrep, ikke bare mot pasienten, men også mot min faglige integritet. Jeg stilte bare spørsmål til meg selv. Snakket ikke om det til noen av mine kolleger. Om andre i kollegiet reagerte, kom det aldri åpent ut.

Sett utenfra og i ettertid, handler dette om etikk og relasjoner. Relasjonen sykepleier–pasient, sykepleier–avdelingsleder og ikke minst sykepleierens relasjon/holdning til seg selv.

Å reflektere over etiske problemstillinger, krever at en har mer å relatere til enn "synsing" og egne meninger. Jeg finner det derfor hensiktsmessig å forholde meg til Knud Løgstrup (1), hans fenomenologiske filosofi og relasjonsetikk, samt Kari Martinsens (2) tolkning av Løgstrup, relatert til sykepleie. I min tolkning bruker jeg sentrale begreper fra Løgstrup, som: den etiske fordring, tillit, livsforståelsen, livsytringene, sansningen og forståelsen.

Relasjonen til pasienten

I denne situasjonen viste jeg åpenhet for å fremme livsmotet i pasienten. Sansningen av pasienten var basert på hva jeg så og hørte og fornemmet av pasientens hele situasjon. Min forståelse var basert på denne sansningen. I tillegg brukte jeg selvsagt mitt faglige skjønn, sammenlignet det jeg så og hørte med tidligere erfaringer og kunnskaper. Martinsen sier at vi trenger en fagkunnskap hvor vi kan leve i den gode forenede motsetning mellom nærhet og avstand til den som trenger hjelp. Innenfor flere av helseprofesjonene har det faglige skjønnnet vært sett på som en måte å gjøre dette mulig. Skjønnets faglighet læres i levende, kliniske sammenhenger og, hevder Martinsen, er sammenvevd med vår grunnleggende og naturlige menneskelighet, barmhjertighet og tillit.

Jeg hadde på dette tidspunkt 6 års variert erfaring med pasienter etter utdanningen. Jeg gjenkjente elementer i Tor Olsens situasjon fra noe som var erfart tidligere. Det gjorde jeg spontant, uten baktanker, i samhandlingen med pasienten, og jeg så hans kropp, hans immobilitet, såret og hans sårbarhet i situasjonen. Kort sagt, jeg fornemmet hans lidelse og så sykepleien som en utfordring. Det ble ikke verbalisert der og da. Det var en naturlig situasjon hvor jeg sto til tjeneste for akkurat denne

pasienten. For å si det med Løgstrup vil sansing, forståelse og følelse arbeide sammen når den etiske fordring blir tatt imot og er uttalt til stede.

Jeg mener at jeg fornemmet pasientens situasjon og handlet og talte spontant i forhold til Tor Olsen ut fra en kombinasjon av faglig skjønn, kunnskaper og erfaring. I Løgstrups språk betyr dette den forarbeidede forståelse, slik jeg oppfatter det. Pasienten "talte" til meg gjennom verbale og kroppslige uttrykk. Jeg brukte min fantasi og forsto hvordan han hadde det. Handlingene var basert på det. Samtalene mellom meg og pasienten og oppmuntringen til å prøve egen salve, var eksempler på å få livsmotet frem. Løgstrup mener at livsmotet vokser hos den andre ved å få fram livsytringene hos ham. Livsytringene bestod av det han kommuniserte gjennom verbalt, emosjonelt og kroppslig språk.

Relasjonen til avdelingsleder

Hvordan vi mennesker forstår livet og forholder oss til hverandre, bygger på en viss oppfatning av hva menneskelig eksistens er, noe man må gå ut fra ikke er til å komme utenom, sier Løgstrup. Han hevder at livsforståelsen kan være åpen, basert på tillit og forståelse for den andre, men den kan også stivne til en ideologi og for den enkelte bli en fast størrelse som man handler etter og gir livet innhold etter. Dette kan føre til at en selv mener å kunne si med stor sikkerhet hva som er til den andres beste. Det som angår ens egen eksistens, angår også alle andre. Man er i besittelse av den endegyldige sannhet.

I utgangspunktet var forholdet mellom meg og avdelingsleder opplevd som godt. Hvorfor handlet avdelingsleder som hun gjorde? Brått og uten foranledninger? Martinsen hevder at dersom sykepleierholdningene stivner til en ideologi eller prinsipper, mister de det levende i de menneskelige relasjoner og blir moralistisk. Vi er da lydige mot en ideologi eller et prinsipp.

Var det slik at avdelingsleders oppmerksomhet var grunnlagt i en objektiv begrepsforståelse, rettet mot fellesstandarder som bidro til å overse det unike i situasjonen?

Mellom avdelingsleder og meg var det en generasjons avstand. Hun med utdanning før siste verdenskrig, jeg 11 år etter krigen. Det skjedde mye i samfunnet og i utdanningen etter krigen, særlig etter 1948, da sykepleieloven ble vedtatt. Den fikk store konsekvenser for utdanningen i hele landet.

Avdelingsleder var en meget dyktig person og ansett sykepleier i miljøet. Hun var, slik jeg oppfattet henne, saklig, nøktern, bestemt og sikker. Man overså henne ikke. Man lyttet til henne. Jeg gjorde også det.

Avdelingsleder tok sannsynligvis et saklig standpunkt ut fra sin vurdering av situasjonen. Det var en vurdering jeg, med mitt liberale syn, var dypt uenig i. Avdelingsleder meddelte flyttingen av pasienten på en uttrykksløs måte, uten mimikk.

Det kunne være et signal om at det egentlige motiv skulle skjules. For å si det med Løgstrup: kanskje skulle ikke mitt sansende blikk se? Den gang kunne jeg ikke tenke meg at avdelingsleder skulle se meg som en trussel mot sin fagforståelse. Hennes trusselvurdering kunne være avgjørende for den beslutningen hun så suverent foretok. Ifølge Løgstrup er ikke dette utenkelig dersom det var to livsforståelser/-fagforståelser som tørnet sammen, en bundet ideologisk preget mot en mer åpen? Hvis det var tilfelle, ville det også være forståelig at en markering av posisjon og makt ble sett som nødvendig, kanskje til og med som en plikt.

Løgstrups utlegning om analoge forhold styrker meg i dag i at denne tolkning er rimelig under de forhold som rådde i samfunnet og i sykepleiekulturen for snart 50 år siden. Jeg er tilbøyelig til å mene at ideologien var meget sterkt til stede i avdelingsleders beslutnings-grunnlag da hun bestemte seg for å flytte pasienten uten å innhente teamleders synspunkt. Det hun gjorde, var trolig i samsvar med hennes prinsipielle ståsted og ikke primært rettet mot å skade hverken pasienten eller sykepleieren.

Hun hadde en forpliktelse som leder i forhold til de normer og standarder som var vanlig praksis. Det er rimelig å anta at hennes plikтетikk og objektive standarder sto i motsetning til mitt relasjonsetiske ståsted. Hun utførte bare sitt lederansvar, slik hun vurderte det. At avgjørelsen hadde konsekvenser på et annet plan, følelsesmessig og moralsk, ble det kanskje ikke reflektert over. Det var trolig en ikke-eksisterende problemstilling. Sykepleiekulturen var på denne tiden ganske preget av ulike, både uttalte og ikke uttalte, paroler. Man fornemmet dem som: "Her på posten skal alle behandles likt. Alle sykepleiere skal kunne pleie en pasient like godt. Vi er kjent for vår høye standard og nytenkning (innføre teamarbeid tidlig, og før, de fleste). Pasienter skal være like tilfreds med pleien fra alle. Vi vil ikke godta hentydninger om at noen foretrekkes fremfor andre."

For pasienten førte flyttingen trolig med seg vonde tanker, kanskje følelse av tap av verdighet og kontroll. Han kunne ikke finne en rasjonell begrunnelse for hvorfor han ble flyttet. Det ene rommet var like bra som det andre. Flytting til et flersengsrom hadde trolig vært forståelig for pasienten, fordi andre kunne trenge et mindre rom. I tillegg måtte han nå gjennomgå en ny omstillingsprosess med nye mennesker.

For meg føltes dette som krenkelse av min faglige integritet og tilsidesettelse av et ansvar som var pålagt meg i kraft av stillingen som teamleder. Jeg fikk heller ikke avsluttet relasjonen til pasienten slik jeg ønsket. På den annen side måtte jeg i henhold til avtalen med sykehuset, flytte over til en annen post kort tid etter. Det var kanskje bra, kanskje ikke? Det hørte til de ting jeg ikke kunne gjøre noe ved.

Holdningen til meg selv

Løgstrup sier at krisesituasjoner bringer livsytringen frem i bevissthetens lys. I denne sammenheng vil det si at et menneske kan bli bevisst en konflikt, dersom det vil koste

noe å ytre sin mening. Han hevder også at omkostningene ikke behøver å være store før en vegrer seg. Omkostningene består i at den vi kritiserer, slår hånden av oss. Det blir oss bevisst hvilke konsekvenser åpen tale kan føre til, og en lar være å kritisere.

Livsytringene i pasientsituasjonen ble meg ikke bevisst som en etisk utfordring før jeg ble nødt til å tenke gjennom hele situasjonen etter hendelsen. Selve flyttingen kom uventet og ble så uforståelig at jeg trakk meg tilbake. Argumentene var ikke spontant tilgjengelige. Jeg ble tafatt og handlingslammet. Ved nærmere ettertanke vurderte jeg skaden for pasienten som noe som ikke kunne gjøres om. Han var flyttet. Det ville være meningsløs handling å flytte ham tilbake.

På den annen side vurderte jeg at omkostningene ved å ta saken opp på prinsipielt grunnlag var nokså risikable for meg. Jeg var avhengig av å få positiv omtale for opptak til lærerutdanningen. Jeg var usikker på om det ville skje, dersom jeg tok opp saken med avdelingsleder. Tross alt hadde jeg en slags gjesteopptreden i avdelingen.

Hvis avdelingsleder var i sin egen rett, og hadde den "endegyldige sannhet", ville det kanskje ikke nyttet. Hun hadde de argumenter som hadde størst gjennomslagskraft i sykehuskulturen og tiden.

Jeg var i en sårbar situasjon. Det gjaldt min fremtid. På den annen side var ikke dette åpen tale. Jeg var ikke, som Løgstrup sier, i mine spontane livsytringer da. Å si min mening kunne vært den beste løsningen, men det kunne også vært den dårligste. I dette tilfellet var muligens situasjonens innhold slik at åpen tale ikke var mulig. Handlet jeg slik jeg trodde var "det beste for den andre", eller handlet jeg slik jeg mente det var best for meg selv?

Åpenhet kunne vært den etiske fordring til meg. Den utfordringen tok jeg ikke imot. Unnløt jeg det fordi det var å bryte med min natur, eller fordi jeg ikke hadde tillit til at jeg ville bli møtt med forståelse? Følte jeg likevel flyttingen av Tor Olsen som en mistillit til min faglige vurdering i denne saken? Var det positive eller negative følelsetanker som holdt meg tilbake? Var det en klok eller uklok handling å ikke protestere? Eller følte jeg meg manipulert på en så subtil måte at jeg ikke fant ord for å uttrykke meg. Eller var det ren menneskefrykt som hindret meg?

Så, ifølge Løgstrup kan betydningen av åpenhet i våre handlinger være noe vi først blir klar over i krisesituasjoner, når grunnlaget tas vekk under våre føtter. Det var ingen åpen tale om hva man var enig eller uenig om. Jeg ble ikke spurt, og jeg sa ikke fra i ettertid at jeg var uenig. Det ble bare diskutert med meg selv. Jeg ble klar over det i "krisesituasjonen". Åpenheten var ikke til stede. Var det derfor jeg ikke tok opp saken på prinsipielt grunnlag, eller var jeg bare feig og redd menneskene? Eller var min vurdering av situasjonen og eventuelle konsekvenser av den, en klok handling?

Det vet jeg ikke. Kanskje var det en blanding av rasjonalitet og irrasjonell autoritetsfrykt som hindret åpen tale? Kanskje var det praktisk/ moralsk handlingsklokskap?

For å si det med Løgstrup: mennesket kan aldri være helt sikker på at det har handlet rett, når saken brytes mot dets natur og livsforståelse. Det jeg var sikker på, var at det som hadde skjedd, brøt med min natur og livsforståelse. Slik ville jeg ikke at mitt forhold til overordnede skulle være. Det var det jeg lærte da.

Livet levd – forstått baklengs

I forhold til meg selv og den etiske fordring, har den bakvendte forståelsen av hendelsen for snart 50 år siden, gitt en dypere innsikt i eget reaksjonsmønster. Refleksjonen i ettertid synes å vise til at den etiske fordring til meg selv, sannsynligvis er å være mer åpen i min tale, også i situasjoner hvor jeg føler at andres livsforståelse dominerer min egen på et helt grunnleggende plan.

(1) Knud Ejler Løgstrup, teolog og filosof, født i København i 1905. Fra 1943 var han tilsatt ved det teologiske fakultet, Århus Universitet, som professor i etikk og religionsfilosofi. Flere publikasjoner ble utgitt etter hans død i 1981.

Løgstrup forholder seg til etikk fra et kristent standpunkt. Han hevder ikke at det er en kristen etikk, men at etikken har allmenn gyldighet. Han hevder at det er en gjensidig avhengighet mellom mennesker og mellom mennesker og det skapte univers. Det enkelte menneskes liv er innviklet med andres gjennom ulike maktkonstellasjoner. Etikken tar sitt utgangspunkt i den gjensidige avhengigheten og består i å ta vare på så mye av den andres liv som man holder i sin hånd og har makt over. Løgstrup har brakt noe nytt inn i etikken. Han kritiserer plikt- og konsekvensetikkenes begrensninger, og han overskrider tidligere tiders forestilling om at etikk er forbundet med plikt og nytte. Hans sansningsfilosofi står i en fenomenologisk tradisjon og tar utgangspunkt i menneskets opplevde erfaring. Mennesket og universet er skapt, gitt oss i gave. Universet er både vårt opphav og omgivelse.

(2) Kari Martinsen, sykepleier og filosof, professor ved Universitetet i Bergen. Satte Løgstrups filosofi og relasjonsetikk inn i en sykepleietenkning.

Litteratur

- Løgstrup, K.E.: Den etiske fordring
Nordisk Forlag, A.S. København 1991
- Løgstrup, K.E.: Norm og spontanitet
Nordisk Forlag, A.S. København 1993
- Løgstrup, K.E.: Opphav og omgivelse. Metafysikk 3
Gyldendal, København 1984
- Løgstrup, K.E.: System og symbol
Gyldendal, København 1982
- Martinsen, Kari: Fra Marx til Løgstrup. Om etikk og sanselighet i sykepleien
Tano, Oslo 1993

Asfrid Lønstad er født 1931 i Fauskevåg, Harstad. Sykepleierutdanning i 1956, lærerutdanning (sykepleie) i 1965 og hovedfag pedagogikk i 1981. Praksis innen sykepleiefag og ledelse, utdanning av sykepleiere på flere nivåer. Rektor sykepleierhøgskole, koordinator ved etablering av FoU-avd, SU, Høgskolen i Oslo. Pensjonist fra 1998.

Jostein Kleiveland: Skisser av handverk og yrkeskompetanse

Kven bygde operabygget?

Operabygningen i Oslo vart opna den 12. april 2008 - ei arkitektonisk perle som landet er stolt av. Taket er av kvit marmor, som er slipa i ulike profilar med varierte mønster. Noko av det særeigne med bygget er at vi kan gå på taket rett frå gatenivå. Her har ein oversyn over byen, fjorden og marka. Slagordet for Oslo «*The city between the blue and the green*», vert konkret når ein går på taket og ser utover fjorden, innover byen og oppover til marka.

Eg likar å vise fram operaen til vener og kjente frå inn- og utland. Bygget er noko av det fremste i moderne norsk arkitektur. Som vi veit vart det teikna av arkitektfirmaet Trollhetta. Men bygget vart ikkje bygd av seg sjølv. Det er resultatet av arbeidet til fagarbeidarar innan mange og ulike yrke. Prosessen med å bygge er ikkje synleg no når resultatet står der. På gangbrua på veg til Operaen kan vi rett nok sjå bilete av ulike stadium i byggeprosessen. Men bileta viser ikkje korleis anleggsmaskinføraren grov og forskalingssekkaren, jernbindaren og betongarbeidaren laga fundament, korleis steinhoggaren laga til marmorflisene og muraren festa dei som tak og vegger, korleis glassfagarbeidaren fekk til så store lysflater, korleis rørleggaren og blikkenslagaren la rør til vatn og ventilasjon, og elektrikaren monterte koblingsskap og leidningar til lys og varme. Slik kan ein halde fram å liste opp handverkarar som har utøvd yrka sine i samspel med andre for å skape ein heilskap. Denne heilskapen er operabygget som vi har glede av å sjå på, gå på og sitje inne i for å oppleve kunsten som vert framført der.

Bygningsarbeid kan være hardt slit. Det stiller store krav til å vere fysisk uthaldande og samstundes mentalt skjerpa. Alt skal skje i høgt tempo utan at dette må gå ut over kvaliteten i faglege prestasjonar. Likevel får vi tru at dei som bygde operaen, kjente glede og var stolte undervegs ved å skape eit vakkert og funksjonelt bygg. Dei var nok svært opptatte av å *utføre*, men kanskje erfarte dei samstundes korleis dei brukte tankane og kroppen når dei arbeida. Vi vonar at dei var medvetne om kjensla ved å meistre bruk av reiskapen og materiala i arbeidet. Og, ikkje minst, dei erfarte det fine ved å skapa noko i tett samspel med andre. Skaparprosessen og skapargleda som kan ligge i alle handverk, kjem ikkje fram ved å sjå på bilete av dei ulike stega i arbeidet eller berre å nyte synet av det ferdige resultatet. Den må erfarast, kjennast - helst saman med andre, og helst når ein arbeider.

I operabygget skal kunstnarar snakke, synge, danse, spele åleine og saman med andre i orkester. For å setje opp førestillingane må snekkarar og malarar lage kulisser. Operabygget må ha snekker- og malarverkstad som rommar maskiner, utstyr og materialar for å bygge kulisser. Lysmeistrane må syte for at lyset framhevar det kunstnariske og lydteknikaren for at lyden er perfekt. Songarane og dansarane må ha

kostymer som passar til rollane, og skreddarane som skal sy og tilpassa kledda, må ha ein stad å gjere dette. Dei som lagar parykkar, må ha sin verkstad. Og ikkje minst må datateknologien fungere. Utan gode IT-folk stoppar alt! - Slik kan ein rekna opp dei ulike yrkesgrupper som er i verksemd ved planlegging, førebuing og framføring ved kvar framsyning på operaen. For publikum er ikkje desse synlege, men arbeidet deira er avgjerande for den totale kunstopplevinga for oss som sit i salen. Det veit dei nok sjølve, og vonleg er dei stolte av at eit hus for opera og ballett er mykje meir enn førsteklasses song, musikk og dans.

Dei fleste veit at det var Snøhetta som teikna bygget. Ingen veit kven bygningsarbeidarane var. Og eg vil tru at få av dei som går på operataket, er medvitne om at ein føresetnad for å gå der er dei mange og ulike handverkarane som gjorde ein nødvendig og framifrå jobb – kvar for seg og saman.

I dei fleste tilfelle har ikkje fagarbeidarar ein naturleg plass i seremoniar ved opninga av nye byggverk. Og er dei med, så står dei gjerne i bakgrunnen. I ei strofe frå Lillebjørn Nilsen si vise om anleggsarbeidaren Ola Tveiten heiter det ”Og snart skal vegen opnast med mange store ord. Så får vi sjå ein kakse som kan klippe av ei snor.” Det er vel vanlegvis slik bygningar, vegar og bruer vert opna.

I festforestillinga ved opning av operabygget var handverkarane synlege. I ein minneverdig framføring av *Slavekoret* frå Giuseppe Verdis opera *Nebukadnesar* fylte representantar frå dei ulike yrkesgruppene i arbeidskledda sine, den store scena saman med bunadskledde korsangarar frå heile landet. Gjennom dette vart dei sett inn i ein samanheng som viser deira sentrale funksjon i å skape stor kunst.

Innsyn i tre handverkarar sine gjeremål

Sjømannen spleiser ei lykkje

Båten legg til. Han tek fortøyingsstauet og slår eit halvstikk om pålen på brygga. Dette vert gjort utan at han tenkjer seg om. Det ligg i hendene hans. Valet av knop vert teke utan vurdering eller refleksjon. Her passar pålestikk, og her passar halvstikk. Når han spleiser eit auga på tauet, skjer dette og utan å tenkje. Når tauet vert løyst i ein ende, får ein fram dei tre delane tauet er spunne av. Desse er kalla kordelar. Kordelane vert måla opp i passe store lengder til å arbeide med. Størrelsen på lykkja på enden av tauet vert måla opp, og størrelsen vert avgjort av bruken. Han opna tauet slik at han kan smette dei lause kordelane inn mellom kordelane i tauet. Det første innstikket blir gjort, så dei neste til alle kordelane er fletta inn i tauet. Kordelane som er spleisa inn i første innstikket, vart strama opp slik at spleisen vert jamn. Grunnlaget er gjort, og det er berre til å smetta inn kordelane i tauet i to omgangar til. Kordelane vart strama til for kvar omgang, tommelen glattar over fibrane slik at spleisen vert glatt og jamn. Når spleisen er ferdig, vert kordelane skåre av slik at det vert ein jamn overgang mellom spleisen og tauet. Spleisen er ferdig. Tauet har eit auga som kan være hendig å bruke i staden for lage eit knop for kvar gong.

Dette er berre ei av oppgåvene til ein sjømann. Tauet er materialet han arbeider med, oppgåvene er i dette fallet å slå stikk og spleise lykkje. Val av tau, det vil sei materialet, er avgjerande for at resultatet skal bli slik ein ynskjer. Sjømannen kjenner dei ulike tauslaga, sjølv om det no til dags er mest kunstfibrar. Men tau av kunstfiber er og ulike. Dei vert spunne av mjuke eller harde fibrar. Dei ulike tauslaga kan være fast og laust tvinna eller fletta. Tjukna på tauet avgjer kor stor kraft tauet tåler. Når tauet er så tjukt at det brukast til fortøyning av store båtar, vert det kalla trosse.

Før vart tau spunnen av manila, sisal, hamp, kokos og andre fibrar frå planter og bark på trær. Dei ulike tauslaga vart bruka til ulike føremål. Dette veit sjømannen. Han veit kan hende og kva plante dei ulike fibrane vart henta frå, og kor i verda dei veks. Dette gir han kunnskap om geografi og pirrar lysta til sjå og skjøna meir. Sjømannen kan kjenne og lukte på tauet og avgjere kva slag det er. Tauslaga gir frå seg ulik lyd når ein bøyer tauet. Syn, hørsel, lukt og varleik i fingrane er med på å gi sjømannen informasjon om vurderingane og vala han gjer.

Kniven til å kutte tauet med er reiskapen sjømannen brukar til spleisen. Kniven må vere skarp. Dersom tauet er tjukt og hardt må han bruke merlespiker til å opne kordelane. Merlespikaren er ein kon pinne i tre eller stål. Tjukna til tauet avgjer om han kan opne kordelane i tauet med nevane, eller om han skal bruke merlespiker. Alt dette veit sjømannen. Men hendene er den viktigaste reiskapen, kjenslevarheita i fingrane og hendene gir informasjon frå materialet og reiskapen om avgjersler ettersom arbeidet skrur fram og ulike teknikkar må takas i bruk.

Korleis arbeider tredreiaren?

Tredreiaren held om dreiejarnet, fører det langs trestykket slik at jarnet skjer veden. Dreiarene kjenner på jarnet når det har rette vinkelen til emnet slik at det skjer passe store skur. Lyden frå dreilinga fortel han når jarnet skjer rette jamne flater. Forma på spona kan vere lange samanhengande spon eller som mjøl. Dette er nokre av signala han får som stadfester om han arbeider rett.

Tredreiaren har ei rad med jarn med ulike profilar. Alle har sin funksjon. Han vel den runde skrubben til å dreie trestykket slik at det vert i balanse. Då kan han setje opp turtalet på dreiebenken, og dreilinga går fortare. Bolleskylpen vert til dømes vald til å dreie ut innsida av bolla eller fatet. Slik vel han jarn med ulike storleik og profilar etter kvart som han dreier. Reiskapen står slik at det er lett å skifte til nye jarn og setje på plass det som er bruka. Slik legg han høva til rette for å ha ein ryddig arbeidsplass. Det er avgjerande at reiskapen er skarp og har den rette profilen. Når jarnet er skarpt som barberblad, skjer jarnet så glatte flater at han ikkje treng pusse så mykje. Sløv egg flisar opp trefibrane, og tredreiaren må bruke tid til pussing med sandpapir. Slipestein eller smergelskiva må vere rein og jamn. Kunnskapen om og ferdigheita til sliping av jarnet må han ha. Det er ein kunst i seg sjølv! Slipeflata skal vere jamn og glatt slik at jarnet ligg støtt til treflata han dreier.

Trestykket av ulik treslag og storleik er materiale tredreiaren arbeider med. Dette er grunnlaget for kva han vil og kan skape. Kvart treslag har ulik farge og ulik struktur i årringane, som kan gi ulike mønster. Ein stubbe som har vokse ujamt eller har sjukdom og kan hende litt råte i seg, kan gi fine teikningar som er sentrale i designen av bolla eller fatet. Tredreiaren kan ha avgjort kva han skal laga, og så velje treslag og form. Før han startar arbeidet, må han "lese" trestykket og kva han trur bur i det av fargar og mønster. Han må og ta omsyn til den bruken skåla eller fatet skal ha. Skal det brukast til mat, må treet ikkje vere giftig eller gi frå seg smak. Er treet giftig, må han være ekstra nøye med å beskytte seg mot å puste inn støvet. Sjølv om design og bruk av det han dreier er grunnlag for val av materialet, veit tredreiaren at kvart emne kan vise nye sider med seg sjølv når han dreier inn i veden. Denne oppdaginga kan føre til at forma endrast for å få fram det særskilte nettet av strekar og fargar som dette trestykket har i seg. Samstundes må dette ikkje gå ut over funksjonen til bruks- eller pyntegenstanden.

Oljing, lakking eller anna handsaming av overflata kan vere med å få fram mønsteret i treet, strukturen i teikningane, fargane og glansen i treet. Tredreiaren veit kva middel som kan yte mest mogleg rettferd til treslaget, designen, bevaring av gjenstanden, og ikkje minst bruken. I tillegg skal overflatehandsaminga vere med å verne om produktet slik at det varer lenge.

Tredreiing kan være eit kreativt yrke der samanhengen mellom materiale, funksjon og design skaper ein harmoni som er god å sjå og ta på. Tre er eit vanleg materiale til brukskunst. Ein tredreiar sa at god design på brukskunst er den designen som gir best bruk. Dette er oftast vakrast og. Ei annan side ved tredreiing er å finne fram til nye formar og mønster slik at resultatet vert som ein skulptur.

Frisøren klypper ein kunde

Kunden kjem inn døra til frisørsalongen og vert ynskt velkomen. Her startar tenesta til frisøren. Ho som tek mot kunden, legg grunnlaget for kontakten og samarbeidet mellom dei. Dette første møte kan være avgjerande for om kunden kjenner seg trygg på at han vert sjåande ut slik på håret som han ynskjer. Vi kjenner alle kva verde det har å bli møtt med eit smil eller gest til velkomen. Vi veit kva det gjer med oss i den korte tida vi har kontakt med frisøren. Frisøren ordnar ikkje berre håret. Ho skaper tillit, kan hende velvære.

Frisøren vurderer heile personen når håret skal klippas - ansiktsforma, kroppen og korleis kunden er kledd. Eg trur at ein røynd frisør og kan sjå personlegdomen til kundane. Frisøren ser korleis håret er klipt og forma før, kjenner på håret med å stryke det gjennom fingrane. Ser og kjenner på vekstretningane og vervar i håret. Kjenner med fingrane og handa om det er tjukt eller tynt, mjukt eller stridt, tørt eller fett, farga eller ikkje farga. Frisøren gjer seg opp ei meining om kva som «design-læreboka» seier, og kva ho meiner passar best for denne kunden. Men det er

personen som skal bære frisyren som avgjer. Derfor må ho samtale med kunden om kva han ynskjer.

Når avgjersla er tatt, startar prosessen med å klippe, der frisøren kjenner alle ledda. Ho veit kva utstyr som skal brukast og korleis det skal handsamast. Handa og fingrane vert bruka i heile prosessen med å klippe, samstundes som dei er i kontakt med håret og hovudet til kunden. Grepet om saksa skjer utan at frisøren tenkjer. Handgrep og rørsler er såkalla automatisert. Dei er blitt ein del av handverkaren, og saksa verkar mest som ein forlenga del av fingrane. Frisøren har ulike sakser, kammar og anna utstyr. Ho har dei i belte slik at dei er tilgjengelege på ein augneblink. Ho høyrer på lyden av saksa når ho skjerer i håret. Dersom saksa ikkje er kvass, kjenner frisøren det med ein gong. Det merkes og på resultatet.

I tillegg til saksa har frisøren stolen som kunden sit i som kan heisast opp og ned slik at arbeidshøgda gir den minst belastande arbeidsstillinga. Spegelen er rett fram for kunden slik at både kunden og frisøren kan sjå kva som vert gjort og følgje resultatet av kvart steg i arbeidet. Undervegs sjekkar ho med kunden: «synes du det er passe langt der nå?» Klippemaskinar til ulikt bruk er nært slik at dei lett kan hentast fram. Det same gjeld gele og anna til å ha i håret. Fønaren til å turke og forme håret er tilgjengeleg, det er og handspegelen til å vise kunden resultatet. Dette er berre ein del av den reiskapen frisøren treng til dei ulike oppgåvene i yrket. - Slik har frisøren all reiskap innan rekkevidde og tilgjengeleg når ho treng dei. Frisøren tek i bruk ulikt utstyr utan mykje vurdering. Ho er trygg på at ho har kunnskapen om prosessen og val av rett og høveleg utstyr for å få det resultatet kunden og ho vil ha.

Når frisøren meiner seg ferdig med klippen, viser ho resultatet til kunden. Ho brukar spegel slik at kunden kan sjå alle sider ved frisyren. Dei er saman om å sjå, og det er kunden som avgjer om resultatet er slik ho hadde tenkt. Kan hende resultatet ikkje er slik ho såg det for seg når dei starta, men er overraska og tilfreds. Kanskje har frisøren fått fram meir av personlegdomen, meir av venleiken, utheva den karakteristiske forma på andletet som får fram sjølvkjensla til kunden. Kunden har no høve til å gi uttrykk for kva han er nøgd med. Kan hende vil han ha retta på noko. Frisøren får her tilbakemelding om ho har høyrte og skjønna kunden sitt ynskje, og om dei begge hadde same bilete av resultatet. Indirekte vil ho då få vite om ho sjølv har kunnskapar og ferdigheiter til å arbeide fram resultatet som begge har eit bilete av. Her kjem evna til å kommunisere inn som avgjerande kompetanse, både å lytte til kundens ynskje og spørsmål og sjølv formidle eigne forslag.

Den siste fasen er å ta av kappa som har verna kunden mot å få klipt hår i kleda. Frisøren kostar til sist kunden over skuldrene. Så skal frisøren ha oppgjer for arbeidet, kunden vert ynskt velkommen att. Tenesta er avslutta. Men, erfaringane har vonleg vore så gode at kunden kjem att gong etter gong.

Som tredreing er frisøryrket eit kreativt handverksyrke, men det er og eit sosialt yrke. "Kunstverket" kjem fram gjennom samspel og kommunikasjon med kunden,

frisørens faglige kunnskapar, vurderingsevne og manuelle ferdigheter. Når frisøren meistrar mange ulike teknikkar og metodar, kan ho og vere kreativ. Ho er trygg på at ho kan skape kva form det måtte være.

Sluttord

Vi les i avisene at mange yrkesfag ikkje tiltrekkjer seg ungdom. For få søker til enkelte av handverks- og industrifaga i vidaregåande skole, og for mange fell frå undervegs. Det kan vera mange grunnar til dette. Derfor er det bra at det vert sett eit kritisk lys på organisering og innhald i fag og på arbeids- og læringsmåtar både i grunnskole og vidaregåande opplæring. Men kan ei forklaring på den manglande populariteten og vera knytt til ein generell tendens i samfunnet vårt om at kompetanse i praktiske yrker blir nedvurdert og manuelt arbeid lite verdsett?

Vi lever i ei tid der det materielle står i fokus. Som privatpersonar kjøper vi alle slags ting og personlege tenester, og som samfunnsborgarar etterspør vi mellom anna fleire og betre offentlige bygg, bruer, vegar, jernbane. Vi tek det for gitt at kvaliteten held mål. Samstundes er det eit paradoks at vi set så stor pris på å *få* og *ha* ting, men veit så lite om korleis tinga blir til og kva dette krev av dugleik og handling hjå dei som produserer dei. Heller ikkje er vi medvitne om kor tilfredsstillande det kan vera for fagarbeidaren sjølv å kjenne at han kan yte, meistre og skape noko handfast som andre kan ha nytte og glede av. Ein yrkesstolt fagarbeidar veit sjølv at han gjer gagns arbeid. Men oppleving av mening og stoltheit med arbeidet vert ikkje mindre av at også andre kan sjå og visa at dei setter pris på kvaliteten ved det.

Mange tilsette i utdanningsforvaltning og blant foreldre, lærarar og rådgjevarar har manglande erfaring, interesse og kunnskap om verksemd og kompetanse i praktiske yrker i dagens samfunn. Få av dei vi møter i media er rollemodellar frå denne delen av arbeidslivet. I så fall handlar det gjerne om gjestearbeidarar frå mindre privilegerte land, som kjem hit og gjer godt og naudsynt arbeid som nordmenn held seg vekk frå, men gjerne med dårlegare løns- og arbeidsvilkår enn dei norske.

Difor trengs kanskje eit kunnskapsløft i mange lag av folket om kva handverks- og industrifag er og kva det betyr for oss alle? Dette kan verka positivt inn på korleis vi ser på utøverane av desse faga og korleis vi omtalar dei. Om elevar alt frå dei første klassane i grunnskolen kan få eit heilhetleg, realistisk og positivt bilde av fleire yrker i handverk og industri, vil det kanskje og bli meir naturleg å tenkje på dette som ein leveveg i vaksenlivet.

Jostein Kleiveland, forfatteromtale s 13.

Else Kokkersvold: Skrivings mange ansikter

Skrivestart og stopp

Det var vanskelig å skrive r'er og 8.tall. De ble veldig ofte liggende slik at de så ut som de sov. Til å begynne med lærte vi å skrive trykte bokstaver, men da jeg byttet skole til en annen by, holdt de på med formskrift. Resultatet ble en ualminnelig vanskelig lesbar skrift. Jeg forsto at jeg måtte skrive tydelig, og brukte etter hvert mye tid på nesten å male bokstavene. Utseende ble viktigere enn innholdet. Dette tok tid når vi begynte å skrive stil.

Hvert år fikk vi i oppgave å skrive om en tur vi hadde foretatt. I 5. klasse på Folkeskolen skrev jeg en historie om en blåveis jeg hadde truffet på turen. Jeg husker ikke innholdet, men den ble lest høyt i klassen, og jeg kjente en blanding av stolthet og flauhet over oppmerksomheten. Jeg fortsatte å skrive fortellende. Til alt hell likte læreren det så jeg fikk som oftest Meget i karakter.

På realskolen videreførte jeg skrivestilen min, men her var tilbakemeldingen annerledes. Jeg hadde ikke forstått oppgaven fikk jeg høre. Karakterene sank gradvis nedover og til juleentamen fikk jeg Måsa (Måtelig) i norsk- det var jo stryk... Jeg klagde til storebror som tross alt hadde kommet gjennom realskolen. Han forklarte at det var forskjell på fortellende og resonnerende stiler. På realskolen måtte man vise at man behersket de resonnerende også. Han ga meg det rådet alltid å ha med synspunkter på Økonomiske, Sosiale og Kulturelle forhold. Dette holdt jeg på med i 5 år – både på realskole og gymnas. Stilene ble nok resonnerende, men morsomme å skrive var de ikke selv om jeg nok lærte mye om økonomiske, sosiale og kulturelle forhold på de underligste områder. Da jeg gikk ut av gymnaset hadde jeg kommet meg opp på G i norsk skriftlig, og tenkte vel at det fikk jeg være fornøyet med.

Skoleerfaringen førte til at jeg sluttet å skrive på eget initiativ. Det jeg produserte av tekst var til eksamen og i forbindelse med oppgaver, studier og jobb. På min første jobb i barnehage skrev jeg ikke. I barnehagen var jeg praktikant, og praktikanter skrev ikke. Det gjorde førskolelærerne som hadde utdanning.

Jeg begynner å skrive igjen – i barne- og ungdomspsykiatrien

Da jeg begynte å jobbe på barnepsykiatrisk på Ullevål sykehus, måtte vi skrive miljørapporter på barna. Hvordan klarte de å samhandle med de andre barna, hvordan fungerte de? Alt ble omsatt til situasjoner. Det var spise- legge- lek- ute- inne- samlings- påkledningssituasjoner osv. Og favoritten blant oss miljøarbeidere: Hvem kan være lengst stille-situasjonen. Disse rapportene handlet om hvordan barnet fungerte i dagliglivet på avdelingen, men vi skulle bare skrive egne observasjoner og ikke tolke hva vi så. Det var viktig å være objektiv.

Ansvarsfølelse

Vi var så engasjerte i den tiden. Ikke bare i det vi faktisk gjorde, men også i systemet vi var en del av. Vi hadde utdanning som miljøterapeuter, men kalte oss miljøarbeidere. Som arbeider hadde jeg lest Marx og tok det som en selvfølge at vi som jobbet også hadde ansvar for hele bedriften. Eller for å si det mer presist, det var vi som hadde det. Opptatt som vi var av at vi alle skulle være en helhet, ble det viktig å bygge bro mellom avdelinger. Jeg bidro med å lage en liten intern avis som ble hetende Sånn Cirka. Her skulle meningsytringer få blomstre, og den var ikke mer pretensiøs enn at opplysninger kunne være omtrentlige, slik at lista for å skrive ikke skulle bli for høy. Jeg tok dessverre ikke vare på noen av disse sprudlende eksemplarene. Sånn Cirka ble nedlagt etter ett års tid. Ikke alle på "toppen" i vår lagdelte avdeling likte konseptet. Da ble det ikke moro lenger å bruke kveld og natt for å skrive på skrivemaskinen hjemme hvor fargebåndet stadig måtte skiftes.

Tidlig i denne perioden ble jeg spurt om jeg kunne tenke meg å bli med i redaksjonen i Norsk Tidsskrift for miljøterapi. Litt engstelig svarte jeg ja. Det virket spennende, men hadde jeg kompetanse? Jeg med en tidligere Måsa i norsk? Etter litt kvaler sa jeg ja. Ikke hadde jeg barn på den tiden, så det synes som jeg hadde nok av tid.

Tidsskriftet ble gitt ut av Norsk forening for barne- og ungdomspsykiatriske institusjoner og redaktørene var styrer ved Bjerketun behandlingshjem, Arild Jørgensen og skolestyrer Kjell-Arne Solli ved Bråten behandlingshjem. Redaksjonen var representert fra feltet for øvrig, og første gang mitt navn står oppført var i nr. 8 1973. Her har jeg begynt å skrive frivillig igjen, og de første sporene er en leder om *samliv som yrke*. Det dreide seg om alternative behandlingsformer som kollektiver og storfosterhjem. For første gang hadde jeg kastet meg ut i det å skrive en fagpolitisk tekst. I samme nummer, har jeg, på vegne av en seminarkomite, skrevet en annonse som bekjentgjør at FOTFOLKSEMINARET for lærere og miljøarbeidere var klart. Jo, engasjementet var på plass. Også klassetilhørigheten.

Du klarer det!

På møtene i redaksjonskomiteen ble det diskutert og snakket mye. Tiden var optimistisk, de fleste av oss trodde på det vi holdt på med. Etter hvert sluttet den ene redaktøren, og jeg ble spurt om jeg ville stille som ny medredaktør. Igjen denne usikkerheten på om jeg ville klare det. "Det klarer du", fikk jeg til svar, og slik ble det. Denne tilbakemeldingen fungerte positivt: når den erfarne redaktøren sa at jeg klarte det, så trodde jeg også det.

Etter noe "tørke" på stoff som ble sendt oss, fikk jeg min egen spalte som ble kalt for Else's fotnoter. Innholdet i fotnotene hadde en innledende beskrivelse av hverdags hendelser på 18. avdeling, Ullevål sykehus, med egne refleksjoner til slutt. Vignetten var som seg hør og bør på den tiden, formet som noter etter "opp alle jordens bundne treller". Jeg var nå over i det som mange i dag vil kalle kreativ skriving. Denne fikk jo ikke plass i det barnepsykiatriske språket, og jeg hadde et behov for å meddele

meg om livet som ikke bare var styrt av journal. Tidsskriftet ga meg god anledning til det. Det rare er at formen er helt ”yrkespedagogisk”, en form jeg senere har vendt tilbake til mange ganger uten å være meg det helt bevisst.

I barnepsykiatrien var det ikke miljørapporten som sto høyest i kurs. Verdsettingen tror jeg var avhengig av om våre rapporter stemte med gjeldende psykolog- psykiatri-teori. Min skriving ble splittet i barnepsykiatrien. Det ene hørte jobben til, det andre var egen initiert skriving i offentlig eller privat rom. Denne andre skrivingen ble marginalisert, den passet ikke inn i min yrkesutøvelse.

Trykkerienes verden

For å trykke tidsskriftet ble Torres trykkeri i Oslo brukt. Jeg kom nå inn i en ny og spennende verden. En verden som sikkert var vel kjent og selvfølgelig for alle som jobbet med manus som skulle trykkes, men ikke for meg. Det var nye begreper som layout, deadline og fonter. For ikke snakk om trykkeriet. Det hendte jeg måtte dit for å hente utkast til nye nummer, eller for å diskutere noe. Trykkeriet var noe helt annet enn hva jeg noen gang hadde opplevd. Jeg fikk en følelse av ærbødighet over de støpte bokstavene, pressen og lukten av bly. Papir og skriv, reklame, fargerike plakater med mer lå spredt. Brødrene som drev trykkeriet, var skikkelige arbeidsfolk med trykksverte overalt på kjeledresser, hender og i fjes. Hyggelige var de. Slike trykkerier finnes vel nesten bare på museer nå. Etter hvert overtok digital setting og det ble Typo-service a-s i Oslo som ivaretok trykking av tidsskriftet.

Da jeg sluttet i barne- og ungdomspsykiatrien, ble det vanskelig å opprettholde redaktørfunksjonen på vegne av norsk forening for barne- og ungdomspsykiatriske institusjoner. I 1973 overtok jeg imidlertid som redaksjonssekretær ett års tid før dette ble et helt avsluttet kapittel for meg. Dessuten ble jo mange av de barne- og ungdomspsykiatriske institusjonene nedlagt etter hvert. Tidsskriftet også.

Å skrive i barnevernet – noen glimt

Arkene buktet nedover gangen med bokstavene opp. Bakgrunnen var det blå vegg til veggteppet med striper på tvers. De hang sammen med limbånd som var festet sammen med siden nederst og den neste øverst. En god porsjon binders lå i små hauger. Hver side inneholdt deler av et barnevernsbarns liv. Sammen skulle de utgjøre rapport til barnevernsnemnda.

Stedet var Essendropsgate på Majorstuen. Alle saksbehandlere på Barnevernet hadde eget kontor. Til og med egen skrivemaskin fikk vi. I tidligere tider ble mye av barnevernsdokumentene skrevet for hånd. Framskrittet kom med egen skrivemaskin, og lykken når vi fikk en med 3 rettetaster. Likevel, når rapport skulle skrives, oppdaget vi fort feil og mangler både i oppbygging og skriftlighet. Derfor ble arkene lagt etter hverandre på gulvet i den lange gangen. Med kulepenn, saks og tape ble det foretatt

en redigering fra saksbehandler. Når dette var gjort, fikk den merkantilt ansatte hele bunken til skrivning, og med sin profesjonalitet ble den formelle rapporten riktig bra. Etter hvert gjorde datamaskinen sitt inntog og revolusjonerte all skrivning for oss. Nå var det ikke så farlig med en uleselig håndskrift, og jeg kunne forstå hva jeg selv hadde skrevet.

Det ble arbeidet mye med hvordan en slik rapport skulle bygges opp. En innledning, så alle faktaopplysninger om barnet og familien. Det var viktig å skille mellom fakta og vurderinger. Og til slutt skulle forslaget til vedtak komme, vedtaket som kunne innebære store endringer i barnets og familiens liv. Det var lov for saksbehandler å bruke hodet, beskrive det hun mente å ha sett/hørt, analysere og vurdere. Det var imidlertid ikke lov å blande "syensing" inn i det beskrevne eller å beskrive egne følelser. Vurderinger og forslag til vedtak måtte begrunnes. Barnevernsarbeideren som også var saksbehandler, hadde ingen plass i rapporten.

Rapportene var hemmelige i den forstand at det bare var parter eller dem det dreide seg om, advokatene og nemndas medlemmer som fikk lese dem.

Endringer

I kjølvannet av de seksuelle overgrepene inntog i rettssystemet, skjedde det imidlertid endringer i måten å skrive/dokumentere på. Beskrivelsen av kommunikasjonen ble viktig. Avhørsteknikker i dommeravhør satte standard. Vi skulle beskrive situasjonen samtalen hadde foregått i og foranledning for samtalen. Hva vi selv hadde sagt ble like viktig som det barnet/ungdommen sa. Slik kunne det etterprøves om vi hadde bedrevet påvirkning eller ikke. På denne måten fikk vi som personer plass i journalnotater og rapporter etter hvert. Likevel opplevde jeg det som en stilisert form. Rapportene ble like tørre og stive som blyet i Torres trykkeri.

Hvor mange slike rapporter har jeg egentlig skrevet i løpet av mine 17 år i barnevernets førstelinjetjeneste? Et ikke ubetydelig antall, i tillegg til alle de som jeg har veiledet og skrevet under på. Da jeg sluttet, var de plassert i mapper som igjen var plassert i kasser på et eget avlåst kontor som het Arkivet. Derfra tror jeg noen etter hvert ble sendt til Fjernarkivet i Oslo Kommune som nå ligger på Sognsvann. Uansett, mye skrivearbeid var gjennomført. Jeg har i senere år tenkt at all denne skrivingen selvfølgelig har hatt sin hensikt fordi det har ført til gjennomtenkte løsninger for utsatte barn og deres familier. Og det har vært en påle for rettsikkerhetens og byråkratiets forutsetninger.

Kjettersk?

Samtidig melder det seg en kjettersk tanke. Hvor rettsikkert er det når troen på den objektive beskrivelsen er altoverskyggende? Når rapporten ikke får plass til mine søvnløse netter – 3 meter over madrassen – minst. Når jeg vred meg og lette etter

formuleringer som skulle gi presise beskrivelser av en kaotisk og motsetningsfylt situasjon. I barnevernsspråket ble tvilen oversatt til fordeler og ulemper, men hvem kontrollerte om jeg la litt mer vekt på det ene eller det andre? Det skulle man selvfølgelig ikke gjøre, det var uetisk. Men det var barns framtid det gjaldt, og tvilen kunne bare overvinnnes ved å styrke det ene eller det andre synspunktet. Jeg kunne tvile på egen dømmekraft, men jeg kunne ikke formulere tvilen i rapportens design - hvis jeg ønsket det vedtaket gjennomført, som jeg hadde fundert meg fram til, gjennomført. Riktignok var og er det en nemnd som fatter vedtak, men disse bygget i stor grad på skriftlig materiale og saksbehandlers rapport.

I barnevernet hadde rapport og journalskriving stor tyngde. De innga makt, samtidig som det skrevne kunne prøves og endevendes i rettssystemet. Det hendte at journalnotater fra mange år tilbake ble trukket fram som om tiden ikke hadde gått og vurderinger ikke hadde endret seg i tidens løp. Oppmerksomheten det fikk, kunne nok oppleves som verdsetting av arbeidet. De gangene ungdom eller foreldre ikke var enige i det som ble skrevet, kunne jeg imidlertid oppleve det motsatte; nedrakking, trusler, og alt annet enn verdsetting.

Det jeg skrev i yrket som barneverner ble feiet inn på ett eller annet støvete arkiv så snart saken var avsluttet. Skrivningen ble et stykke "sidearbeid" eller "støttearbeid" som ikke skulle synes for andre enn de impliserte. Men var det virkelig ikke det? Og hva med frustrasjonen som oppsto når formalia ikke var nok og personlige synspunkter måtte lukes bort?

Jeg "yppet" meg noen ganger. Hvis jeg ble irritert nok og ikke fikk gehør for mine og mange kollegaers synspunkter, skrev jeg. Det ble kronikk i Dagbladet, leserinnlegg og boka *Tiltak i barnevernet?* som ble skrevet i samarbeid med advokat Atle Hovden. Jeg skrev også et tilsvarende til Trygve Hegnar som påsto at kvinner ikke gidder å være ledere. Ualminnelig provosert ble jeg der jeg kjempet en daglig kamp som barnevernleder i Oslo kommune. Jeg oppdaget at jeg likte å meddele meg skriftlig. Jeg følte jeg fikk litt mer kontroll over hva jeg mente, jeg fikk tid til å tenke meg om, og jeg brukte tid til å jobbe fram hvordan jeg skulle formulere meg. Jeg likte å skrive når jeg selv kunne sette agendaen og velge skriveform.

Høgskoleskriving

På høgskolen skulle skriving være akademisk og vitenskapelig. Forskningsdesign måtte redigjøres for og litteratur refereres til etter APA style. Her ble jeg kjent med nok en ny måte å skrive på. I høgskolesystemet er skriving nødvendig for å få FoU. UH-sektoren er opptatt av meritterende skriving. Jeg kom fra et system hvor det skriftlige var rettsikkerhetens bærebjelke men dette meritterte man ikke på her. Jeg hadde aldri hørt uttrykket *merittere* engang da jeg startet på HiAk i 2001.

For oss nytilsatte var det imidlertid ikke snakk om å få skrivetid eller tid til FoU. Da måtte man være fast ansatt, noe jeg ikke ble før etter 4 år. Slik var systemet. Det var kanskje greit selv om jeg hadde gledet meg til å få skrivetid.

Det var og er det vitenskapelige som står høyest i kurs, mens den pedagogiske læreboken verken er meritterende eller, slik jeg opplevde det, særlig applaudert. Dette på tross av at undervisning skal være forskningsbasert. Da jeg ble tildelt emnet "lover og regler" for kommende yrkesfaglærere, fant jeg at lite juss litteratur var pedagogisk rettet mot denne brukergruppen. Jussbøker er stort sett store, tunge og med henvisninger til andre aktuelle lover og paragrafer.

Stuerein skrivning?

Jeg skrev derfor et lite hefte *Hvor finnes retten?* Dette var juss for praktikere med ansvar for andre, og tilnærmingen var case basert. Skrivestilen fra mine "Fotnoter" var tilbake. Denne fortsatte jeg med da jeg skulle bidra med et kapittel *Om narrativ forskning i samfunnsfagene* i en metodebok for studenter i profesjonsutdanning. (Begge disse er gitt ut som læremiddel i HiAk's skriftserie). Da jeg holdt på med dette, fikk jeg for meg at dette orker vel ingen å sette seg inn i. Løsningen ble å blande to skrivemåter. Samtidig som jeg fant teori om narrativ vitenskapelig metode, lagde jeg en historie om en student som var i en gruppe som skulle skrive om samme tema. Dette ble koblet sammen ved at studenten reflekterte over faglige spørsmål, samtidig som jeg kunne benytte studenten som målbærer av både tvil, følelser og entusiasme integrert i det teoretiske. Om dette er "stuerein" skrivning i dagens Høgskole er jeg svært så usikker på, men at det fungerte godt for mange studenter fikk jeg jo høre fra dem.

En annen skriveoppgave på Høgskolen var utvikling av nye rammeplaner, nye emner, høringsuttalelser. Alt dette skulle i bestemte maler som var laget til formålet. Felles for dem var at læringsutbyttet skulle formuleres. Andre hadde laget strukturen. Dette lignet framgangsmåten slik som vedtaksformuleringer hadde utviklet seg i sosial- og barnevernssektoren. Standardformularene lå i PC'en, og det jeg måtte ha av kreative tanker forsvant stort sett underveis i dette arbeidet.

Jeg kom med en annen ballast til høgskolen enn de jeg ble kjent med der. På Høgskolen var man opptatt av doktorgrader, helst på engelsk (Ph.d.) og meritterende skrivning. Mitt utgangspunkt var praksis fra yrkeslivet med psykiatri og barnevern som fagfelt. For meg handlet det om å "oversette" denne kunnskapen på en meningsfull måte inn i yrkesfaglærerutdanningen. På høgskolen strevde jeg med å oppheve marginaliseringen av skrivesjangere ved å integrere ulike måter å skrive på. Jeg følte meg med andre ord litt på sidelinjen i mine skrivelier, og det kan jo ha vært en grunn til at jeg utelot denne delen av mitt arbeidsliv i forrige beretning.

På skrivekurs

På skrivekurs har jeg fått god anledning til å fundere over min skrivehistorie. Nå skriver og skriver jeg – yrkeshistorier, glimt fra barndom og oppvekst. Jeg sitter på sykehjem og skriver historien til min mor på 97 år. Det blir refleksjoner jeg har gjort meg over hva jeg har erfart, tenkt og skrevet. Jeg har fått en ny forståelse for

betydningen av å skrive og opplever en plutselig glede over å kunne gjøre det. Linjen tilbake til folkeskolens fortellinger er tydelig. Jeg trenger heller ikke tenke på å få til pene r'er og 8-tall. Tekstprogrammet på PC'en ordner utrolig nok det meste.

Jeg lærer om ulike skrivesjangre jeg bare så vidt har ant eksistensen av: flyteskrift, biografi, essay, prosa i ulike varianter. Om forskjellen mellom tenkeskriving og presentasjonsskriving. Jeg kaster meg over det andre har skrevet om å skrive, jeg finner skrivehistorien til Remarque, til Guillou, til Inge Eidsvåg med *Minnene ser deg* og sist men ikke minst hvordan andre beskriver sin skriveprosess – samlet av Brenner. Jeg lærer om å avlære stereotypier, fjerne stengsler mellom ulike systemers skrivemåter og sjangere. Det går opp for meg at jeg orienterer meg i faget Norsk som var helt sentralt i skolen, men som forsvant i min yrkesutøvelse senere. Jeg tar tilbake ordene.

Jeg har skrevet mye. Det rare er at jeg aldri har tenkt på det som skriving eller tekst. Det har vært sak, fag, meningsytring, didaktikk. Nå på skrivekurs, opplever jeg å kunne skrive på en måte som har "slumret" i mange år, en form som verken er det ene eller det andre. Spørsmålet jeg sitter igjen med, er hvorfor skole og yrkesliv ikke har hatt større takhøyde for det jeg vil kalle en helhetlig skriving, en skriving som lar den personlige stemmen få plass i sakspapirer, rapporter og akademiske utlegninger.

Else Kokkersvold, forfatteromtale s. 78.

Sigurd Haga: Kunnskapsbegreper i profesjons- utdanningene

*Har ein først stilt det kveikjande spørsmålet kvifor,
finst det ingen veg attende til uskuldstilstanden.*

Hans Skjervheim

Kunnskap er alltid kunnskap om noe. Å ha kunnskap kan både bety det å vite og å kunne noe. Ordet brukes ofte synonymt med forståelse, om å gripe noe med tanken. Et begrep kan forstås som et ord som har fått sitt innhold og sitt omfang definert, avgrenset og presisert.

Men hva med de erfaringene som det er vanskelig å sette ord på, den innsikten og de ferdighetene som er en så viktig del av den praktiske yrkeskunnskapen? Er ikke også slike kunnskaper viktig kunnskap?

Svaret vi gir på dette spørsmålet, avhenger av hvilket kunnskapsideal vi legger til grunn. Mitt utgangspunkt er at også den erfaringskunnskapen som ikke fullt ut kan artikuleres verbalspråklig og måles og telles, er viktig faglig kunnskap. For profesjonene, i den praktiske yrkeskunnskapen, utgjør slik kunnskap en vesentlig bestanddel.

Profesjon er ikke et entydig begrep. Profesjonsbegrepet har vært i bruk lenge før våre høgskoleutdanninger ble opprettet. Legeyrket har vært paradeeksempel på en profesjon, mens de høgskoleutdannede yrkesgruppene ble omtalt som semi-profesjonelle. Da profesjon er et begrep med høy status, er det tatt i bruk av høgschooler og utdanningsgrupper for å høyne utdanningenes og yrkenes status og samtidig fjerne den stigmatiserende semibetegnelsen.

Hvordan definerer profesjonene dette begrepet i dag? Hvilke begreper og tenkemåter, forforståelse og perspektiver er viktige når vi prøver å få et godt grep om de praktiske profesjonsutdanningenes innhold og omfang, når vi søker å begripe de ulike utdanningenes organisering og undervisningsopplegg og de enkelte profesjonenes målsetting og identitet? Hvordan begriper vi de vanskelig artikulerbare erfaringene, det flertydige og mangfoldige?

Profesjonsutdanningene sikter mot praktisk yrkesutøvelse. Utdanningene har som primær oppgave å utdanne dyktige lærere, helse- og omsorgspersonell, politi, bibliotekarer, journalister og andre yrkeskategorier. Dette er handlings- og samhandlingsorienterte og tillitsbaserte yrker. Utdanningenes hovedsikttemål er kvalifisering for konkret og direkte deltakelse, for medvirkning og inngrep i folks liv; i klasserommet, i behandlings- og omsorgssituasjoner, i media, bak skrankene og i

gatene. En profesjonsutøver er en medvirkende hjelper, en profesjonell påvirker. Yrkesutøvelsen må derfor styres av etiske retningslinjer.

Samfunnets utdanninger. De profesjonsutdanningene jeg omtaler i dette essayet, har et samfunnsmandat. De skal utdanne dyktige praktikere for å ivareta oppgaver innenfor definerte fagområder. Men profesjonsutøverne opptrer også i mange sammenhenger som myndighetenes representanter, som velferdssamfunnets "frontsoldater" eller førstelinjearbeidere. Derfor må utdanningene også utruste studentene med kunnskap, innsikt og vurderingsevne, slik at de i tillegg til å delta i tolkningen, forebyggingen, formidlingen og løsningen av enkeltindividers problemer innenfor sitt fagområde, også blir i stand til å handle på vegne av myndighetene. Denne dobbeltoppgaven styrker utdanningenes plikt til, i tillegg til å *utdanne* kunnskapsrike og praktisk-teknisk flinke og moralsk dyktige yrkesutøvere, også å *danne* studentene til å kunne praktisere, og gjennom sin praksis formidle, vårt samfunns verdier. I vårt mangfoldige og komplekse samfunn er dette en krevende og motsetningsfull oppgave.

Profesjonsforståelse. Den profesjonsforståelsen jeg her har gitt uttrykk for, betyr ikke en undervurdering av den teoretiske kunnskapstypen, den tradisjonelt vitenskapelig forskningsbaserte eller objektive faktakunnskapen. Den teoretiske kunnskapen utgjør en vesentlig og nødvendig del av profesjonskunnskapen. Men ved profesjonsutdanningene skal den ikke være overordnet den praktiske kunnskapen. En lærer som skal forholde seg til innspill fra 25 elever og samtidig sørge for å ivareta skolens kunnskapskrav, trenger et utvidet kunnskapsbegrep.

Dette er uttrykk for et alternativ til det hegemoniske kunnskapsregimet, det positivistisk inspirerte idealet om kunnskap som har den naturvitenskapelige, kontekstuavhengige kunnskapen som forbilde. I den grunnleggende fagdebattens fravær har dette nedargumenterte positivistiske kunnskapsbildet ikke bare overlevd. Dette avgrensede kunnskapsbildet har fått utvidet sitt bruksområde ut over det som er legitimt. Den store trua på målinger og tallfesting ser vi overalt i samfunnet. Den støttes av semantiske oppfinnsomheter, som for eksempel "evidens" og nye produktmålinger, drevet fram av OECDs Pisa-undersøkelser.

Ved høyskolene har dette gitt store utslag. Etter sammenslåinger av faglig ledede, selvstendige profesjonsutdanninger til større administrative enheter, har den økonomisk-administrative tenkemåten inngått i et symbiotisk forhold med den ekspanderende, hegemoniske vitenskapstenkemåten. Ved ansettelse, så vel som i lønnsammenhenger, kan en finne eksempler på at teoretisk kunnskap blir prioritert framfor praktisk erfaringskunnskap.

Er det rimelig at de som har det konkrete, direkte studentnære ansvaret for kvaliteten i den virksomheten høyskolene primært er satt til å ivareta, skal være den utdanningsfaglige gruppen som har lavest og synkende status og det mest slitsomme arbeidet? Bør det fortsatt være slik?

Tyngdepunktforskyvning og dømmekraftbasert yrkesutøvelse. En drøfting av kunnskapsbegreper i profesjonsutdanningene er motivert ut fra erfaringer med en tyngdepunktforskyvning bort fra høgskolens primærvirksomhet. Sammenslåingene av selvstendige utdanninger til høgskoler under felles lov for universiteter og høgskoler har vært en medvirkende årsak til en slik forskyvning. Men de yrkene høgskolene utdanner for, bygger i dag først og fremst på omfattende praktisk-teoretisk utdanning, med bestemte kunnskaps- og ferdighetskrav, bl.a. krav om faglig selvrefleksjon, om at fagutøvernes praksis skal styres eller utledes av oppgavene i problemsituasjoner og av den enkelte faggruppens etiske retningslinjer. Det betyr at profesjonsutøverne, i sin mangfoldige og komplekse yrkeshverdag, ofte under tidspress, må bruke sitt faglig-moralske skjønn. De vet ikke om den ordningen, det opplegget eller de tiltakene og handlingene de foreslo eller praktiserte i en problemsammenheng, kan gientas i den neste. Derfor kan denne virksomheten omtales som en primært dømmekraftbasert yrkesutøvelse.

Ulike typer kunnskap. Det finnes ulike typer kunnskap. Det finnes praktisk kunnskap og det finnes teoretisk kunnskap. Et krav til den teoretiske kunnskapen er at den skal kunne formidles språklig og etterprøves. Den må derfor være kontekstfri. Den praktiske, erfaringsbaserte kunnskapen er av en annen type og har en annen struktur. Den inneholder de elementene vi bærer med oss, klokskap og de ferdigheter vi kan hente "ut av kroppen" i konkrete problem- og handlingssituasjoner. Denne kunnskapen, som er så vanskelig å sette ord på, kommer til syne både som håndlag og i holdninger.

Det er denne vanskelig artikulerbare kunnskapen som blir omtalt som *påstands-kunnskap* (til forskjell fra den verbaliserbare *utsagnsorienterte* kunnskapen), som *fortrolighets-* eller *taus kunnskap*. Slik kunnskap er en sentral del av den profesjonelle yrkeskunnskapen. Til tross for at begrepet taus kunnskap fikk mye utbredelse da det kom inn i den norske utdanningsdebatten på 1980-tallet, har den teoretiske kunnskapen fortsatt beholdt sin hegemoniske status. Også ved høgskolene.

For oss som er engasjert i utdanning av praktikere, er det særlig viktig å få et godt grep om den praktiske kunnskapstypen. Hvem skulle ellers ha det som en hovedoppgave å arbeide for å opparbeide forståelse av de praktiske yrkenes kunnskapsbegreper?

Faglig selvrefleksjon. I profesjonsfagene, som i samfunnet for øvrig, finnes ulike interesser. Det innebærer valg mellom ulike og ofte motstridende kunnskapsbegrep. Fagkritisk refleksjon, drøfting av begrepsinnhold, erfaringer og handlingsalternativer, refleksjon over de institusjonelle og samfunnsmessige sammenhengene som utdanningene inngår i, og som studentene skal utdannes for å utøve yrket i, er derfor en nødvendig del av det faglige arbeidet. Profesjonell praktisk yrkesutøvelse forutsetter derfor refleksjon over eget ståsted, over det utøverne tenker og handler ut fra.

Kriterier for valg av kunnskapsbegreper. Det er fra *Den gode praksis*, fra yrkesutøvelsen i sin beste form i den konkrete yrkesvirkeligheten, vi må hente de overordnede kriteriene når vi skal drøfte valg av kunnskapsbegreper i utdannings-sammenhengen. En vesentlig del av det handlingsrepertoaret som profesjonsstudentene skal lære, skjer gjennom øvelse under korrigerende veiledning av en erfaren lærer. Denne mesterlæringen bidrar til å sikre at tenkemåten, den faglige rasjonaliteten og de kunnskapsbegrepene vi ordløst bærer med oss i kroppen, siver inn i studentene i løpet av utdanningen som en rasjonalitet og blir den samme som den de skal praktisere i yrket etter endt utdanning.

Den praktiske kunnskapens struktur. Arbeid for anerkjennelse av den praktiske kunnskapen innebærer arbeid med å bevisstgjøre det fundament vi tenker og handler **ut fra**. Når dette fagkulturelle erfaringsfundamentet tematiseres, gjør vi oss også bevisst profesjonsfagets historiske dimensjon. Denne utviklingsdimensjonen omfatter både våre verbaliserbare tankerredskaper og de elementer i vår fagkultur som kan være vanskelige å verbalisere. Med en slik dynamisk forståelse av kunnskapens struktur vil også sentrale fagbegrep få en *ut-fra og fram-mot-struktur*, en fra-til struktur. Meningsforskjellen mellom begrepene "bygging og bygning", mellom *kunnskaping* og *kunnskap* og mellom *vitenskaping* og *vitenskap* er eksempler som tydeliggjør forskjellen mellom det dynamiske, prosessperspektivet, og det statiske, resultatet av prosessen. Ved å bruke *kunnskaping* og *vitenskaping* får jeg fram at den praktiske yrkeskunnskapen er et resultat av menneskelig skapende innsats. Fra egne erfaringer vet vi at den komplekse praktiske kunnskapen læres primært gjennom deltaking og refleksjon, gjennom samtaler og samhandling, gjennom veiledet øving og gjentakelser over tid, etterfulgt av refleksjon. Den handlings- og deltakerorienterte begrepsbruken vil dermed komme i samsvar med praksisforståelsen, med den grunnleggende dynamiske utviklings-, lærings- og handlingsorienterte intensjonen i yrkesutøvelsen. På dette punktet skiller den praktiske og teoretiske kunnskapen lag.

Mens idealet for profesjonsutdanningene er *Den gode praksis*, er idealet for de teoretiske utdanningene å opparbeide kontekstuavhengig kunnskap. I tråd med den praktiske kunnskapens situerte kunnskapsbegrep, la oss ta en liten ekskurs innom dagens profesjonsutdanningslandskap.

Grunnleggende spørsmål. Påstanden om at vi må velge mellom kunnskapsbegreper, kan altså begrunnes ut fra det svaret vi gir på to grunnleggende vitenskapsteoretiske spørsmål: Det første er allerede nevnt. Det sier oss at det finnes ulike typer kunnskap, både praktisk og teoretisk kunnskap, og at begge er viktige. Det andre spørsmålet dreier seg om *forholdet* mellom teori og praksis, slik den teoretiske kunnskapstradisjonen uttrykker det, eller om det å få til *samsvar* mellom liv og lære, slik rekkefølgen er i den praktiske kunnskapens tenkemåte. Dette speiler ulike fagkulturer, ulike tenke- og *kunnskapingstradisjoner*, med ulike prioriteringer ut fra ulike utdanningsmandat.

Kunnskapingens to hovedhus. De to utdanningskulturene har sine hovedseter i ulike institusjoner: de profesjonsutdannende høyskolene og forskningsuniversitetene. På enkelte områder overlapper de hverandre, men de er også grunnleggende ulike. Todelingen, eller arbeidsdelingen, mellom universitetene og høyskolene er en konsekvens av ulike mandat og den grunnleggende forskjellen mellom den teoretiske og den praktiske kunnskapen.

Det har ikke alltid vært en slik todeling. Da vårt universitet kom i gang for 200 år siden, var det primært en profesjonsutdanningsinstitusjon. Men slik framstår ikke universitetet i dag. Idealet, slik universitetet selv framstiller det, er forskningsuniversitetet. Den primære oppgaven er å opparbeide ny, kontekstuoavhengig kunnskap. De profesjonsutdannende høyskolene har et annet mandat: De skal utruste studentene med praktisk-moralsk handlingskunnskap.

Vitenskaping og kunnskaping. Mens begge kunnskapsinstitusjonene har som mål å opparbeide og formidle kunnskaper og innsikt som kan forklare og forstå hvordan ting er, har blitt til eller henger sammen, er profesjonsutdanningenes særegne oppgave å røkte og formidle den praktiske kunnskapen. Denne ferdighetskunnskapen er bundet til personen. Den profesjonsutdannende høyskolen skal utdanne og danne studentene til å bli handlingsdyktige profesjonsutøvere og til å kunne gripe inn i virkeligheten.

To viktige spørsmål. Yrkesutøvelsen forutsetter både kunnskapsbasert opplæring og verdibasert teknisk-praktisk og praktisk-moralsk oppøving. Vi har å gjøre med to prinsipielt ulike, men likeverdige kunnskapstyper og kunnskapingstradisjoner. Logikken er ikke enten - eller, men både – og. *Både – og* er et svar på spørsmål som er viktige å stille for å erkjenne og i praksis ivareta likeverdigheten mellom de to kunnskapingstradisjonene. Dette svaret kan være med på både å løse og oppløse den underliggende striden mellom de to utdanningskulturene.

Det andre spørsmålet er mer krevende: Hvilken kunnskapsforståelse skal være overordnet for profesjonsutdanningene? Svaret her er avgjørende for om profesjonsutdanningene skal fortsette den nåværende utviklingen mot et tradisjonelt vitenskapsbasert A-lag og et praktisk orientert B-lag.

Dersom likeverdigheten mellom profesjonenes kontekstuelle, personbårne fortrolighetskunnskap og forskningsuniversitetets kontekstfrie kunnskapsideal, mellom situert praktisk-moralsk klokskap og det positivistiske kunnskapsidealet blir erkjent, i den betydningen at likeverdigheten også skal praktiseres, vil dette, slik jeg ser det, kunne bety et kraftig inspirasjonsløft og en ny giv for både utdanningstenkingen, for vår faglige utdanningspraksis og for den praktiske kunnskapens og yrkenes status. Et utgangspunkt for å få til en slik ny giv for praksisfagene kan være spørsmål som:

Hva driver den faglige utviklingen? Hva er de mest virksomme fagutviklingsinsentivene? Hva skaper godt fagmiljø, faglig engasjement og arbeids glede?

Behovet for ny tenking. Et sentralt begrep er deltakelse, i betydningen reell medvirkning i fag- og kriterieutviklingen. Jeg antar at materiell og symbolsk anerkjennelse for medvirkning i utdanningenes kunnskaps- og praksisutvikling, vil være en slik drivkraft. Dersom det primære ansvaret for fag- og kriterieutviklingen plasseres på utdanningsnivå, slik det var før den nåværende høgskolen ble etablert, vil denne styrkingen av høgskolens primærarbeid også få betydning for utdanningskollektivets anerkjennelse.

Nytenkningen kunne gå ut på å finne meritteringsformer som bidrar til å styrke koblingen mellom praktisk utdanningsfaglig relevant innsats og anerkjennelse. Dette betyr ikke at forskningsuniversitetets meritteringsformer, med doktorgrad på meritteringspyramidens topp, trenger å komme i et motsetningsforhold til meritteringsformer som tar utgangspunkt i profesjonsutdanningenes praktiske kunnskapsbegreper. Det går godt an å argumentere for at den praktisk-moralske kunnskapstypen bør kunne få et meritteringssystem på egne premisser. Dersom likeverdighet og kunnskapsmangfold både er et utgangsr grunnlag og et intendert mål, burde den teoretiske kunnskapen, med sin kommentatorkompetanse, bli en viktig fødselshjelper ved opparbeidingen av et meritteringssystem på de yrkesutdannende profesjonenes premisser.

Utdanningskollektivet. Det er utdanningskollektivet ved den enkelte utdanning som er høgskolens grunnenhet. Dette utdanningsskapende problemløsningskollektivet undergraves som arena for refleksjon og kreativitet når forskningen og tenkingen bygges opp løsrevet fra utdanningsinstitusjonens primære virksomhet og når en ekspansiv og sterkt administrativt-økonomisk støttet individorientert merittering også trekker fagpersoner ut av den primærfaglige grunnenheten.

Praktormodellen. Denne modellen er motivert av behovet for å øke forståelsen av yrkesfagernes kunnskapsgrunnlag og læringsmåter og utdanningssamfunnets praksisfaglige engasjement. Dessuten ligger det et ønske om å bidra til å utvikle praksistenkningen og de praktiske yrkenes faglige prestisje. Med utgangspunkt i det aristoteliske begrepsparet for dømmekraft eller praktisk klokskap: *phronesis* – *praxis* er forslaget å etablere en profesjonsutdanningenes praktorgrad, likeverdig med forskningsuniversitetets doktorgrad. En slik nyordning vil kunne føre den faglige refleksjonen tilbake til høgskolens primærvirksomhet, til det nivået som i første rekke bidrar med profesjonsutdanningenes kunnskapsbegreper og med kriteriene for valg og utvikling av disse.

Fagdebatten må institusjonaliseres. Vi vet at strukturforandringer virker. Praktormodellen er det mest kondenserte uttrykk for det jeg mener vil gi profesjonsutdanningene en faglig begrunnet ny giv og en utvikling i tråd med profesjonsutdanningenes samfunnsgitte mandat og grunnleggende kunnskapsforståelse. Dette har jeg argumentert mer utdypende for i andre sammenhenger.⁴ Et slikt forslag vil

---

⁴ bla. i boka Utdannings- og undervisningskunsten. Oplandske bokforlag 2007

kunne institusjonalisere fagdebatten ved profesjonsutdanningsinstitusjonene, enten institusjonskategorien blir endret eller blir som nå. I en slik situasjon, der praktormodellen og likeverdigheten er institusjonalisert, vil den kommentatorkompetansen jeg nevnt over bli viktig. Det burde også være i tråd med akademias idè og med det jeg mener er en av de viktigste utdanningsoppgavene: Å bidra til å holde orden på tenkningen i fagene og i samfunnet å bidra med forståelsesformene og med kritikken av dem.

Den praktiske kunnskapens vesen. I den profesjonsutdannende høgskolekulturen er det den praktiske, person- og kontekstavhengige, (sam)handlingsorienterte kunnskapstypen som bør gis prioritet. Praktisk kunnskap og klokskap, det profesjonelle blikket og fagpersonens håndlag og reflekterte erfaringsbaserte intuisjon er kvalifikasjoner som skiller den gode fagutøver fra den mindre dyktige. Det særegne ved anvendelsen av den praktiske kunnskapen er bl.a. måten vi nærmer oss problemene, menneskene og løsningene på. Måten vi tenker, snakker og handler på er noe vi må finne ut hver gang.

Slike kvalifikasjoner tar det tid å opparbeide. Dette er ikke faglige kvalifikasjoner som kan læres i et doktorgradskurs der den utsagnsorienterte kunnskapen dominerer. De praktiske kvalifikasjonene erfares, øves og reflekteres inn i fagpersonene. Disse handlingskvalifikasjonene skiller seg fra de kvalifikasjonene som læres i tråd med forskningsuniversitetets kunnskapsideal. De skiller seg også fra den instrumentelle kunnskapstypen og fra de kunnskapene som læres med tanke på egennytte. Profesjonskunnskapen er til for andre. I et samfunn som stadig mer dreier seg om posisjoner, makt, konkurranse og profitt, blir fagkritisk selvrefleksjon viktig for å hjelpe utøverne til å holde fast på den særegne praktisk-moralske profesjonsfagligheten.

Utfordringer. Opparbeiding av praktisk klokskap er profesjonsutdanningenes hovedoppgave. Dette forutsetter læringssituasjoner der kunnskapen blir internalisert i kraftfeltet mellom yrkets etisk-politiske mandat og den motsetningsfylte og gjenstridige virkeligheten. I utdanningene er det lærernes og veiledernes oppgave å forme den praktiske kunnskapstypen i studentene.

I vårt samfunn skal dette foregå i tillitssammenhenger, og med studenten som villet integrator, og med det læringsorganiserende og veiledende lærerkollegiet som profesjonsutdanningenes viktigste forum. Det er dette kollegiet som har det direkte og konkrete ansvaret for at adekvat handlingskunnskap skal bli opparbeidet, levendegjort og integrert i studentene. Derfor må denne læringen foregå i nærvær av en faglig mester, også i dataalderen.

Kunnskapsbegrepet for denne praktiske, mangfoldige og komplekse kunnskapstypen har John Lundstøl kalt *Kunnskap i bruk*. I tråd med forståelsen av dette situerte, person- og handlingsorienterte kunnskapsbegrepet kan det være rimelig å supplere

omtalen av profesjonsutdanningenes skjønns- eller dømmekraftsorienterte kunnskapsbegrep med betegnelse tillitsbasert og handlingsorientert.

De viktigste elementene. I alt kunnskapings- og vitenskapingsarbeid er det spørsmålet som er det viktigste elementet. Mitt utgangsspørsmål springer ut av en undring over fraværet av den praktiske kunnskapstypen, ikke bare i den offentlige debatten, men også ved høgskolen, som burde ha et hovedansvar for å røkte denne kunnskapstypen.

Kunnskap er alltid kunnskap om noe. Kunnskap kan bety både å kunne, å skape og å forstå, også det som er vanskelig å sette ord på. I dette essayet har omdreiningspunktet vært spørsmål som: - *Hvor kommer begrepene, våre tankeredsaker fra? - Hvordan kan vi begripe profesjonsutdanningene sine kunnskapsbegreper, hvordan kan vi tydeliggjøre begrepenes kontekstuelle opphav og hvordan kan vi opparbeide og sikre sammenhengen mellom profesjonsutdanningenes praktiske kunnskapsforståelse og den institusjonelle praksis?*

Sigurd Haga er født 1940 og er fra Strand i Ryfylke. Han har lærerutdanning og hovedfag i Sosialpedagogikk fra Universitetet i Oslo og er nå forsker ved Høgskolen i Oslo. Han har lag erfaring med undervisning og kreativ nyskriving på de praktiske fagenes egne premisser, bl.a. fra opparbeidingen av Sosialpedagogikk ved Universitetet i Oslo og fra grunn- og videreutdanninger ved flere profesjonsutdanninger. Han har vært undervisningsleder ved Arbeidsforskningsinstituttene/Statens arbeidsmiljøinstitutt, med ansvar for utviklingen av Statens grunnkurs for bedriftshelsepersonell. Han var sentral aktør ved planleggingen av Arbeidsmiljøskolen for faglig tillitsvalgte på Sørmarka.

V Som barn igjen

A. Oppvekst i en annen tid

Gudmund Hummelvoll: Den siste gjeter

Store deler av mine gutteår vokste jeg opp i ei bygd i Namdalen hvor det fremdeles ikke var uvanlig å gjete kyr verken under krigen eller like etter. Det var også vanlig at barn hjalp til med å tjene penger om sommeren.

Sommeren 1946, da jeg var ni år, ble jeg og søsteren min Tordis på 11 år sendt på en felles seter for å gjete kyr. Systemet var slik at flere gårder slo seg sammen om seterdriften, leide seterjente til å yste ost og kinne smør. De leide også inn gjetere, i dette tilfelle oss to. Hjemme på gårdene hadde de bare et par kyr til egen melkeproduksjon eller kyr som ventet på å kalve.

Fellessetra var et gammelt bureisningsbruk som lå ved et stort vatn, ca. 6 timers vandring fra bygda. Når vi skulle flytte med oss kyrne i tillegg, gikk den dagen og vel så det med å komme seg innover. Det var ingen vei dit, bare en sti og knapt nok det, men vi trasket og gikk og kom omsider frem til stedet som het Møkkelvassåsen. Bruket var for lengst nedlagt, men her var et bra stort hus i to etasjer med altan, fjøs og sommerfjøs. Seterjenta het Signe, og kom på kløvhest fra nabobygda. Det viste seg at hun var delvis ufør. Hun gikk veldig dårlig, og det førte med seg at det etter hvert ble en del ekstra løping for oss for å hente, bringe og bære ting.

Isolert

Så forsvant bøndene som hadde vært med å drive frem kyrne sine, og hverdagen begynte for oss tre som var igjen der inne. Ingen vei, ingen telefon, ingen post, ingen beskjed å sende annet enn med tilfeldige forbipasserende, og de var det ikke mange av. Møkkelvannet var stort og avlangt, og et godt stykke på andre siden av vannet og oppe i fjellet kunne vi skimte en liten rydning. Den het Brennmoen, og der skulle det bo en familie som drev med krøtter om sommeren. De så vi ikke noe til. Det fantes også en liten robåt, men både søstera mi og jeg var elendige roere. Vi kunne bruke den til å ro halve vannet og så inn til høyre, og der lå det også et bureisningsbruk, i tilfelle det skulle skje noe. Dit kom vi aldri, og bureiseren selv så vi bare en gang i løpet av sommeren. Vi var overlatt til oss selv, men heldigvis visste vi ikke hvor isolerte vi var. Signe var ikke i stand til å gå så langt, og vi var jo ikke spesielt geografisk orienterte! Vi så et stort hvitt fjell som het Kvitberget som vi brukte å orientere oss ut fra, og vi visste omtrent i hvilken retning bygda lå.

Gjeting

Jobben vår besto hovedsakelig i å slippe ut kyrne om morgenen etter at Sara hadde melket dem. Så følge dem i marka om dagen, se til at de fant gode beiteforhold, følge dem hjem om ettermiddagen, få dem inn på bås og binde dem slik at Signe kunne få melke dem. Deretter bære inn melka for henne, måke og gjøre rent i fjøset. Akkurat

det siste var ikke bare enkelt, for møkkarennene var blitt ganske slitte med årene, slik at kvistene i treet stakk opp og hindret møkkaskuffa i å gli lett bortover. Å gjøre rent i fjøset ble derfor en traurig opplevelse for den som måtte ta den jobben.

Men ikke en dag var lik den andre. Det tok også litt tid før kyrne fra de forskjellige gårdene hadde klarert seg i mellom rangordningen, og hvem som skulle være bjelleku! Vi så litt storøyd på oppgjørene, men ting ordnet seg etter hvert. Rødkollen *Rødlin* viste seg å ha en egen teknikk med å angripe skrått fra siden. En teknikk som viste seg å være svært effektiv i forhold til de andre kyrne, og hun gikk seirende ut av kampen om å bli bjelleku!

I begynnelsen hadde vi jo også problemer med selve gjetingen. Vi hadde ikke klokke, så første dagen trodde vi at vi hadde vært lenge borte, men da vi kom hjem med kyrne, og det viste seg at vi hadde vært borte bare vel en time, ble seterjente Signe skikkelig sur og sendte oss ut igjen. Men resultatet var at hun lånte oss lommeuret sitt, og da kunne vi selv følge med når tiden var passe til å vende hjem med kyrne.

Mannevond

Det å gjete var i grunnen greit. Vi var to, og det var mye å se og observere og å prate om. Hver ku var litt av en personlighet og hadde sine luner, noen var snille, noen var lure, og vi hadde også med oss en ungekse som etter hvert ble mannevond. Til slutt var det bare jeg som fikk plassere ham i båsen om kvelden og sette bes(stålkjetting) på ham. Det var ikke så morsomt når han gikk rundt om dagene og buret og grov med klauvene i jordbakker, og gnuret skallen sin inn i jordskrenter. Nå vet jeg jo at han gjorde det for å markere at han passet på kyrne, han også, og markerte sitt område. Men det ble jo ikke akkurat mer avslappende for oss av den grunn. En farende kar som var innom, fikk i oppdrag å melde av nede i bygda om at oxsen måtte hentes hjem, men det tok en uke før han ble hentet, og vi kunne puste lettet ut.

Gjete bort

Den store skrekken for en gjeter var å gjete bort flokken eller deler av den. Vi presterte det en gang, og det var ikke morsomt. Problemet var at når det led på sommeren, ble det sopptid, og kyrne begynte å løpe etter spesielle sopper som de likte godt. Vi to hadde gått og pratet og glemte oss bort, og plutselig var storparten av flokken borte. Krise! Vi løp og ropte, men ingen kyr var å se. Vi fortsatte å løpe til vi kjente blodsmaken i munnen, men nei. Til slutt måtte vi gi oss og tusle tilbake med de dyra vi hadde. Signe skjente på oss og sa en del ting som ikke egner seg til høytlesning akkurat. Og da vi hadde fått de kyrne vi hadde, på plass, ble vi sendt ut i skogen igjen for å lete. Det var blitt mørkere, vi så dårlig og gråt nok en skvett, både av mørkeredsel, og av at vi hadde mistet kyrne.

Det ble en tung kveld og natt. Vi lå på loftet. I kroken ute i gangen var det flaggermus som peip av og til, uten at vi brydde oss så mye om det. Men denne natta ble lang. Vi grudde oss til alt det styret som nå lå foran oss, melde tap av kyr, ute å lete langt avgårde. Men under over alle under – neste formiddag kom en farende skogskar med de bortløpne kyrne. Han hadde funnet dem helt borte ved Kvitberget og visste at det var felles seter i Møkkelvassåsen, så han tok sjansen og drev dem hit. Snakk om lettelse og jubel for oss alle tre! Men litt av en lærepenge! Å rote bort vel 15 kyr av ca. 25 var ikke akkurat det vi drømte om!

Søtsmak

Signe kunne være streng, men at hun var en dyktig seterbudeie, skjønte til og med vi ungene. Hun kinnet smør, og var en racer på å lage ost, både hvit og brun. Særlig populært var det å få røre i mysugryta for brunosten, for da fikk vi skrape grytebunnen til slutt. Det var den sommerens godbit. Jeg tror ikke den søtsmaken vi kjente, kan oppleves i dag uansett alskens lørdagsgodt – eller kanskje nettopp derfor!

Vi ble etter hvert godt kjent i området, ble mer og mer rutinerte som gjeterere, men vi ble nesten halvville på slutten av sesongen. Jeg husker godt en gang vi stod i skogkanten av en myr og kikket på en molteplukker uten å gi oss til kjenne. Han ante fred og ingen fare og merket ikke at to barn stirret på ham! Vi lærte oss også at skogen ikke bare var en enorm mengde med trær. Vi lærte oss å se mellom trærne, ta automatisk merke hvor vi sto og gikk, slik at vi visste hvor vi til en hver tid var.

Lesehunger

Far ville nok styrke vår kulturelle og åndelige sider, for det vi fikk med oss hjemmefra til lesestoff, var "Snorres kongesagaer" og "Biskop Lundes barneprekener". Lundes barneprekener var en bok som fantes i mange bokhyller på den tiden. Biskop Johan Lunde i Oslo ble kalt "Barnebiskopen" på grunn av sine barnegudstjenester, og hans prekener ble samlet i bokform. Disse "Barneprekenene" er omtrent ikke å oppdrive i dag. Det er rart med det, når du bodde så avsides som vi gjorde, fikk du en voldsom lesehunger. Kom du over en gammel avis, så leste du alt, annonser og det hele. Ikke rart at både Snorre og Lunde fikk hard medfart av oss to. Snorre var en fantastisk forteller, så vi leste om slaget ved Stiklestad, om Reidar Grjotgardsson som skulle berge kong Magnus den blinde, og hvor begge ble drept fordi de fikk et spyd som gikk igjennom dem begge, om seidmennene som ble fastspent på holmen Solskjær på Nordmøre slik at de druknet når floda kom. Spreke fortellinger som satte fart i fantasien!

Da sommeren var over, var det to brune unger som kom til bygds og hjem, hadde lært mye og opplevd enda mer, og da vi begynte på skolen om høsten, hendte det faktisk at vi kunne sette fast læreren når det var spørsmål fra Snorre!

På Gartland

Neste sommer var jeg blitt 10 år og gjette alene i noe som het Gartlandmarka. Der gjette jeg hos Inga og Erik, to flotte folk. Bonden sjølv, Erik, sa lite, men spilte desto mer tuba og orgel i fristundene, mens kona Inga lærte meg sommerkauken! Den ble kauket for å melde at nå var sommeren kommet. En frisk og kort liten låt som jeg kauket ofte. Den lød slik:

Dette året hadde jeg det veldig fint. Ut om morgenen med kyrne som stort sett var svært medgjørilige. Det var godt om beite, så jeg hadde gode dager, sang og fantaserte og drømte om alt jeg skulle gjøre som voksen. Og så hadde vi lært en sang på skolen som jeg var enig i innholdet i. Den begynte slik:

*Den tid eg gjekk og gjette, då var eg inkje stur,
eg neverhattar flette og skar meg lange lur.
Eg hjala høgt frå nuten og ynskte eg var stor,
eg var den glade guten som vidt i skogen for.*

Møtet med en grammofon

Tredje året var jeg blitt 11 år, og skulle gjete på en storgård. De hadde en hund som det første han gjorde var å bite hull i nikkersen min da jeg kom til gards. Han sto i løypestreng, og jeg feilberegnet avstanden, så det ble en litt sjokkartet opplevelse.

Men det som var litt spesielt med det året, var møtet med en av drengene på garden. Han kom fra ytre Namdal, fra et sted som heter Flatanger, ikke så langt fra der forfatteren Olav Duun vokste opp. Drengen hadde med seg en reisegrammofon som ble trukket opp av en sveiv, og i tillegg en eske med grammofonstifter, noe som kom godt med etter hvert som stiftene ble slitt. Han hadde en kjempestabel med 78 grammofonplater, og her ble jeg bl.a. introdusert for svensken Harry Brandelius og nordmannen Jens Book Jensen. Smørtenoren Harry Brandelius sang *Hør min sang, du klare aftenstjerne*, *En sjømann elsker havets våg* og *Gamla Svarten*, mens Jens Book Jensen introduserte oss for *Blåkløkker*, en sang som var umåtelig populær på den tiden. Drengen selv bidro med følgende selvdiktede vers som gikk rett hjem hos 11 åringen, kanskje på grunn av en enkel og lett melodi:

*"En vaksin kar, han flaska tar
så dreek'n drammen bar!"
og
"Å karva bla' gjør guten gla'
så søøng'n tra-la-la!"*

Ingen stor lyrikk akkurat, men jeg kan fint synge den i dag også!

Nattegjeting

Den sommeren jeg gjette på storgården, ble litt annerledes, fordi det ble så varmt den sommeren, slik at insekt som klegg, brems og blenning gjorde livet uutholdelig for kyrne. Da sto kyrne inne om dagen, og jeg dro ut med dem om kvelden, og gjette da hele natten. Det var en litt spesiell opplevelse, for etter som sommeren gikk, ble det jo mørkt en stund om natten. Og når du er 11 år og har livlig fantasi, blir du av og til ørlite mørkredd! Etter som mørkret seg på om kvelden, og det ble vanskelig å se klart, ble det lett å se andre og skumle formasjoner! Jeg gjette langs elva Namsen. Oppunder en stor foss lå det ei gammel bu, og om den ble det fortalt at en hadde hengt seg der. Ikke akkurat så morsomt å gå forbi den natterstider. Kanskje spøkte det der, eller gikk selvmorderen igjen?

Når mørket for alvor seg på, la kyrne seg ned og hvilte. Da pleide jeg å legge meg inntil ryggen av ei stor ku, der var det godt og varmt og trygt. Det er vel maleren Christian Skredsvig som har malt et slikt bilde av en gutt som ligger ved siden av en ku natterstider. I ett-halv-to tiden ble det lyst igjen, og så kom sola opp. Fuglene begynte å synge. Naturen våknet. Det at jeg i flere somrer har fått oppleve soloppgangen slik, var vel noe av det beste ved hele gjetingen. Å se naturen våkne etter en natt, er en gave. Så begynte kuene å gresse igjen, jeg fulgte dem videre, og etter hvert kom dogga og gjorde graset vått en stund, slik at du ofte ble våt på beina. Skoene kunne jo være av så ymse kvalitet.

Tordis, søstera mi, gjette på en gård på andre sida av Namsen, og hun hadde med seg en yngre bror av oss, Oddvar, når hun måtte gjete om natta. Derfor hendte det at vi så hverandre over elva på morgenkvisten og vinket til hverandre, hvis det traff seg slik at vi hadde øyekontakt. Så var det hjem gjennom skogen til utkanten av gårdsjordene. Der lå sommerfjøset. Etter å ha beset (bundet) kyrne, bar det hjem til gården for å spise og legge seg til å sove. Ikke alltid like enkelt når det var blank sol ute.

Håret flommet....

Jeg hadde lest i en bok et stykke som jeg syntes var så fint. Særlig en setning hadde brent seg fast. Det var om en mor som så på sitt sovende barn, og hvor det sto: "Håret hans flommet utover puten"... det syntes jeg var så flott beskrevet. Jeg kunne godt forestille hvordan det synet hadde vært, og jeg tenkte at hvis noen fra garden kom og gløtta på døra hos meg, ville de se en gutt liggende og sove - og "håret hans flommet ut over puten". Nå var ikke det så enkelt i mitt tilfelle, for jeg hadde kortklipt hår på den tiden. Sommersveis kalte vi det den gang. Men jeg husker at når jeg la meg ned for å sove, prøvde jeg å glatte til det lille håret jeg hadde for at det tilnærmedesvis i hvert fall kunne ligne på at det "flommet over puten". Jeg har smilt mye av den episoden senere, men den gang var det fullt alvor.

Erfaringer

Hva lærte jeg av å gjete? Mye om naturen, mye om kyrps psykologi, for de var slett ikke like. De kunne være rolige, kjælnne, medgjørilige, og de kunne være både lure, utspekulerte og slemme, og utrolige nysgjerrige! De kunne finne på å stikke av, løfte opp grinder med hodet slik at de kom seg inn på områder de ikke skulle være, og noen kunne være vonde mot andre kyr. Men stort sett ble de mine venner, som jeg førte lange samtaler med. De sto og så på meg, og det virket som det jeg sa, hørtes viktig ut!

Stor trivsel

Fjerde året mitt kom jeg til en gård hvor jeg trivdes utrolig godt. Der fikk jeg for det første svært godt stell. Kona på gården, Berit, visste ikke hva godt hun skulle sende med meg ut i gjeterskogen. Sønnen hennes, Eyolv, drev gården og var en lun og humoristisk kar, og onkelen hans, Olav, var en selvært språkforsker, som skrev om Namdals-dialektene, snakket fransk, tysk og engelsk flytende, og hadde også prøvd seg på russisk. Han var svært historisk interessert og flink til å fortelle, og ham knyttet jeg sterke bånd til, den store aldersforskjellen til tross. Jeg var tolv, han var nærmere 70 den gang.

Det som var spesielt med gjetingen denne sommeren, var at jeg måtte drive kyrne langs riksveien vel en kilometer for å komme forbi noen bergområder, før skogsbeitene tok til. Kyrne var trafikkvante, gikk rolig på lang, lang rekke langs riksveien, før vi tok av fra veien og ned i noen gode beiteområder. Der holdt vi til om dagene. Rolige arbeidsdager, og jeg fikk tid til å lese.

Ukebladstudier

På nabogarden hadde kårfolket samlet på ukebladet *Hjemmet* siden I. verdenskrig. Buntet pent opp i årganger. De fikk jeg låne, og jeg leste meg frem gjennom årgangene, rubbel og bit av føljetonger, reklamer for f.eks. hårvasken Palmolive og ymse tobakkslag som for eksempel Petterøes eventyrblanding, for ikke å snakke om alle tegneserieføljetongene jeg kunne følge. Både om *Fantomet* og *Tom Trick* og *Lyn Gordon*. Her åpnet det seg en ny verden for meg, og jeg syntes jeg lærte en masse om politikere, filmstjerner, og hva som hadde rørt seg innen underholdningsverdenen både under første verdenskrig og i mellomkrigstiden. Litt av en litteratur, men jeg ser tilbake på den lesningen med stor glede, for det gav jo en gutt innsikt i mye, både det han forsto, og det han ikke helt skjønnte...

Alt har sin sjarm

Også her ble det en del nattegjeting, og jeg husker at jeg flere ganger ble praiet om natten av turister som hadde tatt en liten stopp, og syntes at det måtte være helt forferdelig – eller i hvert fall veldig modig – å gjete slik mo aleine om natten. Og jeg

var jo selvsagt litt svak for slik smiger, men prøvde å bagatellisere det hele, med å si at dette gikk jo greit, og å gjete om natten – pytt, pytt!

Og det å gå etter kyrne når de ruslet hjemover i bedagelig tempo med fulle jur svingende fra side til side, og med den helt spesielle gangarten som kyr har når du ser dem bakfra, var utrolig avslappende. Du visste du var ferdig for dagen, nå skulle du hjem til Berit som hadde stelt til et deilig kveldsmåltid, og så skulle jeg prate med husfolket og lese Nord Trønderen og Namdalen, stedets lokalavis.. Det var ikke TV på den tiden, den kom først rundt 15 år senere, så da var det å høre på grammfon og radio, lese bøker og blad, og prate med folk. Selv om jeg senere i livet har undervist bl.a. i film og fjernsyn, så er jeg ikke så sikker på at det tilbudet vi har nå, er så mye bedre enn den gang.

Selvfølgelig var det kjedelige stunder. Det kunne regne og være surt og kaldt. Da hendte det at du lengtet hjem, særlig de første årene. Men når jeg tenker tilbake på disse gjetersomrene, er det med glede, og kanskje også litt vemod. Det var så mye å tenke over når du gikk slik i lag med kyrne. Så mye å fundere over, fantasere om fremtiden, hvordan livet skulle bli, så mange drømmer. Samtidig lærte du å ta ansvar. Selv om dette jo var en form for barnearbeid, var det akseptert. Var du heldig med vertsfolket slik jeg var, var det heller ikke så mye å klage over.

Den siste gjeter

Jeg tror jeg var den siste gjetergutt i den bygda. Jeg holdt på til jeg var nærmere 14 år. Da var det blitt vanlig med kulturbeite, og til slutt ble oppdraget mitt at jeg hentet kyrne kveld og morgen opp til sommerfjøset og hjalp til med å melke. Ellers om dagen var jeg gårdsgutt på lik linje med de andre gårdsguttene der. Gjeting ble overflødig.

Gudmund Hummelvoll, forfatteromtale s. 82.

Ingrid Bølset Johannessen: Folkeskole i 1940-årene

Å vente på å få begynne på skolen

«Får e' bli med på skulin' i morgå?»

Læreren stryker seg over haka og svarer litt forsiktig med et spørsmål:

«Ha du sport'n far din?»

«Nei, men e' ha sport ho mor, og ho sa at e' skull' spær de! Og hvis du sie' ja så får e' lov, trur e'.»

Jeg får lov. Dette gjentar seg annen hver dag i den uka det er skole. Uka etter er det undervisning i en annen skolekrets, og læreren flytter til bolig på en annen gard i en annen bygd. For å fylle opp lærerposten må læreren bytte losji, som det ble sagt. Det står stor respekt av læreren og vi ungene er ikke bare glade for at han må bo hjemme hos oss annen hver uke. Det fører med seg strengt påbud om å oppføre seg ordentlig og ikke lage unødvendig spetakkel innendørs. Men det er spennende også. Hvis vi er stille og ikke forstyrrer, kan det bli mange morsomme og trivelige fortellinger og diskusjoner å lytte til om folk og hendelser i bygda.

Den skolen jeg så intenst ønsker å få begynne på, er Røttingsnes skole, skolen i en av de minste skolekretsene i Tingvoll kommune på Nordmøre. Det er bare tre udelte skoler igjen i kommunen, og Røttingsnes er en av dem. Dette er høsten 1943.

Med utgangspunkt i bygdas sentrum ligger skolekretsen «nordom Eidet», 7 – 8 km borte langs en smal og svingete bygdevei. I historisk sammenheng får kretsen eget skolehus tidlig, til tross for forholdsvis få barn, takket være Prost Mohr i Trondheim Stift. Han er en ustoppelig pådriver for bygging av skoler. Han sender kapellanen sin for å styre husfedremøte på nabogården hjemme. Det blir nesten 100 % frammøte, 8 bønder i alt, gjør vedtak om «bygging av skolehus uten lærerbustad, men med et lite kammers, tjenlig til logi for læreren». Skolehuset tas i bruk høsten 1881, men det gjenstår en del arbeid som må utsettes til neste sommer. Grunneieren får sine 20 kroner i godtgjørelse for et mål tomt, «een gang for alle, så lenge stedet benyttes til skole». Og det skal fortsette fram til 1950, da blir skolekretsen inndradd.

Min far begynner på denne skolen i 1905. Han forteller at skolehuset har vært det samme i alle år. Litt maling og flikking om sommeren og så holder det et år igjen. Men han forteller også om en meget streng lærer som elevene har stor respekt for. Likevel finner læreren det nødvendig å straffe med linjal og spanskrør og flittig bruk at skammekroken. Far sier at det er annerledes nå.

For meg blir skolen verden utenfor. ALT kan skje der. Det skinner av navnet. Mine to eldre søsken hører til i den verdenen. De har så mye å fortelle, særlig storesøsteren min. Jeg få se leseboka og skriveboka. Jeg skjønner ikke hva som står, men forstår at

her er det det store og hemmelige for den som går på skole og kan lese. Bilder kan jeg lese, både de som er finns i leseboka og de jeg lager i hodet. Søsteren min skriver så fine bokstaver. Læreren har skrevet i hennes bok, nederst på siden.

«FINT, står det», leser hun for meg.

Jevne fine streker og sløyfer som jeg prøver å etterligne på papir jeg finner. Mine kruseduller ligner ikke, men hun trøster meg og sier: «E' ha lert det på skulå, skjønna du, de får du å».

Skolen, det forunderlige vesenet som jeg ikke kjenner, med bare lengter til. Storebroren min leser alltid, han. Han begynner å lese før han tar av seg lue og yttertøy, står og henger over en kommode eller et bord og leser. I skoleboka si eller i bok fra bokhylla i stua.

«Ka ska det bli tå sa garguta» sier alle, «han driv da bære å læs». Det sies halvt kritisk og halvt beundrende. Jeg lurar på om det er bra å lese så mye eller om det er dumt.

Det blir mange skoledager i løpet av høst og vår, men ikke mange nok for meg. De dagene jeg ikke får bli med på skolen, får lillebroren min gjennomgå skoleøvelser. Å sitte stille uten å snakke er det viktigste. Så kommer sangøvelsene, stående, med hendene på ryggen. Lillebror på tre år har det moro en liten stund, men så går det over i sutring, protester, skrik og gråt. Han har ikke bedt om å få begynne å øve seg på livets alvor i min skoleerfaring.

En lang, en uendelig lang sommer er slutt og jeg begynner på skolen på ordentlig. Skolen er en av kommunens minste skolekretser. I I elever er hele elevflokket, og skolen er udelt. Samla skole ble det kalt. Vi er tre som begynner den høsten. Vi får faste plasser som seg hør og bør. Jeg er den eneste som har tjuvstartet året i forveien. Langpultene står bakerst i skolestua. Ytterst på benken, nest bakerst, blir min plass. To store, eldre skolebarn deler langbenken med meg. Jeg rekker ikke ned på gulvet med føttene. Foran er det tre rekker med pulter som henger sammen to og to, etter hverandre. De to andre nybegynnerne, begge gutter, sitter helt foran.

Det er lys over skoledagen. Lys på en slik måte at vintermørket ikke merkes. To km skolevei går langs smal bilveg. Høst og vår går vi, om vinteren er det ski eller spark. Vegen går i krok og sving, oppover og nedover, gjennom gårdstunet på nabogården før det bærer inn i skogen. Skogen er så stor og lang, og den er mørk om vintermorgenene. Veien fortsetter nedenfor og ovenfor hus og plasser, og så gjennom den siste slake svingen til skolehuset. Der står det hvitmalte, lille huset og smiler med de små vinduene. Vinduskarmene og døra er grønne og huset har torvtak. Litt ovenfor og bortenfor er et gulmalt vedskjul som ender i to små rom – guttedo og jentedo. En liten grusplass er hele skolegården, resten er gressbakke. En hardtrampet sti går tett inntil de korte husveggene. Det er store snøskavler rundt skolehuset om

vinteren. Den lille grusplassen er gjemt under et metertykt snølag. Alt er stort for en spinkel, liten førsteklasing som endelig hører til i skolen.

«Det er arti å ga på skulå», sier søsteren min.

Det er så artig at vi trenger ikke flere ord for det. Vi bare lever i det. Hele uka, 6 dager. Uka etter er det arbeidsdager hjemme. Årstiden bestemmer innholdet. På våren har jeg nesten ikke tid til å gå på skolen. I sauefjøsset kommer det lam, gjerne fler hver dag. Jeg sitter i sauefjøsset med lamunger i fanget allerede før vi starter turen til skolen. Det lukter lam og sau av klær og hår etter at skoledagen er begynt.

«Æsj», sier bror min.

Det bryr ikke jeg meg om.

Fag og undervisning

Bibelhistorietimene er vakre. Gamle planser i farger kommer fram fra kammerset innenfor klasserommet. Noe er gjenkjennbart fra søndagsskolen, men nå blir historiene helt nye. Det er høgtlesing både fra Det gamle og Det nye testamentet. Vi småungene, som vi blir kalt, får legge bort blyant og skrivebok. Vi skal følge med i undervisningen. Bibelhistorie er også vårt fag. Lærer Bernhard stiller spørsmål og venter svar. Særlig er han nøye med å stille spørsmål til elever som er uoppmerksomme. Så griper han fiolinen og spiller gamle salmetoner. Vakkert? Ja, for all ettersom er fiolin og bibelhistorie knyttet sammen for meg.

I lesetimene hjelper de eldre elevene oss små med å stave ordene. På et tidspunkt oppdager jeg hvordan bokstaver blir til ord og ord blir til setninger. Jeg leser for mor ved kjøkkenbordet, og hun sier det er riktig det jeg leser. Etter det vil jeg ikke ha hjelp til å stave i lesetimene på skole. Men det må jeg. Alle må ha hjelp til å stave i leseboka. Jeg tar igjen med å lære leseleksa utenat hjemme. Når jeg skal lese på skolen, står jeg ved pulten uten bok og sier fram leseleksa. Feil igjen. Ta boka og, les ordentlig! er beskjeden fra en litt streng og utålmodig lærer. De andre ler, og jeg må starte på nytt og lese sakte fra boka. Jeg ler også når andre blir irettesatt. Det hører liksom til.

Friminutt og timer

De store skolebarna har så mange fine og morsomme fag. Det er regning, geografi, historie, naturfag og norsk. Regning har vi forresten alle samtidig. Det er synd at det er bare læreren som får skrive på tavla. Regnestykkene går over hodet på oss små, men vi skriver tall og øver på lange rekker med tall. Og litt etter litt går det opp noen lys for oss som er tilhørere og vi fyller regneboksiden med noe vi tror er regnestykker. Av og til er det de eldre elevene som må skrive i bøkene sine mens vi

små får litt ekstra hjelp til å begynne å pugge gangetabeller og salmevers. Å, som jeg venter på at det skal bli friminutt.

I «middagstida» går læreren til nærmeste nabohuset for å spise middag. Slik er ordningen. Han blir gjerne bort en times tid. Da kan vi endelig få tak i krittet på tavlehylla og holde fast på det til noen som er sterkere tar krittet og skriver og tegner i vei. De eldste barna vet hvor nøkkelen til bokskapet er gjemt, og skatter fra 5 – 6 hyller kommer ut over pultene.

«Lærer'n kjæm!» skrikes det utenfra. Mat og middagshvil er over, og han svinger inn fra veien mot trappa. Siste boka smeller inn i bokskapet, og nøkkelen blir forsiktig plassert opp på toppen av skapet. Tavla er stripete og det lukter våt svamp. Klasserommet er varmt og uluftet. Læreren går opp på katetret og ser utover små rekker av barn som står som tente lys ved pultene. En sang innleder timen. Alle timene begynner med en sang, og så er vi i gang. Tegning og skjønnskrift har vi flere timer av hver dag. Mens storebarna har de virkelig morsomme og fine fagene, skriver vi små på hver vår vis. «Skriv, no», sier læreren når vi blir sittende med halvåpen munn og glemmer oss bort i reiser på kartet i geografitimen. Eller vi hører om vikinger i blodige slag i historietimene. Ikke før i fjerde skoleår får vi følge med «de store».

Lærerne

Da vi starter fjerde skoleår, får vi vår fjerde lærer. Bernhard fra første skoleår, må erstattes av Redmund høsten 1945. Bernhard har en uoppgjort sak fra krigen. Redmund er student, sier far. Det er da vi begynner med engelsk. «Engelsk er bra å kunne», sier Redmund. «Vi tar litt engelsk hver dag, vi». Vi hilser på engelsk både på skolen og hjemme og synger «Twinkle, twinkle little star». Skolen blir enda morsommere, viktigere og mer innholdsrik.

«Nåkkå på fer!» sier far da vi forteller om engelskundervisningen.

Far som sitter i skolestyret, har vært med på å ansette Redmund. Etter ett år med Redmund får vi ny studentlærer, Bjørg, som er fra bygda. Hun skal bli lærer, forteller hun. Hun bor på hybel på gården nærmest skolen. Hver morgen må hun fyre opp i den store ovnen i skolestua så tidlig at det er en liten "lunk" når vi skolebarna kommer. Vi finner ut at de årene det er mannlig lærer, er det kona på nærmeste småbruk som har ansvar for å fyre opp om morgenen.

Juletefesten, tredje dag jul, er den store opplevelsen. Søndagsskolen og skolen klarer dette sammen. Det store furu-juletreet har levende lys og alle voksne påtar seg ansvar for at ingen løper inn i lysene. Likevel tar det fyr i det røde håret til en av de eldste guttene. Håret blir brunsvidd og det lukter brent, med det er også hele skaden. Lyset som var årsaken til brannen, blir blåst ut, og gangen rundt juletreet fortsetter. Det trampes og stampes i nye og arvede beksømsko. Under treet ligger like mange pakker som det er barn til stede. Vi erfarer tidlig at mors pakker med småkaker er de

tryggeste, men det er trekningen som avgjør. Når stemningen er på det høyeste er det slutt. Alltid er det slik. Vi har så vidt kommet i gang med snøballkrig og bygging av snøborger ute, da vi blir ropt inn til avslutningssalme og lesing av Fadervår.

Helge er den tredje studentlæreren på rad. Igjen får vi prøve oss i engelsk. Å være studentlærer betyr at læreren har tatt artium, men er ikke utdannet lærer. Vi skolebarna synes det er like greit, for studentlærere finner på så mange forskjellige og nye ting. De vet heller ikke hva vi hadde undervisning i, i det forrige skoleåret. Her har vi fritt spillerom. Både Redmund og nå Helge, er med på leken i friminuttene. Det er all slags ballspill, kappløp og gjemsel. Storebroren min som nå går sjetten år, kommer dårlig overens med Helge. Bror min som har hengt over bøker i alle år, mener at studentlærer Helge tar feil flere ganger. Men da bruker Helge sin autoritet som lærer og avgjør hva som er rett. Jeg syntes det er urettferdig. Jeg tror fortsatt det var urett mot bror min.

Bernhard får undervise igjen, og han inntar skolestua i mitt femte skoleår. Fiolin-konsertene blir lengre, det samme blir middagspausene. Det er bare fint, vi har så mye å drive med. Skogen og sjøen er ikke langt unna. Vi eldste gjemmer oss for de yngre elevene og farer vidt omkring. Ingen eier et ur, men på et underlig vis klarer vi å nå tilbake til skolen før læreren.

På høstbasaren kommer alle i bygda til skolen. Skolestua er ikke til å kjenne igjen, den er som et eventyr. Det er langbord ved tavleveggen. Her sitter 4-5 voksne og eldre barn som er blitt betrodd å være loddselgere og notere navn i linjert skrivebok. Dette året er det endelig min tur til å få være skriver med ansvar for en loddbok. Jeg vet navn på alle som kjøper lodd. Vinnerlykka er skral. Ingen gevinst på mitt navn. Far vinner en brodert sofapute.

Helt fra Redmunds tid, i mitt andre skoleår, har jeg fått være «hjelpelærer». Hjelpelæreren får sitte ved siden av en annen elev og hjelpe og forklare. Læreren sier at det er viktig å hjelpe en elev som trenger det. Jeg liker å bli flyttet rundt i klassen helt til jeg skjønner at ikke andre liker det like godt. Det er ingen ære i å like skolen så godt at leksene går unna i en fei. Ei heller at jeg blir brukt til å hjelpe andre elever. Når jeg får dårlig karakter i skjønnskrift hvert år, synes de andre elevene at det er til pass. Ikke kan jeg fortelle hva jeg tegner heller. Karakteren i tegning blir som i skrijving.

Tran, matpakker og klasseskille

I noen pulter lukter det tran. Sterk tranlukt. Det er med dårlig skjult uvilje jeg setter meg der. Tranflaska følger med oss i alle år. Det er så sundt, sier de voksne. Vi er liksom heldige. Ikke alle tar med seg skjeen sin hjem, den blir gjerne liggende i pulten. Om vinteren blir tranflaska plassert ved vedovnen for å tine og varmes. Vi hjelper hverandre til å grue oss til matfriminuttet og transerveringen. Til tross for dette har noen av oss fortsatt å ta tran hele livet. Elevene står i rekke mens læreren heller tran i skjeen og kontrollerer at tranen svelges. Hver dag. Matpakkene skal spises inne ved

pulten midt på dagen. Melk på flaske har alle. Noen har gammel melk som allerede er blitt sur. Vi holder for nesa og gjør liksom-brekninger og avskytegn til hverandre. Læreren leser og verken ser eller hører. Læreren venter bare på å få gå til middag hos skolenaboen. Vi skjønner fra begynnelsen av at matpakker er ulike. Noen mangler smør eller det som ligner, og andre mangler både smør og pålegg. Kokte poteter er innholdet i noen matpakker. Begge søsken prøver å skjule det, men alle vi andre ser det. Matpapiret eller posen skal brettes pent og brukes minst to dager til, helst en hel uke. Klasseskillene kommer lett til syne i matpakkene. Lærerne går rett inn i det sosiale mønstret i den lille grenda. Alle kjenner sin plass og vi skolebarna kjenner hverandres.

Bjørg er ferdig på lærerskolen og Bernhard skal pensjoneres. Bjørg sier at hun har gledet seg til å komme tilbake til oss som lærerinne. Det er vi ikke helt sikre på at hun mener. 9 elever fyller nå skolestua. Langpultene er borte for flere år siden. Vi er tre i sjetten året, to nybegynnere og resten er fordelt midt på omtrent.

Det er basartid igjen.

«Det e fint med duett som underholdning på basar», sier Bjørg.

Vi ser på henne. «Ka e duett?»

«To som syng sammen» sier Bjørg, «Hver sin stemme. Første og andrestemme. Presten kjem for å hald andakt. E ha bestemt at vi skal ta – Så ta da mine hender. Torbjørn tar førstestemmen og Ingrid tar andrestemmen». Når læreren har bestemt, så blir det slik. Vi øver i frikvarterene, og om to dager er det basar. Vi både gruer oss og er litt stolte samtidig.

«E sett dokk i gang og så går det tå se sjøl», sier Bjørg. «To vers».

Det er folksomt i skolestua lørdag. Bjørg er ikke å se. Presten er kommet. Etter kaffen reiser han seg og sier:

«Vi skal få en sang før andakten».

Torbjørn er ett år yngre og enda mindre enn meg. Vi ser på hverandre og på døra som går opp. Men det er ikke Bjørg som kommer. Det er bare en som skal på basar. Det er for sent å nekte. Vi går fram og ser ned i gulvet. I ukjent toneart og i utakt lider vi oss igjennom første vers av den vakre salmen. Det er helt stille.

«Det skulle være to vers», sier presten som har reist seg. Røde i toppen og tørre i strupen går vi løs på andre vers. Det blir ikke bedre. Presten takker for sangen «og for at to elever ville prøve». Mandagen etter spør Bjørg hvordan det gikk med sangen. Ingen svarer.

«Det gikk vel helst bra» sier hun.

Vi opptrer aldri mer med duett.

Vi tre på 12-13 år er godt i gang med å bli litt vanskelige, sier Bjørg. Det har ikke vi forstått enda, men siden hun sier det, så kan vi hvertfall bli litt vanskelige. En sur og kald novemberdag har ikke veden tatt ordentlig fyr og det hadde ikke vært god trekk i ovnen. Røyken ligger tett under takbjelkene, ja nesten ned på pultene. De små ungene går lydig inn og setter seg og gnir seg i øynene. En begynner å gråte og vil hjem. Peder, Lars og jeg står i gangen og nekter å gå inn.

"Ikkje før røyken e lufta ut"!

Lærerinne Bjørg prøver å lokke oss inn med å appellere til samvittigheten vår over for de yngre elevene. Vi nekter. Da tar sinnet henne uten at det hjelper det minste. Vi blir stående i den lille gangen hele timen. Etter friminuttet går vi inn og setter oss som om ingen ting har hendt. Bjørg gjør ikke alvor av å melde fra til foreldrene våre. Vi har fått markert nok. Denne episoden er vår eneste protest i hele vår skoletid.

Skolen legges ned

Etter å ha vurdert spørsmålet i nærmere 60 år, samler endelig kommunestyret seg om å trekke inn skolekretsen. Det betyr skoleskyss til nabobygda og grue-glede hele sommeren. Siste skoleåret, det sjuende, i todelt skole med mange elever, 7 km hver veg og drosje til skolen. Det er uvant reisemåte. Drosje er ukjent. Teleløysinga viser seg å være en prøvelse både for sjåfør og skolebarn. Vi bor på ytterste enden av den nedlagte skolekretsen. I noen uker i den verste tiden er veien bunnløs og uframkommelig. Da går vi langs åkrer og krattskog i råttens vårsnø dit skoleskyssen har funnet snuplass. Gjormete og våte starter vi skoledagen.

Nye fag dukker opp på timeplanen: Grammatikk, notelære. Det er flaut ikke å kunne lese notenavnene i sangboka, men enda verre å skrive uten å vite noe om grammatikk. Det forstår jeg i alle fall. Klasserommet for storskolen har et lite trø-orgel. Det blir ikke brukt hver dag, men det er bare læreren som får spille på det. Når orglet durer i vei med full kraft er det som om klasserommet får noe hellig over seg. Opplevelsen overgås bare av kirkeorglet på høgtidsdager. Læreren synger med stor kraft og det samme gjør vi. Ingen kan høre om alle treffer tonen eller ikke. Friminuttene er slitsomme. Jeg har aldri lekt jenteleker før og tror heller ikke at jeg vil lære det. Bare en liten jente utenom meg, har fulgt med fra gamleskolen, men hun hører til i småskolen og jeg går jo sjuende året. Det blir mye lekser, hver dag. Og kontant høring i hjemlekser, stående ved pulten. På våren gruer vi oss til «Kjerringeksamen». Det er avslutning av syv års skolegang. Vi gruer oss minst like mye til Kjerringeksamen som til den skriftlige eksamen i norsk og regning. Mødrene våre kan få være med på en spesiell skoledag for gjennom selvsyn å oppleve at

elevene, skolen og læreren duger. Og duger gjør vi på hver vår vis, slik det blir gjennomført.

Etter folkeskolen

Realskolen er det nærmeste målet. Der er det fortsatt opptaksprøve i flere fag, men jeg er sikker på at jeg duger til videre skolegang. Tingvoll har vunnet kampen om å få den statlige realskolen for Møre og Romsdal fylke. Den har startet opp høsten 1946 forsiktig med en klasse. Begge mine søsken har allerede begynt på realskolen og er blitt hybelboere. Nå er det bare en kort sommer til det er min tur til å få flytte hjemmefra og få begynne. Slik blir det ikke. Foreldrene mine har bestemt at de trenger meg som arbeidshjelp hjemme på gården i det neste året, og jeg blir hjemme. Dagene er fylt av gammeldags gårdsarbeid med husdyr og folk, ute og inne. Småsøsken skal også passes på med lek og lekser. En ny lillesøster blir født på seinvinteren, og det er vinterolympiade i Oslo på radioen.

Heldigvis for folk og hester kommer det traktor til gards i dette året. Jeg får øve på å bruke den nå når garguten er på realskolen. Det er ingen som sier at en 14-åring ikke kan gjøre voksent arbeid, og traktorkjøring er voksent arbeid. Endelig en utfordring og noe nytt å prøve seg på. «Hedre din mor og far», blir det ofte sagt i folkeskoletiden. Det er en sterk læresetning som henger igjen. Jeg finner meg utålmodig i at videre skolegang blir satt på vent. Et uventet hinder dukker opp når arbeidsåret nærmer seg slutten.

En dag sier far: «Så bli de framhaldsskule på de neste år». Jeg protesterer til ingen nytte.

«Det tek se ikkje ut at æn tå min ikkje går der», sier far, «no når vi ennele har fått oss så god lærar».

Jeg prøver å si at da vil jeg i hvertfall ha sløyd og slippe strikkepinner og synål. Det blir overhørt. Framhaldsskole blir det. Det blir ett flott skoleår med en entusiastisk og krevende lærer. I tillegg til pensum bestemt for skoleslaget, legger læreren inn ukentlige timer i tysk. Engelsk står allerede på planen med flere timer ukentlig.

«Bærre for moro skyld,» sier læreren.

Det hadde også vært moro om vi hadde fått en utflukt til Hindhammar i Tingvoll for å se på bergmalingene fra yngre steinalder, eller til ærverdige Tingvoll kirke fra 1100 tallet.

«De e ikkje peng te slekt på skulbudsjetta» sier far.

Men vi får skoletur til Trondheim for å se Domkirka. Det var stort. Hver dag blir en blanding av utfordringer, overraskelser og interesse for alt det beste med skolegang. Lekser tar timevis hver kveld.

Etter en 2-årig «verneplikt» for gard og lokal skolepolitikk, får jeg som 16-åring endelig begynne på realskolen. Med takknemlighet og forundring skjønner jeg snart at framhaldsskolelæreren har brakt meg langt inn i realskolepensumet. Det gir meg arbeidsro og glede ved å mestre. De to årene går så fort. At jeg etterpå må ta enda et «pliktår» som gårdsarbeider er en annen historie. Gymnas blir først mulig, som kveldsskole, etter førskolelærerutdanning, for nå kan jeg endelig bestemme over min egen tid.

Mine første skoleår har kanskje gitt meg den viktigste lærdommen: trangen og lysten til å lære, til å lese, til å skaffe meg viten, og til å tåle motgang. Jeg bevarte også min barnlige nysgjerrighet på alt det ukjente i verden.

Ingrid Bølset Johannessen, forfatteromtale s. 70.

Reidun Lappen: Helikopterturen

Fantasireisen i 1. klasse er mitt livs eneste helikoptertur. Jeg forteller den i ærbødighet for lærerinnen fru Moe som i 1950-52 gjorde en sparsomt utstyrt 2-delt folkeskole til et kreativt læringsverksted.

"I dag skal vi på helikoptertur," sier lærerinnen og skuer utover sitt lille kongerike, elevene i 1. og 2. klasse. Ni par øyne ser spent på henne. Alle har vi vært på tur i skogen. De fleste har reist med hest og slede, eller har sittet bak på sykkel. Noen har også vært i robåt. Men helikopter? Vi barna vet ikke hva det er. Lærerinnen vet. Hun griper krittet. Raskt streker hun opp på tavla en slags maskin med propell på taket. Inni en slik tingest skal vi snart sitte.

Vi tar på jakkene, går ut på den overbygde trammen og ut i skolegården. Der risser lærerinnen en sirkel midt på den store gruslagte plassen. "Se, der kommer helikopteret for å hente oss." Lærerinnen peker opp i lufta. Jeg synes jeg ser det. Det ligner faktisk på det hun tegnet på tavla. Helikopteret kommer sakte ned og lander midt i sirkelen. "Kjenner dere propellen blåser vind i håret?" Vi rusker oss i håret. Jo, visst kjenner vi det. "Er dere klare? Alle skal med." Vi stiger inn i ringen. Så løftes vi til værs, høyt over Bakkeberget. Helikopteret krenger, vi støter borti hverandre og ler. Under meg ser jeg en smal sprekk i berget. De store guttene har skrytt av at de hopper over den når ingen voksne ser dem.

"Vi flyr først til rosebestemor," sier lærerinnen. "Hun har ikke barn på skolen, og blir veldig glad hvis vi kommer på besøk." Vi kaller henne rosebestemor fordi hun har store rosebusker i hagen sin. Jeg har vært med mor dit for å kjøpe egg. Da får jeg alltid smake søte kjeks som er gjemt i et gult spann på en krok oppunder taket på kjøkkenet. Det brune tømmerhuset dukker opp. Vi ser at hønene går ute, inngjerdet med netting så reven ikke skal ta dem. "Vink ned," sier lærerinnen, "hun står der ved siden av den røde rosebusken". Når lærerinnen sier det, så ser jeg rosebestemor i det blomstrete ermeforkleet. Jeg ser rett ned på den grå hårtoppen hennes. Nå får hun øye på oss. Vi vinker og roper. Hun støtter seg på staven sin, men hun vinker tilbake med den ene handa.

Vi svinger over hjemmene til alle oss barna. Overalt har noen hørt bråket fra helikopteret. Foreldre, besteforeldre, tanter og onkler kommer ut, blir stående og stirre etter den flygende maskinen. Lærerinnen sier at vi også kan kikke ned i pipene på hustakene vi flyr over. Vi bøyer oss og myser ned i pipehullene, der feieren klatrer ned stigen sin to ganger i året for å koste. Her er mye sot. Ikke rart at han er svart i fjeset når han kommer opp fra pipa. Feieren har en viktig jobb. Hvis ikke han koster vekk sota, kan det bli brann i pipa og huset, forteller lærerinnen.

Nesten alle tak har rød stein. Gutten i klassen min peker på huset der han bor. Det huset har det fineste av alle hustakene. Der er det malt 1 X 2 med hvit maling over

hele ene sida. Faren hans vant masse penger i tipping, og bygde hus for pengene. Ingen andre har maken tak. Jeg har aldri sett det før nå.

Litt nedenfor ligger den store gården med to små hauger i kanten av jordet. Jeg har sett dem før, men fra helikopteret ser de nesten flate ut. Lærerinna kaller dem for gravhauger. Folk fra Oslo har vært der og gravd ut haugene. De fant skjeer og redskaper som var mange tusen år gamle. Det betyr at vi bor i en grend der det bodde folk for veldig lenge siden. Lærerinna forteller at skjeene nå er utstilt i oldsaksamlingen på Historisk museum i Oslo. Oldsak betyr veldig gamle ting, sier lærerinna. Sikkert slik som oldemor, tenker jeg, hun er også veldig gammel.

Vi flyr videre til hoppbakken vår. Der har jeg hoppet på ski sammen med de større guttene. Nå ser jeg ovarennet der jeg i vinter huket meg ned og tok fart. Jeg hoppet mange meter. Nå er det grønt gras og kuer i unnarennet. Høyonna er over, men kuene går ute for å ete opp håa. Sammen teller vi høyt hvor mange kuer som er på åkeren.

Der ovarennet begynner, er det noen som har hogd tømmer. Store trær ligger knekt som om troll har trampet over dem. Men storfurua rager fortsatt som et tårn øverst i bakken. Nå sneier vi borti toppen med alle konglene som vi aldri får tak i. Men lærerinna sier hun kjenner lukt av kongler og kvae. Da kjenner jeg det også. Når jeg blir stor, vil jeg klatre til topps og hente konglene. Så vil jeg male gull på dem og henge dem på juletreet.

På vei tilbake til skolen tar helikopteret en sving nedover mot Randsfjorden. Lærerinna peker på en stor og fin gård som ligger i solhellinga. "Det er farsgården til Bjørnstjerne Bjørnson", sier lærerinna. Vi har alt lært hvem som skrev "Ja, vi elsker." Men det var synd på Bjørnstjerne. Lærerinna forteller at faren hans måtte selge den fine gården. Da Bjørnstjerne ble voksen, ville han kjøpe den tilbake, men fikk ikke det. Da kjøpte han Aulestad i stedet. Men det var ikke det samme, for det var ikke der slekta hans hadde bodd i mange generasjoner før han. Lærerinna sier det ikke er rart at en som har slekta si her fra Land, skrev sang om at han elsket landet. Penere kan ikke en bygd bli.

Helikopteret lander i ringen der det tok av. Vi hopper ut, og beina treffer grusen i skolegården. I klasserommet etterpå fester vi opplevelsene til papiret. Lærerinna tegner på tavla. Hun passer på at alle barnas hus kommer med, og alt det andre vi har sett på turen. Jeg tegner og fargelegger. Klipper til figurer av farget papir og limer inn i arbeidsboka. Gleder meg til å vise den til mor og far. Lurer på om de har skjønnet at det var småskolen som reiste i helikopter over bygda i dag.

***

Helikopterturen er bare ett eksempel på en medrivende undervisning fra min egen småskoletid. Jeg hadde gledet meg stort til å begynne på skolen. Misunte eldre søsken som

hadde fine bøker jeg aldri fikk lov til å ta i. Forventningene ble innfridd. Skolen var det viktigste huset i grenda, og lærerinna hadde personlig autoritet. Hun tok vare på oss, ga oss tro på at vi klarte det hun inspirerte oss til å delta i. Hennes kreativitet smittet. Vi lot oss begeistre, og vi utfoldet oss. Uventede erfaringer i og utenfor klasserommet gjorde skolestarten til et eventyr med enkle pedagogiske midler. Det var ikke film, TV, PC eller dataspill som motivasjonsfaktor den gangen. Tavle, kartruller og bokskap var eneste pedagogiske utstyr i klasserommet på en grendeskole uten spesialrom.

Vi utforsket nærmiljøet, fanget øyeblikksbilder, og knyttet kunnskap til alt det som sansene våre tok inn. I fantasien reiste vi rundt med helikopter og gjorde oss kjent i grenda. Det stimulerte både lære- og reiselyst. Jeg trodde jeg så alt det som lærerinna ba oss se. Jeg så sauer og kuer som små lekedyr gjenglemt i graset. Jeg så de voksne som vinket til oss da vi fløy over dem. Jeg så stier som krøllete hyssingstumper langt under oss. Grenda var lita, men jeg syntes det var langt å traske til andre hus på besøk. Fra helikopteret så jeg at husene ikke lå så spredt. De var bare gjemt bak en kolle eller inni et skogsnar. Fugleperspektivet førte oss tettere sammen.

Seksti år senere ser jeg helikopterturen med fagpedagogens analytiske tilbakeblikk. Hva var vi barna med på? Var det lek? Skapende aktivitet? Var det heimstadiære? Historieundervisning? Var det trening i sosialt fellesskap? Var det kanskje også øvelse i å skifte perspektiv? Sett ovenfra og utenfra kan store ting virke små, motbakkene er ikke så bratte, stiene er ikke så lange, og folk er nærmere oss enn vi tror.

Reidun Lappen er født i Søndre Land i 1943. Lærerskole, cand.paed (Universitetet i Oslo), gestaltveiledning (Metasenteret), spesialist i pedagogisk-psykologisk rådgivning. Undervisningserfaring fra grunnskole, folkehøgskole og lærerutdanning (Tromsø og Høgskolen i Akershus). Har vært dekanus (Høgskolen i Akershus), leder av pedagogisk-psykologisk tjeneste både for grunnskole (Ski) og for videregående opplæring (Follo). Prosjektsamarbeid med nordiske land, Litauen og Polen om bl.a veiledning og helse- og sosialfag. Artikler i tidsskrift, medforfatter av boka "Learning and Counselling"(2002). Medredaktør av bokprosjekt med Polen (2011). Tillitsverv innen fagbevegelse, kommune- og fylkespolitikk.

Grete Fjeldstad Traaen: Glimt fra barndom og skolegang nordpå

Da fjellet dirra

Eg var 3 år og assistenten til bestefar. Ja, eg var overbevist om at han ikkje kunne klare seg uten meg. Han sa det og, mange ganger: ”Ka skulle eg gjort uten deg”. Eg dro i belgen og holdt liv i varmen på grua, slik at bestefar kunne konsentrere seg om det han jobba med. Med erfarne hender og et godt tak holdt han emnet over varmen til det gløda. Da var det mykt nok til at han kunne forme det, enten til høvre som pyntet hesteryggen, eller hestesko og mykje anna som en smed kan gjøre. Han laga også skytevåpen, kaffekverner og kniver. En gang laga han meg en sølvring. Og mange fine sko.

Hver morgen satt eg der og venta på andre sida av kjøkkenbordet. Bestefar tok god tid med frokosten sin. Han fylte kaffe i koppen og helte akkurat så mykje fløte i at det rant ned på skåla. Etterpå tok han både en og to sukkerbita som han dyppa i kaffen og putta rett i munnen. Så sugde han til alt var smelta. Ritualet vidare var så å føre skåla til munnen og slurpe i seg kaffen. Sakte og med stor nytelse. Denne seansen medførte høye lyder. Han likte det godt, han bestefar, å slurpe kaffen på den måten. Verre var det med sukkeret på brødskiva. Han la på store hauger, som han prøvde å skjule for ho mor. Eg likte det lite, at ho mor kunne skule slik bort på han bestefar. Han var min venn, og treåringen visste lite om sukkerrasjoning. Det var året 1943.

En dag, vi var på vei til smia, sier bestefar: ”I dag skal Hans være med i smia”. Hans var broren min. Klumpen i halsen kom brått, den ble større og større. I fortvilelsen vendte jeg meg mot fjellsida bak oss. Det var da jeg så det. Fjellet holdt på å ramle akkurat nå som min verden var gått i grus. Opplevelsen var så sterk. Med øyne breddfulle av tårer, som bare barneøyner kan være, skimta jeg fjellet, i en krysning av lys og vann. Alt vibrerte. Fjellet dirra, slik fjell dirrer når det går ras i barnesinnet.

Eg var ni år og skulle dø

Det var vår i 1949. Eg hadde hatt ordentlige meslinger, som nesten var over da søndagsskolelæreren kom på besøk. Det var slik hos oss, alltid når folk skulle gå, så ble de fulgt ut. Også denne kvelden. Mor ba meg komme inn da jeg ble stående der ute. Han var ekstra glad i å prate, denne unγκaren som hadde søndagsskolen for oss. Mor avlørste han noen søndager. Da stod ho på ski til skolen, i skjørt og med stor mage. Han far likte det lite. Alle skulle holde seg heime på søndagene, særlig kvinnfolk.

Neste dag var eg sjuk. Hodepine og høg feber. Tredje dagen var eg enda verre. Far ringte doktoren. Etterpåsjukdom etter meslinga var verst. Alle visste det. Men nei. Legen hadde ikkje tid eller lyst til å komme. Han sa nei. Far var harm. Det var lite vi

Fjeldstadfolket plaga doktoren. Vi gjorde det aldri, og vi hadde bare jod og innimellom Globoid i huset. Ikkje tenkte vi på sjukdom, og ikkje var vi sjuke heller.

Alle visste at legen var alkoholiker og hadde problemer med å gå på ski de to siste kilometra fram til gården. Veien var fokban igjen tidlig den høsten. Det hadde seg slik at de åran vi fikk brøyta veien fra første snøfall, ble det høge brøytekanta. Når nordvesten kom, fauk veien igjen, heilt opp til kantan. Det var da så djupt at heller ikkje hesten klarte å ta seg fram. Dette var en slik vinter.

Fjerde dagen. Far satt i gyngestolen, og eg lå nede i stua, sjuk som eg var. Da så eg at bjelkan i taket raste ned. Eg hadde 41 i feber. ”No datt bjelkan”, sa eg til far min. Eg ser han for meg, den farten han fekk over golvet, bort til telefonen. ”No kjem du”, hørte eg han sa.

”Hun er tett i begge lungene”, sa legen, mens han med skjelvende hender satte sammen to penicillinsprøyter. Det var fire glass, to med pulver og to med vann. Vannet ble først trekt opp i den eine sprøyta, som så ble ført inn i glasset med vann. Etterpå rista han godt, før han trakk det opp i sprøyta. Det samme gjorde han med de to siste glassene. Det ble to sprøyter med tjukt grått innhold. Han stakk begge inn i hofta mi. ”Om vi klarer å snu dette, vil hun svette mye i natt”, sa legen. ”Hun trenger vakt”, sa han.

Mor og far deltes om det. Eg minnes lite fra da far holdt vakt. Mor derimot ga utløp for sin smerte. Ho ba om og om igjen. ”La oss få beholde henne, gode Gud”. Og innimellom kom det: ”Din vilje skje”. Mor gråt. Eg minnes at eg syntes synd på ho. Eg var jo hjelpta hennes. Mi eiga sorg over å kunne miste livet var ikkje tyngende, slik eg husker det. Det var mer en form for aksept.

Det ble natt, og svetten kom i bølger. Feberen forlot meg, men kreftene lot vente på seg. Enda da dyra ble sluppet ut en måned seinere, klarte eg ikkje å holde foten i ro der eg satt ute på gårdsplassen. Det skremte meg. Foten dissa helt ukontrollert. Far bestemte da at eg skulle ha eggedosis hver dag. Den ordningen varte i fleire år. Eg blei frisk, eg blei sterk, og eg fekk mot på livet.

Eg skal klare det sjøl, far!

Eg hadde en drøm, et sug om å lære, meir og meir. Enda i dag har eg kontakt med denne drømmen.

Vi hadde lite bøker både heime og på skolebiblioteket. Lita tid til å lese var det og. Så snart eg fikk sjansen til å lese, hørte eg mor rope: ”Grete”- så kom sukket, ”no e ho borte igjen”. Å lese var ikkje nyttig nok når en var eldste jente på en tungdreven gård med ei mor som stadig hadde barn i magen. Eg var mors assistent og litt mor for småsøskena mine og. Kommandanten kalte de meg, småsøskena, når jeg forsøkte å få

dem i sving med noe. De lekte, de. På den måten blei skolen ferie for meg. All skolegang i ettertid har stått i det lyset.

Eg minnes en dag, eg var vel omkring 6 -7 år, da møter eg meg sjøl i en tristhet som var både stor og ny for meg. Eg sitt på en kvernstein ute på gårdsplassen og ser rett frem for meg. Det kom en gråt med lyd – ingen dyp gråt, men mer en manglende trivsel, stimuli-gråt. Sånn, u –u- u-. Minnes at eg kjente på savnet over at eg ikkje hadde nokken å leke med, bodde 3 km fra nærmeste nabo. Ingen lærte meg nokke. Det var ingen jeg ønsket ”å bli ”som - -.

Tror at kunnskapshungeren var våkna og at ingen møtte meg på det. Brødrene mine gikk i fjellet på søndagene, mens eg måtte bli i maset, barnepass, rydde, gå mor til hånde. Alle dagene var like. Jeg kunne ikke begynne på skolen før jeg var åtte år. Veien var for hard til det.

Da eg endelig begynte på skolen, ble det til stor glede i livet. Vi hadde bare erstatningslærere på barneskolen, en ny lærer hvert år. Noen hadde folkehøgskole, en hadde sersjantutdannelse fra militæret. Allerede andre dag, minnes eg, det var i 2. klasse, pekte sersjanten på meg og sa: ”Du leder sangtimene i år”. Det var som det skulle være. Han kunne ikkje syngje, og det kunne eg. En annen lærer hadde ei mor med lærerutdanning. Han støtta seg på henne. Bror min slutta etter sjetten året. Det var ingenting mer å lære for han, særlig i regning. Eg gjekk mine 7 år.

Da det syvende året var omme, kom læreren heim til oss. Eg huska ordan hans: ”Ho må vidare”. Det var meg de snakka om. De fleste blei i kommunen, fant seg jobb og gifta seg. No ba læraren far og mor om å gjøre nokka slik at eg fekk fortsette skolegangen. Han meinte at eg hadde anlegg for det.

Da læraren var gått, minnes eg at far sa: ”Eg får snakke med han Otte og han Jon om de kan kausjonere for et lån, slik at du kan begynne på Finnfjordbotn landsgymnas”. Det var da eg reiste meg, gikk mot han, trampa i gulvet og sa: ”Eg skal klare det sjøl, far”. Og slik blei det: jobbe, lese, jobbe igjen og lese vidare.

Eg hadde visst det, lenge hadde eg visst det, at eg skulle ikkje bli sittanes på en gård i bygda, være sexpartnar til en mainn som stort sett bare tenkte på å få mat i magen og få stilt sin tørst på anna vis. Barnefødsla kvert anna år, fjøsstell og matlaging. Hesjing og raking sommarstid, innhøsting og noen ganga også skogsarbeid.

Lengselen ut var sterk - over de høye fjella. Ofte såg eg på bildet av Kittelsen: ”Farvel da, mor!” Vi hadde det på veggen i stua. Og eg kunne sitte i skogkanten over gården og se utover bygdene omkransa av skog- og fjellhorisonter. Gitaren var ofte med, og eg sang. Det var vemod, det var lengsel og det var håp.

Eg trampa aldri meir i golvet til far min, men alltid vil jeg minnes den stolthet han viste, godt kamuflert etter lærarbesøket den dagen, da han sa seg villig til å få kausjonister for at eg skulle få gå vidare. Og den viljen til å gi alt for at eg skulle få et

godt liv. Denne uforbeholdne omsorg, uten krav, har kommet til meg senere i livet. Den gjennomsyret alt, særlig de små ting, tjærebredde ski, nysmurte sko, matpakken klar. Og så dette, "Hvordan gikk det på skolen i dag ? Blei du spurt? Kunne du leksa? Kunne noen det bedre enn deg?"

Han var fæl faren min slik, man sei jo ikkje sånt. Far min gjorde det. Var det derfor eg stod opp mot han? Var det han som gav meg mot til å tru på at jeg ville klare det? Var det frukter fra barndommen som gjorde at eg ikkje kunne ta imot. Ikkje torde å ta imot. "Eg skal klare det sjøl" kan iblant kjennes hardt i livet. Det synes meg, nå i ettertid, som nettopp det gav mot til å gå videre, alltid videre.

Grete Fjeldstad Traaen, forfatteromtale s. 9.

Brit Næss-Andresen: Gjennom isen

Det var en av de første dagene på skolen etter jul. Sammen med klassekamerater var jeg på hjemveien. På toppen av bakken så vi en stor sammenstimling av mennesker, en traktor, sparker, noen biler nede ved Utgardsjøen. Hva hadde skjedd i denne fredfulle bygda hvor hverdagene var ganske like? Ekspeditøren i butikken kom ut og fortalte oss at det var skjedd en ulykke, Max var har gått igjennom isen! De soknet etter han. Sammen med to yngre venner hadde han gått på skøyter på isen. De hadde gått på forbudt område. Vennene hadde ropt på han men han snudde ikke. Han forsvant i en råk der fossen hadde utløp. Vennene sto hjelpeløse tilbake. Legen var kommet og ventet hos naboen nede ved vannet. Han skulle forsøke gjenoppliving og berolige pårørende.

Max ble funnet etter mange timer. Han var død og ble båret hjem av menn fra bygda. Jeg sto i vinduet og så på. Da jeg omsider kom hjem denne dagen hadde mor laget mat til dem som hadde stått i flere timer ved sjøkanten. En onkel av forulykkede skalv så på hånden at han ikke kunne drikke kaffe. Det var første gang jeg så en så stor, sterk mann være så berørt av en hendelse. Neste dag ble Max stelt av bygdas sykepleier og lagt i kisten i den ytre verandaen på gården hvor vi hadde lekt mye.

Max var elleve år og skulle bli tolv i februar samme år som ulykken skjedde. Han vokste opp på besteforeldrenes gård og bodde sammen med sin mor og hennes familie. Hans far var tysk soldat og hadde forlatt mor og sønn før Max var et år gammel. Han var blitt sendt tilbake til Tyskland. Alle i bygda visste dette, men ingen snakket om det. Det var mange som fordømte det å være «tysker barn», men Max ble omtalt som en kjekk og pen gutt da han vokste opp i bygda. Han så alltid frisk ut og hadde mørkt blondt hår og fine hvite tenner. Han var en kvikk og interessert skoleelev og spesielt opptatt av idrett. Han hoppet i skibakken, gikk på skøyter og spilte fotball. Han var ofte beundret blant sine venner.

Det var spesielt i førskolealderen vi hadde et nært vennskap. Han var to år yngre enn meg, men vi var jevnbyrdige når det gjaldt å finne på «interessante prosjekter.» Vi var venner og litt usams i blant, men stort sett var vi som erteris. Vi lekte hver dag og hadde mye moro med dyrene på gården hvor han vokste opp. Vi fikk hunden til å trekke kjelken og for over jordene. En gang gikk Max opp i havnehagen og hentet hesten. Lille gutten på ca. 5 år og den store hesten gikk igjennom deler av bygda uten at noen oppdaget dem. Max var kry da han hadde bundet hesten tett i gjerdet utenfor mitt hjem, kom inn kjøkkendøra og nærmest ropte: «Men nå lell, Brit!» Vi hadde snakket om å gjøre dette mange ganger tidligere. Hver gang vi foretok utflukter, ble vi hentet inn av bestefaren eller onklene som var strenge mot oss i situasjonen, men også overbærende. Vi drømte også mye om fremtiden. Som barn som vokste opp under og like etter krigen, skulle vi bo sammen og spise «sukkertøysuppe» og ellers godsaker hver dag. En grand onkel av Max var en sommer på besøk fra Amerika, han skulle sende oss en liten ponni. Dette så vi fram til, men visste ikke hvordan den

skulle komme hit? Den kom aldri, men det var fint å drømme om alt vi skulle finne på med den lille hesten. Vi fant på mye moro og «galt», men hadde følelsen av at vi var godt likt blant de voksne i grenda. Bestemoren hadde fortalt at de alltid måtte være på vakt da han og jeg hadde hatt morgenmøte nede ved grinda. Hva ville vi finne på i dag? Men det var stor stas da den samme bestemoren iblant serverte oss brød med honning eller sirup på ute på verandatrappen. Vi to lekte mest sammen, men enkelte ganger var en gutt, Per, på besøk hos sin grandtante i bygda. Han var like gammel som Max, var oppfinnsom og morsom og ble lett inkludert i leken. Etter hvert utvidet vennekretsen seg og vi ble ikke så tette venner som tidligere. Vi gikk på skolen annenhver dag, når jeg gikk på skolen, hadde Max fri og omvendt. Når vi møttes fortalte han mye om sine sportslige interesser, Hjalmar Andersens rundetider på skøyteløp og Idrettsprestasjonene under Olympiaden i 1952. For han hadde leken mye blitt erstattet med konkurranseidrett hvor han delvis selv var utøver. Jeg var nok mer opptatt av «venninne klubber», var med i barnekor og hadde begynt å spille piano. Til tross for at vi hadde utviklet oss i forskjellige retninger, hadde vi alltid god kontakt med hverandre. Det lå til rette for utfoldelse og livsglede i de omgivelsene vi vokste opp. Gode minner og erfaringer vil leve videre.

Grenda i sorg

Det som skjedde da Max druknet en kald januar dag i 1954, satte dype spor i bygda. Alle var opptatt av det grufulle som hadde hendt. Det var tema i hjemmene og på skolen. Den kjekke og flinke gutten, hvordan kunne dette foregå eller vært forhindret? Den triste hendingen førte nok til større felleskap i bygda. Skolens lærer og lærerinne snakket med foreldrene og barna, enkeltvis eller i tilfeldige grupper, men det var ikke noe felles sorg-arbeid eller organiserte grupper. Skolens program gikk så langt som mulig slik det var planlagt.

Men det var mye som skulle ordnes med til begravelsen, det kunne også være hjelp i å ordne alt det praktiske for familien på gården og samtidig ivareta rutineene. Den tyngste sorgen hadde hans mor, hun hadde også vært i arbeid i nærmeste by og dermed fraværende da ulykken skjedde.

Begravelsen

Det var vakkert vintervær i siste halvdel av januar. Alléen ned til gården hvor Max hadde vokst opp, var dekket av snø og dannet en fin ramme om det første strekket av kjøreturen til kirken og avskjeden til gården. Hans kiste sto i «penstua» hvor små og store hadde møtt frem. Læreren og lærerinnen og mange av skolebarna med foreldre var der. Bestemoren hadde alltid fine, høye blomster sommer som vinter. Nå laget de en vakker ramme om hans reise fra hjemmet. Vi hadde lekt mye i dette hjemmet, men sjelden i denne stua, det var «penstua», nå var vi der. Alle snakket om forskjellige opplevelser med Max. Det var mulighet for å se han for siste gang, men de fleste takket nei og ville huske han som han var.

Vi kjørte i biler opp til kirken. Langs veien hadde mange «baret». Det og legge granbar på veien der man kjørte kisten, var en gammel skikk. På flere av gårdene ble det flagget på halv stang. Vi passerte skolen og bedehuset hvor det hadde vært juletreffest dagen før den tragiske hendelsen. Skolebarna hadde fremført dikt og sanger. Jeg hadde lest opp Bjørnsons «Undrer meg på hva jeg får at se over de høye fjelle». Mange ganger seinere har jeg tenkt over verset i diktet «kanskje du alt har din dør på klem, la den nu ennu stenges, og jeg få lov til å lenges». Ingen kunne ane at døren til Max da var på klem. Også «Kuskemobakken» reiste vi forbi. Her hadde Max debutert som skihopper. Siden hadde han hoppet i noen større bakker. I Austmarka kirke var mange blomster og kranser og levende lys. Av salmene som ble sunget, husker spesielt «Alltid freidig når du går veier Gud tør kjenne». Det var mange sørgende, og jeg hørte hulkende gråt. Soknepresten holdt en trøstende tale til de pårørende. Max fikk et pent gravsted under det store lønnetreet ved kirke. Jeg tenkte at dette treet beskyttet graven. Moren passet alltid på at graven var pent pyntet. Jeg er alltid innom hans grav når jeg er på den kirkegården.

Noen refleksjoner

Omkring femti år etter denne tragiske hendelsen oppsøkte Per meg på mitt arbeidsted, denne gutten som ofte var på besøk hos sin grandtante i bygda. Han ville snakke om leken ved Utgårdsjøen, og spesielt om Max som druknet. Han arbeidet nå som psykolog og hadde tenkt mye på hendelsen med Max og spurte meg: «Tror du noen har snakket med de vennene som var sammen med ham da han druknet om deres opplevelse?» Jeg ga uttrykk for at jeg var usikker på dette. Det var ikke så vanlig å snakke om følelser på bygda den tida, spesielt ikke med barn.

I mitt seinere yrke har jeg møtt mange mennesker hvor eksistensielle problemer som angst, tap og sorg har vært sentrale. Kanskje denne barndomsopplevelsen har bidratt til at jeg har valgt å arbeide med dette? Og når det gjelder å arbeide med fordommer til andre mennesker av politisk eller religiøs art tror jeg at en seinere bevisstgjøring av mine første erfaringer har vært av stor betydning. Jeg har vært opptatt av det som skjedde med de barna som ble født under krigen og av krigsoppgjøret med de norske kvinnene som var «verliebt und verloren» i tyske soldater. Ofte var de nok lite politisk bevisste. Jeg har også møtt tyskerbarn både i mitt arbeid og ellers som har vært offer for folks fordømmelse. Også når det gjelder folks tro har jeg erfart mye uforstand og fastlåste myter. I dag arbeider jeg med dialoggrupper på tvers av religioner blant noen av våre innvandringsgrupper. For dem er det respektfulle møter betydningsfulle for dem selv og oss som lever i Norge.

Brit Næss-Andresen født i Oslo i 1939 og oppvokst på Austmarka. Psykiatrisk sykepleier med lærerutdanning i sykepleie. Cand. polit. med sykepleie, psykologi grunnfag, sosialpedagogikk mellom- og hovedfag i fagkretsen. Har som lærer vært spesielt opptatt av problembasert læring og dets egnethet til å fremme samarbeid og tverrprofesjonell læring. Har erfaring med å praktisere denne læringsformen i egen utdanning og ved ulike videreutdanninger på Høgskolen i Oslo. Har også skrevet og publisert artikler om problembasert og interprofesjonell læring. Har vært førstelektor ved videreutdanningen i psykisk helsearbeid, Høgskolen i Oslo.

Øyvind Tutvedt: Bygdefolk

Misjonsforeningene - mer sosiale enn religiøse?

Bygda hadde mange aktive misjonsforeninger - Kinamisjonen, Sjømannsmisjonen, Indremisjonen og flere. Misjonsmøtene var viktige. Mange gikk på alle møtene i alle foreningene. Disse møtene var derfor en svært viktig sosial arena. Den religiøse retningen var nærmest fundamentalistisk. Møtene og predikantene ble dominert av lokale lekpredikanter – prekere. Det var medlemmene, bøndene som preket for sine naboer. De hadde ingen formell eller annen utdanning for slikt arbeid. Kanskje de følte et kall - at de måtte vitne og hjelpe andre til å finne frelse. Jeg opplevde at noen snakket offentlig til en gruppe i misjonsmøtene. Det var med på å forme mitt syn på hva det betyr å snakke for en gruppe, og ble kanskje de første rollemodeller. En av de jeg beundret mest var lekpredikanten som jeg beskriver her.

Lekpredikanten

Han holdt prekener i misjonsforeningene. Uten manus kunne han preke i en halv time. Han snakket flytende uten å stoppe opp, hadde ikke vansker med neste ord eller setning - en naturbegavelse. Magen presset på slik at de nederste knappene i vesten og de øverste knappene i buksa ikke lot seg knappe igjen. Men han hadde bukseseler og vest. Jakka var åpen og klokkelenken til lommeuret av gull og holdt magen på plass. I 1940-åra var kanskje en rund mage et velstandssymbol. Han sto bredbent midt på gulvet med tomlene i vestelommene og rugget litt fram og tilbake. Utgangspunktet var ofte et bibelord - "la de små barn komme til meg" Jesus var glad i barn han, de hører til i himmelen, og vi skal bli som barn igjen, tenk på det. Det er viktig å være snille ned ungene våre. Vi skal ikke slå dem..". Uten pause og endret stemmeleie sa han plutselig: "Nå tenker jeg vi tar kaffen". Kort bønn med lav stemme og bordverset "I Jesu navn går vi til bords..". Og så gikk praten. Han passet på å snakke litt med flere - hadde de fått opp potetene? Hadde hørt at kona på nerigården var sjuk, var det noe alvorlig, hadde hun vært hos doktoren? Han så ut som en storbonde, men han var nærmest en småbruker hvis en legger størrelsen på gården til grunn.

Høyonn

"Vi må få inn høyet før det begynner å regne", sier han. Bonden tar sin vanlige middagskvil. Han ligger på sofaen i kjøkkenet, må reise seg halvt opp for spytte i spyttebakken. Kona rydder og vasker opp. Når hun er ferdig, setter hun seg med strikketøyet.

Småbruk i 1950-åra. Kjøkkenet er ganske stort, et hjørnerom med vinduer på to av veggene. Spisebordet har plass til 6. Sofaen er bondens faste plass. Ellers er kjøkkenet sparsomt møblert. Separatoren har fast plass på kjøkkenbenken.

Han er litt opp i årene, middels høy, brunbarket ansikt med markerte trekk. Han minner litt om en forblåst furu. Han har på seg slitte arbeidsklær, dongeribukse og strikkejakke; skyggelue ute. Han er vant til å bli tatt på alvor, stemmen har en viss autoritativ klang.

Han reiser halvt opp og ser ut. Skydekket er ganske lavt. Svak litt fuktig vind. Han tenker: "Jeg lurere på om vi får inn høyet i tide." Kona ser bort på han og sier "Du trenger å hvile, du vet hvordan det går med ryggen hvis du ikke er forsiktig." "OK, en halvtime til" sier han og snur seg mot veggen.

Men han fikk ikke sove. "Bedre å bli ferdig med det" tenkte han. Hesten sto i stallen med selen på. "Merra er like sliten som meg. Hester har vel gikt de også. Jeg er over 70 år, og Svarta mer enn 30. Kanskje vi er omtrent like gamle?" Han klappet henne på halsen og strøk henne varsomt over mulen. Leide henne sakte ut av stallen og spente for høysleden.

Det hadde ikke begynt å regne, så det skulle vel gå an å få inn de 3 – 4 høyllassene som var tørre.

Øyvind Tutvedt, førsteamanuensis. Født 1933 i Hedrum/Larvik. Sosionomeksamen 1957. Master of Social Work, Boston University 1964. Fulbright stipend til USA 1958. Arbeidet som sosialarbeider ved amerikanske og norske institusjoner, bla Ungdomskontoret, Oslo kommune; førsteamanuensis ved sosionomutdanningen, Høgskolen i Oslo. Organisasjonserfaring i Norge og internasjonalt, ansvarlig for internasjonalt samarbeid om sosialarbeiderutdanning – særlig med Kina.

Reidun Lappen: En kultur går tapt

I dag kjennes ranselen tung. Bena mine går uten glede. Som om de går uten meg. De har løpt denne veien annenhver dag i to år, på vei til den fådelt grendeskolen. Skolen som jeg er så glad i. Det hvite huset med overbygd tram, stor hage og uteplass. Solrike klasserom med utsikt over Randsfjorden. I dag er skolebussen målet. Den skal hente meg til første dag på den nye sentralskolen.

Året er 1952. Jeg skal kjøres bort fra skolestua som har vært min verden. I småskolen, 1. og 2. klasse, har vi til sammen vært ni barn. Barn som er naboer og lekekamerater. Dit jeg nå skal, er det klassetrinn med over 50 elever. Jeg kjenner dem ikke. De kommer fra helt andre steder i bygda. Jeg går med blikket vendt mot bakken. Ønsker at noe kunne skje. Noe som gjør at jeg må snu og vende hjem. Men ingenting skjer.

På grendeskolen ble vi tatt godt vare på. Vaktmesterparet måkte snøen vekk fra skoleplassen. De sørget for fyr i ovnene til vi barn kom frosne på skolen i kalde vintermåned. Lørdager måkte de vei ned til kjellerinngangen og badstua. Fyrte opp i den store runde ovnen. Etter skoleslutt hjalp lærerekteparet oss elever gjennom badstubad og hard frottering. Kald avrivning i snøen for de tøffeste. Da skolebarna hadde laugget seg ferdig, kom grendas voksne for å nyte samme luksus. Kvinner og menn først annenhver gang. Få i grenda har bad. Selv kaldtvannskraner på innsida av veggene er en sjeldenhet på tidlig femtital. Men fellesbadstua har mange et eierforhold til. Den er satt opp på spleis og dugnad.

Jeg går forbi den kommunale lærerboligen. Lærerekteparet har satt sterkt preg på grenda, han med ansvar for storskolen, hun for 1. og 2. klasse. Også lærerne må nå ta buss til sentralskolen for å jobbe. De ville helst bli på grendeskolen. Det har de selv sagt. Foreldrene våre vil også ha dem her. Fordi de har gjort så mye for miljøet. I tillegg til vanlige teorifag underviste de i tegning, maling, sang og musikk, både i skoletimer og på fritida. De satte i gang bok sirkler og bokkvelder for voksne, og har mye av æren for at skolen er blitt grendas kulturelle sentrum.

Lærerinnen startet også barnemisjonsforening. På arbeidsmøter, hjemme hos henne eller på skolen, laget elevene basargevinster til inntekt for barn på misjonsmarken. Av strå, stein, bast, peddig, garn og maling kreerte vi fantasifulle gevinster til både pynt og nytte. Godt hjulpet av en lærerinne med kunstneråre. På hvert møte leste en av elevene høyt et kapittel fra en bok om misjonsmarken. Jeg ble mest grepet av fortellingen om moren som ofret barnet sitt til avgudene. Da jobbet jeg ekstra hardt med gevinstene. Skjønnte at barn i Afrika trengte penger for å komme på skole og lære noe.

Tidlig på høsten stilte vi ut gevinstene. Enten på langbord i forsamlingshuset eller på vegger og bord i klasserommet. Selvlagede gevinster ble supplert med gresskar,

gulrøtter, neper og sukkererter fra storskolens kjøkkenhager. Storskolebarna hadde 4H klubb og egen kjøkkenhage på grendeskolens eiendom. Såing, luking og høsting var en del av både skole- og fritid. Nesten alle i grenda kom til basaren for å ta lodd. Det var spennende å se hvem som vant det jeg hadde laget. Da visste jeg hvem jeg måtte besøke for å få se igjen kunstverkene mine.

Lærerinna bakte kaker til bursdagsfeiring i klassen. Men den bevertningen jeg likte best, var den vi fikk på juletreffesten hjemme hos lærerne. Nordlandslefse med kanel-smørning inni. Dette var ny smak for oss. Krydderutvalget i nærbutikken begrenset seg gjerne til salt, pepper og karve.

På vei til skolebussen denne dagen vet jeg ikke at lærerboligen snart vil bli solgt. Uten grendeskole, ingen lærerbolig. Da blir døra stengt også for magiske smaksopplevelser. Som voksen skulle det bli lukten av kanel som åpnet for minner om småskole og en barnekjær lærerinne. Hun som brakte med seg smaker og lukter fra en landsdel i nord som jeg fikk lyst til å besøke.

Mor og far har forklart hvorfor jeg må på ny skole. I dag føler jeg nok mer enn jeg forstår hva det dreier seg om. Først senere får jeg tak i sammenhengen. Den kalles skolesentralisering. Skolelag og andre foreninger hadde talt massivt mot planer om stor sentralskole. Foreldre skrev protestlister. Mistet grenda skolen, ville en frodig grendekultur gå tapt, mente de.

Skolen og skolebarna angikk alle som bodde i det lille samfunnet. Grenda hadde eget skolelag, der de fleste bidro aktivt enten de hadde barn på skolen eller ikke. Radioen i klasserommet var kjøpt for lagets innsamlede penger. Med egen radio kunne vi elever følge med på skoleprogram kringkastet i undervisningstida. Laget arrangerte også skirenn, skoleturer og juletreffester for barn og unge. Størst oppslutning ga 17. maifesten der alle generasjoner i grenda møtte opp til feiring. Da var bord og vinduer overpyntet med norske flagg og farger. I tidlig etterkrigstid tok både voksne og barn igjen for år der flagg og barnetog hadde vært forbudt.

Foreldrenes motstand mot nye skoleplaner var forgjeves. Grunnen til den tidlige sentraliseringen i bygda var at den største og fineste barneskolen brant ned. Kommunestyret vedtok et nytt og stort bygg. Et moderne utstillingsvindu i skolenorge. Sentraliseringsforkjemperne hadde gode kort på handa. Framskritt. Det var spesialrom for gymnastikk, sløyd, håndarbeid, fysikk og film. Det var skolekjøkken og bibliotek. Idrettsplass og teaterscene for riksteaterbesøk. Vannklosetter. Slutt på å låne nøkkel av lærerinna og gå en spennende tur langs den høye hekken for å låse opp utedoen.

På bussen treffer jeg bestevenninna mi. Så føler jeg meg ikke lenger alene om å forlate det enkle og oversiktlige. Etter hvert som vi kjører utover i bygda, blir flere av ansiktene nye og ukjente. Vi vet at på sentralskolen vil det bli store klasser. De voksne har trøstet oss med at mange elever i klassen vil bety mange nye venner. Det

som vi får er *klassekamerater*, ikke venner som vi kan leke sammen med på ettermiddager og i helger. Sentralskolens fritidsmuligheter er langt unna der vi bor. Svært få foreldre har bil. Skoleruta er eneste bussforbindelse. Kontakt med lærere og medelever blir liten når vi busser hjem rett etter skoletid.

En høylydt skoleklokke, som ringer ut til friminutt og inn til timer, skal bli uvant for oss. Pauser blir ikke lenger styrt av arbeidsøkta, uteleken eller nysnøen. Stor skole betyr også lange korridorer og mange dører. Allerede denne første dagen skal bestevenninna mi og jeg komme til å gå oss vill i bygget. Vi finner ikke klasserommet vårt etter friminuttet. Trøsten er da at vi har hverandre til noen oppdager oss.

Her jeg sitter på bussen vet jeg ikke hva som venter meg når vi kommer fram. Jeg er spent, men har ingen ord. Klarer ikke å se utover denne dagen. Bekymrer meg ikke for grenda mi i morgen, slik foreldrene mine gjør. Men *de* har forstått at det er *framtida* som fraktes vekk fra grenda i dag.

Skolelaget jobber videre i mange år. Holder i gang sosialt liv og kultur. Foreningsmøter, kurs og amatørteater. Sangkoret har ukentlige øvinger, og en og annen konsert. Men budsjetter og vedlikehold stanser, vaktmesterparet flytter. Den en gang så levende skolen, lite egnet til bolighus, blir stående tom. Nye førsteklasinger får liten tilknytning til grendas tradisjonsrike skolebygg. Det er ikke der de får sin opplæring. Bussen fra sentralskolen setter barna av på ulike stoppesteder grenda igjennom. Da blir ikke skoleplassen et naturlig samlingssted før og etter skoletid heller. Når ungene er hentet hver morgen, høres ingen gjallende rop og latter. Stillheten har tatt over.

En halv times reise, og den grønne bussen stanser på en gruslagt skoleplass. I en tre etasjes rød bygning er det lange rader med vinduer. Murbygning. Den skal ikke brenne ned. To innganger med dobbeltdør. Foran den ene står en liten, eldre lærerinne og tar imot oss. Ser hun snill ut? Hva vil skje innenfor? Venninnen min og jeg skal i samme klasse. Våre usikre blikk møtes. Det aner oss at lite blir som før. Grepet i den andres hand er fast. Sammen går vi over terskelen og inn i den nye tida.

Reidun Lappen, forfatteromtale s. 232.

Kari Underthun: Tatt på fersken

”Vi vil ha felles skoleplass, vi vil ha felles skoleplass!” Ropene kommer taktfast og leskedrikkeposer fylt med vann suser i luften og klasker ned på gutte og jenteplassen. Stemningen er opphetet og det er stor aktivitet ved vannfontenene der posene blir fylt. Vi jentene slenger poser over på gutteplassen og det kommer flere i retur. Noen blir truffet. Det er skrik og skrål.

Vi er på Fridalen skole i Bergen. Året er 1958. Jeg går i 6. Klasse. Det er en stor folkeskole med over 1000 elever. Bygningen er i tre etasjer, svakt buet utover med en markert hovedinngang på midten. På venstre side av bygningen holder gutteklassene til, jenteklassene til høyre. Fra inngangsporten til den tunge, brune døren er det en hellelagt gang som deler skoleplassen i to like deler, en for gutter og en for jenter. Der paraderer lærerne i friminuttene. Da passer de på at guttene holder seg på sin side av plassen og jentene på sin. Det er ikke alltid tilfelle. Når jentene spiller kanonball hender det ofte at noen gutter drister seg over grensen og snapper ballen fra oss. Det er sjelden motsatt! Hvis vi tør, løper vi etter og prøver å få fatt i ballen. Det er spennende! Inn på forbudt område! Noen ganger vender vi triumferende tilbake til jenteplassen med ballen etter å ha vært i nærkontakt med noen gutter! Men ikke sjelden griper lærerne inn før vi når ballen. Gymsalen ligger på guttesiden. Når vi skal ha gym må vi derfor gå over gutteplassen. Vi skal helst vente til guttene har gått inn før vi begir oss ut på vår farefulle ferd. Men jo eldre vi blir, jo dristigere blir vi! Når klokken ringer farer vi over plassen med svingende gymposer. Er vi heldige har vi vært borte i en gutt eller to!

Håndarbeidstimene medfører også en viss spenning, fordi håndarbeidssalen ligger på guttesiden. Da må vi først gå inn hovedinngangen, på høyre side, gå opp en felles trapp til et lite platå der jentene svinger til høyre, guttene til venstre. Så møter vi guttene igjen og kan bli skubbet borti noen, hvis vi er heldige. Men her står det en elevvakt fra 7. klasse og passer på at dette ikke skjer. Siden vi skal helt opp i tredje etasje, er likevel mulighetene store for at vi tilfeldigvis kommer borti noen. Men så kommer vi til det mest spennende: Vi må passere mange gutteklasser for å komme til håndarbeidssalen som ligger innerst i korridoren. Fnisende og rødmende med bøyde hoder skynder vi oss forbi. Det hender noen spenner ben for oss eller dulter bort i oss. Andre spiller galante, bukker og brøyter vei for oss. Med bankende hjerte når vi målet og setter oss lydige ned med håndarbeidet som skal bli skolekjøkkenforkle.

Vi liker dårlig denne kjønnsdelingen. På naboskolen har gutter og jenter felles skoleplass, og andre steder i byen har de blandingsklasser. Det synes vi høres spennende ut, og skjønner ikke helt hvorfor vi må være adskilt. Vi har til og med hørt at flere foreldre er kritiske til ordningen. Noen modige gutter har derfor oppfordret til protestaksjon, og snart er vannkrigene i gang.

Plutselig kjenner jeg en hånd gripe meg i nakken. Jeg er blitt tatt på fersk gjerning i å kaste en leskedrikkpose med vann over til gutteplassen! Lærerinnen til 6pc, hun pene, med lyse permanentkrøller, har et godt tak i nakken min og fører meg fram mot hovedinngangen. Både gutter og jenter stimler sammen bak oss. Noen gisper av spenning, andre roper fortsatt: "Vi vil ha felles skoleplass." Men de fleste står lamslått og ser meg bli ført inn i skolens store gap, og hører døren lukke seg med et kraftig drønn. Opp trappen bærer det, på høyre side. Ferden slutter foran overlærerens kontor. "Vent her", sier hun før hun forsvinner inn på lærerværelset.

Overlærer Waldemar Jørgensen er en streng, rettrygget mann, i grå dress og hatt. Han kommer kjørende til skolen i en grå bil med store, blanke skjermmer. Vi er litt redde for ham. Noen ganger kommer han uanmeldt inn i klassen og hører oss i hoderegning. Vi reiser oss lydig, og frøken står i giv akt ved kateteret mens seansen pågår. Jeg følger intenst med og rekker ivrig opp hånden når svaret skal sies. En gang kom han inn for å finne verdige bidrag til utsmykning av gangene. Vi hadde nylig hatt maletime og jeg hadde malt to spøkelser i en mørk, men fargerik skog. Spøkelseskogen het oppgaven og resultatene hang på oppslagstavlen. Mitt bilde ble valgt ut, kom i glass og ramme og ble hengt opp på veggen utenfor overlærerens kontor. Spør om jeg var stolt!

Men nå står jeg her under spøkelsesbildet og skal få kjeft! Jeg som får gode skussmål, er snill, flink og grei. Svært aktiv, kanskje en smule vimset, sto det en gang. Hadde jeg vært for aktiv nå? Stiv av skrekk venter jeg på å bli kalt inn til Jørgensen. Friminuttet er slutt og de andre elevene kommer veltende oppover trappene som en stor flodbølge. De ser nysgjerrig på meg som står foran døren til overlæreren. Noen gutter ler og kommer med hånende tilrop. Spesielt husker jeg ansiktet til Tessiken, en stor, flott, 7. ende klassing som jeg hadde smugtittet på. Han flirer henrykt og godter seg nok over at jeg er blitt knepet i en kampanje som han hadde vært med på å starte. Det blir stille i korridorene. Dørene til klasserommene blir lukket. Jeg står fortsatt skjelvende under bildet mitt. Hva kommer til å skje? Hvilken straff vil jeg få? Da hører jeg at døren til lærerværelset blir åpnet og lærerinnen til 6pc kommer ut. Hun går rett bort til meg og sier vennlig at jeg kan gå til klasserommet mitt. Ikke et ord om overlæreren. Er han ikke der i dag? Er det derfor jeg slipper å få kjeft?

Saken er at verken jeg eller klassen min hørte noe mer om opprøret vårt. Det ble tiet i hjel og alt fortsatte som før i flere år. Først utpå 60-tallet ble det felles skoleplass og blandingsklasser også på Fridalen.

Kari Underthun født 1945. Lærerutdanning med videreutdanning i forming, kroppsøving, kunsthistorie, dramalitteratur, mediekunnskap. Hovedfag i forming. Har vært lærer i grunnskolen og høgskolelektor i kunst og håndverk ved Høgskolen i Bergen.

Sigrun Nilsen: Kvalmen

Religionstimen

Jeg går i 5. klasse. Året er 1955. Vi skal ha religion. Vi står ved siden av pultene og synger dagens salme. Etterpå er det Fader Vår. Det er knapp tid. Frøken har sagt vi skal snakke om dåpen. Siste religionstime fortalte frøken at hun hadde hatt elever som ikke var døpt. Hun hadde reddet dem. Hun hadde tatt kontakt med foreldrene og fått arrangert egen dåp for dem. Det gikk nemlig an. Var man ikke døpt kom man ikke til himmelen. De som ikke var døpt ville brenne evig i helvete. Det bekymret meg mindre. Derimot bekymret det meg at en slik kontakt til mamma og pappa kunne bli ytterst problematisk. Pappa var kommunist og ingen av barna hans skulle døpes. Kom han i diskusjon med frøken ville det bli bråk. Det kunne jeg leve med. Verre var det at mamma var jøde og at det kunne bli avslørt. Da kunne det virkelig bli ille. Frøken trodde nemlig at jødene hadde drept Jesus. Det gjorde ikke så mye. Jeg trodde ikke på Jesus. Men at frøken og de andre skulle få vite at jeg var jøde var verre.

Jeg tenker at den eneste måten å komme seg unna på nå er å besvime. Men jeg har aldri besvimt og vet ikke hvordan man gjør det. Kanskje jeg kan bli syk? Jeg er aldri syk og har aldri vært borte fra skolen. Da jeg var mindre hadde jeg noen ganger kjempevondt i magen. De sa det var kolikk fordi jeg vokste. Et kolikkanfall kunne redde meg. Jeg presset tanken om kolikk fra hodet og ned i magen. Så gikk jeg inn i følelsen av kolikk i magen, fanget den og lot den vokse. Det holdt ikke. Det måtte synes. Noen ganger hadde jeg kastet opp når jeg hadde kolikk. Hvis jeg kastet opp ville jeg bli sendt hjem. Jeg lot kvalmen vokse i magen, og klarte etter hvert å presse den utover, oppover.

Fader Vår har begynt. Det haster. Jeg må få presset kvalmen opp gjennom og forbi halsen. Halvveis i Fader Vår spyr jeg utover pulten. Det renner nedover på gulvet. Det bråker og lukten av spy brer seg. Det blir musestille og frøken slutter å be Fader Vår. «Stakkar, er du syk. Du må nok gå hjem.» Tilbød meg å vaske opp etter meg. Slapp det. En fantastisk følelse av lettelse. Ikke var jeg syk, og ikke nok med at jeg slapp unna religionstimen, men jeg hadde klart å avbryte midt i Fader Vår, som jeg ikke kunne fordra. Mamma sa at det var greit med å be Fader Vår bare man ikke sa siste setning om Jesus. Da ble det en bønn til Gud som alle kunne be, uansett hva de ellers trodde på. Jeg likte ikke Fader Vår allikevel.

Mine hemmeligheter var farlige. Jeg var født i Sverige etter en dramatisk flukt. Bestefaren min ble sendt til Auschwitz. Onkelen min satt i fengsel under hele krigen og hadde det fælt. Lag på lag av hemmeligheter om svik, heltomot, lidelse og død. Vi snakket mye om dette hjemme. Men ute skulle vi aldri snakke om det. Ingen visste

om det kunne bli krig igjen, og da var det best om ingen visste noe om vår jødiske bakgrunn mente mine foreldre.

Ettervirkninger

Angsten for at frøken skulle avsløre mine hemmeligheter var et av bakteppene i min bevissthet gjennom hele folkeskolen. Frøken Ziener var av den gamle skolen selv om vi gikk på Sagene skole hvor Anna Sethne hadde innført en ny pedagogikk. Arbeidsskolen kaltes det. Vi skulle jobbe i grupper, lage arbeidsbøker, og selv lete opp kunnskap om temaene vi fikk å arbeide med. Det skulle være veldig lærerikt, og utvikle elevenes selvstendighet og lærelyst. Frøken Ziener var også tilhenger av arbeidsskolen. Men hun var gammel. På skolebildene kan en se en høy slank dame med rynket ansikt, tynt grått hår samlet i en knute i nakken og et blått småblomstret kjøleforkle. Øynene er skjult bak runde briller med så sterk forstørrelse at bare linsene synes. Vi var hennes siste klasse før hun skulle bli pensjonert. Arbeidsskolen ble ikke noe annet enn en metode underordnet hennes autoritære ideologi, urettferdighet og misjonerende religiøsitet.

Hennes store nummer var å fortelle historier på flanellografen. Flanellografen var en frittstående tavle som var trukket med flanelstoff. Man kunne klippe ut figurer eller bilder og lime flanell på baksiden. Flanell mot flanell fester seg, og dermed kunne man fortelle historier og illustrere disse med bilder. Jeg har senere hørt at dette var en vanlig metode på søndagsskoler og i misjonssamlinger. Hun var flink til å tegne og å fortelle, så vi var imponerte. Rett skal være rett, hun lagde ikke bare flanellograf av bibelhistorier, men også av folkeeventyr. Mitt problem var at jeg da, som i dag, syntes at både bibelhistorier og folkeeventyr er gørr kjedelig. Men når hun drev med dette var hun i godt humør og plaget ingen.

Det verste med frøken Ziener var at hun gjorde forskjell på oss og var urettferdig. De flinke og søte var hun grei mot og skrøt av hvor flinke de var. Det var gullungene. De svake og ikke så flinke, plaget hun.

Vi som ikke ble gullunger, men slapp unna, hadde ulike strategier. Noen var frekke og opprørske, tok igjen og svarte. De ble straffet og kom i skammekroken. Det brydde de seg ikke noe om, virket det som. Andre var musestille og gjorde seg usynlige. Jeg gjorde litt av begge deler. Var aldri frekk nok til å komme i skammekroken, men sa i fra når jeg synes det var nødvendig. Samtidig prøvde jeg å unngå oppmerksomhet. Noen ganger var det litt vanskelig fordi jeg engasjerte meg, og hadde lyst til å delta mer aktivt. Men det å gjøre alt passe, være passe flink, passe veloppdragen, passe riktig kledd osv. var noe som stemte med hva jeg lærte hjemme. Man skulle ikke skille seg ut fordi da kunne man bli oppdaget. Og ble man oppdaget, kunne man bli avslørt. Dette påvirket min læreglede i årevis. Jeg hanglet meg gjennom gymnas og sosialskolen. Først da jeg ble voksen og begynte på studier ved universitet, torde jeg å bli flink og få gode karakterer.

For andre var virkninger av frøken Zieners pedagogikk mer skadelige. Da vi møttes til 50 års jubileum for avgangskullet på Sagen skole, snakket vi jentene i klassen, vi var en jenteklasse, om skoleerfaringene. Vi snakket om hvordan vi, når vi ikke arbeidet, måtte sitte med hendene bak og ryggen rak, for å få god holdning. Eller hvordan vi hver morgen måtte legge hendene framfor oss på pulen. Så gikk hun fra pult til pult og sjekket at vi hadde rene negler. De som ikke hadde det fikk melding med hjem med beskjed til foreldrene om å sørge for at datteren hadde rene negler når hun kom på skolen.

Da jeg spurte en jentene i klassen om hvorfor hun ikke hadde vært med på omvisningen på skolen før vi møttes til 50 års – middagen fortalte hun at bare tanken på å gå inn i skolens lokaler gjorde henne kvalm og skjelve. Hennes historie var at hun i skoletiden lespet. For å venne henne av med det fikk hun beskjed om å legge pekefingeren på tunga når hun snakket. Det skulle hun også trene på hjemme. Når hun kom på skolen måtte hun demonstrere for hele klassen at hun hadde gjort framgang. Hun hadde lovt seg selv aldri å gå på noen skole mer.

Andre beskrev angst og mareritt. Hvordan de hver dag var redde for å gå på skolen. Det var ikke bare meg som mistet motivasjon til og gleden ved å lære.

Vi snakket også om hvor dårlig vi noen ganger hadde oppført oss mot «gullungene» hennes. Jeg husker med skam at jeg foreslo, og fikk full oppslutning, på at vi skulle slutte å snakke med en av gullungene som irriterte meg grenseløst. Hvor lenge utfrysningen varte, husker jeg ikke, men fælt må det ha vært for henne.

Vi lurte også på hvorfor ingen av foreldrene hadde reagert. Vi ble enige om at sånn var det den gang. Ingen kritiserte lærerinnen, da kunne det bli enda verre.

Da frøken Ziener døde, hun ble gammel, ble jeg kontaktet av en i klassen som hadde hatt kontakt med henne etter at vi sluttet på skolen. Klassevenninnen synes vi skulle gå i begravelsen. «Stakkars, hun var jo så ensom. Det kommer sikkert ingen i begravelsen». Jeg takket nei.

Sigrun Nilsen født 1943 i Stockholm. Vokst opp i Oslo. Sosionomeksamen 1967. Dr.fil fra Universitetet i Gøteborg 1999. Arbeidet i ungdomspsykiatrien, undervisning og forskning på høgskolenivå. Medforfatter av flere lærebøker. Kunnskaps- og interesseområder er vold mot kvinner, kvinner med minoritetsbakgrunn og sosialt arbeid med minoritetsperspektiv.

B. Krigsminner

Per Østerud: De valgte seg april

Vi hørte sterk motorlyd i bakken oppover mot gården. Det var mange store biler som girte på det slapsete snøfåret. Ved porten inn til tunet stoppet en Oslobuss med reklame på panseret. Petrine Nilsen stod det. Ut kom grønnkledde soldater med maskingevær i hofthøyde. Vi stod i vinduene i det store kjøkkenet, halvveis skjult bak gardinene. Mor og bestemor, tante Ragna og Erik og Svein, tvillingbrødrene mine, som var fire år, og jeg, snart tolv. Ragna gikk ut for å møte soldatene. Hun kunne noe tysk og ble stående en god stund. Da hun kom inn igjen, fortalte hun at tyskerne så etter norske soldater som hadde sprenget brua, slik at de ikke kom over elva i Vormsund. Ragna forklarte at vi var bare kvinner og barn på gården. Tyskerne trodde henne og bussene dro videre vestsideveien mot Eidsvoll.

Den veien hadde også far og jeg reist uka før. Vi skulle være med i kretshopprenn i Bjørnliåsen, på vestsida av Vorma, omtrent halvveis mellom Vormsund og Eidsvoll. Det var mitt første kretsrenn og min fars siste. Det ble den eneste gangen vi deltok sammen som skihoppere i en offisiell konkurranse. En milepel i vårt lange idrettsfelleskap.

Som hoppbakke var Bjørnliåsen spesiell. Den krysset veien, med hoppet på den ene sida og unnarennet på den andre, slik at veien ble kulen på bakken. Det var en noe større bakke enn jeg var vant til, så jeg dro dit på lørdagen for å prøvehoppe. Tok Eidsvoll-bussen oppover om formiddagen, var der hele dagen og reiste hjem med samme buss om kvelden. Det ble mange, og for meg ganske lange, hopp på det gode føret, lengre enn jeg noen gang hadde prestert.

Natt til søndag satte mildværet inn. Bakken ble løs, sporene i tilløpet vasstrukne og føret dårligere. For en som var liten og lett ga dette sterkt utslag på farten. Jeg merket det nesten med en gang jeg satte utfor. Ble redd for ikke å komme over veien, men det gikk så vidt. Jeg nådde kulspissen og hadde fart nok til å kjøre ned unnarennet. Grudde meg nok til neste omgang, men skiene ble smurt på nytt med et tykt lag parafinwoks. Og på toppen stod to voksne karer klare, tok meg i hver sin arm og kastet meg i gang, slik at jeg skulle få noe bedre fart. Det hjalp. Nå klarte jeg å strekke meg over kulen og litt ned i bakken.

Selv om konkurransen ikke ble noen suksess, var det å være med i kretsrennet i Bjørnliåsen noe stort. En form for høytid. Norsk flagg på hoppet og på dommertribunen. Hornblåser som signaliserte når det var klart. Det var tråkkere i bakken og tavle som viste hoppplengdene. Og så var det møtt opp mye folk. På sletta ble det solgt varme pølser og kaffe, og det kan tenkes at enkelte spisset kaffen litt ekstra med noe medbrakt. Hopprenn på denne tida var folkefest i Romeriksbygdene. Fra Greni krets, som jeg hørte til, så jeg flere kjente blant tilskuerne. Og gutta på skolen vår hadde "sparket" ti kilometer for å se på. Dessuten traff jeg hoppere fra andre

idrettslag. En litt eldre gutt fra Bøn spurte hva jeg het, og så sa han: "Vi skal nok treffes i skibakken seinere". Det slo til.

Bare noen få dager etter denne skifesten stod tyskerne på tunet. Jeg hadde knapt nok sett militærtropper før og slett ikke fremmede soldater med maskingevær pekende rett framfor seg, mot bygningen der vi var. Jeg husker oss som en usikker, forvirret, skremt og tafatt liten familie på et stort kjøkken, der det vanligvis var lunt, trygt og godt å være. Aldri hadde jeg opplevd slik tafatthet, inn til tante Ragna handlet impulsivt og gikk ut til soldatene. Det var en stemning i rommet som minnet meg om kraftig tordenvær, så nært at det lynte og tordnet samtidig. Da satte bestemor seg bak pipa. Hun mente det var tryggere der. Dette nyttet ikke nå. Vi ble bare stående ved vinduene mens det store følget med tyske soldater dro videre mot Eidsvoll og innover landet. Vi hadde møtt krigen.

Opplevelsen satt i lenge, liksom i veggene, og heftet seg til bygdeveien forbi oss, til porten og tunet. I løpet av mindre enn ei uke var det så mye som hadde endret seg. Dagliglivet hadde skiftet fra lokal idretts glede og fest i et bygdesamfunn, til konfrontasjon med tyske styrker og forsmak på krig. Konsekvensene meldte seg raskt i vår familie. Jeg ble sendt til tante Astrid og fetter Håvard, som bodde mer avsides enn oss. Som vanlig lengtet jeg hjem og tok beina fatt de 5 – 6 kilometerne tilbake til gården etter vel ei uke. Her møtte jeg etter hvert en ny hverdag. Norge var okkupert. Gårdsdriften ble forenklet. Gårdskaren Ivar tok med seg Sokken og dro på tømmerkjøring hos Stang på Mårud. Dessuten var det kommet nye gjester i huset. Fru Nyheim og datter Åse var evakuert fra Oslo. Jeg kjente dem fra før. Nyheim, som var skolestyrer på Blommenholm, hadde gått sammen med far på lærerhøgskolen i Trondheim i 1936. De var mye sammen med oss den gangen. Åse var litt yngre enn meg. Hun brukte rullestol, og nå var hun enda vakrere enn jeg kunne huske henne.

Far oppholdt seg mer og mer på Jessheim. Den nybygde, flotte folkehøgskolen der far var styrer, måtte stå ferdig til høsten. Vi begynte å forberede oss på flytting. Jeg likte det ikke, men det var ingen vei forbi. En trøst var det at livet på gården ikke var som før.

Det jeg ikke visste den gangen, var at vi kom til å bo på Jessheim bare et snaut år. Sommeren 1941 ble skolen tatt til hirdskole, med NS-generalsekretær Fuglesang som rektor. Jeg var sammen med far den dagen han overlot skolen og kan huske Fuglesang sa til far at også han hadde en idrettsgutt hjemme. Selv i denne for far pressede situasjonen, var nok dette et forsøk på en form for fortrolig kontakt.

Jeg hadde trivdes godt i folkehøgskolemiljøet den vinteren. Kontakten med den store elevflokk, muligheten til å delta i friluft- og idrettsaktiviteter, til å være med på enkelte fester og det å oppleve sang- og dansegleden på elevkveldene, satte varig spor i meg. I ettertid har jeg også tenkt på hvordan det sosiale samværet og trivselsfaktoren i dette miljøet virker personlighetsdannende og avgjørende for de holdninger til livet den enkelte tilegner seg.

Men det var fint å komme tilbake til gården. Jeg likte å være med på at den i krigstida, under fars energiske ledelse, vokste til et allsidig, godt gammeldags naturalhus-holdningsjordbruk. Det ble ku på båsen, flere hester, gris, høner og til og med sau på flatbygdgården. For mange av oss som var født til rett tid, på rett sted og i de rette omgivelsene, ble krigstida en periode rik på erfaring og spenning som i ettertid kan vekke til live gode minner. Dette til tross for rasjonering av mat og klær og lange og mørke kvelder med blendingsgardiner i vinduene og restriksjoner med hensyn til handling og ferdsel. Bilen var tatt og radioen måtte leveres. De voksne måtte ha pass og grenseboer-bevis om de ville reise utenfor distriktet. Vi barna levde i et avgrenset samfunn. Min verden var først og fremst gården, grendesamfunnet og Greni skolekrets. I ytterkanten av denne verden lå tettstedene Jessheim, Eidsvoll, Skarnes og Årnes. Jeg visste om en verden utenfor, men der var jeg nesten aldri. Dessuten visste jeg om en verden der far ferdedes, en verden det ikke ble snakket mye om, men som var til stede i oss som en trussel. Familier vi kjent ble innhentet av denne trusselen. De ble også vi da far ble arrestert våren 1945.

Likevel, jeg opplevde dette også som gode år. Veksling mellom enkel skolegang, for det meste annenhver dag, arbeid på gården, lek og idrettsaktiviteter i grannelaget og etter hvert også uformelle sosiale sammenkomster sammen med de voksne. Det var ei tid rik på variert arbeidserfaring, på fellesskap og dugnadsånd og ikke minst på nøysomhet og det å ta seg fram med enkle midler på enkelt vis. Dessuten lærte dette enkle hverdagslivet oss noe om verdier i livet, og det skjerpet bevisstheten om rett og galt.

Per Østerud, forfatterromtale s. 33.

Olga Herbjørnsen: Skolebarn i krig

Krigen i Namsos

Tidlig om morgenen den 9. april 1940 okkuperte Tyskland alle de største kystbyene i Norge; Kristiansand, Stavanger, Bergen, Trondheim, Narvik. Midtveis mellom de to siste ligger den lille trelastbyen Namsos.

Den hvitmalte trebebyggelsen, de to rødmalte skolebygningene, der jeg hadde gått i nesten tre år, steinkirken, den fine parken, skipsverftene og de store sagbrukene, butikker, bank, buss, jernbane; alt lå samlet på den flate landtungen med kaier og fjord på tre sider. Innenfor den fjerde siden ligger byfjellet Bjørumsklompen. I nær omegn lå sykehus, gamle hjem og resten av boligbebyggelsen. Den dype havnen i bunnen av Namsenfjorden gjorde byen lett tilgjengelig fra sjøsiden. Engelske og franske tropper i tusentall ble derfor hver natt landsatt i Namsos i de følgende døgnene og etterhvert fraktet videre sørover via Steinkjer. Planen var at de sammen med en tilsvarende invasjon fra Åndalsnes skulle gjenerobre Trondheim. Resten av dette er Norges-historie.

De nærmeste dagene etter 9. april angrep tyskerne stadig tettere fra luften. De drøyt 2000 innbyggerne ble evakuert til bygdene rundt byen. Den 20. april bombet tyskerne byen,. Hele midtbyen ble jevnet med jorden. Da var vår familie allerede flyttet til gården Øvre Homstad i Overhalla, der vi ble til høsten 1943.

Bygdefolket gav oss all livsnødvendig hjelp, både mat og tak over hodet, i mange år. Hjelpen fra bygdene artet seg nok på forskjellig vis etter hvilke relasjoner man hadde til dem. En egen kategori blant byens borgere var innflyttere fra andre landsdeler, hovedsakelig embedsmenn og andre i offentlige stillinger, lærere og leger og deres familier. Da krigen kom, var det nok aller vanskeligst for dem som ikke hadde bodd i byen lenge nok til å få et nettverk.

Mine foreldre var også innflyttere, men alle vi tre barna var født i Namsos. Og fordi min far var skogforvalter for Statens skoger i Namdalen, var han godt kjent i distriktet, så vi hadde et sted å flytte til. Staten eide store skogområder innenfor Homstad og hadde flere hytter i fjellet med adkomst derfra. Vi hadde vært der både sommer og vinter. Terrengtet var et eldorado med vann og skog, fjellflora, skogsbær og multemyrer, elg og storfugl, rype og jerper.

Læring i krigstid

I krigstid er det meste forbudt eller utilgjengelig. Man kan tenke at det fører til en fattig barndom uten impulser. Slik ble det ikke for oss, selv om den lengste reisen vi foretok, var til Namsos med melkeruta en sjelden gang.

Krigen var noe som var. Først da den var over 8. mai 1945 og alle opplevde en innvendig jubel ulik alt annet, gikk det for alvor opp for oss hvordan den hadde ligget som et tungt lokk over alt og alle. Lo vi egentlig i de fem årene? Det kan jeg ikke huske.

Vi barna levde i tre verdener, hjemme hos mor og far, på gården og på skolen. De to første var klart viktigst. Skolen var skole, den hadde en lærer og foregikk annenhver uke. Der lærte vi nødvendige ting som regning og rettskrivning. I mellomukene lærte vi andre og mer nødvendige ting. For en som var stor nok til å fatte rekkevidden av det som skjedde, og som hadde stått på bakketoppen 20. april, ble det umulig å gå tilbake til barndommen. Da var det godt å være i en voksenverden annenhver uke der det var rom for barn og der mye dagligliv fortsatt var normalt.

Mor og far

Selvsagt var hjemmet viktigst. Hjemme lærte vi at det viktigste var å tenke selv, og at kunnskap kan finnes overalt. På gården gjorde vi praktiske og sosiale erfaringer.

Av mor lærte vi alt som gjøres i et hjem, Vi lærte at alt henger sammen, og at man må hjelpe hverandre. Hun, som egentlig var en forsiktig dame, gikk med mat til rømte russiske krigsfanger i skogbrynet, hun stelte døde og hun var jordmor når bygdejordmora ikke kom over isen. Far kom aldri hjem fra tur uten noe vi skulle beundre, smake eller lukte, spiselige røtter og planter, planter som var giftige for kua, kvae som kunne tygges. På tur lærte vi å gå i myr og tåle regnvær, når det var lov å tenne bål og hvor elgen hadde ligget. Den røde vannliljen i Nærøy, som fortsatt er en norsk botanisk sensasjon, hadde han med hjem i melkespannet på lokalbåten.

Hver høst kom en ny julekatalog, uten sensur fikk vi sette kryss på alt vi ville ha av bøker. Den store kassen hver julaften er et uforglemmelig minne. Og far leste høyt uten nevneverdig hensyn til tilhørernes alder, folkeeventyr, Bjørnsons bondefortellinger, De elendige av Victor Hugo, Aschehougs konversasjonsleksikon; alt ventet han skulle skape begeistring, akkurat som rakfisk og vassgraut. Vi ble nok behandlet mer som folk mer enn som barn.

Skolekunnskapene kunne vi sikkert fått hjemme om nødvendig. Årene på gården gav mengder av praktisk lærdom i tillegg.

Homstad

Vi søsken var lommekjent på Homstad. Vi hadde i flere år før krigen bodd i kårboligen i sommerferien. Denne gården har en flott beliggenhet på en høyde sør for Namsen i Overhalla. Utsikten over elven med laksefiskere om sommeren og det vakre landskapet rundt, er fantastisk. På den samme bakketoppen stod jeg med mine foreldre og søsken og alle gårdens folk den 20. april 1940. Vi hørte og så hjembyen vår gå opp i et hav av flammer og røyk 18 kilometer unna.

Da skytingen og flytrafikken var på det verste, dro vi noen dager innover i skogen til hyttene for å komme unna. En prosesjon med tre voksne og fem barn mellom fem og ni år tok seg frem i snøen på ski over et langt fjellvann, fordi barna ikke greide å gå rundt. Et lite tysk fly fulgte oss hele veien i lav høyde. Vi så de to mennene inni, den ene var flyveren, den andre satt hele tiden med maskingeværet klar. De så ut som vanlige unge gutter. Jeg har aldri i mitt liv vært så redd. Vel fremme sov vi barna for første gang i køyesenger, det var stas. Slik var krigen.

Hovedbygninger på gården er en stor trønderlån med to overbygde innganger, en for familien og den andre for kårfolket. Huset og den store røde låven vender mot veien, med et utall mindre bygninger rundt tunet innenfor. Både Homstad og nabogårdene Øvre og Nedre Lilleøen ble drevet av familier med unge barn i disse årene, så kårboligene stod tomme. Hos alle fikk byfamilier hjem og hjelp under hele krigen. Det må ikke oppfattes som om vi fløt i melk og honning. Nazimyndighetene og tyskerne førte nøye kontroll med produksjonen på gården, og det fantes tyskvennlige nordmenn i nærheten.

Daareth og Otte Tetlie hadde to døtre og fire sønner, som alle var i 20-årene under 2. verdenskrig. Denne ungdomsflokken hadde til sammen en kyndighet på alle områder som gjorde at Homstad fungerte som en bortimot selvhjulpne bedrift. Der var 3-4 hester, omkring 20 melkekyr, sau, gris, høns, elghund og katter. Der var avlsokse som stod på båsen året rundt, og alltid kalver, kyllinger, føll, lam og grisunger. I onnene var der innleid hjelp fra de små plassene under gården. Da var det en stor arbeidsstokk som skulle ha mat. Det var ingen overflod der heller under krigen. Jeg husker det som om det hver eneste formiddag satt to ungjenter ute i sola og kuttet bønnevis med poteter, gulrot og kålrot til suppe med salt kjøtt. Så mange ungdommer førte med seg mye liv og moro, sveivegrammofonen spilte Bel Ami, som vi trodde handlet om Bella mi. Bella var en av kyrne.

Året hadde sin faste rytme som vi kjente igjen etter hvert. Merkedager, skikker og mattradisjoner var viktige. Mor kunne mye om det. Hun hadde også nordnorske ordtak for enhver anledning. Det hendte hun sa jeg minnet om lusa som hostet i lovotten, det var en grei form for korreks.

Etter elgjakten og i slaktetida var det mye å lære for den som fikk lov til å se på. Skrotter ble partert og saltet og oppbevart på stabburet, eller tilberedt og hermetisert på Norgesglass. En kjøttkake på gaffel kunne det også vanke. Der var veveloft, det ble spunnet og kardet og vevd gardiner. I et eget rom stod klesrullen, et flere meter langt monstrum med tunge steiner oppi. Den ble skjøvet frem og tilbake mens tøyet gled over store trevalser. Man måtte være to om det. Den som tilbød å hjelpe til, fikk alltid lov; med rullen, med oppvask og barnepass eller å være med til sommerfjøset og melke. Med trening kom ferdighetene, vi følte vi gjorde nytte etter hvert.

Det var en umåtelig stor toleranse, også hos de voksne ungdommene, de lot oss se, prøve selv og få forklaringer. Vi barn tok det som en selvfølge da. I ettertid ser jeg tilbake på dette med takknemlighet og ganske stor beundring. Antakelig hadde tålmodigheten utspring i at det var slik de hadde lært selv.

Ved siden av jordbruk og skogsdrift var det sagbruk og smie på tunet. På den lille plassen Vollen hadde far og sønn Homstad et trivelig snekkerverksted. Der kunne man snike seg inn og kjenne på den gode lukten og se krakker og vinduskarmer bli til. I eldhuset kunne man få stå i timevis ved grua og se på bakstekona. Hun kom to ganger i året og kjevlet kjempestore runde flatbrødleiver som ble stekt på takke. Enda mer utrolig var det fine mønsteret hun laget på et blunk i eggeblandingen på de tynne lefsene. Hun brukte en liten trekam før de fikk en ny runde over varmen.

Nøkkelpersonen, den som hadde styring med alt som foregikk på gården, var Daareth Tettlie, som var i sekstiårene under krigen. Hun og mannen Otte Tettlie, som da var en gammel mann, var representanter for det beste i bygdekulturen. Daareth hadde gått på Mære landbruksskole og var utdannet agronom. Hun hadde hoppet i Storbakken med de unge guttene i sin ungdom. Det var ubegripelig, så liten og vever som hun var. Hun var stillfarende og beskjeden, men samtidig et varmt og raust menneske med stor livsvisdom og klokskap.

Daareth hadde en betydelig sans for humor og en kjapp replikk. Om en fremmelig unge hørte jeg henne si: - Ho e fløt i haue, bane. Et fabelaktig presist uttrykk, som ellers bare ble brukt om klokker som gikk for fort og dermed fikk stadig større forsprang. Pedagogene burde lære det.

En dag under krigen fant hun og mor på at de ville låne sykler og dra på besøk noen kilometer unna. Særlig for Daareth var det noen år siden sist. De fant balansen og la uforferdet av gårde, mor foran. Vel fremme hører hun en tynn stemme bakfra: - Kainn du stig tå og du?

Det var nerveslitende å være foreldre under krigen. Mor mistet en gang tålmodigheten overfor min lille bror og bad ham holde opp, ellers reiste hun fra ham. Mor hadde dårlig samvittighet resten av livet, men Ole hadde bare sett på henne: - Tror du ikke Daareth vil ha meg da?

Skolen i Overhalla

Vår familie ble boende i Overhalla til høsten 1943, da vi flyttet tilbake til byen. For meg ble det fra jeg var ni år til jeg var nærmere tretten og begynte i 7. klasse. Der hadde klassekameratene allerede hatt tysk i ett år.

På vår side av Namsen lå en liten grendeskole for 1. - 3. - klassinger. Der gikk mine søsken i starten. Jeg gikk i storskolen på nordsiden av Namsen. Like nedenfor gården ligger det lille ferjestedet Mælen, som den gang hadde robåt og kabelferje.

Hovedferdselen og jernbanen til Grong gikk på nordsiden. Skoleveien gikk først ned til ferjeleiet, så over Namsen til fots eller med båt, deretter omtrent 3 kilometer langs veien til Sellæg skole.

Vi gikk i allslags vær, og i de snørike krigsvintrene var vi ofte ute før brøytebilen. Var det ikke for mye løssnø, kunne vi bruke ski eller spark. Lange strekninger hadde bare spredt bebyggelse. Ofte stod en eller flere elger i utkanten av jordene.

Skoledagen varte fra ni til tre, en time kortere på lørdag. Vi gikk hjemmefra før åtte og var ikke tilbake før sent på ettermiddagen. Jeg minnes det som om vi for det meste gikk i stummende mørke og dyp snø. Det var blendingspåbud og ikke et lysglimt, bare svarte rullegardiner overalt. Det må ha vært slitsomt, men vi godtok det som alt annet krigen førte med seg. Heldigvis gikk vi bare annenhver uke. Det siste året ble det endret til annenhver dag.

En vintermorgen var det så mye snø at vi kom for sent. Læreren var i gang med protokollen og så ikke opp da vi tumlet inn. Vi ble beskjemmet og tause stående ved døra. Plutselig sprakk han. Hos ham hilste man om morgenen. Byunger skulle ikke komme med andre skikker. På de tre årene vi gikk der, var det den eneste gangen det ble nevnt at vi hadde en annen bakgrunn enn de andre.

Var det 20 kuldegrader, fikk vi bli hjemme. Høst og vår hendte det vi fikk en ekstra fridag fordi elva ikke var farbar. En vårdag var isen temmelig blå en morgen, og mens vi var på skolen gikk den opp. Ingen barn fra sørsida kom seg hjem. Min søster og jeg sov hos venner av mor og far og fikk den best tenkelige omsorg, til og med egg til frokost. Likevel følte jeg meg helt forlatt i den fine gjestesengen. Det eneste trygge under krigen var jo å være der mor og far var. Mange har nok i ettertid slitt med utryggheten krigen skapte.

Mange barn var selvfølgelig store nok til å fatte at noe var forbudt, hemmelig eller farlig. Noen voksne var farlige å fortelle ting til. Jeg tror mange valgte, som mine foreldre, å fortelle det som var nødvendig, slik som at radioen var gjemt på låven, og håpe vettet rakk. Da vi kom til Frankrike i geografien og kartet hang på veggen, skjønte jeg at læreren fulgte med på krigens gang. Han viste oss Vichy, der regjeringen holdt til. Jeg tenkte at han også hadde radio.

Storskolen var todelt. 4. og 5. klasse gikk sammen den ene uken, 6. og 7. klasse den neste. Med få elever var det et godt system. Vi fikk det meste både to og tre ganger, vi kunne fange opp det som passet og la resten fare.

Fagene var de vanlige: kristendom, norsk, regning, historie, geografi, mye sang og tegning, ikke håndarbeid. Det siste var bittert for meg, som hadde mistet et nesten ferdig par røde votter da skolen min ble bombet. Mitt første strikketøy: to rette, to vrange, bare den ene tommelen manglet.

Regning var bare tallregning. Men i tegnetimen lærte vi om perspektiv ved å tegne noen geometriske former av tre som ble stilt opp foran oss. Vi kopierte store plansjer med Brudeferden i Hardanger og utsikten over Stalheim. Av det lærte jeg å se og bli glad i billedkunst. Jeg fant ut at ved å lage et rutenett, kunne jeg forstørre og forminske som jeg ville. Jeg visste ikke at det het et koordinatsystem. Flere av oss likte også å kopiere kart på den måten. Det var faktisk slik at jeg lærte mer matematikk i tegnetimene og geografitimene, enn i regnetimene. Det var en erfaring som senere kom meg til nytte i lærerutdanningen.

Praktiske fag og fremmedspråk fantes ikke. Vi lekte og plukket blomster i skogen; om våren laget vi visper av bjørkeløv. Læreren bodde i annen etasje. Friminuttene varte til han kom ut på trappen og ringte med en bjelle.

Det var aldri noe tema at min søster og jeg hadde startet vår skolegang med bokmål. Fra nå av foregikk alt på nynorsk, uten at vi noen gang fikk ekstra hjelp av den grunn. Det gikk overraskende bra, mest takket være namdalsdialekten og skolebiblioteket, som var et stort skap i klasserommet. Det ble åpnet hver lørdag og var stappfullt av Fønhus, Moren, Egge, Haalke, Marie Hamsun og andre forfattere på ulike varianter av morsmålet. Etter tre år byttet vi målform igjen. Dette gav oss en tilleggsverdi vi har hatt mye glede av. Ved siden av Nordahl Rolfsens lesebøker var skapet en skatt. Lesebøkene hadde bilder laget av norske samtidskunstnere som Kittelsen og Henrik Sørensen. Vi ble aldri lei av dem.

Alt i alt var det mye bra ved denne skolen. Den hadde mye felles med det som i dag heter aldersblandede grupper.

Dagliglivet

I det lille samfunnet kom alle tett inn på hverandre. Alle tok del i sorger og gleder på en annen måte enn i den lille klassesdelte byen vi kom fra. Under krigen ble det både feiret bryllup og født barn på gården.

Ferjemannens datter Gerd og jeg gikk i samme klasse. Det gjorde også Mary som var fra en plass innenfor gården. En morgen kom ikke Gerd og møtte oss på skoleveien, noe som var så uvanlig at Mary og jeg snudde og gikk innom ferjemannsstua. Inne i kjøkkenet var ingen Gerd, bare hennes runde, blide mor Karen. Hun satt ved ovnen og gråt... Det tok tid før hun fikk sagt at Gerd ikke skulle på skolen. Hennes storebror, som hadde vært med i krigen, var død på Helseheimen i Namsos om natten. Jeg husker ikke om vi fikk skjenn for å komme for sent den dagen, men jeg husker at Mary gråt hele veien til skolen og sa: "Stakkars snille Karen" om og om igjen. Tuberkulosen tok mange unge liv i de årene, også en sønn på gården døde slik.

Det brøt ut poliomyelitt i Norge i 1942-43. Vi fikk den nær innpå oss da vår muntre og vakre klassevenninne Inger fra Fagerlia ble syk og døde. Hun var søster til Oddveig, som da var blitt ungkone på Homstad. Oddveig ble også angrepet og har i

alle år hatt store plager. På 1950-tallet ble det gjennomført en landsomfattende undersøkelse av senskader etter polio. Oddveig har lammelser i det ene benet og fikk beskjed om at hun ikke burde få barn. "Greit", svarte hun. Hun hadde to og var fornøyd med det. Nå bor hun alene i kårenden og er nærmere nitti. Beina er dårlige, men åndskraften og humøret er det ingenting i veien med.

Det kan fortelles mye om direkte følger av krigshandlingene og okkupasjonen, både i de første fryktelige ukene og i årene som fulgte: om matmangel, restriksjoner og forordninger, om skremmende opplevelser og all angsten krigen førte med seg.

Samtidig ble det knyttet varige bånd mellom mine foreldre og folkene på Homstad. Det fellesskapet som krigen skapte, varte livet ut. Vi har vært tilbake mange ganger, også med egne familier. Livet kan ikke veies på skålvekt. For oss barna vil jeg mene de verdiene vi fikk med oss fra tiden i Overhalla, ble mer bestemmende for våre voksne liv enn krigen.

Jeg vil slutte med et lykkelig minne

Sosiale aktiviteter og kulturtilbud utenom det man sørget for i hjemmene, fantes omtrent ikke. Men 2. juledag 1942 ble det arrangert bygdekino på Mælen. Det var om kvelden, stjerneklart og mer enn 20 minusgrader, det knaket under støvlene. Likevel fikk vi gå dit sammen med de voksne ungdommene. Filmen var Tante Pose. Der lo vi garantert.

På hjemveien var alle i strålende humør. Ute på elveisen hvilte en enorm stjernehimmel seg over oss. Så kom nordlyset. Ikke et sånt vanlig nordlys på den ene siden av himmelen, men et enormt fargesprakende teppe som bølget over oss på alle kanter. Jeg har aldri sett noe så vakkert.

Olga Dehli Herbjørnsen, forfatteromtale s. 113.

Randi Kokkvoll: Da krigen kom til Glåmos

8. april 1940 hadde far vært i Trondheim. Han var jernbanemann og tok seg i blant en Trondheimstur. Han trivdes med ei slik lita reise og var i godt humør når han kom heim. Slik var det ikke denne gangen. Han var dystert og sa at det gikk rykter i Trondheim om utenlandske krigsskip på veg mot Norge.

Slik var vi oppe tidlig 9. april for å høre nyheter. Over radioen meldte de at tyske tropper hadde invadert de store byene i det sørlige Norge. Det var forferdelig, vi hadde krig i landet vårt, og hva kom til å skje? For meg som 11-åring var det en trist dag, utryggheten lå overalt.

9. april skulle ellers ha vært en trivelig dag for meg. Jeg hadde skolefri (vi gikk annenhver dag på skolen) og skulle på skitur med venninna mi Agnes og mødrene våre Lusja og Sofie oppi Vika til tante Oddrunn.

Uavhengig av været ble dagene som kom, dystre og grå. Det tok ikke lang tid før de første tyske flyene kom. Det var fly som fløy ganske lågt og dundret over hodene våre. Vi fór ut på gårdsplassen og sto og så på flyene, og jeg husker godt hakekorsene og de svarte korsene på flykroppen og haleroret. Ingen av oss tenkte på at det kunne være farlig å stå ute og se på flyene. Den erfaringen kom senere.

Gården som jeg vokste opp på, Spellbakken, ligger nær krysset riksvegen og nedkjøringa til Glåmos stasjon og ved starten på mellomriksvegen på nordsida av Aursunden. Slik lå vi også i krysset mellom brøyta og ubrøyta veg, mellom bilveg og veg for hest og slede.

Krigsvåren betydde det at vi var i et knutepunkt for trafikken til Aursunden og Sverige. Da tyskerne var venta mot Røros fra Gauldalen, hadde vi norske militære som satt vakt og brukte telefonen vår. En ettermiddag husker jeg at det ble stor trafikk av militære på gården. De norske militære hadde gitt opp Gauldalen og kom med biler til Glåmos. Soldatene var sultne og kom i hopetall på ski inn på gården til oss. Far og mor mente at de måtte få mat, og vi hadde stor servering i flere timer. Det var mange kvinner på gården, da vi på grunn av evakuering fra Trondheim og Røros var tre familier, og alle hadde hushjelper.

Heldigvis var det mye mjøl i kistene på stabburet, og det ble baking og brødsmøring uten like. Jeg som var jentunge, ble satt til å passe lillefetteren min, som var åtte måneder.

Evakuering var et fremmedord som fort fikk betydning de første krigsdagene. Til oss kom det en familie fra Trondheim, og så onkel Magnus med sin familie fra Røros. Slik var vi 17 mennesker på gården, den yngste åtte måneder og så Besta på 80 år.

Etter hvert som krigen utvikla seg og tyskerne nærma seg mer og mer, ble det aktuelt å evakuere også fra Glåmos. Spesielt nifst ble det da tyske fly tok til å skyte med mitraljøse fra låg høyde. Dramatisk ble det da en trondheimsdame ble skutt og drept på Rugldalen. Skytinga foregikk langs riksvegen like ovafor gården heime. Vi rømte ut i fjøset. Det var forholdsvis nytt og støpt, så vi mente det var en skuddsikker plass.

Den samme dagen flykta Falkberget med familie og Jon Kojen til Sverige. Jeg husker far mente det var dårlig gjort av ledende menn at de flykta. Han trudde det ville føre til at mange ble skremt og måtte ta seg i veg. Det vi ikke visste, var at fru Nygaardsvold, kona til statsministeren, og sønnen Kristian, var med i Falkbergets flyktningefølge. De hadde da bodd 14 dager på Ratvolden og bare venta på en anledning til å komme over til Sverige. Det skulle ha ligget som et stort ansvar på Falkberget å kunne hjelpe dem over grensen (ref. Aasta Falkberget: I Trondalen og på Ratvolden). Flere på Glåmos reiste til gårder ved Aursunden for å komme unna jernbane, hovedveg og telegraflinjer.

Vi hadde høgtstående norske militære sittende ved telefonen vår. De beroliget oss og sa at tyskerne ikke ville gjøre oss noe galt når de kom. Men de mente vi kunne gjøomme unna litt mat og klær. Tyskerne kunne kanskje være ute etter mat, mente de. Jeg vet at far fikk skjenn av sin gamle skolemester M. Daae Næsheim for at han ikke sendte broren min og meg i sikkerhet til f. eks. tanta vår oppi Vika. Far mente derimot at det var best at familien var samla.

Vi gjømte unna noe mat i ei kiste som ellers var i bruk når vi skulle på setra i slåtten. Kista ble gravd ned i snøen i ei skråning ut mot elva. Det komiske var jo at senere, en vakker vårdag, sto kista der og lyste helt bar mot alle som fór etter vegen langs elva. En del klær gjømte vi i et gammalt jordhus oppi lia.

Da tyskerne nærma seg Glåmos, ble jernbanebrua over Glomma sprengt. Det skjedde en formiddag, og far var med på det. Etter smellet, sporengninga, kom far heim, tungsint: han hadde han ikke mer å gjøre, sa han. Det var sterkt å måtte ødelegge noe som han i årevis hadde stelt og vedlikeholdt på beste måte.

En dag kom tyskerne til Glåmos. Troppene marsjerte og sang etter vegen bortover mot stasjonen, etter hvert kom det også mange hester. Den krigen som vi hadde fryktet, ble ikke slik vi skrekkslagne hadde sett for oss, for det ble begrenset med direkte krigshandlinger. Men okkuperte ble vi jo. Tyskerne kom også til gården vår. De gikk gjennom alle hus og så hvor mye de kunne få inn av hester og soldater. De flytta inn i sommerstua og tok hester inn i garasjen, vognbua og deler av stallen.

Jeg husker spesielt en østerriker som lånte mandolinen vår og spilte og sang. Han viste også bilder av sin familie. Tyskerne var en kort periode på gården og gjorde oss ikke noe vondt. De var høflige og vennlige. Men det lå en spenning rundt dem hele tida, og vi var glade og letta da de flytta ut.

Randi Langen Kokkvoll, forfatteromtale s. 98.

Aase Stabell: Krigsminner

Min yngste bror Eyvind ble født noen få måneder før krigsutbruddet. Midt på natten den 27. januar 1940 ble min bror Torger og jeg vekket for å beskue denne lille byten som lå der stelt og så nesten litt selvtilfreds ut.

Dåpen den 28. april ble ganske dramatisk. Da var krigen brutt ut, og vi som bodde i Kristiansund, var evakuert til mer fredelige omgivelser på landet. For vår del ble det Eikrem på Straumsnesset, retning syd syd-øst for byen. Hvis en nå ser på denne avstanden på kartet, er det bare noen få mil i luftlinje, men den gangen måtte vi reise over sjø og land, sjø og land før vi endelig var fremme. Og sjøveien på den første strekningen var om bord i en liten fiskeskøyte, et bilde av en forblåst skøyte som jeg enda er i stand til å trekke frem i hukommelsen.

Det var mange barnefamilier som ble innkvartert på gårdene, deriblant en del mødre med spedbarn som skulle døpes. Det ble derfor organisert en buss som denne dåpsdagen kjørte full lastet med mødre og spedbarn til Grimstad kirke, godt og vel en mil retning nordover. Vi større barna, og det var mange av oss også, var igjen utenfor gården for å leke. Det viste seg etter hvert at tyskerne var opptatt med å terrorbombe Kristiansund denne dagen, men det snek seg et og annet fly innover Straumsnesslandet også. Bussen med dåpsbarna ble angrepet av tyske fly med maskingevær. De måtte forlate bussen og flykte inn i skogen, mens det pepret rundt dem: Ratatatata, ratatatata, ratatatata. Mødrene var livredde, men da en av dem plasserte seg midt på en større snøflekk, utløste det latter. Hun var i alle fall lett å se fra flyet.

Vi som var igjen på gården fikk også besøk av et fly med maskingevær; jeg husker godt peprelyden fra maskingeværet, men heldigvis traff de bare stikkelsbærbuskene. Sent på natten kom faren min tilbake fra byen, hvordan han hadde greid det, har jeg aldri fått greie på. En seksåring er vel ikke så opptatt av slike ting. Det jeg husker er røyklukten av klærne hans, og at han bare var i sokkelestene. Han hadde hele dagen vært opptatt av redningsarbeidet og evakuering, og skoene hadde han mistet i brannen. Jeg tror han hadde tilbakelagt noe av veien til Straumsnesset på sokkelesten.

Tilbake i Kristiansund. Omrisset av de brunsvarte ruinene på Kirkelandet er fremdeles lett å gjenkalle, mer enn sytti år senere. Det var mange lyder og larm i det rommet som Kristiansund representerte i de fem krigsårene. I en by som har havnen plassert midt inne i byen, skapes det en viss type gjenklang, en slags forsterkning av spesielle lyder. Og i krigsårene var det mange spesielle lyder; ikke minst flyalarmen som kom og gikk, bombing og skyting, beskutte krigsskip som kom inn til havn, og ambulansen som gikk i skytteltrafikk til sykehuset. En skulle tro at slike opplevelser kan sette sine spor, men vi tre barna så ikke ut til å ta skade av alle disse "krigshendelsene".

Et vanlig trekk i bybildet var tyske soldater med lange lærstøvler og hjernskodde heler når de taktfast marsjerte og sang gjennom gatene. En får denne lyden her: Tjh, tjh, tjh, tjh, tjh, tjh, tjh. Vi som bodde ikke så langt fra denne soldatleieren, vi kunne nesten ikke stikke nesen ut av døren uten å høre denne lyden. Jernskodde heler i takt var en del av rytmebildet. Og i 1942 - 43 var tyskerne fremdeles i sitt ess da de marsjerte gjennom gatene og sang ganske fengende og høyt: ay li ay lo ai la, eller "Wir fahren gegen Engeland". Eyvind var på den tiden blitt tre år, med lyse lokker, ofte en lys kjeledress, og et tregevær med en sort løp og rød kolbe.

En dag fikk moren vår en kraftig forskrekkelse. Hun skulle en rask tur ned på butikken på hjørnet av gata vår; da hun hørte de syngende soldatene i taktfast marsj nærme seg. Hun måtte selvfølgelig stoppe opp for å la de passere. Tjh, tjh, tjh, tjh, tjh, tjh. Det var vanlig. Mer uvanlig og forskrekkende var denne lysluggede og lyskledd minivarianten av en liten fyr, midt blant dem, marsjerende like taktfast som de, og med geværet over akselen. Og bena gikk som trommestikker.

Det var mange offentlige bygninger, butikker og bolighus som måtte erstattes i Kristiansund etter de store herjingene ved krigsutbruddet, og det ble satt opp mange midlertidige brakker og brakkebyer for husløse.

Faren min, som like før krigen hadde fått fast ansettelse som fengselsbetjent, ble transportert til Kretsfengslet i Ålesund: ikke som innsatt, men som ansatt. Som det også ble hetende i teksten etter krigen "med anstendig følge av statspoliti, det var en skjønnsak om du var fast eller fri". Der ble han værende i fem år, og en gang i måneden kunne han komme hjem på besøk. Etter en stund greide han å leie en hytte til oss i Spjellkavika, og det førte til at vi tilbrakte fire somrer der i Muri-hytta. Sommerferien i 1945 ble lang fordi det gikk rykter om invasjon, og det var usikkert hvordan denne ville forløpe. Allerede i begynnelsen av april var vi installert på hytta, og det ble ekstra lang skolefri for oss eldste.

Tombola

Odd het han, var 8 år og litt av en villstyring. Han gikk i samme klasse som meg på skolen. Det var ikke noe vondt i ham, han var bare så utrolig aktiv.

Denne søndagen, på morsdagen i februar 1942, var han tidlig oppe; hadde fått med seg en eldre gutt, Harald, på utforskerferd utenfor den store tyskerleiren på Skjærtangen. Da han fant en mystisk gjenstand liggende i enga, tok han denne med seg hjem til faren som akkurat da satt på toalettet i kjelleren hvor de bodde. Harald fulgte på behørig avstand. Han ville ikke være for påtrengende da Odd rev opp dodøra og fant faren sittende der med buksene nede. «Se hva jeg fant», ropte Odd ivrig. «Hva er det du gjør, gutt», skreik faren. Da smalt det!

Vi besøkte dem på sykehuset noen uker senere. De var ved godt mot, og faren Oskar viste oss merker etter alle granatsplintene som hadde boret seg gjennom kroppen,

særlig på lårene og i beina. Dette var før penicillin-behandling og antibiotika gjorde sitt inntog i Norge. Oskar fikk svære infeksjoner av alle splintene, og han døde noen uker etter at vi hadde besøkt ham. Han må på den tiden ha vært midt i tredveårene. Odd overlevde, men den ene foten måtte amputeres. Han mistet mye tid av skolegangen på grunn av dette, og havnet derfor i klassen under oss andre. Kontakten ble ikke den samme etter dette. Jeg traff ham på Karl Johan da vi var helt i begynnelsen av tyveårsalderen, han hadde kunstig ben som han taklet bra, hadde slått seg ned i Oslo, og syntes fornøyd med tilværelsen. Så gikk det mange tiår før jeg så Odd igjen. Da var vi samlet i Kristiansund i en felles 60-årsfeiring, han danset bra og var stolt over det, og ikke minst stolt var han over å ha gjort seg en karriere i trykkeribransjen under Schibsted-gruppen.

Hvorfor husker jeg Odd så godt? Den unge familien syntes å være et eksempel på en familie som hadde det bra, pene å se på, greide seg bra, noe å se opp til. Men høsten før denne granat-episoden slo tragedien til for første gang. Difteri var en av de sykdommer som herjet under krigen, yngstegutten Øyvind ble smittet, innlagt på sykehuset, ble erklært frisk; og moren kjøpte en papirutgave av Noas Ark som hun dekorerte utover spisebordet i finstuen. Det var velkomstgaven den dagen hun skulle hente ham hjem. Vår nabo hadde telefon, en av de få telefoner som eksisterte på Innlandet på den tiden. Det var jeg som fikk oppgaven å gå med telefonbeskjed den kilometeren som lå mellom de to husene. Jeg skulle bare gi beskjed om at hun måtte komme over på sykehuset tidligere enn bestemt denne dagen.

Det neste bildet jeg har av denne familien, er moren og faren på gravstedet; Øyvinds grav hadde en liten barnestøtte i stein; på toppen av den satt en hvit fugl. Det var det siste erindringsbildet jeg hadde av faren før vi traff ham i sykesengen noen måneder senere.

Hvordan det sosiale og økonomiske apparatet fungerte under krigen, hadde vel vi som åtteåringer ikke noen særlig peiling på. Det vi var opptatt av var at denne så hardt rammede familien trengte støtte. Vi fikk samlet inn noen småting, blyanter, viskelær, hårspenner, bruspulver og slikt, og avholdt tombola i kjellerkroken utenfor slakterbutikken i Wessel gata. Den innbrakte litt over 34 kroner. Det neste vi gjorde var å få et maleri av faren min; på den tiden hadde han på fritiden gått i lære hos en finsk kunstmaler i Ålesund, og malte en del by-motiver fra Kristiansund. Bildene ble populære. Et besøk på politikammeret sørget for formaliteten ved loddøkene, vi solgte lodder for 360,- kroner. Et bra beløp på den tiden. Dette kunne vi overrekke Odds familie, og var foranledningen til at vi besøkte far og sønn den gangen på sykehuset. Hvem som vant maleriet, har jeg ingen erindring om.

Flyalarm – som en del av hverdagen i krigsårene

Per Jordal var mer enn to år yngre enn meg, allikevel hadde vi ofte følge til skolen, og like gjerne lekte vi sammen om ettermiddagene. Da flyalarmen gikk ved åttetiden denne litt kjølige desember morgenen i 1944, reagerte ikke vi noe særlig på det. Per

og jeg, på vei til skolen, var som vanlig i ivrig samtale. Denne gangen gjaldt det Pers evne til å skrive fortellinger, det vil si, skrive dem fullt ferdig. Per var ni år, og lenge før han var nødt til å skrive skolestiler, produserte han fortellinger. Jeg kunne ikke skjønne hvordan han fikk det til; disse fortellingene hadde ikke bare en begynnelse og en slutt, men de hadde også et innhold. Det var noe jeg ikke fikk til, og jeg beskyldte ham for å få hjelp fra de voksne. Men hvem skulle det i så fall være?

Det tok ca. halvannen kilometer å gå til skolen; da alarmen gikk var vi halvveis og like utenfor huset til tanten min. Vi havnet derfor i kjelleren hos henne. Når man er vokst opp i en by hvor flyangrepene skjer nesten hver kveld om vinteren, slik det hadde gjort de siste fire årene, bli man vant til at dette går greit, tross alt. Det viktigste var å søke ly.

Det hadde vært relativt få personskader på sivilbefolkningen i disse årene, men ikke slik denne morgenen. For det første var det uvant at angrepene skjedde i fullt dagslys og så tidlig på dagen, for det andre, denne gangen traff bombene et boligområde. Da "faren over" gikk, og vi kom oss ut igjen, kunne vi se en kraftig og sammenhengende rødgul flamme avtegne seg mot himmelen på andre siden av sundet. Fjorten mennesker mistet livet, barn i skolealder og noen av mødrene deres. Forunderlig nok, de fleste av disse barna fra denne gaten hadde vært hos fotografen, og bildene av hver enkelt var utstilt i butikken da dette skjedde. Bildene av disse barna, i vinduet hos en fotograf i en barakke på Kirkelandet, fikk derfor en spesiell betydning i lang tid etterpå.

Var dette en episode som havnet i en av Pers fortellinger? Det vet jeg ingenting om.

Grinda og grøfta - Sankthansfeiring i 1944

Spjelkavik, ca. en mil øst for Ålesund sentrum, var et relativt fredelig sted under krigen. Langt ute på landet; slikt opplevdes det for den som kom fra Kristiansund som stadig ble hjem søkt av bombetokter fra engelske fly.

De tre hyttene lå inne i et litt ulendt skogområde, et lite stykke fra hverandre og avsondret fra hverandre av trær og busker. Muri-hytta, oppkalt etter den opprinnelige eieren, lå lengst unna adkomstveien, Uri-hytta tronet oppå en liten haug, og Nelvik-hytta hvor feiringen skulle foregå, lå lett synbart til. For å komme til hytteområdet fra hovedveien måtte man stoppe ved Myren gård som også hadde et buss stopp; passere forbi gården og videre nedover og gjennom en gammel grind som lå ganske skjult i den tette buskveksten. Mellom de tre hyttene lå et myr- og sletteområde, holdt relativt tørt på grunn av en stor og dyp grøft som var gravd rundt dette området.

Grinda skreik og knirket ganske høyt denne tidlige Sankthanskvelden, og stemmene fra Gestapo-folkene skar skarpt og grelt gjennom lufta. Mannen som var på vei fra Muri-hytta til feiringen i Nelvik-hytta, hørte dem tydelig. Han hoppet ganske resolutt ned i grøfta og var godt skjult for Gestapo da de passerte et stykke unna. De kom for

å arrestere Kåre Uri, en ung fyr i begynnelsen av tyveårene, og involvert i noe Gestapo ikke var helt sikker på. Han ble sendt til Grini, og ble sittende der til krigen var over. Men mannen i grøfta berget seg; Gestapo hadde han omgang med hver dag på fengslet, og de ville ha rullet opp et langt større illegalt nettverk hadde de ankommet noen minutter senere. Omstendighetene omkring dette ble først klart for meg mange år senere, men det er en annen historie.

Aase Stabell, (f.1933 i Kristiansund N), utdannet sykepleier med embetseksamen i sykepleievitenskap, Universitetet i Oslo (UiO), samt cand. mag grad med fagene engelsk, nordisk og psykologi ved historisk/filosofisk fakultet, og en bachelorgrad i litteraturvitenskap ved humanistisk fakultet, UiO. Hun er nå pensjonert førstelektor fra Avdeling for sykepleierutdanning, Høgskolen i Oslo, og er for tiden tilknyttet Seniorkompetansesenteret, Høgskolen i Oslo og Akershus. Hun har publisert en rekke artikler vedrørende relasjonen sykepleier - pasient. Hun oppnådde i juni 2012 Mastergraden i Allmen Litteraturvitenskap ved UiO.

Ole Christian Lagesen: Flukten til krigen

Jeg husker best de utbrente bilene. Det var flere av dem langs veien oppover i bygda mot Jevnaker. Også vår egen, den som mor brukte i sykebesøk, med nummer A-310, som hadde fraktet mor, far, min søster og meg, og familiens hushjelp Gudrun, ut av Oslo den 10. april 1940. Dagen etter den tyske invasjonen, da ryktene svirret om mulig bombing av hovedstaden, og folk flyktet ut til det de trodde ville være tryggere steder. Vi dro til Ringerike, til fars hjembygd Haugsbygd nordøst for Hønefoss. Der lå familiegården, og der hadde mor og far bygd hytte noen få år tidligere, like i nærheten av gården. Der måtte det være trygt, i alle fall tryggere.

Det var feil. Ingen bygder på denne delen av Østlandet fikk oppleve krigen så intenst og så ødeleggende som denne vakre jord- og skogbruksbygda opp mot den nordre delen av Kroksskogen og Ringkollen. Jeg vet ikke nøyaktig hvilken dag vi måtte flykte videre. Trolig 14. april. Da var tyskerne kommet til Hønefoss, og norske styrker hadde lagt seg i stilling langs veien oppover i vår bygd. Jeg, på knapt 4 år, fikk sitte på fars skuldre mesteparten av veien oppover åssiden. Det hadde falt mye snø nylig, den var våt og tung. De voksne hadde ski og tunge sekker med mat og klær. Det var ski til min søster på 7 også, men hun måtte nok få en del voksen-hjelp. Det er bratt og 3-400 meters stigning de fire kilometrene opp til en annen familiehytte, eid av min tante og onkel, i nærheten av Ringkollen. Der ble vi etterhvert mange. Familie både fra bygda og Oslo. Mormor på 80 står klart i minnet fra de dagene. Bestemt og tydelig som alltid. Og ikke redd. Det må ha vært en ansent usikkerhetsfølelse blant de voksne, slik de siden har fortalt. Men ikke mer enn at de maktet å gi oss barn følelsen av å være i sikkerhet.

Min erindring om barndommen begynner med disse minnene fra aprildagene i 1940. Men de er ikke preget av redsel, i alle fall ikke fra dagene i hytta på skauen. Min søster og jeg lå på hemsen, og jeg husker det som varmt og trygt deroppe mens de voksne holdt på med sitt nede i stua.

Vi hadde mat. Fra stabburet på gården var det med både spekeskinke, flatbrød, smør og andre gårdsproduserte matvarer. Jeg tror bestemt at min livslange kjærlighet til spekemat ble etablert da. Noe var med fra Oslo også. "Kjøpebrød", som vi sa om rugbrødet fra byens bakerier.

Nede i bygda raste krigen. Kamp fra gård til gård, fra veikryss til veikryss. Etter å ha blitt stanset av de norske styrkene den 15. april, fikk tyskerne fram stridsvogner, og drev nordmennene fra stilling til stilling oppover bygda. Klekken hotell brant, hus etter hus sto i flammer, og det var mange drepte på begge sider. Blant dem en del sivile, som hadde blitt igjen for å stelle og beskytte dyra. En norsk tropp hadde måttet trekke seg tilbake østover for ikke å bli utslettet av tyske maskingevær og stridsvogner ved veikrysset ved Smeden, der vår bil sto parkert på en sidevei. Soldatene hadde ikke ski, og var helt utslitte da de kom fram til hyttene rundt

Ringkollen. De fikk mat og ski av de som hadde flyktet på skauen, og dro videre i dyspnøen for kanskje å nå ned til Jevnaker før tyskerne var kommet dit. Nordmennene hadde laget en stor veisperring på Mosmoen og håpet å stanse tyskerne der. Men stridsvognene brøt seg igjennom - og den utslitte troppen fra Haugsbygd kom ikke i kamp igjen. Jeg husker dem ikke, selv om jeg må ha sett dem. Det skulle vel ha gjort inntrykk på et fireårig sinn - de utslitte karene i uniform og med gevær og ammunisjonskiste på en hesteslede? Men nei. Jeg har i stedet minnet om at Gudrun og en annen voksen dro til bygds en dag etter at kampene var stilnet, for å få vite nytt om situasjonen og hente med noe mere mat.

Og så har jeg noen inntrykk fra da vi vendte tilbake til den krigsherjede bygda. Nesten hele bygda var rasert, 133 bygninger var brent ned. Dikterstua til Arne Paasche Aasen også. Han som traff blåveispiken i bakkene her. Det jeg husker var bilen. Den utbrente bilen vår. Jeg ser den ikke helt tydelig for meg, mer som en mørk skygge i den gråhvite snøen. Knuste vinduer. A-310 skulle ikke kjøre på barn eller dra i sykebesøk lenger. Men så var det de gledelige overraskelsene. I en bygd der nesten alt var ødelagt, helt eller delvis, sto både hytta og familegården igjen. Kampene hadde rast til rett sør for gården. På nabogården, under 100 meter unna, sto bare stabburet igjen. Hos oss var det kulehull i veggene, men ingen brann. Nede ved hytta var krigen bare tilstede i form av to militære , norske ryggsekker med klær og utstyr i. Lagt igjen av to slitne norske soldater som var rømt unna kampene ved Smeden, og ville prøve å gå i våtsnøen nordvestover bygda mot fiendefritt område, men uten de tunge sekkene.

Vår lille familie hadde villet flykte unna krigen, og kom til den. Noen brokker av denne brutale virkeligheten ble mine første erindringer. Siden skjedde andre ting som sitter minst like hardt i minnet, og vel representerte enda tydeligere for et barnesinn krigens forferdelighet. Men det var i april 1940 i Haugsbygd det begynte. Og gården, som jeg nå eier, har fortsatt kulehullene i veggene. De blir et lite, konkret minne om den gang vi flyktet til krigen. Og hvor heldige vi tross alt var.

Ole Christian Lagesen, forfatteromtale s. 85.

Sidsel Bjørneby: Femåring våren 1945

Uønsket besøk

De fremmede hadde dundret opp i annen etasje, så det var stille på soveværelset vårt i første. "Se her, en sjokoladebit til hver!" Mor stakk en bit til hver av oss. Jeg kan ikke huske at jeg var redd. Men hva husker en voksen av hva hun opplevde som femåring? Og hvilke bilder har jeg dannet meg av det de andre fortalte om hvor skummelt det var?

I senere år har jeg reflektert mye over dette. Min hukommelse er en kombinasjon av hvordan bildene av egne opplevelser har endret seg gjennom livet og av bildene av det menneskene rundt meg har fortalt om sine opplevelser. Hvorfor var jeg ikke redd? Var de rundt meg flinke til å avdramatisere hendelsen der og da? Greide mor og far å fremstå som så trygge og sikre for oss at hendelsene ikke virket så dramatiske som de faktisk var? Var jeg i bunn og grunn en trygg, liten person?

Det var midt på natten, 3. april 1945 i Roterudbygda utenfor Lillehammer. Vi visste at far hadde vært hjemom fra "skauen" kvelden før. Tante Erna, et par voksne til og to kusiner på halvannet og tre år var på besøk. De sov i andre etasje. Vi som sov i første våknet av at det dundret på ytterdøren. "Macht auf" brølte en sint mannsstemme. Inn stormet 5-6 fremmede menn, et par tyskere i uniform og noen nordmenn. Det ble en svare hurlumhei blant de voksne. Karin som var yngst ble plassert i mors og fars dobbeltseng. Min søster Anne på åtte, Anita på tre og jeg ble plassert i våre køyesenger borte i hjørnet på det store soverommet.

Far hoppet i buksene, tok på seg lusekoften og tok med seg yttertøy og støvler. Mor ytterdøren for å åpne. Lysstrålen fra en sterk lykt ble satt gjennom vinduet i ytterdøren, rett i ansiktet hennes. Bak henne krøp far på gulvet og greide å snike seg ned kjellertrappen rett bak mor. Han gikk stille gjennom fyrrømmet og inn i vedkjelleren utenfor. Han planla å kripe ut av vinduet i vedkjelleren og rømme ut i skogen.

Far stakk hodet forsiktig ut av vinduet, og så rett inn i de tyske støvlene på en vaktpost som sto på hjørnet. Ingen mulig fluktvei. Han hørte at reverøkteren og en gutt som var i tilflukt hos oss ble dengt opp i drengestuen på tunet. De ville ikke fortelle noe, og ble tatt med da inntrengerne dro nedover de ubrøytete 200 meterne til landeveien senere.

Mor nektet for at far hadde vært der, selv om hun ble konfrontert med at sengen hans var varm. Senere, etter at jeg ble voksen, har jeg fått høre at hun ble slått og truet, men dette visste ikke vi barna. Mor var sikker på at han hadde kommet seg ut, sa at hun ikke visste hvor han var, men at han sikkert var langt oppi fjellet.

Inne på soveværelset satt mor rolig sammen med oss. Jeg husker godt hennes ro og omsorg for oss barna. Sjokoladen vi fikk hver gang de fremmede var ute av soverommet var del av "slipp" som far fikk fra England. Den var mørk og veldig god. Jeg liker fremdeles mørk sjokolade.

Sjokoladen var gjemt i et skap over soveromsdøren sammen med mors undertøy og kaffe, te og tobakk fra England. En av tyskerne rotet i skapet med geværet. Da heftet en av mors BHer seg på løpet og han viftet rasende for å få den av. Vi barna lo høyt, de voksne bare smilte. Det syntes jeg var rart. I stuen sto radioen på et bord i pappeske. Den la de ikke merke til.

Med en ulltråd fra lusekoften hadde far greid å hekte på kastekroken innenfor i fyrrommet. Da så det ut som døren til vedboden var lukket fra innenfra. De to elghundene i fyrrommet var helt stille. Ingen i huset visste hvor far var, og om han hadde kommet seg unna. Et par av mennene løp ned i kjelleren og inn i fyrrommet etter en stund. Mor visste ikke om far hadde kommet seg ut og av sted. Hun ble usikker da hun hørte de to elghundene bjeffe rasende. "Fy faen, bikkjer - dem skyter vi!" skrek den ene. "Nei, det er jo synd, dette må være virkelige rasehunder. La dem være. Her er i alle fall ingen, kroken er jo på innsiden av døra", sa den andre. "Døra der leder jo bare ut." Fars tanke om at kastekroken skulle være på fra innsiden var nok til å narre dem, far var reddet og hundene fikk leve.

Mens tyskerne og helperne deres var på vei ned til veien senere, opplevde vi til vår redsel at et par unge karer kom ut av skogen og inn på tunet. De var kommet til far for å få los over til Sverige. Mor trodde at far var over alle hauger, så hun forklarte dem hva de skulle gjøre, og skysset dem avgårde, etter at de hadde fått mat og kaffe.

Far satt dørgende stille i fire lange timer. Han visste ikke om det uønskete besøket var dradd. Da hørte han lette skritt i fyrrommet, og et lite utrop da hushjelpen Solveig fant lommeboken hans under vedhaugen da hun skulle fyre opp i fyrkjelen. Han hvisket "Solveig, er det deg?" "Men i jøsse namn, er det deg, da, Bjørneby! Dem har nettopp dradd, men dem fant ikke verken tolv "Krag Jørgen" i låveveggen eller radioen!"

Far dukket opp fra kjelleren, enorm lettelse, men også redsel. Alle ville ha ham av sted raskt, men han lo og spøkte. Han ville ha mat og kaffe. Far spiste godt og lenge før han dro etter de to unge guttene med mat og klær i sekken. De ble skrekkslagne da de forsto at de var forfulgt. Lettelsen var stor da de skjønnte på den hjertelige latteren at det var far som kom.

Det uønskete besøket gikk i grålysningen. Alle skap og skuffer var tømt og kastet utover. Vi barna sprang og hoppet over haugene på gulvet, det var ganske gøy. Vi visste ikke at de lette etter våpen og andre beviser på at far burde "tas". Mor må ha vært utrolig flink til å ikke skremme oss, selv om hun må ha vært skrekkslagen. Anne slapp å gå på skolen neste dag.

Flukt

Fars bror var nazist og meget oppsatt på å få tak i far og de opplysningene han hadde om hjemmefronten og England. Høsten 1944 kom han på besøk. Mors redsel da hun oppdaget ham på gårdsplassen var nok til at Anne og jeg løp og gjemte oss i et lite rom, nedenfor verandaen. "Der sitter dere jo, er dere redde for meg, da?" Gjett om vi var, selv om vi ikke svarte. Han hadde skrevet i et brev til far og mor at han gjerne ville ha tak i Anne og meg, for da ville nok far komme frem fra skauen. Brevet var en klar trussel.

Etter at vi hadde hatt uønsket besøk, var det ikke trygt hjemme lengre. Mor, Anne og jeg ble innkvartert hos venner på en gård i Mesnalien. Far var hele tiden på skauen. Fars bror sørget for at huset vårt ble tømt for verdisaker og antikviteter, med begrunnelse at han skulle passe på sakene. Alt ble lagret på Gestapos hovedkvarter på Lillehammer. Men tyskerne forsto at dette var helt galt, så det meste ble levert tilbake av dem etter krigen.

Livet i Mesnalien var hyggelig for oss barn, og jeg tror også for mor. En kveld var en vennegjeng i selskap, og far kom også ut fra sitt gjemmeded. På veien hjem ville ikke far gå sammen med de andre, han stakk inn i skogen. Rett etter ble hele selskapet arrestert og sendt til Suttestad. Hushjelpen vekket oss neste morgen med at "moren deres og de andre er tatt av tyskerne". Da ble jeg redd. Anne gråt, hva skulle skje med oss barna? Hun var åtte og forsto konsekvensene bedre enn meg. Nesten alle de voksne i fengsel! Hushjelpen prøvde å trøste oss med varm kakao og nybakt brød.

Vi visste ikke hvor far var. Han kunne heller ikke komme frem og gjøre noe med situasjonen vår. Ved hjelp av tante Erna ble det lagt planer for å skjule oss, så Anne og jeg ble samme morgen fraktet av en gårdsgutt på sykkel de 15 kilometerne til Lillehammer, Anne på stangen, jeg bakpå. Vi tok toget til Oslo sammen med min tantes svigerinne, så til Ski til hennes gamle foreldre, dr Lorentz Eger og hans kone Kallick. Der sov vi på sprekken i dobbeltsengen, for tyskerne hadde tatt huset deres og de bodde i en liten leilighet. De var veldig søte mot oss, selv om vi nok var urolige sengekamerater.

Etter hvert ble vi flyttet til en familie i Asker. Familien Bonnevie var bekjente av malerinnen Agnes Hjorth, som hadde bodd hos oss og malt oss i 1944. Hun var venninne av vår mormor. Bonneviene tok imot oss med åpne armer, de hadde datteren Kristin, som var midt mellom oss i alder. Der hadde de geiter og et lite gårdsbruk. Der var vi trygge og hadde det fint mens mor satt inne og far var opptatt med Fortunagjengen, som var hans Milorggruppe.

Mor og far visste ikke hvor vi var. Men venner og familie forsikret dem om at vi var trygge. Tante Erna fikk besøke mor i fengselet på Lillehammer. Hun sa til mor at "potteplantene dine har det fint". Mor forsto beskjednen. Først etter at jeg selv ble

mor forsto jeg litt av hva mor må ha opplevd den gangen. Hennes angst og utrygghet for oss var helt sikkert mye større enn min angst.

Freden

8. mai var mor i Hamar fengsel, på vei til Grini. Jeg har aldri hørt detaljene omkring mors fengselsopphold eller løslatelse, bare at 8. mai ble hun sluppet rett ut på gaten, pengeløs og uten noen av tingene sine. Utmattelsen etter fengselsoppholdet kombinert med fredsstemningen i byen må ha vært overveldende. Hun visste ikke hvor vi var eller hvor far var. Grand hotell på Hamar tok i mot henne med åpne armer. En seng var fantastisk å få da! Hun sa naturligvis at hun skulle sende betaling senere, men det fikk hun ikke lov til, de sa at de var stolte av å kunne tilby henne en seng. Jeg kan fremdeles ikke fortelle om da hun slapp ut uten at jeg får en klump i halsen.

Mitt klareste bilde fra disse fredsdagene er at vi sto på haugen hos Bonnevis og så Kronprins Olavs båt seile inn fjorden. En høytidsfull stemning blant de voksne, det lysgrønne løvet og fjorden denne flotte maidagen. Det bildet kunne jeg male i dag. Et annet klart bilde er da radioen ble satt på og jeg prøvde å titte inn i hullene på baksiden for å se de små menneskene som spilte og sang! Disse bildene er for meg blitt symbol på at freden kom da.

Fortunagjengen til far marsjerte inn i Lillehammer som første Milorggruppe. Dagene etter var det store fredsfeiringer på Lillehammer for mor og far og deres venner. Vi barna var ikke med da. Alle hadde forsikret om at vi hadde det trygt og godt. Vi forsto heller ikke hvor viktig dette var for dem. De hadde sikkert et stort behov for å samle seg og være sammen de to.

Det tok noen dager før vi ble hentet hjem. Jeg husker ikke hvem som hentet oss, men at vi stormet ned alleen fra huset i Asker, en femåring og en åtteåring skulle få komme hjem til mor og far og det trygge og eventyrlige livet vårt i Roterudbygda.

Disse enkelthendelsene i løpet av 5-6 uker i 1945 er minner for meg. Jeg forteller om en families siste krigsdager, og hva en femåring opplevde. Dette var også krigen i Norge.

Sidsel Bjørneby født i 1939 på Lillehammer. Utdannet ergoterapeut i 1964. Arbeidet i Norge og Seattle frem til 1977, da hun startet som høgskolelærer og senere høgskolelektor ved ergoterapiutdanningen i Oslo. Fra 1988 til 2002 selvstendig rådgiver i Human Factors Solutions sammen med to ergonomer og en fysiolog. Enkeltmannsforetak frem til i dag. Særlig arbeidet med brukeraspekter ved velferdsteknologi i forhold til personer med demens. Arbeider med det i dag, dels som forsker, dels med planlegging av visningsmiljø. I 2010 mottok hun Kongens fortjenestmedalje.

Gerd Landmark: Ei fengsla mor og ein strikkekjole

Var hun en tyv? Spørsmålet ble stilt plutselig av mitt barnebarn på 7 år da hun hørte at farmor hadde sittet i fengsel. Dette fikk meg til å minnes en episode fra siste krigsåret, jeg var 4,5 år, naboenta var 2 år eldre. Selve hendelsen ble jeg også minnet om i et skoletreff på hjemstedet for et par år siden. Naboenta som var sammen med meg den dagen arrestasjonen fant sted, kom plutselig bort til meg og sa: ”Den dagen mor di vart arrestert har eg tenkt ofte på.”

Det var stas å leike skule. Kvar dag kom naboenta og dei to jentene kunne leike saman. Naboenta skulle byrje i skulen til hausten. No skulle dei leike skule. Dei to jentene gledde seg til leikeskulen. Da skulle dei sitje på kvar sin vesle skammel. Ein kjøkkenkrakk skulle vere skulepulten. Nett slik dei store sat i klasserommet. Mora skulle være læraren. Ein dag kom naboenta medan mora var i ferd med å vaske golvet. Mora hadde epleskiver til tørk i steikeomnen, døra sto på gløtt. Det hang klede til tørk over magasinet, der var alltid god varme på kjøkkenet. Dei to jentene sette seg på kjøkenbenken. Der sat dei og venta. Mora skulle vaske ferdig først. Inne i stova sov den vesle systera. Borna sov i stova. Det var berre to rom, eit kjøken og ei stove. Når ein kom opp trappa førte ei dør med glasrute inn i ein gang. Der var ein divan under skråtaket, skap og kommode. Der sto telefonen. Ikkje alle hadde telefon. Mange kom og spurte om å låne telefonen. Dei spurte også ofte om dei skulle betale for lånet. Det var mange som kom opp trappa, nokre lånte telefonen, andre la att ein lapp. Nokre la og att ein pakke, det sto ikkje kven han var frå. Det vanka både mat og klede i desse pakkane. Så gjekk dei att. Gangdøra var ikkje låst.

Faren var ikkje heime. Han fiska mykje. Og fisk fekk han, mykje fisk som han også gav vekk. Han var glad i fisketurar. No var han på fisketur att. Det var ikkje noko rart med det. Dei var vane med det. Det hadde vore mange turar den seinare tida. Men denne morgonen hadde han brått om. (Kvelden før hadde han vore i villaen i alleen. Villaen hadde eit rom der dei forhørte hardt dei som tagde. Dei som ikkje ville fortelje det dei visste, om dei visste noko. Han hadde fått vete kven makthavarane ikkje likte, dei skulle pågripast). Nokre gonger kom han ikkje attende til arbeid. Doktoren sa han var sjuk. No var mora aleine heime med dei to ungane. Og hønene i kjellarbua.

Jentene kunne sjå ut dei små glasrutene når dei sat på disken. Dei såg ned mot fjorden og kaia. Fabrikken låg på høgre sida. Framfor var ein stor, gammal låve. Det var ein staseleg bygning, okergul. Han hadde ei stor klokke på eine sida av taket. Låven var ein kjend stad ein kunne nytte til ymse lag. No vart Låven brukt av dei som hadde makta på staden. Det var sett opp brakker att med der dei hadde fangar. Der var og Russiske og Jugoslaviske fangar. Dei var sær s flinke med utskjerjingar og anna handarbeid. Fangane bytte bort det dei hadde laga. Slik fekk dei seg litt ekstra mat. Eit utskore Brett med fuglar som nippa korn når ein trakk i ei snor, var ein kjærkommen leike for oss ungane.

Medan jentene sat slik, venta, såg ut glaset, gledde seg til leikeskulen, smalt det i gangdøra nede. Det vart eit fæla leven. Kven kunne det være som bråka slik? Brått hørde dei hælane klappa i trappa. Lærstøvlar. Støvlar med hælav lær, dei hadde ein eigen låt, ein høyrer ein smell svitsj, svitsj. Herrefolket hørdes på læret. Ingen andre hadde slike støvlar. Mora vart med eitt fælen. Ho visste kven som kom. Ho var roleg.

Gangdøra vart brått reven opp. "Sie sind arrestiert!" Ordren smalt i øyra. Ho fekk klar melding om ikkje å snakke med nokon, gje beskjedar. Kva skulle ho gjere! Nokon måtte ta seg av ungene. "Hent mor di" sa ho til nabojenta. "Hald kjeft." Ho hadde berre tøfler, fekk ikkje byte sko. Ho treiv av seg forkledet medan dei tok ho i kvar sin arm. Ho fekk tak i ei jakke og så bar det ned trappa.

Det var ikkje langt å gå frå der dei budde til Låven og brakkene. Folk såg forferda på det vesle opptoget som gjekk nedover gata. Mora i midten med ein tyskar på kvar side. Dei heldt ho hardt i kvar sin arm. Ho fekk ikkje stikke av. "Kva hadde nå ho gjort... " tenkte dei. "Ein kjenning spurte kvar ho skulle og kva no ho hadde gjort. "Hald kjeft." Brått hørde ho ein gut som ropte. "Kva gale har du gjort tante?" Guten, ein 11-åring, vart heilt forfjamsa, trudde ikkje det han såg. "Hent mor di. Sei ho må ta seg av ungene". Guten sprang det fortaste han vann. Nabokona hadde teke hand om ungene. Veslejenta som ikkje var året, sov framleis. Mor til guten tok dei to jentene med seg heim. Ho, tanta, var budd på kva ho skulle gjere. Dei visste at om noko hende skulle dei ta seg av ungene. Det var alltid kjekt å vitje tante og onkel. Der vanka det kveiteskiver, det beste jenta visste.

Mora vart fengsla på heimstaden. Mat måtte ho syte for sjølv, eller familien. Det var lite mat ho kunne ete i fengselet. Difor gjekk jentungen med mat i eit spann til mora. Ho fekk levere maten til vakta. Jenta gjekk kvar dag med mat til mor si. Ho var kledd i sin fine, kvite strikkekjole. Mora hadde strikka han. Ein kjole med innfløkt mønster, fletter og border. Ho var flink til å strikke mora, av garn som var opprekt. Alt var strikka og sydd om att av gamle klede på slutten av krigen. Denne kvite kjolen var det finaste jenta hadde. Ho kjende seg så fin, var kry der ho gjekk og svinsa med spannet med mat. Alle skulle sjå kor fin ho var der ho gjekk. "Tenk å ta mora frå to små ungar", veslesystera var berre vel halvåret. Dei vaksne ville syne at makthavarane hadde teke mora frå to små ungar. Difor var det eit lite opptog kvar dag maten skulle leverast. Mora sat i brakka med berre mannfolk. Ho kjende dei godt. Ho visste kva dei dreiv med. Dei tok godt vare på henne.

Herrefolket hadde ikkje fått noko ut av henne. Ho tagde. Sa ho ikkje visste kva mannen dreiv med anna enn fisketurar. Han hadde alltid vore mykje på tur.

Resten av krigen måtte mora melde seg hjå lensmannen. Ho måtte møte opp kvar dag. Lensmannen stempla i boka hennar. Ho hadde vore der, ikkje rømt eller gjømt seg. Ho hadde ikkje lov å reise nokon stad. Kvar skulle no ho gjøyme seg, eller reise, ho som sat att med to små ungar? Ho likte ikkje lensmannen. Han var på parti med dei som hadde teke makta. Kvar gong ho kom prøvde han å røkje ut noko nytt om

mannen. "han fekk vel mykje fisk der ute på Vikane, - eller lensmannen hadde høyrte mannen hadde vore ein tur til "by'n" (Bergen) nokon hadde sett han der", han slengde spit om at mannen ikkje akkurat var til å stole på.

Ein heil skokk med ungar følgde mora kvar dag til stempling hos lensmannen. Dette tykte ungane var stas. Eit lite demonstrasjonstog med barnevogna føre og ungane etter.

Til historia høyrer at jentungen ikkje kjende att faren då han kom heim 8. mai -45. Skjeggete og uflidd som han var. Ho ville heller være hos tanta og onkel. Der fekk ho kveiteskiver og fekk ha på seg den kvite strikkekjolen.

Gerd Landmark født 1940 i Høyanger. Høgskolelektor med embetseksamen i sykepleievitenskap fra Universitetet i Oslo. Spesialutdanning i psykiatrisk sykepleie. Mellomfag i sosiologi og grunnfag kunsthistorie Universitetet i Oslo. Har skrevet om "Bildende kunst som kilde til kunnskap – observasjonens kunst i sykepleie", HiO-rapport 2003, og et kapittel omkring samme tema i en bok om pedagogikk, "En albatross i stuen" 1997.

Reidun Lappen: Fallskjermkjolen

Tidlig høstkveld. Kaldt og tussmørkt ute. Blendingsgardinene er for. Inne gir den enkle taklampe matt lys som kaster skygger inn i kroken med den store dobbeltsenga. Der ligger veslejenten på noen måneder og sover. De større ungene er med far ute i skogen etter ved.

Mor velter baksten ut av den store stekepanna og ned på den slitte kjøkkenbenken. Duft av nystekt grovbrød brer seg i rommet. Dette blir god mat i små skrotter som kommer heim med ved, tenker mor glad. Det er uker siden forrige brødbaking. Etter at tyskerne stengte mølla, får bare tyskervennlige nordmenn malt kornet sitt. Mor hadde malt korn på kaffekverna og spart mel til tre brød. Nå skal far og slitne barn bli overrasket etter en lang økt i vedaskogen.

Det banker svakt på kjøkkendøra. Hvem kan det være? Jeg venter da ingen nå, tenker mor. Få er ute og går om kveldene nå for tida. Etter tyskernes innmarsj i landet er det bare viktige ærend som trekker folk utendørs i skumringen.

Stille banking på nytt.

”Kom inn.”

Den spinkle ungjenta blir stående taus på dørstokken. Grå anorakk, brune sølete sko, liten grå ryggsekk. Kortklipt lyst hår. Hun ser sliten ut.

”Vær så god, sitt og hvil deg litt”, sier mor og peker på krakken ved den svarte vedkomfyren der hun nettopp har stekt brødene. Jenta siger taust ned på krakken. ”Hvor kommer den jenta fra”, undres mor. Jo, hun har gått 14 mil fra Oslo, er på vei til familiebesøk i Valdres. Gått på stier gjennom Nordmarka, gjennom Hadeland og Land. Hun liker å gå stier i skogen, tar det som en tur.

Mor spør ikke mer. Hun tenker sitt. Det er krig i landet. Da spør en ikke fremmedfolk for mye. Den som ikke vet, kan ikke forsnakke seg om tyskere kommer for å spørre etter veifarende. Jenta vil kanskje ikke bli sett. Kanskje er hun på vei fra noe hun ikke kan prate om? Eller på vei til noe?

Om hun vil ha kveldsmat? Nei, hun må videre, det er noen som venter henne, men hun vil gjerne varme seg litt før hun går videre. Sko og strømper er våte. Mor finner fram de eneste ullsokkene hun har. De er nye. Nettopp strikket ferdig av garnet fra saueulla fra i fjor. Jenta takker og tar imot.

”Skal du gå til Valdres, trenger du godt med niste”, sier mor. Hun skjærer det ene brødet opp i store skiver, pakker et gråpapir rundt. Fra kjelleren henter hun et glass blåbærsyltetøy. Nista forsvinner ned i ryggsekken.

Mor følger med ut på trammen slik skikken er der i bygda. Huset ligger der bilveien slutter. Derfra går en kjerrevei og opptråkkede stier gjennom tette skoger opp mot Valdres og Jotunheimen. Her kan en gå usett fra hus og bilveier.

Mor får ikke sove den kvelden. I tankene følger hun den unge jenta hun hadde sett forsvinne mellom de mørke granstammene. Hva var hun innblandet i? Ville hun klare seg fram dit hun hadde tenkt seg? Ville hun overleve?

Bare far får vite om besøket. I flere dager skvetter mor hver gang det tar i gangdøra. Men, nei. Ingen tyskere kommer for å spørre etter veifarende til Valdres. De hadde vært der med bil to dager før, spurt og gravd. Var det kan hende denne jenta de da hadde vært ute etter?

Bekymringen for den unge spinkle jenta slapp aldri taket i mor. Jenta var så ung. Hun burde ha en framtid. Ville hun få det?

To år går. Tunge krigsår med mangel på både mat og klær. Så en vårdag bryter freden løs. Kommunikasjon og kontakt mellom grenda og verden utenfor blir gradvis bedre. To ganger i uka kommer den gamle postmannen med den store grå sekken med posthorn på. Nå sykler han inn på gardsplassen til huset som ligger der veien slutter. Dette er endestasjon for levering av post, både til oss og naboene omkring. Han rusler inn på det store kjøkkenet med postsekken på ryggen.

Jeg er den babyen som lå på senga i storkjøkkenet, den gangen for over to år siden, da mor fikk besøk av en jente hun ikke kunne glemme. Nå står jeg med hodet ned i den store grå postsekken. På bunnen ligger et kort. De voksne sier det er til mor. Melding om pakke. Mor undres. Hva kan nå dette være?

Neste dag sales Svarten. Far må til postkontoret nedi bygda. Hjemme venter alle i spenning. Pakka bæres inn på kjøkkengolvet. Jeg har aldri sett noe så stort. Pakke like stor som meg. Mor løsner hyssingen, noe lyseblått kommer til syne. Et lite brev følger. Mor leser. Blir rørt og glad på samme tid. Legger den grå konvolutten fra seg. "Hun overlevde", sier hun stille.

"Det gode brødet ditt holdt mot i meg da jeg var på viktig oppdrag under krigen. Bena holdt seg varme inni dine hjemmestrikkede sokker. Der jeg gikk alene gjennom de tunge skogene tenkte jeg at jeg ville gi deg noe tilbake hvis jeg levde til krigen var slutt. Denne fallskjermen har nå avsluttet sitt oppdrag. Den er laget av solid stoff som kanskje kan brukes til noe i en familie med flere små barn." Hilsen og navn.

Hun skrev ikke hva hennes eget oppdrag hadde vært, bare at hun kjempet for Norge, mot tyskerne.

I dagene som følger står symaskina på bordet. Butikkhyllene hadde vært tomme for både klær og stoffer i mange år. Alt var sydd om mange ganger og var utslitt. Klærne var alle strikket av ull som klødde. Klødde overalt.

Kjolen tar form. Den er til meg. Jeg prøver den på. Ser meg i speilet. En lykkelig prinsesse i vakker eventyrkjole. En kjole som hadde luftet seg i vinden før den ble min.

Himmelblå. Skinnende. Glatt å ta på, myk mot huden. Klør ikke. Nederst på skjørtet bølger påsydde fallskjermsnorer seg som lysende hvite silkebånd. Hver dag sommeren igjennom får jeg ta på meg den himmelblå kjolen og gå en liten runde i hagen. Vifter med et av de små norske flaggene som hadde vært gjemt bort på loftet i flere år i vente på fred og feiring.

Mor så aldri den unge jenta igjen. Et par års brevkontakt, så ble det taust. Selv ble jeg skoleelev før mor fortalte meg om henne. Men minnet om den modige jenta ble bevart i familien.

Og fallskjermkjolen? Den danset sitt liv gjennom flere år, og svingte seg i tre 17. mai.

Reidun Lappen, forfatteromtale s. 232.